Lluís Ventosa Oliveras

DELINQÜÈNCIA I DISSOCIALITAT

Llibres apareguts en aquesta col.lecció

«CRISI I ANTICRISI DE LA SOCIOLOGIA»
Esteban Pinilla de las Heras
Juny 1987

«LES S.A.L. A CATALUNYA»
Raimon Bonal
Setembre 1987

«LES ARMES DE LA DEMOCRÀCIA»
Vicenç Fisas
Setembre 1988

«LA LLENGUA I ELS JOCS OLÍMPICS»
Noemí Ibáñez i Rosa M. Chico
Octubre 1988

«LA MILITARITZACIÓ DE LA CIÈNCIA»
Vicenç Fisas
Juny 1989

«ELS INGRESSOS I LES DESPESES DEL SECTOR PÚBLIC A CATALUNYA»
Núria Bosch, Antoni Castells i Mercè Costa
Setembre 1989

«LA POLÍTICA CULTURAL EUROPEA»
Jordi Berrio, Lluís Bonet, Salvador Cardús, Josep Gifreu, Isidor Marí i Enric Saperas
Març 1990

«DELINQÜÈNCIA I DISSOCIALITAT»
Lluís Ventosa Oliveras
Maig 1990

Lluís Ventosa Oliveras

DELINQÜÈNCIA I DISSOCIALITAT

Barcelona 1990

Aquesta publicació ha rebut una subvenció del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya.

© by Lluís Ventosa Oliveras
Propietat d'aquesta edició (incloent-hi el disseny de la coberta):
Publicacions de la Fundació Jaume Bofill, Provença 324, pral. 08037 Barcelona i OBINSO.
Disseny de la coberta: Narcís Comadira, amb un gravat d'Emil Nolde («Nena amb un ocell gros» de 1906)
ISBN: 84-85557-19-0
Dipòsit legal: B-15737/90
Impressió: F & P. Institut Gràfic, S.A. Quintana 45, Esplugues de Llobregat (Barcelona).
Prohibida la reproducció total o parcial per qualsevol mitjà, sense l'autorització escrita de l'editor.

L'autor agraeix l'aportació econòmica de la FUNDACIO JAUME BOFILL que li ha facilitat poder comptar amb l'assessorament tècnic del Laboratori de Sociologia de l'ICESB en la confecció del present estudi; i també l'aportació del DEPARTAMENT DE JUSTICIA de la GENERALITAT DE CATALUNYA que ha ajudat a editar-lo.

Agraeix principalment a la Institució OBINSO el temps i els recursos que ha posat a la seva disposició. OBINSO és la plataforma que per a l'autor ha fet possible l'encontre amb el món de la marginació i un treball en comú que ja constitueix un llarg camí. Qui fa per tant aquest estudi es sent deutor dels seus companys de treball, però també i sobretot deutor d'aquells a qui s'anomena marginats i delinqüents.

I N D E X

PRESENTACIO 11

0.- INTRODUCCIO 15

0.1.- L'objecte de l'estudi 15
0.2.- El marc d'observació 16
0.3.- El plantejament de la qüestió 20
0.4.- La metodologia 25
0.4.1.- L'aproximació al delinqüent en la praxi 25
0.4.2.- L'aproximació en la teoria 27
0.5.- El pla de l'estudi 30

PRIMERA PART: EL CONFLICTE DISSOCIAL

1.- EL CONFLICTE DISSOCIAL 33

1.1.- Les dues vessants del conflicte 36
1.1.1.- La vessant subjectiva 37
1.1.2.- La vessant objectiva 40
1.2.- El conflicte referencial 46
1.2.1.- Radicalització i fragilització del conflicte 46
1.2.2.- El lloc del conflicte 51
1.2.3.- L'objecte de la referència 52
1.3.- El dissocial és un conflicte referit a la "societat" 53
1.3.1.- El conflicte referit al medi material 53
1.3.2.- El conflicte referit al medi material de producció 56
1.3.3.- El sistema com a realitat vigent 59

2.- MANGANCIA I DELINQÜENCIA 65

2.1.- La manera de ser del mangant 65
2.1.1.- La dependència dissocial 66
2.1.2.- La indefensió dissocial 67
2.1.3.- Delinqüent i mangant 69
2.2.- Noves anotacions sobre la naturalesa del conflicte 73
2.2.1.- La dissocialitat i les seves formes 73
2.2.2.- La naturalesa de la síndrome dissocial 75
2.2.3.- El segon procés en l'elaboració del conflicte 77

3.- LA REALITAT SOCIAL, L'ALTRE, EL JO I EL SEU VINCLE 79

3.1.- La Realitat Social 80
3.1.1.- La realitat social és un constructe 80
3.1.2.- La realitat social és un constructe de la líbido 84
3.1.3.- La realitat social és un constructe "ideal" 86
3.2.- L'Altre 89
3.2.1.- L'Altre-Par 90
3.2.2.- L'Altre-Pare 92
3.3.- El Jo 94
3.4.- El Vincle Social i la seva formació 95

4.- LA COMUNITAT I EL SEU VINCLE 99

4.1.- La relació entre pares i fills dissocials 99
4.1.1.- L'amor "irreal" 100
4.1.2.- L'amor "pervers" 102
4.2.- La relació socialitzadora i el "buit afectiu-objectiu" 103
4.3.- La comunitat social 108
4.3.1.- La base de la comunitat 108
4.3.2.- La comunitat des-integrada 109
4.3.3.- La sintonia comunitària 110

5.- L'ALIENACIO OBJECTIVA 115

5.1.- De l'experiència de la realitat a la realitat experimentada 117
5.1.1.- L'experiència del "buit interobjectiu" 117
5.1.2.- La relació amb l'entorn productiu 118
5.1.3.- L'experiència de la "realitat complexa" 121
5.2.- La transformació del medi objectiu 123
5.2.1.- L'alienació en Marx 124
5.2.2.- El medi capitalista 128
5.3.- La transformació de la relació 131
5.3.1.- L'alienació i el conflicte pre-social 132
5.3.2.- L'alienació i la relació "sociodinàmica" 135

6.- L'ALIENACIO I LA PROPIETAT 139

6.1.- L'experiència d'alienació en relació amb la propietat 141
6.1.1.- Diferència en la urgència de la norma 141
6.1.2.- Diferència en l'entitat de la norma 144
6.2.- El lumpen 145
6.2.1.- La condició d'expropiat 145
6.2.2.- El lumpen i el proletariat 151
6.3.- El procés de socialització i les diferents condicions en què es produeix 157

SEGONA PART: EL PROCES DE SOCIALITZACIO

INTRODUCCIO: Sobre la definició del Procés de Socialització 161

7.- LA RELACIO ESTRUCTURAL DEL JO AMB LA REALITAT I L'AUTORITAT 165

7.1.- L'estructura evolutiva de la relació 166
7.1.1.- Relació d'autoritat i relació de dependència 170
7.1.2.- L'estructura del jo infantil 175
7.2.- Les fases del procés estructural 178
7.2.1.- La crisi edípica 179
7.2.2.- Les fases pre-edípiques 184

8.- LA NATURALESA I LA GENESI DE LA RELACIO DE VINCLE 189

8.1.- La naturalesa evolutiva de la relació de vincle 192
8.1.1.- El vincle patern 195
8.1.2.- La Funció Paterna 201
8.1.3.- L'estructura de la relació filial 203
8.2.- Les fases del procés de vinculació 206
8.2.1.- La crisi edípica 206
8.2.2.- Les fases pre-edípiques 212

9.- LA SOCIODINAMICA DEL PROCES 217

9.1.- Les dues fases de la resolució edípica 217
9.2.- Interiorització i Incorporació 220
9.3.- La Latència 225
9.3.1.- Referir l'Ideal 228
9.3.2.- La llar i la societat 231
9.4.- L'Adolescència 233
9.4.1.- La crisi de la incorporació 234
9.4.2.- L'adolescència anormal 236

TERCERA PART: CAUSES I REMEIS

INTRODUCCIO 239

10.- LA POBRESA 243

10.1.- Delinqüència i Pobresa 244
10.1.1.- Delinqüència dissocial 245
10.1.2.- La pobresa dissocialitzadora 247
10.2.- La sociodinàmica de la pobresa 256
10.2.1.- El pas a la dissocialitat en l'individu 258
10.2.2.- La impotència paterna 262
10.2.3.- L'infant sense llar 268

11.-LA LLAR, L'ESCOLA I EL CARRER 277

11.1.- L'Abandó Social 278
11.2.- La institució escolar 282
11.2.1.- La motivació pre-social 283
11.2.2.- L'espai psicosocial de l'escola 286
11.3.- L'espai sociodinàmic del "carrer" 290

12.- SOBRE ALGUNS CRITERIS I MESURES 295

12.1.- La figura paterna 295
12.1.1.- La funció que cal exercir 295
12.1.2.- La capacitació que cal tenir 298
12.2.- Sobre les mesures a prendre a l'escola i al carrer 300
12.2.1.- El que es pot fer a l'escola 301
12.2.2.- El que es pot fer al carrer 305
12.3.- La institució domèstica 310
12.3.1.- La funció i la necessitat de la institució domèstica 310
12.3.2.- Sobre l'estructura de la institució de menors 314
12.3.3.- La relació entre la institució i la llar 318

BIBLIOGRAFIA 323

PRESENTACIO

L'obra de Lluís Ventosa Delinqüència i dissocialitat és un text ambiciós. En la seva elaboració, l'autor ha posat en joc els coneixements adquirits al llarg d'una vida dedicada als joves amb problemes de delinqüència, a la feina d'educador, de compilador de dades, d'interlocutor i observador, de pensador i d'escriptor, exercides simultàniament o successivament.

La riquesa dels coneixements adquirits per l'experiència de l'autor sobre la realitat de la vida dels joves delinqüents, és el substrat que fonamenta la vàlua d'aquest llibre. Es tracta d'una informació recollida inicialment i perllongadament des de la praxi de qui s'ha ficat de ple en el tracte directe amb ells. Un segon període de dedicació igualment intensa i llarga va continuar després amb un seguiment indirecte dels nois mitjançant la confrontació regular i continuada amb els educadors de carrer i els educadors de les llars d'OBINSO. La recopilació i l'estudi de la documentació generada en aquestes trobades ha estat una ocupació constant de l'autor. La xarxa de relacions personals que manté amb els qui des de diverses instàncies s'ocupen del món relacionat amb els joves delinqüents, li resulta una font fecunda d'informació i confrontació.

Lluís Ventosa ha elaborat en aquest estudi una teoria sobre la delinqüència i la dissocialitat. El procés d'aquesta elaboració ha sorgit de les moltes preguntes que li ha anat plantejant la realitat coneguda i la recerca perseverant d'unes respostes que, més enllà de la casuística, intentaven comprendre la complexitat del fenomen. Amb una iniciació en Psicologia, l'autor ha anat estudiant la temàtica relacionada amb la delinqüència juvenil en la varietat de disciplines que d'una manera o altra s'hi relacionen, com és el cas, a més a més de la Psicologia, de la Sociologia, la Pedagogia, l'Antropologia i la Criminologia. Tenint presents aquests coneixements, l'autor ha anat seleccionant unes vegades, i elaborant pel seu compte d'altres, les respostes que trobava més adequades a les qüestions que des de l'apropament a la realitat coneguda s'anava formulant.

Un pas ulterior ha estat l'elaboració d'una teoria de més abast que vol integrar la complexitat d'aquelles respostes. Les dificultats específiques que troben aquests joves per sortir de la delinqüència porten l'autor a una anàlisi complexa, en la qual la desvinculació entre ells i la societat n'és la clau. En la gènesi d'aquesta desvinculació, la fase infantil anomenada període de latència resulta particularment explicativa, amb repercussions importants més endavant, en la socialització peculiar de la fase adolescent. La vinculació entre el jo i la societat, capaç de superar la situació en la qual es troba el jove delinqüent, la considera l'autor lligada a l'exercici del que ell anomena "la funció paterna". El dèficit en l'exercici d'aquesta funció de part dels pares, o d'altres persones que omplissin el seu rol en les etapes vitals prèvies, és la base de la dificultat que tenen aquests joves per vincular-se a la societat i del conseqüent conflicte que experimenten quan s'hi han de relacionar. L'estudi

comença amb la descripció d'aquest conflicte, anomenat conflicte dissocial, específic i no reductible a d'altres conflictes. La delinqüència dissocial que trobem en la nostra societat manté una relació intrínseca respecte al sistema econòmic capitalista que la configura. La discriminació en la propietat i l'alienació específica de la part més empobrida de la població són factors fonamentals per explicar la dissocialitat i la delinqüència consegüent. La tasca a realitzar per reeixir en la sortida de la delinqüència es veu com un procés d'apropiació que és part integrant del procés de ressocialització; l'observació d'aquest procés és la base interpretativa de l'autor per a la formulació de la seva teoria.

El procés de ressocialització no es presenta gens fàcil. La relació que pugui establir el jove dissocial amb alguna persona concreta, capaç d'actuar eficaçment en l'elaboració del seu conflicte i la superació del dèficit que arrossega en la seva biografia, resulta clau perquè pugui arribar a sortir-se'n. Aquesta figura personal que exercirà amb ell la funció paterna, i que fa una tasca ressocialitzadora, identifica el tipus "especial" d'educador de les persones amb aquests problemes. L'autor, a partir de l'observació empírica, continuada i pacient dels processos educatius seguits a OBINSO, ha elaborat una teoria que dóna coherència al difícil rol d'aquest educador.

Aquesta teoria pren elements de la Psicologia psicodinàmica i de la Sociologia, amb Freud i Marx com a autors més esmentats, Però l'autor fa èmfasi en el fet que la seva teoria se situa en un terreny propi i específic entre la Psicologia i la Sociologia. La dissocialitat s'ha d'explicar com una cosa diferent de la psicopatologia.

No és una novetat en les Ciències Socials que l'aprofundiment en l'estudi d'un fenomen particular porti perspectives noves sobre l'explicació general de la societat, i tampoc l'autor evita fer tocs d'atenció respecte a la incidència de les seves elaboracions a partir del fenomen de la delinqüència dissocial, sobre teories admeses en la Psicologia i la Sociologia. Això ho fa, per exemple, quan assenyala l'especificitat del conflicte dissocial i també quan parla de la socialització a partir de les perspectives elaborades des de l'anàlisi de la dissocialitat.

Diu molt de la seriositat amb la qual OBINSO (Obra d'Integració Social) porta a terme l'acompliment dels seus objectius institucionals, el fet d'haver mantingut i promogut l'estudi i la investigació. Això ha permès a l'autor d'aquest llibre treballar constantment i pacientment al llarg dels anys. L'atenció posada així per OBINSO en la reflexió sobre les experiències acumulades i el fet de facilitar les interpretacions complexives de les realitats humanes que copsa dia a dia, contrasta amb la reticència que sempre ha mantingut aquesta institució a esbombar de forma propagandística la feina feta, malfiant-se d'allò que la pogués distreure de la concreta dedicació als joves amb problemes de delinqüència, dels quals s'ocupa des de la seva fundació en l'any 1968. (Posteriorment, davant l'extensió i la gravetat dels problemes de la drogodependència, OBINSO va ampliar

les seves activitats, de forma que des del 1983, una secció específica i diferenciada de la institució que compta amb acreditades comunitats terapèutiques, atén joves drogodependents).

Els qui subscrivim aquest pròleg vam ser convocats per Lluís Recolons, Director del Laboratori de Sociologia de l'ICESB, a petició de Lluís Ventosa i amb l'ajut de la Fundació Jaume Bofill, a llegir l'original mecanografiat d'aquest estudi. Ho férem, bàsicament, en dues rondes corresponents a sengles redaccions prèvies a la que arriba a les mans del lector. Les nostres observacions foren abundants, tant les individuals relacionades sovint amb l'enfocament de la disciplina que cadascú ha conreat, com les fetes en equip. Tal com vam acordar prèviament amb l'autor, ell era ben lliure de recollir les nostres observacions o de passar-les per alt; i coherentment, unes vegades les ha incorporades i altres no. El text resultant millora sensiblement, -així ho creiem- les redaccions inicials i continua essent inequívocament el text de l'autor, no el nostre. En considerem oportuna la publicació i que les seves idees entrin en els àmbits de discussió científica, als quals creiem que aporten com a valor principal un substrat inèdit de coneixement empíric del tema de la delinqüència i dels processos de ressocialització seguits per molts joves i educadors en un llarg període de temps. No deixem de fer notar la densitat del redactat i advertim el lector que en alguns moments l'estil de l'autor el porta a fer algunes afirmacions generals que poden semblar potser massa rotundes, però que sovint estan matisades en els paràgrafs posteriors.

Des de l'horitzó dels enfocaments disciplinaris de cadascú, hem tendit sovint a recomanar l'adequació de les definicions conceptuals i de les teories que es donen com a generalment admeses en les diverses disciplines, quan no hem vist prou justificat el nou sentit o la diferenciació teòrica proposada. Així hem pogut comprovar de vegades el convenciment amb què Lluís Ventosa defensa les seves posicions.

El grau d'autonomia atribuït al procés de socialització ha estat objecte de discussió: és coneguda la importància que tenen les primeres experiències relacionals del nadó amb la figura materna i la unitat originària; aquestes configuren en gran part el món mental i relacional de la persona, els conflictes interns i la relació amb la realitat externa. Tot això no ho nega pas l'autor, però insisteix a dir que aquest procés primer, tot i ser fonamental, no explica la socialització, que és cosa d'un procés posterior. Els dissocials fracassen específicament en aquest segon procés, encara que no els haguessin resultat defectuoses les primeres experiències -el primer procés. Aquesta darrera afirmació la posa en dubte el psicòleg que signa aquest pròleg.

La interacció amb l'autor ens ha permès d'entendre una funció latent que acompleix també aquest llibre: la de fornir l'ocasió a l'autor de disposar d'una obra on l'enquadrament general del seu pensament en el tema serveixi de punt de referència al qual remetre's. Confiem que això li permetrà sovintejar la producció de textos curts, cenyits a temes més particulars, a través dels quals pugui transmetre a circuits diversos de lectors els coneixements

adquirits per ell personalment, i els d'aquells amb qui ell treballa i que toquen dia a dia la dura realitat vital dels joves amb problemes de delinqüència i de dissocialitat.

Als lectors menys atrets per la lectura d'una teoria i més per les conseqüències que se'n deriven de cara a la pràctica, els proposem que, un cop llegida la introducció, passin a llegir els dos darrers capítols i després, si experimenten la pruïja de veure la fonamentació que tenen aquelles conclusions pràctiques, busquin a l'índex el tema que els interessa o es llencin potser a la lectura continuada del text, en el qual trobaran, a més a més de l'exposició fonamentada de les recomanacions pràctiques, altres observacions plenes de conseqüències.

Joaquim M. Cervera, sociòleg
Aureli Diaz, antropòleg
Francesc Saiz, psicòleg
Lluís Recolons, sociòleg

Laboratori de Sociologia de l'ICESB
Barcelona, juliol de 1989

INTRODUCCIO

0.1.- L'objecte de l'estudi

Aquest estudi tracta de la delinqüència, però només d'un tipus determinat de delinqüència, que no abasta, ni de bon tros, tots els delictes i tots els delinqüents; tanmateix, no deixa de ser un problema que preocupa força en el nostre temps. No és doncs una explicació de la delinqüència en general. No intenta d'explicar, per exemple, per què un botiguer estafa cada vegada uns grams de pes als seus clients; o per què un funcionari corrupte accepta suborns; o per què un empresari s'embarca en negocis bruts; o per què un mafiós es dedica a les seves activitats criminals. En concret es refereix a aquell col.lectiu de persones a qui, certament amb una visió massa limitada del problema, s'acostuma a identificar amb el terme "els delinqüents" en parlar, per exemple, de la "inseguretat ciutadana". És una població particular i especialment marcada i perseguida. De fet, ella és la que més emplena les presons i sovint les satura. Però és una població marginada ja de molt abans. En la seva gran majoria són persones que procedeixen de les capes més baixes i més pobres de la societat i, per aquesta raó, ja des del principi formen com un grup a part.

Els mitjans de comunicació acostumen a parlar-ne força i fins i tot hi ha novel.les i pel.lícules d'un cert èxit que tenen com a argument aquest tema. El fet és que la comunitat no deixa d'estar preocupada pel problema que li representa l'existència d'aquest col.lectiu, que no acaba d'integrar-se a la manera de viure convencional i que es comporta, per tant, al marge de les normes i regles de joc del sistema social. L'estudi que aquí es presenta es refereix a aquest tipus de delinqüents i a la seva activitat delictuosa, i té com a finalitat contribuir a explicar-la i fer més entenedor el problema, tant el que pateix la societat com els seus mateixos protagonistes, "els delinqüents". Aquí voldríem advertir que, d'ara endavant, ens permetem de no especificar la mena delinqüència de la qual estem parlant cada vegada que en surti el concepte. Sempre que al llarg d'aquestes pàgines es parli de la "delinqüència" o del "delinqüent", si no es diu el contrari o així ho indica el context, el lector cal que entengui que ens estem referint a aquest tipus concret.

L'estudi no tracta només d'un grup especial de delinqüents, sinó que, a més a més, el tracta des d'una perspectiva que també és bastant especial. En concret l'aborda a partir de la dificultat que els delinqüents experimenten enfront de la societat i de les seves normes, i del mode de vida que aquesta els mana fer. De fet, és aquesta dificultat i la seva anàlisi un dels temes cabdals de l'estudi, cosa que fa que altres temes restin en un segon pla. Diem això perquè el lector pot estar més aviat interessat a conèixer altres aspectes del problema i es pot sentir una mica decebut quan comprovi que aquí no són tractats directament. Tanmateix, és important de conèixer, per exemple, d'on procedeixen aquestes persones, com viuen, com s'organitzen i organitzen la seva

delinqüència, quines són les seves relacions de grup i de parella, quins són els principis i els valors de la seva subcultura, els seus costums, etc. Encara que moltes d'aquestes qüestions no deixaran de sortir al llarg de l'estudi, no és aquest el seu objecte principal. D'altra banda, si el lector hi està interessat pot recórrer a altres obres que en parlen més directament[1].

En principi l'estudi es centra en la dificultat del delinqüent, i és a partir d'aquesta dificultat que planteja la qüestió de la conducta desviada i mira de donar-hi una explicació. Aquesta especial perspectiva és l'aportació més específica que fa aquest estudi a una teoria més general sobre la delinqüència. A l'hora d'estudiar-ne el problema, tanmateix, hi ha altres punts de vista que són també força importants, però si es vol explicar el perquè de la conducta "anormal" del delinqüent no es pot prescindir de la dificultat que té amb la "norma" i, per conseqüent, no es pot prescindir de la perspectiva present. Altrament, la qüestió corre el risc de quedar sense resposta, o de tenir una resposta que no s'adigui amb els fets.

L'estudi afirma que en el cas d'aquests delinqüents hi ha una dificultat, un conflicte especial que cal explicar. I el nucli de l'explicació assenyala que la dificultat deriva d'un defecte que hi ha en l'estructura de relació que vincula l'individu amb la seva societat. És com una mena de vincle social defectuós o desequilibrat, que anomenem DISSOCIALITAT, allò que explica aquest tipus de delinqüència, com també explica altres conductes que no deixen de tenir un significat semblant. Es pot dir que l'estudi que aquí es presenta, més que una teoria sobre la delinqüència, és una teoria sobre la dissocialitat que hi ha al dessota i que l'explica, i sobre algunes de les qüestions de la socialització que tenen a veure amb aquest resultat.

0.2.- El marc d'observació

Sent conseqüents amb aquest plantejament serà important trobar un context i una situació on poder observar de prop la dificultat esmentada del delinqüent amb la societat, i l'avinentesa es presenta d'una manera bastant clara quan ell es disposa a obeir la seva norma. Si el delinqüent, en lloc de respondre a les exigències de la norma, vol continuar delinquint, la seva conducta pot

---

[1]. Vegeu alguns dels autors que a casa nostra es refereixen a aquest problema: José Mª Huertas Clavería: "Jóvenes separados"; Editorial Nova Terra 1969.- Ll.Ventosa i Ll.Recolons: "La delinqüència juvenil a l'Hospitalet de Llobregat, 1976 - 1981; Ajuntament d'Hospitalet de Llobregat i Caixa de Barcelona, 1982.- Jaume Funes: "La nova delinqüència infantil i juvenil"; Edicions 62, 1982.- P.Fransoy, J.Bellido, J.Funes, C.Gonzalez: "Els nens de carrer"; ICESB, 1986.- Hal: "Con mis hermanos marginados. Experiencias de un educador de calle"; Ediciones S.Pio X, 1986.

atribuir-se a diferents raons, com ara a la seva mala voluntat; però quan la seva voluntat està disposada a plegar-se a la norma i en canvi topa amb un obstacle que li barra el pas, aleshores és possible no sols comprovar el fet de la dificultat, sinó també estudiar-ne l'entitat.

Aquesta situació, tan avinent per poder observar, l'autor de l'estudi l'ha vista reproduïda gairebé cada dia durant els anys que ha estat tractant amb els joves delinqüents. I d'una manera especial l'ha poguda experimentar a OBINSO, que és la institució on, junt amb els seus companys, treballa per ajudar aquests joves a abandonar la delinqüència i a refer la seva vida.

Encara que no d'una manera exclusiva, OBINSO és doncs la institució que constitueix el principal context on s'ha dut a terme l'observació en la qual es basa l'estudi. Per aquesta raó, serà bo de fer-ne aquí una descripció que, baldament sigui breu, permeti al lector de fer-se càrrec amb més precisió de l'experiència que s'exposa i de l'explicació que es proposa[2].

OBINSO és una institució on viuen nois delinqüents, més o menys d'entre 16 i 22 anys d'edat. Està estructurada en petites residències situades a diferents indrets de la ciutat i també n'hi ha alguna al camp. Les més petites tenen vuit places de capacitat i les més grans, una vintena. A més a més, a cada llar viuen també, junt amb els nois, com a mínim un parell de responsables, o un petit equip quan la casa és més gran.

Es tracta de nois delinqüents que sovint han viscut al carrer i que no és estrany que hagin estat a la presó més d'un cop, a vegades molt de temps. Són d'aquells nois, per tant, que anomenem "difícils". Però a casa vénen voluntàriament perquè volen canviar i hi ingressen perquè lliurement decideixen ingressar a la vida de la societat. D'altra banda, també són acceptats voluntàriament per part dels responsables. OBINSO no admet tractar ningú per força i, en la seva orientació, no creu que sigui terapèuticament oportú rebre cap d'aquests nois per "ordre judicial". L'admissió suposa, doncs, una mena de pacte mutu i privat entre el noi i la institució. Ell es compromet a esforçar-se amb vista al seu millorament social i la institució es compromet a ajudar-lo en tots els aspectes que ell necessiti. Lògicament, si el xicot n'abusa i fa servir l'ajut per a les necessitats de la seva delinqüència, el compromís es trenca i es pot arribar a l'expulsió. Amb tot, també en aquest cas és possible una readmissió posterior.

La vida de casa es procura que sigui com la de qualsevol altra del veïnat. No hi ha un reglament en el sentit rígid de la paraula,

---

[2]. Com que ens referim a l'experiència concreta d'OBINSO que és una institució que sobretot treballa amb joves, quan al.ludim als delinqüents en general sovint ens permetem parlar més aviat de nois o de joves delinqüents, i fins i tot a vegades simplement d"aquests nois" o d"aquests joves". Ho fem així quan el que es diu d'aquests xicots concrets és extensible a totes les persones que tenen el mateix problema.

però hi ha normes i hi ha autoritat. El noi pot entrar i sortir de casa sempre que vulgui, encara que, en general i si no hi ha cap raó en contra, cal que respecti els horaris convinguts de menjar i dormir. Sobretot ha de fer que sigui possible la convivència amb els altres. Tampoc, lògicament, se li permet delinquir i drogar-se. En aquest aspecte nohi ha permissivitat, però sí que hi ha una certa tolerància en el tracte que el responsable li dóna, ja que si el noi ve a la institució no és pas perquè hagi canviat, sinó perquè vol canviar. En la resta de les coses, pot fer el que fa qualsevol xicot a casa seva.

Sempre que pugui trobar-se una feina adient, el noi ha de treballar. En aquest sentit OBINSO no és una institució benèfica i, per tant, cal que cadascú, en la mesura de les seves possibilitats reals, contribueixi a les despeses de la casa i a la pròpia manutenció. D'altra banda, cal que el noi es prepari per poder viure a la societat amb independència i amb els seus propis mitjans, sense necessitat de robar. Arribar a treballar d'una manera habitual és una fita important en el procés de reinserció social. Però també és un dels problemes més difícils de resoldre, no sols per la dificultat que el noi planteja, sinó també per la que avui dia planteja l'atur generalitzat.

Però el que sobretot és important és el fet de poder conviure a la mateixa casa i l'estreta relació que en el seu petit àmbit s'estableix entre els nois i les figures responsables de la institució. En aquesta relació es fonamenta el tractament. No cal dir que a vegades es fa conflictiva, però ja s'hi compta, atès que el conflicte és propi de la dinàmica de la ressocialització. El que es tracta no és d'evitar el conflicte, sinó d'elaborar-lo amb vista a constituir una comunitat més sòlida.

A OBINSO, i sens dubte també en altres institucions semblants, es pot vigilar molt de prop el procés evolutiu que el noi delinqüent segueix en el seu esforç de reinserció; i sovint durant uns quants anys, que és el temps que en molts casos s'està el xicot a casa mentre dura la tasca que ha vingut a fer. Però com que, en general, la relació no es trenca un cop el noi se'n va de la institució, el temps d'observació encara es pot prolongar més. Es pot observar a casa, i també a fora de casa, el seu procés, les vicissituds d'aquest procés i els èxits i els fracassos que s'hi produeixen. En aquest sentit la institució constitueix un marc privilegiat d'observació, on es pot veure de prop la dificultat que cal superar i on també se'n pot estudiar l'específica naturalesa.

D'altra banda, també cal fer notar que l'observació acumulada a OBINSO no es pot dir que sigui curta. Jurídicament OBINSO té 21 anys d'existència, però l'equip fundacional ja fa 35 anys que treballa en el camp de la delinqüència. El material en el qual es basa aquest estudi, i que en bona part consta en documentació escrita, és així força abundós. L'estudi, encara que té com a finalitat elaborar una teoria, pot fer -i d'una manera immediata o mediata sempre ho fa- constant referència a uns fets d'observació, que són els que, al capdavall, desvetllen la pregunta i demanen l'explicació.

Però l'observació no es limita a l'àmbit residencial de la institució. OBINSO també treballa al carrer i es posa en contacte amb els nois delinqüents moltes vegades abans que ingressin en alguna de les seves residències o encara que no hi ingressin. La presó és una altra institució on s'estableix el contacte o es continua la relació anterior. El coneixement que des d'OBINSO es pot arribar a tenir d'aquests xicots delinqüents, de la seva vida i de la seva manera de ser, és bastant ampli. Ni tan sols està limitat i condicionat per la convivència en la mateixa casa. El noi es coneix al seu ambient, al carrer, al bar, a casa seva, a la presó i es manté sovint amb ell una estreta relació en tots aquests llocs. Aquesta relació i les dades que aporta formen part del bagatge d'observació que constitueix el punt de partença i el marc de referència de l'estudi.

A més a més OBINSO es relaciona amb altres institucions, públiques i privades, que treballen la mateixa problemàtica encara que en diferents aspectes. L'autor de l'estudi s'ha interessat especialment per la qüestió de la infància marginada, que ha pogut tractar de prop en contacte amb alguna de les institucions i persones que més s'hi dediquen. Alguns d'aquests infants abandonats, convertits ja en delinqüents amb el pas dels anys, posteriorment han pogut ingressar a OBINSO i ser tractats en alguna de les seves residències. En aquest sentit, l'observació a la qual l'estudi es refereix no es limita als nois més grans. El coneixement del problema i el tracte amb els delinqüents comença fins i tot abans que ho arribin a ser. No cal dir que l'autor agraeix a aquestes persones i institucions l'experiència aportada.

I una observació més. La praxi que s'explica i que, d'altra banda, és la base de la teoria, és la pròpia d'OBINSO, però l'elaboració teòrica és obra de l'autor d'aquest estudi. De totes maneres, lògicament, les dues coses estan íntimament relacionades. Si l'autor ha pogut elaborar una teoria sobre la delinqüència és perquè durant molts anys ha estat dedicat a la praxi, en contacte directe amb els delinqüents; però també perquè, d'un temps ençà, n'està una mica més alliberat i això li ha permès de treballar, també a nivell teòric, moltes de les qüestions que durant la seva praxi se li havien anat plantejant.

L'autor continua treballant el problema de la delinqüència, però ara a un altre nivell. A OBINSO, a més a més de la tasca que es fa partint de la convivència amb els nois, es porta a terme també una feina continuada de reflexió entre els qui s'hi dediquen, i aquest és ara l'àmbit de treball del qui escriu això. Cada setmana els educadors es reuneixen en diversos equips de reflexió i entre tots es procura analitzar la relació que cadascú estableix amb els nois amb qui conviu i les vicissituds d'aquesta relació. La teoria que ara es presenta és també una mica fruit de tot això.

0.3.- El plantejament de la qüestió

Quina és la naturalesa de la dificultat que té el delinqüent i quina ha de ser, per tant, la naturalesa de la intervenció "terapèutica" és una qüestió que sempre està plantejada i que sovint és motiu de debat entre els professionals que s'hi dediquen, tant si treballen en el camp dels menors, dels joves o dels adults. El cert és que no hi ha gaire unanimitat sobre aquest tema i s'arriben a defensar posicions teòriques i criteris d'acció en la pràctica que són bastant contradictoris. L'estudi que aquí es presenta també té com a context aquest debat del qual participa, i pretén ser una aportació que ajudi a clarificar alguns aspectes del problema que preocupa.

També es té en compte, lògicament, allò que hi diu la ciència, i la bibliografia internacional consultada ha estat abundosa. A més a més de la pròpia experiència, la ciència ha estat l'altra font de què s'ha valgut l'autor a l'hora d'elaborar aquest treball. Però aquí cal fer notar que encara que siguin força les obres dedicades a explicar la delinqüència, de fet no se'n troben gaires que, a partir de l'observació concreta, tractin i analitzin expressament l'específica dificultat que aquest tipus de delinqüent experimenta enfront de la societat i de les seves normes.

Tanmateix això no deixa de ser una mica sorprenent i, si més no, representa una llacuna que val la pena de contribuir a emplenar.

Tot plegat fa que a l'hora de mirar de resumir les diverses opinions científiques que hi pugui haver sobre això, no sapiguem gaire com situar-les perquè, a la pràctica, directament no acostumen a parlar d'aquest tema. Amb tot, donen explicacions sobre la delinqüència en general i d'alguna manera també parlen d'aquell tipus de delinqüència que aquí es contempla, però el que aleshores diuen no és gaire aplicable, en el cas que ho sigui, a la qüestió aquí plantejada.

Fet aquest advertiment, el que ve a continuació podria ser un esquema de les diverses opinions, malgrat que com tots els esquemes és una simplificació. No es tracta, però, d'un esquema, -com ja s'ha dit- de les diverses explicacions que hi ha sobre la delinqüència, sinó de les diverses interpretacions que s'acostuma a fer i de les diferents posicions que és habitual de prendre en relació amb el tema de la dificultat del delinqüent. El criteri que l'esquema fa servir per distingir les diverses posicions es refereix al diferent lloc on cada una d'elles situa el defecte, i la diferent interpretació que en dóna.

Respecte a la dificultat que el delinqüent experimenta en relació amb la societat, hi ha una manera d'explicar-la que diu que el defecte està en la persona que delinqueix; i n'hi ha una altra que diu que més aviat el defecte cal veure'l en la societat.

a) L'EXPLICACIO MORALISTA: En la primera línia de pensament, cal situar la que es podria anomenar "explicació moralista de la delinqüència". En aquesta concepció el defecte està en la mala

voluntat del delinqüent, que només mira els seus interessos i prescindeix del dret dels altres. En aquest cas, per tant, més que parlar de defecte o de dificultat s'hauria de parlar de culpa. El delinqüent és la causa i qui té la culpa de la seva delinqüència. Així doncs, allò que cal fer és corregir i si de cas castigar.

Val a dir que aquesta concepció, tan radicalment com aquí s'exposa, avui dia no és avalada per cap teoria científica en relació amb el tipus de delinqüència que constitueix l'objecte de l'estudi. Tanmateix, al carrer i en algun mitjà de comunicació sensacionalista o interessat a manipular l'opinió pública, no és pas estrany de sentir-la defensar; però és una opinió que, com més va, més mereix el rebuig de la ciència. Això no obstant, cal fer notar que aquesta concepció està del tot vigent en la nostra praxi judicial.

El jutge, d'acord amb el rol que la societat li ha encomanat, dóna la culpa al delinqüent i el condemna a la presó. No diem que no ho hagi de fer. El que volem dir és que a l'hora de plantejar, i potser de criticar, l'explicació moralista de la delinqüència, no es pensi que ja estigui superada. La qüestió continua plantejada i la contradicció, vigent.

b) L'EXPLICACIO PATOLOGICA: En la línia d'atribuir el defecte a la persona que delinqueix, hi ha també aquella que es podria anomenar "explicació patològica de la delinqüència", ja que diu, que més que parlar de culpa, o encara que se'n parli també, bàsicament cal parlar de malaltia en algun sentit. En aquesta concepció el delinqüent és un individu anormal i la delinqüència és el símptoma i el resultat del seu defecte. Per tant, allò que cal fer és mirar de "curar" el delinqüent; resoldre d'alguna manera el defecte que té per tal que esdevingui una persona com les altres.

En general aquesta concepció és bastant típica d'aquells metges i psicòlegs que, sense moure's de la seva perspectiva professional, han cregut que podien donar una explicació de la delinqüència. En aquest sentit hi ha moltíssimes obres i és impossible d'esmentar-les totes. D'altra banda els seus autors pertanyen a diferents escoles, des de la medicina clàssica, a la psiquiatria o a la psicologia en les seves diverses branques.

L'autor de l'estudi, encara que s'ha interessat una mica per totes elles, sobretot ha tingut en compte allò que han opinat els psicoanalistes sobre el tema.

De fet ja el mateix Freud havia dit alguna cosa sobre la delinqüència i la seva explicació, però han estat els seus seguidors els que més n'han parlat.

Vegem, per exemple, l'obra de T. Reik: "Psiconálisis del crimen. El asesino desconocido". També Anna Freud i Melanie Klein escriuen sovint sobre el delinqüent i la raó i la gènesi de la seva conducta. L'obra d'August Aichhorn: "La juventud descarriada" és important pel que fa al cas, i també la de Kate Friedlander: "Psicoanálisis de la delincuencia juvenil". Com a autors més recents, i escollits una mica a l'atzar, es poden esmentar, Luis Jiménez de Asúa: "Psicoanálisis criminal", i també Daniel Lagache: "Le psychologue et le criminel". Tanmateix, n'hi ha molts d'altres

que aquí no es mencionen, però en relació amb la gènesi de la delinqüència val la pena de tenir en compte el que diu D. W. Winnicott sobre la tendència antisocial en l'infant i l'opinió d'Erik H. Erikson sobre la crisi d'identitat en el jove. Respecte a la crisi en l'adolescent són importants els escrits de Peter Blos, que encara que no tenen com a tema el delinqüent, s'hi refereixen. A casa nostra no fa gaire que en aquesta línia s'ha publicat l'obra de M. Sánchez Chamorro: "Psicoterapia dinámica en la delincuencia juvenil".

Encara que es donen variants, en general aquests autors atribueixen la conducta delinqüent i la dificultat que la provoca a un conflicte que l'individu té soterrat a dintre seu, en l'inconscient, i que projecta enfora en l'àmbit de la relació amb els altres. No cal dir que en aquesta concepció és doncs el psicoanalista la figura més apta per tractar terapèuticament el delinqüent, per resoldre el seu conflicte i per dissoldre així la seva delinqüència.

Aquesta explicació atribueix la causa immediata de la conducta anormal a l'individu portador del defecte que la genera. Però això no significa que no reconegui que sovint es troba en la realitat social i en la realitat dels altres la causa última del problema. S'afirma doncs que el delinqüent és una persona defectuosa, psíquicament poc madura o poc equilibrada, però també s'afirma que és a causa del mal tracte que ha rebut dels altres, especialment quan era infant. D'aquesta manera l'esmentada posició procura reconciliar-se amb la d'aquells altres que subratllen més aviat la causalitat social, i que es menciona a continuació.

c) L'EXPLICACIO SOCIAL: Com a alternativa a la posició que veu en el delinqüent un individu anormal que ha de madurar o que s'ha de curar, n'hi ha una altra que afirma que el defecte més aviat cal buscar-lo en el context social. En aquesta concepció, per tant, no és anormal l'individu pel fet de ser delinqüent, sinó la societat, i és aquesta la que cal modificar si es vol que la delinqüència sigui resolta.

Aquesta concepció podria confondre's amb l'assenyalada en últim lloc, ja que, com s'ha dit, gairebé tots els experts afirmen que al capdavall l'origen del problema està en la societat; però de totes maneres els qui defensen aquesta nova alternativa insisteixen a manifestar que l'explicació de la delinqüència ha de ser del tot social. En comparació amb l'anterior concepció cal dir que aquesta és una opinió pròpia més aviat dels sociòlegs i dels qui tenen una perspectiva semblant.

També són molts els autors que pensen així i que en tractar de la conducta desviada en general, i de la delinqüència en particular, busquen una explicació social. Només cal esmentar E. Durkheim i el seu concepte de "societat anòmica", que d'alguna manera continua vigent encara. Però no es tracta aquí de donar una llista de les diverses teories que en aquesta línia hi ha sobre la delinqüència. A part que ja hi ha força obres dedicades a fer-ne

una exposició aprofundida[3], no és aquesta la qüestió. La qüestió, primerament, es refereix no pas a la delinqüència en general, sinó tan sols a aquella que és pròpia d'uns determinats delinqüents; i segonament, només es refereix a la naturalesa de la dificultat que ells experimenten i que explica el seu captenir. En aquest sentit, no és gaire fàcil de veure què hi diuen cada una de les teories sobre aquesta qüestió i, de fet, sembla que n'hi ha força que, d'una manera directa, gairebé no hi diuen res.

Per la concepció "patològica" la dificultat en general ve d'un conflicte interior i allò que cal fer és guarir-lo. Winnicott, en el cas del nen antisocial, parla de la necessitat de compensar una mena de sentiment d'injustícia que li ha quedat a dins a causa d'una relació materna que esperava i que li ha estat negada. Però en la concepció "social", no s'explica gaire quina és la dificultat "en el subjecte". Certament es remarca que la dificultat l'experimenta en relació amb el context anormal on es troba, però no s'aclareix gaire concretament com el context arriba a afectar el subjecte, i hi genera la dificultat de relació; ni tampoc s'explica gaire la naturalesa d'aquesta dificultat.

Sovint sembla que l'assumpte es planteja com una dificultat en la dimensió i en la possibilitat de l'"aprenentatge". Atesa la posició que el subjecte ocupa en el context social, es diu que no té les oportunitats que tenen els altres d'aprendre la cultura convencional de la comunitat, mentre que sí que en té d'aprendre la cultura, els valors i les normes dels desviats (Teoria de l'Associació Diferencial). "Aprendre" significa doncs, aquí, percebre la realitat social en un determinat sentit, adquirir els hàbits i les tècniques adients, i també identificar-se amb el grup de pertinença.

Hi ha diverses teories que sembla que interpretin la dificultat d'aquesta manera. Aquesta teoria de l'"Associació Diferencial" afirma que la delinqüència és un producte cultural que s'aprèn en el medi diferent on va a parar el futur delinqüent. D'altra banda, s'han fet també estudis de camp sobre bandes juvenils i s'ha subratllat la força que la banda té, a partir de la cohesió del grup, a l'hora d'imposar la seva subcultura. La teoria de la Reacció Social i de l'Etiquetatge també es pot entendre en un sentit semblant.

---

[3]. Vegeu, per exemple: I.Taylor, P.Walton y J.Young: "La nueva criminología. Contribución a una teoría social de la conducta desviada"; Amorrortu Editores, 1977.- I dels mateixos autors també es pot consultar: "Criminología Crítica"; Siglo Veintiuno Editores, 1981.- De S.Lamnek, hi ha "Teorías de la Criminalidad"; Siglo Veintiuno Editores, 1980.- Des d'una perspectiva més genèrica, també la Criminologia acostuma a fer-ne un repàs. Entre altres llibres, es poden veure el de R.Hood i R.Sparks: "Problemas clave en criminología"; Ediciones Guaderrama, 1970.- També de R.Bergalli, J.Bustos y T. Miralles: "El pensamiento criminológico. Un análisis crítico"; Ediciones Península, 1983.

L'individu s'identifica cada vegada més amb el rol negatiu que la societat li imposa fins a quedar definitivament marcat i atrapat per ell, etc. Entre els professionals que treballen en el camp de la delinqüència, també és aquesta una interpretació força corrent. Així expliquen per què la delinqüència passa de pares a fills, i per què els infants que creixen en ambients marginats es fan delinqüents. Podríem dir que són educats en la delinqüència, socialitzats en la subcultura dels pobres i marginats i, en qualsevol cas, educats d'una manera diferent.

Una altra forma d'explicar la dificultat és entendre-la com una mena de rebel.lió i de rebuig de la societat i les seves regles de joc per part de l'individu que es veu en inferioritat. La teoria de R. K. Merton sobre les diversos maneres d'adaptar-se a la cultura dominant en pot ser un exemple. En aquesta concepció l'individu esdevé delinqüent no pas perquè, com diu l'opinió anterior, no hagi incorporat la cultura de la seva societat, sinó perquè, després d'haver-se identificat plenament amb els valors i objectius d'aquesta, es troba sense els mitjans institucionals per aconseguir-los i en tria d'altres que no són legítims. Aquesta explicació de la delinqüència és força emprada entre els professionals que hi treballen. En aquesta línia recorden la força de la propaganda que incita al consum i a l'èxit i a la competència, i els pocs recursos que realment tenen aquestes persones. També tenen present l'explotació de què són objecte, les seves constants frustracions i en general la injusta situació en què es troben. En aquest context -diuen- es comprèn el seu desencís i el seu desànim i finalment la seva reacció agressiva.

La teoria "social" de la delinqüència sembla, doncs, que té dues versions de la dificultat. Dit d'una manera molt esquemàtica, el delinqüent no es capté com ho fan els altres o bé perquè no en sap prou ni té prou preparació per estar a l'altura d'ells o bé (o també) perquè no vol, ja que té les seves pròpies raons que, d'altra banda, no deixen de ser lògiques. Aquest és el punt important que diferencia aquesta concepció de la primera. En l'explicació psicoanalítica de la dificultat, el delinqüent també es capté d'acord amb una lògica, però és la lògica que ve del "passat", del conflicte que ha quedat soterrat en l'inconscient i que el mateix subjecte desconeix; en canvi, en l'explicació social, el delinqüent reacciona d'acord amb la lògica del "present", en relació amb la dificultat que ara li planteja la societat, i d'això en principi n'és més aviat conscient. Per aquesta raó es pot parlar d'una explicació purament social de la delinqüència, ja que el delinqüent reacciona com pot fer-ho qualsevol individu "normal" que es trobi en les mateixes circumstàncies "anormals". I per això és important treballar sobre aquestes circumstàncies, perquè si deixen de ser anormals, la delinqüència al capdavall acaba perdent la seva raó de ser.

Aquest és el punt fonamental de l'explicació social de la dificultat del delinqüent, però n'és també el punt feble. En realitat, allò que en primer lloc es fa a OBINSO precisament és modificar les circumstàncies adverses en les quals fins aleshores havia viscut el xicot, i la mateixa institució és una nova situació

i un nou entorn. I el que s'observa, i s'anirà explicant al llarg d'aquest estudi, és que amb aquest canvi extern no n'hi ha prou, sinó que hi ha d'haver alguna mena de canvi també en la persona del noi. El canvi en la situació és només el punt de partença d'una llarga tasca que encara resta a fer, i en aquest sentit no es pot dir que la dificultat estigui plantejada només per part del context social.

S'hi podria respondre que un cop les coses s'han espatllat no s'arreglen tan fàcilment i que també és natural que la persona hagi estat afectada per les circumstàncies en les quals ha viscut tant de temps, si és que no hi ha nascut. Però d'això es tracta, precisament. Cal, primer de tot, d'explicar la dificultat no en el seu origen, sinó en la seva realitat de present. Si tanmateix la persona n'ha sortit afectada del seu entorn anterior, ¿en què consisteix aquesta "afectació" que "ara" li dificulta la relació social?

Si es diu que la persona ha estat afectada psíquicament, al capdavall es va a parar a la primera explicació, però si es nega que el dany sigui psíquic, cal explicar encara quina és la seva naturalesa i cal fer-ho d'una manera explícita, sense donar per suposat que ja s'entén. ¿Quina és, doncs, la naturalesa de la dificultat que hi ha entre el delinqüent i la societat? ¿És cosa d'aquesta o cosa d'aquell? ¿O potser cosa de tots dos? Però en aquest cas, ¿quin és el punt d'unió, la naturalesa i la dinàmica de la seva mútua relació? ¿És una qüestió d'hàbits i costums que s'han format en un context determinat però que en darrer terme caldrà també canviar? ¿És una qüestió d'oportunitats amb vista a la preparació cultural? ¿O potser sobretot és una qüestió que es refereix a la manera d'enfocar la realitat i, per tant, té a veure amb els principis i els valors? Aquest estudi pretén donar una resposta a tot això.

0.4.- La metodologia

A fi de trobar una explicació al tema plantejat ja s'ha fet notar que l'estudi compta amb un marc d'observació bastant privilegiat. La institució és un context que permet d'aproximar-se al jove delinqüent i d'observar quina és la naturalesa de la dificultat que experimenta i la tasca que està fent a fi de superar-la. De totes maneres, l'aproximació que a OBINSO es manté amb el delinqüent no respon a raons teòriques o d'investigació sinó que, primer de tot, és una aproximació de la praxi o del tractament; és aquella relació que s'estableix amb el noi per tal d'ajudar-lo i de col.laborar en la seva tasca de ressocialització. Només posteriorment l'observació assolida per mitjà d'aquesta aproximació pot ser elevada a teoria, igual com ho poden ser la praxi i l'aproximació.

0.4.1.- L'aproximació al delinqüent en la praxi

Per tal d'indicar quina és la mena de relació i d'aproximació que a OBINSO es manté amb els nois tractats, en principi es podria

parlar de la tècnica anomenada "observació participada". Com se sap és una tècnica d'investigació i sovint força eficaç. Es podria dir que a OBINSO s'empra aquesta tècnica perquè els responsables de la institució conviuen a la mateixa casa amb els nois i, formant grup amb ells, participen plenament de la seva vida i de les seves activitats. A més a més, com que el grup és petit, la relació acostuma a ser força estreta i, al cap d'un temps, el coneixement mutu és bastant complet.

Però l'aproximació que a la institució s'estableix, de fet té importants diferències respecte a l'esmentada tècnica d'observació. El responsable de la casa no sols es troba al mig del grup sinó que hi és al capdavant. No com a líder, naturalment, sinó com a representant de la societat a la qual al capdavall els nois aspiren a arribar. No és una figura neutral que, tot observant, es limita a participar de les activitats del grup sinó que procura influir-lo cap a un objectiu determinat, i tracta de modificar-lo i de canviar-li la conducta. D'altra banda, cal reconèixer que amb la seva sola presència el grup ja queda alterat, tant si reïx en el seu objectiu com si no.

La funció concreta del responsable és, doncs, la d'ajudar el noi a resoldre el conflicte que té amb la societat, i això fa que des de la seva posició l'experimenti i hi participi també. Atesa la dificultat, a vegades el noi pot cedir en el seu esforç i pot mirar de fugir del conflicte i de l'angoixa que li suposa; però, en aquest cas, el paper del responsable és mirar de mantenir el conflicte desvetllat i fins i tot, si cal, l'ha de provocar. Amb tot, a vegades el noi hi pot quedar massa atrapat i aleshores més aviat caldrà que l'educador li contingui l'angoixa, mantenint-s'hi al costat. En qualsevol cas, la funció del responsable és la d'ajudar a afrontar i a elaborar el conflicte.

Però aquí cal fer notar que el conflicte que el xicot ha d'afrontar i treballar és aquell que específicament té amb la societat i amb les seves normes, i això fa que difícilment es pugui copsar en el context d'altres aproximacions. Així per exemple, simplement observant un grup de delinqüents, sigui a casa o sigui al carrer, en un estudi de camp, encara que l'investigador s'hi barregi i hi participi, no és fàcil que pugui observar la dificultat, perquè no hi acostuma a ser. Si vol participar de debò en l'àmbit de la dificultat per tal d'observar-la de prop, hi ha de prendre part fent de representant de la norma en relació amb la qual la dificultat emergeix i el conflicte es planteja. La dificultat es presenta quan qui vol ajudar el delinqüent l'anima a anar a treballar en lloc d'anar a robar, i el xicot comença a fer-li cas. Però si el delinqüent ni tan sols es planteja aquesta opció, no hi ha cas ni objecte d'observació. Es pot afirmar, conseqüentment, que la posició neutral no és, en aquest cas, la més científica.

Tampoc en l'habitual aproximació clínica es pot observar la dificultat. Encara que el psicòleg entrevisti el delinqüent, al marge de la seva delinqüència no trobarà res d'anormal o diferent en la seva personalitat. El lloc de la dificultat no és la relació que en general el subjecte pugui tenir amb les altres persones,

sinó la relació concreta amb les normes de la societat; i per això només es pot copsar en la praxi, en la mesura que el representant de la norma li ho demana, animant-lo i exigint-li el seu compliment.

Naturalment algú hi pot objectar que plantejar les coses així ja és una presa de posició. El psicòleg pot dir que només ell, en la seva aproximació professional, pot copsar l'autèntic mal del qual el símptoma és la delinqüència. Però també el seu plantejament és una presa de posició i fins i tot més apriorística que la d'aquest estudi, que es basa en una llarga observació de la dificultat concreta. L'observació ensenya que és en la praxi social i a l'hora d'enfrontar-s'hi i d'exigir si cal, el compliment de la norma, quan la dificultat emergeix i es pot observar. I fora d'aquesta relació no hi ha dificultat.

No és apropiada qualsevol aproximació per poder tractar i observar la dificultat, sinó que en cal una d'especial que situï el "terapeuta" i observador en el lloc del conflicte específic que hi ha amb la societat. Per poder-la diferenciar d'altres, i per raons que ja s'aniran explicant, l'anomenem "aproximació paterna", i encara que aquí ja s'indica alguna cosa de la seva naturalesa, aquest serà també un tema important a desenvolupar al llarg de l'estudi.

En l'aproximació paterna la dificultat es pot observar, doncs, molt de prop i sovint de manera força actualitzada. En realitat, més que dir que es pot observar de prop perquè es participa del grup, s'ha de dir que es pot observar de dins estant perquè es pren part en el conflicte des la posició de representant de la societat, i també com a representant del noi i del seu ideal. Aquesta és la funció de la "figura paterna", però és aquí on hi ha la principal dificultat d'aquesta aproximació. La figura paterna és l'ideal admirat i alhora el contraideal rebutjat, objecte d'amor i odi en el context del conflicte. I no sols en l'àmbit delimitat de l'entrevista en força de la transferència, sinó en l'àmbit de la realitat i de la relació quotidiana i la convivència habituals.

0.4.2.- L'aproximació en la teoria:

Un cop s'ha pogut observar i fins i tot experimentar la dificultat del delinqüent, cal explicar-la. I aquesta explicació té dos aspectes a treballar o dos passos a donar:

- El primer és l'anàlisi d'allò que s'ha observat, configurant les dades en un significat específic.
- El segon és l'explicació positiva d'allò que l'anàlisi ha revelat.

1r.- L'ANALISI DE LA DIFICULTAT OBSERVADA: L'objectiu és arribar a definir la naturalesa de la dificultat específica del delinqüent com a tal. Per això s'analitza el conflicte que té amb la societat, procurant diferenciar-lo d'altres possibles conflictes que també el delinqüent pot tenir, però que també poden experimentar i que sovint sofreixen les altres persones que no estan enfrontades, com ell, amb la societat. Es tracta d'arribar

a determinar el perfil del conflicte que experimenten aquest tipus de delinqüents en relació amb la norma social. És un pas necessari per poder-lo explicar després específicament, ja que si es confon amb els altres, també se'n confondran les explicacions.

L'anàlisi del conflicte representa l'objectivació de l'experiència viscuda, la transformació de l'experiència immediata, i sovint carregada d'afecte i de subjectivisme, en dades manipulables i comparables entre elles mateixes i amb d'altres, en diferents subjectes i en diferents conflictes.

L'objectivació i el distanciament és un pas necessari en tota teoria científica, però per això mateix potser cal insistir-hi una mica més.

L'observador "patern" corre el risc de quedar atrapat per l'experiència concreta de la seva relació amb el delinqüent i d'interpretar-la subjectivament, perquè s'hi posen en joc moltes coses que són importants per a tots dos i fins i tot d'una manera conflictiva. I això que, a pesar de tot, d'acord amb la praxi és necessari i molt positiu si se'n té prou cura, d'acord amb la teoria pot ser un obstacle important que cal superar.

Però això no significa que aleshores sigui millor abandonar l'experiència o prescindir-ne, ja que en aquest cas ens quedaríem sense l'objecte de l'estudi i sense la matèria que l'anàlisi ha de treballar. Convé fer notar que, pel que fa a la dificultat, les diverses teories que hi ha sobre la delinqüència, i potser perquè no tenen l'oportunitat d'aproximar-s'hi d'una altra manera, és això el que acostumen a fer en general. Certament admeten que hi pot haver una dificultat de relació en el delinqüent, però a l'hora d'explicar-la cada teoria ho fa a la seva manera i no pas a la manera de qui la pateix; ho fa a partir de la pròpia perspectiva i de la visió que s'ha format del problema, però no a partir de l'observació concreta i de l'anàlisi acurada de la dificultat tal com es dóna en la realitat. Cal insistir en la necessitat d'observar primer i de treballar després sobre allò que s'ha observat. Així doncs, l'anàlisi de la dificultat ocuparà un lloc important en aquest estudi. De fet serà el primer pas i el punt de partida de l'elaboració teòrica posterior.

2n.- L'EXPLICACIO DE LA DIFICULTAT ANALITZADA: Un cop s'ha copsat la dificultat que té aquest tipus de delinqüent com a tal, cal explicar-la en la seva especificitat.

Com després ja s'exposarà a bastament, l'anàlisi revela que el que dificulta la relació del delinqüent amb la societat és una alienació especial que es tradueix en una mena de conflicte intermedi entre el psíquic i el social, i que anomenem "conflicte dissocial". Tanmateix en l'apartat anterior s'ha insistit a diferenciar aquest conflicte dels altres dos, però un cop evitada la confusió i a l'hora d'explicar-lo positivament, cal també buscar-ne la relació perquè, des de la seva posició, a la pràctica s'hi relaciona.

L'observació palesa que en el conflicte dissocial i en la seva elaboració, encara que a un altre nivell i en un altre context de relació, intervenen forces i mecanismes semblants a aquells que el

psicoanalista descobreix observant el conflicte psíquic. Per aquesta raó l'estudi que aquí es presenta, quan vol explicar teòricament la dificultat del delinqüent, encara que insisteix en la distinció, també es val de la teoria psicoanalítica i en especial de la freudiana.

Però l'observació mostra també que en el desplegament del conflicte dissocial té molt a veure la condició objectiva en què es troba el subjecte delinqüent en la seva relació amb la societat. Per això l'estudi se serveix de la teoria marxista ja que entén que és en el context del pensament de Marx on millor s'explica aquesta condició i l'alienació consegüent.

Així *doncs, l'estudi té en compte dues teories que giren al* voltant del conflicte, una al voltant del psíquic i l'altra, del social, però mira de resituar-les en el lloc específic del conflicte dissocial. I per aquesta mateixa raó cal insistir en la importància de no abandonar l'àmbit de l'observació, ja que no es tracta simplement de valdre's d'aquestes dues teories amb més o menys retocs, sinó d'emprar-les a fi de poder llegir i explicar millor el que realment s'observa en la dificultat i en el conflicte del delinqüent.

I una altra observació més. L'explicació que l'estudi fa de la dificultat dissocial s'inspira també en l'Antropologia Estructuralista, especialment en la versió de Maurice Godelier, col.laborador de C. Lévi-Strauss, però seguidor també de molt a prop del pensament de Marx[4]. El defecte que al capdavall explica la dificultat es troba en el "vincle social", que és l'estructura subjacent que vincula l'individu amb la seva societat. És una estructura que no és directament observable, però que es manifesta en allò que s'observa i que en aquest cas és la dificultat que cal explicar.

D'aquesta manera ja es pot començar a veure per on anirà la resposta a la qüestió plantejada anteriorment. Ens havíem preguntat on és el defecte, si en el delinqüent o en la societat; o si es tracta d'un defecte psíquic o bé d'un defecte social. Cal respondre que el defecte, més que en l'una o en l'altra de les parts implicades, està en la seva relació i implicació, en l'estructura que les vincula, i que es troba, per tant, en una zona intermèdia que és específica i que la teoria ha de precisar. Tot això, però, ja s'explicarà més endavant.

---

[4]. Vegeu d'aquest autor: "Teoría marxista de las sociedades precapitalistas"; Editorial Laia, 1977.- "Esquemas de evolución de las sociedades"; Miguel Castellote Editor, 1974.- "Racionalidad e irracionalidad en economía"; Siglo Veintiuno Editores, 1974.- "Funcionalismo, estructuralismo y marxismo"; Editorial Anagrama, 1976.- "Economía, fetichismo y religión en las sociedades primitivas"; Siglo XXI, 1978.- També d'aquest autor es poden consultar alguns dels capítols de les següents obres, en col.laboració: "Antropología y Economía"; Editorial Anagrama, 1976.- "Análisis marxistas y antropología social"; Editorial Anagrama, 1977, etc.

0.5.- El pla de l'estudi

Aquest estudi no es limita a respondre a la qüestió de la dificultat que experimenta el delinqüent en relació amb la societat i a explicar la naturalesa del defecte que en la dificultat es manifesta. Aquesta n'és la qüestió cabdal i el punt de partida, però el plantejament no s'atura aquí, sinó que en treu conclusions i continua endavant. En realitat, hi ha tres blocs de qüestions que, encara que no del tot, es corresponen amb les tres parts de l'estudi.

1r.- La primera qüestió, com s'acaba de dir, gira al voltant de la dificultat, i es podria resumir dient que és aquella que pregunta sobre les causes per què el delinqüent delinqueix. L'estudi la tracta especialment en la primera part.

2n.- Hi ha un altre bloc de qüestions que gira al voltant de la socialització. Un cop coneguda la dificultat i explicat el seu origen, ens podem plantejar la tasca que cal fer per evitar-la o per superar-la si ja s'hi ha caigut. En el primer cas es parla del "procés de socialització", i en el segon, del "procés de ressocialització". El que es tracta és d'aclarir com l'individu esdevé membre de la seva societat, o sigui, d'explicar la formació del vincle social. Quan l'estructura del vincle resulta defectuosa, es pot dir que l'individu resta separat de la societat i a l'hora de relacionar-s'hi experimenta la dificultat.

Aquesta segona qüestió no és només la continuació lògica de la primera. En realitat, la naturalesa de la dificultat en gran part s'ha pogut copsar gràcies a l'observació de la seva elaboració, tal com s'esdevé en el context de la institució ressocialitzadora, i en aquest sentit ja en la primera part de l'estudi és present el tema de la socialització. Però és en la segona part quan la socialització s'explica com a procés, en el seu desplegament general i en cada una de les seves fases en particular.

Són diversos els punts que es plantegen en aquesta segona part. La qüestió de fons és aquella que pregunta què és la socialització o quina és la naturalesa de la tasca que es fa durant el seu procés. Ja abans s'ha indicat que hi ha qui l'entén com una mena de tasca psicològica, mentre que altres insisteixen a dir que és una tasca social. D'interrogants se'n plantegen força i aquests són només uns quants a tall d'exemple: ¿a més a més del procés de maduració de la persona, en cal un altre de diferent perquè esdevingui una persona socialitzada, membre eficaç de la seva societat? I si és així, ¿quina és la naturalesa d'aquest nou procés? ¿Quines són les seves operacions? ¿Quines són les seves fases i l'aportació de cada una d'elles? En aquest sentit, ¿quina és la importància i el paper que hi representa el temps de la infantesa? ¿I quina és, pel que fa a la socialització, la naturalesa de la funció que exerceixen els pares? ¿Quina és la importància de la seva cura afectuosa, però també dels seus recursos objectius, com ara els econòmics? Etc.

3r.- El tercer bloc de qüestions contempla la dificultat com a derivada del medi de la societat i planteja les causes de la delinqüència a la qual l'estudi es refereix. En principi es podria dir que la causa n'és el fracàs del procés de socialització, però això fóra una visió massa parcial, si no parcialista, del tema. La dificultat que el delinqüent experimenta respecte al medi social assenyala que també en aquest hi ha algun defecte. Ja abans s'ha fet notar que no és defectuós l'individu com a tal sinó el vincle que hi ha entre ell i la societat, però ara cal afegir que, en el cas d'aquestes persones, el vincle és defectuós perquè al capdavall és el resultat de la incorporació, en la seva identitat, de la defectuosa relació que el medi els ha proporcionat primer.

Cal remarcar, doncs, que de la dificultat experimentada pel delinqüent en relació amb la societat, es passa al defecte objectiu que hi ha en aquesta. Aquest pas aquí no sols es considera legítim, sinó també necessari i, de fet, a l'hora de parlar de les causes objectives és un pas que no s'ha d'oblidar. Però repetim que cal partir de l'experiència de la dificultat i de la seva anàlisi. L'estrany fóra dir alguna cosa sobre el medi en relació amb la dificultat que el delinqüent hi experimenta, sense referir-se a ella concretament.

Aquesta és una altra qüestió important que també es proposa: ¿què hi ha en el medi social objectiu que fa que moltes persones, que d'altra banda són persones normals, hi tinguin dificultat de relació? ¿Quina és la manera de ser de la societat que causa dissocialitat i provoca delinqüència? ¿I quines són les situacions en les quals aquesta manera de ser de la societat es manifesta i es concreta més? Etc. En aquest context es parla d'alguns dels factors socials que en l'actualitat semblen influir més en la gènesi del problema, però, com es pot veure, també es parla de la responsabilitat que hi té la manera de ser de la societat en general i del sistema que al llarg de la història s'ha desenvolupat.

Tanmateix, no sols es parla de les causes del problema, sinó que també es mira de dir alguna cosa sobre els seus possibles remeis. Aquí es suscita la qüestió entre la praxi i la teoria. L'objectiu de l'estudi és fer una teoria de la dissocialitat i de la delinqüència dissocial, però és una teoria elaborada a partir d'una praxi que es segueix en la relació amb el delinqüent.

D'altra banda, l'objectiu no és solament fer una teoria, encara que això ja és prou important; de la praxi es fa teoria, però per tornar altre cop a la praxi, havent-la il.luminat una mica més. Per tant, ja des del principi de l'estudi però sobretot a la tercera part, es plantejaran també algunes qüestions concretes que, aquí a casa nostra, tenen a veure amb la praxi social d'aquells que estan dedicats al camp de la delinqüència i amb els seus criteris d'acció. No cal dir que és un camp carregat de limitacions i d'interrogants. En aquest estudi només en tractarem uns quants i encara d'una forma no gaire extensa. Així i tot, cal esperar que no deixi de ser una contribució al coneixement d'aquest camp.

I.- EL CONFLICTE DISSOCIAL

La delinqüència és un conflicte. Ho és per a la víctima directa del delicte i per a tota la societat, que ha de fer nombroses despeses per defensar-se'n i combatre-la. Però també ho és per al mateix delinqüent. Això es pot observar d'una manera molt concreta quan ingressa a la institució per deixar-ho de ser. Aleshores ens adonem, i també ell mateix, que no n'hi ha prou amb la seva bona voluntat, que ha de passar una llarga temporada abans que ho aconsegueixi. Aquell conflicte que abans queia sobre els altres, encara que d'una altra manera, ara sembla caure sobre ell. La cosa certa és que ha de fer un canvi en profunditat, i mentre dura el procés li costa molt de viure com manen les normes i experimenta un conflicte que l'angoixa molt i que li és difícil de superar.

Hi ha un conflicte, doncs, que el delinqüent té amb els altres membres de la societat i un altre que té amb ell mateix. Amb tot, aquests dos conflictes, si se'ls vol entendre, no s'han de separar perquè al capdavall cada un d'ells deriva i és expressió d'un mateix desequilibri de fons. En realitat més aviat s'hauria d'afirmar que és un mateix conflicte que oscil.la i que tant pot manifestar-se a fora del delinqüent com dintre seu. En aquest capítol parlarem especialment des d'aquesta segona perspectiva, és a dir, ens ocuparem del conflicte tal com és experimentat pel mateix delinqüent com un problema seu. D'aquesta manera s'arribarà a entendre millor el conflicte des de l'altra perspectiva i, en general, la conducta del delinqüent.

Quan es parla del problema de la delinqüència, sobretot al carrer, sovint s'oblida o simplement es desconeix el problema del delinqüent.

De fet és aquí on es pot veure millor l'arrel del mal. El delinqüent no ho seria si ell mateix d'alguna manera no fos la primera víctima del conflicte. En aquest sentit caldria assenyalar que, en tota aquesta problemàtica, el delinqüent de qui tothom parla és el gran desconegut. Aquest estudi està encaminat a fer conèixer el seu problema i, per començar, a fer conèixer el conflicte que ell mateix experimenta, descrivint-lo concretament.

Però a l'hora de començar-ne la descripció aviat ens adonem de la dificultat d'aquest propòsit i ens trobem bastant confusos. Si a qui tracta de prop aquests nois delinqüents se li pregunta quin és el problema, no sabrà gairebé què respondre. Amb tot, la dificultat no ve de la manca de dades sinó del seu excés. El cert és que, quan es connecta amb la realitat d'aquests xicots, es demostra tan rica en la seva complexitat que correm el risc de perdre'ns i d'invalidar una vegada rere l'altra els esquemes on pretenïem agafar-nos.

La qüestió es complica perquè, observant de prop el noi delinqüent, es comprova que no sols té un conflicte sinó que en pot tenir molts, i cada un d'ells pot tenir diverses manifestacions. Tot plegat porta a una situació bastant confusa, de tal manera que el primer punt que es planteja és saber de quin

problema es tracta; o, dit d'una altra manera, el problema és que no sabem què busquem. I perduts en aquesta confusió, el que s'acostuma a fer és donar una resposta eclèctica, dient que el xicot és delinqüent com a resultat de tots els problemes que té. S'ha d'observar, és cert, però també s'ha de saber observar i sobretot cal saber buscar què és el que s'ha d'observar[1].

Algunes de les obres que hi ha sobre la delinqüència i que la miren d'explicar podem comprovar que són esquemes que no s'adapten a la manera de ser concreta dels delinqüents, als quals aquest estudi es refereix, i es té la impressió que qui els ha confegit no coneix de qui parla, si no és superficialment. Però quan qui escriu coneix realment aquestes persones, la seva exposició acostuma a ser una llista de trets bastant heterogenis on és difícil trobar un sentit delimitat i més encara una explicació[2]. De totes maneres, aquesta mena de confusió no sols es troba en els escrits d'algun autor. Ja hem dit que és molt pròpia de les discussions que hi ha entre els professionals quan parlen del delinqüent al qual tracten. ¿Quin és realment el problema? ¿Quin és el mal que té i que explica la seva delinqüència? ¿És un conflicte afectiu? ¿És un problema d'educació? ¿És potser la suma de molts problemes?

Es tracta de trobar uns criteris que posin ordre a totes les dades d'aquesta realitat tan rica que es pot observar quan s'és a prop del delinqüent; i, a més a més, es tracta de trobar uns criteris que les ordenin d'acord amb el significat que sigui propi del problema que té. Malgrat les múltiples variacions que es poden donar, el cert és que, coneixent aquests xicots, aviat ens convencem que el seu problema és diferent d'altres que hi poden haver, i que té una entitat pròpia. Així doncs, a l'esmentada necessitat de posar ordre sobre tot aquell recull de dades heterogènies, s'afegeix la necessitat de trobar un ordre i un significat específics que facin comprendre millor el conflicte, les

---

[1]. La situació en què es troba l'observador que es relaciona de prop amb els delinqüents sovint es podria comparar amb aquella de l'antropòleg que fa una llarga crònica dels fets, però sense tenir ni buscar criteris de discerniment. En aquest cas el seu feixuc recull de dades pot ser bastant ineficaç: "Resulta a veces desesperante hallarse ante los enormes materiales acumulados por Voth, Fewkes, Dorsey, Parsons y - hasta cierto punto - Stevenson: a tal extremo estos autores se han dedicado febrilmente a amontonar informaciones sin preguntarse qué significaban, y sobre todo, negándose a formular las hipótesis que les hubieran permitido controlarlas, que ese material apenas puede utilizarse." C. Lévi-Strauss. "Antropología Estructural".- EUDEBA, 1969; pg. 272.

[2]. Vegeu el "Concepte d'Educació Integral", a "Orientacions per al tracte educatiu als centres". "Quaderns d'Estudi i Formació".- Direcció General de Protecció i Tutela de Menors de la Generalitat de Catalunya, Juny 1984; pg. 11 ss.

reaccions i la conducta del delinqüent com a tal, i que puguin orientar com cal el tractament.

Això és el que a continuació s'intenta fer. Mirarem de descriure el conflicte que té el delinqüent com a delinqüent i que explica la seva delinqüència. És cert que, en el context del tracte institucional, qui n'és el responsable no sols ha de tractar aquest problema, sinó qualsevol altre que el noi pugui tenir; però val la pena de veure quin és aquest en concret ja que és el que preocupa específicament.

Per distingir aquest conflicte dels altres l'anomenem "conflicte dissocial". El terme "dissocial" indica que es tracta d'un desequilibri en la relació amb la societat. Al principi havíem pensat de denominar-lo "a-social", ja que d'aquesta manera s'expressa la dificultat i la relació de separació que aquest tipus de delinqüent manté respecte a la societat, però, baldament sigui negativa, la seva no deixa de ser una relació. El terme "antisocial" tampoc l'expressaria bé. El delinqüent, com ja es veurà, no és un rebel que s'oposa a la societat. Hem preferit, com ja han fet altres autors[3], emprar el terme "dissocial", que

---

[3]. "Sens dubte hi ha nombroses formes de delinqüència i nombroses categories de delictes, variables també d'acord amb les cultures i amb les institucions, però cal començar per aïllar, entre totes les formes que tenen cadascuna el seu determinisme específic, la delinqüència veritable que ha de deixar de ser el lloc dels "inclassificables" o dels "perversos", per fer-se objecte d'una anàlisi pròpia. La conducta delinqüent no és res més que una conducta; tradueix, expressa, significa una estructura mental organitzada, coherent, un Univers de la mentalitat criminal, variació ell mateix d'allò que s'anomena ara la DISSOCIALITAT (Terme introduït per Aichhorn en 1948), és a dir, la pertorbació del vincle social, fonament únic de la pertorbació de la consciència moral. Però en submergir-nos en els Universos dissocials, nosaltres hem de descobrir primer l'arrel comuna de totes les malformacions d'una relació social establerta i confegida sota la forma de parasitisme. El vincle social, que es desenvolupa normalment en i per la socialització, es troba metamorfosat, en el creixement dissocial, en un vincle d'un tipus específic que selecciona totes les seves manifestacions. Vista des d'aquest angle, la delinqüència, com a capítol de la dissocialitat, ha de permetre l'exploració científica d'un camp nou, el de les sociopaties, és a dir, el de les malalties de la socialitat, que són radicalment diferents de les malalties psíquiques. El delinqüent, la prostituta, el vagabund, l'escàpol inveterat, el parat professional, el truà, el gàngster, el proxeneta, l'estafador i tota la flota de paràsits socials o de delinqüents virtuals, no són ni neuròtics, ni psicòtics, ni febles impulsius ni epilèptics ignorats, ni inadaptats per defecte d'aculturització. Són "sociòpates" que tenen un "jo" normal i fort, però que s'ha desenvolupat d'una certa manera els processos de la qual analitzarem. Són subjectes eminentment adaptats al real però

expressa un cert desequilibri, encara que naturalment la qüestió és aleshores saber explicar en què consisteix aquest desequilibri.

Amb el terme "dissocial" qualifiquem el conflicte que experimenta el delinqüent enfront de la societat, però també, i sobretot, l'estructura subjacent que hi ha entre tots dos i que es manifesta de diverses maneres. La mateixa delinqüència a la qual ens referim es pot afirmar que és també dissocial, ja que s'explica per aquest mateix desequilibri de fons. Per aquesta raó el delinqüent sovint l'anomenem simplement "dissocial", com també el tipus de relació que com a tal acostuma a establir. En contraposició, la persona que manté amb la societat una relació d'equilibri - i aquesta mateixa relació - l'anomenem "socialitzada".

Hem d'advertir, a més, que la descripció que fem del conflicte no es basa en l'anàlisi d'un conflicte en particular, sinó que és un paradigma que, d'una manera o altra, però mai unívocament, es pot trobar en tots els casos concrets. Això pot semblar una descripció massa genèrica, però és precisament la generalització del perfil específic del conflicte dissocial la que busquem. A pesar de tot, no cal dir que a l'hora d'analitzar com viu el conflicte una persona concreta s'hi troben moltes més variants i molt més complexes.

1.1.- Les dues vessants del conflicte

En una institució com la d'OBINSO el conflicte es pot observar clarament no sols perquè qui observa s'hi troba molt a prop, sinó perquè en aquest context sovint es radicalitza i els seus traços destaquen d'una manera especial.

De totes maneres, això ja es podia esperar. El noi, per la seva part, ve a casa per canviar i sap que això no li serà fàcil, que li caldrà un seriós esforç si se'n vol sortir. I els responsables de la institució procuren, de la seva part, animar el noi perquè lluiti, perquè no cedeixi en el seu esforç i perquè no es deixi vèncer per les dificultats. No cal dir que tot això assenyala el conflicte, un conflicte que pot arribar a ser molt intens.

El conflicte gira sempre al voltant de la norma social i acostuma a manifestar-se en dues vessants: una vessant contempla

---

inadaptats socials perquè, en relació amb allò que anomenem la societat, i sigui quina sigui aquesta societat, ells se'n troben al marge..." Roger Mucchielli: "Comment ils deviennent délinquants. Genèse et développement de la socialisation et de la dissocialité." - Les éditions ESF.- París, 1974 - Cinquième édition.- pg. 19. (La traducció és de l'autor.) Hem volgut transcriure aquesta llarga citació atesa la gran coincidència que hi ha entre el plantejament que es fa en l'esmentada obra de Mucchielli i el que fem en aquest estudi. La diferència, si de cas, comença després, a l'hora d'explicar més concretament la naturalesa del vincle social i també, per tant, de la dissocialitat.

com el noi s'experimenta ell mateix; l'altra contempla com experimenta la societat i la vida que aquesta li mana de fer. Denominem "vessant subjectiva" la primera i "vessant objectiva" la segona, perquè aquella es refereix a la relació del subjecte amb si mateix, i aquesta a la relació que manté amb la realitat objectiva que està fora d'ell.

En aquest sentit parlem del conflicte subjectiu i de la conseqüent angoixa subjectiva, i del conflicte objectiu i de la conseqüent angoixa objectiva. I hem de repetir que els dos conflictes són manifestacions diferents d'un mateix desequilibri de fons.

1.1.1.- La vessant subjectiva

Encara que la vessant subjectiva no sigui la més important, la descripció que es fa del conflicte comença per aquest cantó, ja que de fet acostuma a ser el lloc on més es fa notar la tensió.

En relació amb aquesta vessant, una de les coses que en els moments de conflicte es pot observar més clarament és que el noi moltes vegades es troba profundament insatisfet d'ell mateix. Aquesta és una de les raons més poderoses que el mou a demanar el seu ingrés a la institució, que al capdavall és el pas que fa per ingressar a la societat i ser com els altres.

En principi sembla que es podria remarcar que té una mala imatge d'ell mateix. Es sent diferent de les altres persones que viuen al si de la societat i voldria, per tant, canviar i arribar a ser com elles. En general són xicots que han viscut bastant al marge de la societat i n'han quedat marcats. Al principi, durant l'adolescència sobretot, el fet de ser diferent no preocupa gaire i fins i tot pot ser motiu d'orgull, però més tard acostuma a ser motiu de seriosa preocupació i una font d'angoixa permanent. De totes maneres, aquesta sensació de ser diferent, mentre el xicot viu al carrer, queda pal.liada pel fet de trobar-se entre col.legues; amb tot, un cop decideix canviar i aproximar-se als qui es vol assemblar, en lloc de disminuir, aquesta sensació s'incrementa i pot arribar a turmentar d'una manera molt intensa.

Aquesta sensació de ser diferent també es tradueix sovint en sentiments d'inferioritat. Sembla com si el noi delinqüent estigués convençut que no val i que no serveix per viure com ho fan els altres, ni tan sols per fer el que els altres fan. En conseqüència pot experimentar una gran inseguretat. A vegades sembla tan convençut que ha d'acabar malament que fa la impressió d'accelerar i provocar el fracàs final per no prolongar inútilment l'espera d'allò que creu que és inevitable.

I a la vegada pot haver-hi una gran por d'arribar a aquest fracàs. Aquesta por pot revestir diferents expressions: por de quedar desemparat i sense recursos; por de veure's obligat novament a delinquir; por d'anar a la presó, etc. I moltes vegades es pot observar com aquesta por adquireix una intensitat dramàtica fins a convertir-se en una desesperació sense límits.

Hauríem de tornar a assenyalar que tots aquests sentiments bàsicament giren al voltant de la norma social. Si el noi es sent

diferent és perquè ell sap que no viu d'acord amb les normes vigents i això el diferencia dels altres en tant que són membres de la societat. Així mateix, el noi pot tenir conflictes i sentiments d'inferioritat procedents d'altres llocs, però en referència amb el conflicte que té amb la societat, la sensació de ser diferent i inferior procedeix no de l'inconscient sinó de la consciència que té de viure al marge de la norma social. El que acostuma a passar és que els diversos conflictes es barregen i es reforcen mútuament. Si el noi ja té sentiments d'inferioritat per altres raons, el fet de viure com a delinqüent el refermarà en la seva dolorosa experiència. D'una banda, l'experiència de ser "anormal" respecte a la "norma" de la societat mantindrà vius i "carregarà" els eventuals sentiments que ja pugui tenir, per altres raons, de ser anormal; d'altra banda, aquests sentiments es reuniran al voltant de l'experiència delinqüent i la reforçaran.

De totes maneres, el delinqüent no sempre es sent tan profundament anormal, són força els xicots que es noten diferents sobretot o només pel fet de ser delinqüents.

Però en principi, ja és una experiència prou dolorosa saber-se delinqüent, cosa que s'atribueix a la pròpia mala voluntat. Barrejat amb tots els que ja hem esmentat hi ha també el sentiment de culpa, que és un dels més dolorosos. Malgrat que el noi no vulgui ser delinqüent, de moment ho és i es sent culpable de ser-ho. I quan desobeeix la norma la culpa es confirma; aquesta convicció de ser culpable pot arribar a ser tan profunda que, fins i tot quan obeeix, pot continuar sentint-se malament. En aquest cas fins i tot pot arribar a creure que, si compleix, al capdavall és per poder seduir i en el fons enganyar els encarregats de vetllar per la norma amb la seva autoritat.

La crisi pot configurar-se d'una manera particularment aguda i totes aquestes experiències poden desembocar en sentiments de persecució.

Sentint-se inferior, el noi delinqüent, en la seva crisi, pot arribar a creure que els altres el menystenen de tal manera que el més petit gest, d'ajuda i tot, el pot ferir perquè és interpretat com una actitud de compassió. Sentint-se culpable, la més suau recomanació li pot semblar una cruel o injusta acusació. Sentint-se digne de càstig, pot arribar a creure que se li vol fer mal encara que el mal se'l busqui ell. Es comprèn, doncs, que en aquesta situació el tracte es faci difícil i conflictiu i que l'agressivitat estigui sempre a flor de pell.

Davant d'un quadre tan conflictiu potser algú pot arribar a pensar que més aviat es troba enfront d'una persona psíquicament desequilibrada. Aquests sentiments exagerats d'inferioritat, de culpa i de persecució no semblen indicar altra cosa que un greu desequilibri mental, el qual, d'altra banda, explicaria aquell tipus de conductes defensives que, des de la posició de qui pensa així, es podrien anomenar inadaptades i fins i tot antisocials.

Amb tot, aquesta experiència de ser diferent ja hem dit que no emergeix sense raó ni tampoc d'una raó inconscient, sinó que, ben al contrari, deriva de la consciència que el noi té de la dificultat que realment experimenta de viure com tots els altres.

O, dit d'una altra manera: si el noi se sent diferent és perquè, en relació amb la societat, ho és, i ell ho sap. Per això s'aproxima a la institució, per veure si pot canviar.

Això ens porta cap a l'altra vessant del conflicte, però abans, i com una conclusió ja important, val la pena d'insistir en el fet del conflicte subjectiu, perquè sovint la concepció popular, i de vegades algunes de científiques, el desconeixen. Com es recordarà, hi ha qui diu que el delinqüent ho és perquè vol i se'n denuncia la immoralitat; altres, en canvi, més aviat parlen d'amoralitat o de feblesa en la consciència moral o en el superjo; altres diuen que és una persona que no ha interioritzat les normes i els valors fonamentals, o bé els papers de la societat.

Com es pot comprovar, són moltes les concepcions que insisteixen en la importància d'interioritzar com cal la norma social i que veuen en el fracàs d'aquesta interiorització la causa de la conducta anormal. En conseqüència, consideren aquesta interiorització l'objectiu més específic del procés de socialització: "Lo que más ha interesado a los sociólogos de los estudios sobre la socialización ha sido siempre el proceso de internalización y, como consecuencia, las técnicas por medio de las cuales la necesidad social llega a convertirse en deber y deseo privados. Lo que asumió, por consiguiente, primerísima importancia teórica fué el surgimiento de la conciencia o superyó u "otro generalizado"[4].

En contradicció amb aquestes concepcions, el conflicte subjectiu que pateix el delinqüent palesa que ell té molt ben interioritzades les normes, els valors i la moral de la societat, de tal manera que per ella es judica i es condemna i moltes vegades fins es castiga. S'ha d'afirmar que el delinqüent dissocial, com la resta de les persones, experimenta el deure social i té el desig personal de respondre-hi. I d'aquí precisament li ve el conflicte.

L'objectiu del procés de socialització no es pot dir, per tant, que sigui la interiorització de la norma social en el sentit que la persona arribi a sentir-se afectada i obligada per aquesta. El noi delinqüent, no pel fet de ser-ho deixa de sentir-se'n afectat, com ho palesa ben clar el fet que en ell el conflicte sempre estigui a l'aguait i a vegades fins i tot radicalitzat.

Sobretot quan es parla de la "inseguretat ciutadana", ben sovint això no es té en compte. S'acostuma a parlar només del problema que la delinqüència representa per al ciutadà i no s'esmenta el problema del delinqüent.

Sembla com si la causa del problema estigués només en la seva mala voluntat i el remei en fos la repressió. Aquesta visió no és imparcial i l'observació de prop demostra que la primera víctima del problema és el mateix delinqüent. En aquest sentit, la repressió no sols no soluciona res, sinó que complica encara més les coses i les reforça. Amb això no volem dir que no s'hagi de

---

[4]. P.J. Heine: "Psicología social y personalidad".- Paidós, 1973; pg. 77.

reprimir, però hem de començar a assenyalar que no tota la raó està de la part de la societat, del seu ordre i dels seus ciutadans.

1.1.2.- La vessant objectiva

El jove delinqüent, en especial quan es troba a la institució, s'ho passa malament perquè tot sovint queda atrapat per la sensació de veure's diferent dels altres; de fet, no és aquesta l'única experiència que l'angoixa i tampoc n'és la fonamental. Quan ell es disposa a fer el que se li ha manat i a assumir aquella forma de vida de la societat a la qual ell mateix aspira, aviat s'adona que aquesta no és la seva vida i experimenta que es queda sense vida.

Acostuma a expressar això dient, per exemple, que no hi troba "color". És una insatisfacció profunda, no ja d'ell mateix (vessant subjectiva), sinó de la mena de vida que es veu obligat a fer i de la realitat social que l'envolta. No és que aquesta realitat la consideri dolenta, injusta o insatisfactòria, o que li mereixi un judici pejoratiu; tot al contrari, la valora, la desitja, s'hi vol dedicar i està convençut que ho ha de fer així, però no ho pot fer. La vida de la societat per a ell és un esquema extern, ideal fins i tot als ulls de la seva raó, però buit de "color" per al seu cor. Conseqüentment, quan s'esforça a seguir aquest esquema de vida, viu artificialment, a contracor, per pura imposició i autodisciplina; i en darrer terme, no viu.

Estem intentant de descriure l'experiència d'alienació d'aquestes persones delinqüents enfront de la societat i hem de reconèixer que és un dels punts més difícils i alhora més importants de la qüestió. En primer lloc, és un punt difícil per a l'autor, perquè no es tracta de descriure un objecte extern i ben definit, sinó una experiència de relació, cosa que és bastant més imprecisa; en segon lloc, ho és segurament per a qui ho llegeix, perquè la persona socialitzada tendeix a interpretar la relació amb la realitat d'acord amb la seva pròpia experiència (que d'altra banda creu que és la natural) i, així, se li fa difícil de copsar-ne altres de diferents. Aquest és el cas de l'experiència delinqüent. I, per tant, aquest és un punt i un tema cabdal.

Potser ho podríem expressar dient que el delinqüent experimenta la societat com si no fos la seva, o com si es trobés en terra estranya. Tothom necessita viure i realitzar-se junt i d'acord amb els altres i necessita un espai d'encontre on poder-ho fer; però el delinqüent no "s'hi acaba de trobar", en aquest espai social que és el de la comunitat. Encara que ho desitgi i s'hi esforci, no experimenta la societat com el camp de la seva realització personal i social. És com si la mirés a distància, com si n'estigués fora o separat. I quan intenta de viure d'acord amb la norma social, llavors nota que aquella vida que fa en el fons no és la seva vida, sinó que és una vida autoimposada artificialment. I viu alienat.

Quan diem que al delinqüent no li agrada ni la societat ni la seva vida, o que no s'hi acaba de trobar, s'hi pot objectar que això també passa a la majoria de les persones que no són delinqüents. I quan diem que el delinqüent té dificultat amb la

norma social, de tal manera que només pot viure d'acord amb ella artificialment, s'hi pot objectar que al capdavall a tothom costa d'obeir-la i que això no obstant ens hi hem d'esforçar. A pesar de tot, insistim a assenyalar que la nostra experiència i la del delinqüent no s'han d'homologar.

És cert que ben sovint tampoc a la persona socialitzada li agrada gaire la societat, o potser no li agrada gens i voldria que fos diferent, però no deixa de ser la seva societat; aquell espai on es troba amb els altres i on mira de realitzar-se amb ells. I cada dia li costa haver-se d'esforçar a l'hora de complir les regles del joc social; amb tot, encara que sigui feixuc, no deixa de ser el seu joc. La dificultat del delinqüent enfront de la societat, no està en el fet que s'hagi d'esforçar com ho han de fer i ho fan en general tots els homes. I cal fer notar que la vida d'aquestes persones delinqüents, lluny del que pensa molta gent, en comparació amb la vida que es porta a la societat no té res de còmoda ni de fàcil i, en canvi, és plena de limitacions, de problemes i fins i tot de dramatisme. I tot i així és la seva vida; i per a aquestes persones fóra pitjor haver de viure una vida que, tot i sent objectivament millor i per això cobejada, no pot acabar de ser pròpiament la seva.

L'experiència que el noi delinqüent acostuma a tenir de la vida que la norma li mana fer és alienant. Dins d'una societat que no és la seva, s'hi avorreix profundament, i pot arribar a detestar-la. No és que no hi vegi moltes coses a fer i que sap que té obligació de fer - com, per exemple, treballar, estudiar, entretenir-se com cal, etc. - però es sent estrany a totes i, fonamentalment, estrany a l'esquema normatiu que les sustenta. No és que no tingui iniciativa, però la inhibeix, ja que si es posés a viure les coses amb la mateixa espontaneïtat d'abans, les acabaria vivint i tractant "delinqüencialment".

El resultat és que, posat dins de la societat, ni aquelles coses que fan gaudir a la majoria de la gent, no el satisfan i, doncs, s'avorreix profundament. I encara que en principi no s'ha de confondre aquest avorriment amb la depressió, no és gaire difícil que aquella experiència s'hi acosti molt. Respecte a l'esquema social, la vida del noi és buida i sense al.licient.

A dins de la buidor i de l'estranyesa també es pot descobrir com una mena de manca d'objectiu. A la societat, el delinqüent no veu el camp de la seva realització, no sap què fer de la seva existència i a què dedicar-la. És un dels sentiments més intolerables, i com més temps va escolant-se buit de les seves mans, més urgent se li fa trobar un objectiu i una sortida, mal que sigui en l'engany de la pura evasió. D'una banda, el noi delinqüent que ha vingut a casa, no pot dedicar-se a la vida de la societat perquè encara no és la seva; de l'altra, ell mateix es prohibeix de dedicar-se a la que fins ara havia estat la seva. El resultat és que en aquesta situació ell és una persona sense objectiu i sense objecte en la vida; una persona sense un camp propi on poder-se realitzar i on poder abocar les seves energies, que així resten inhibides i com en estat de suspensió.

I mentrestant, en aquest pas intermedi, el noi es troba sol. Viu a la societat, al costat dels altres, però encara no forma comunitat amb ells i, d'altra banda, s'ha separat o procura separar-se de la seva comunitat anterior.

La soledat del noi delinqüent en la societat s'explica per la mateixa raó que explica el seu avorriment i la seva manca d'objecte i d'objectiu. No pot sintonitzar encara del tot amb les altres persones amb les quals conviu i per això és un ésser solitari. Per això mateix no sap estar-se sol i sovint necessita la companyia d'algú al seu costat per poder escapar de l'angoixa.

Convé fer notar que aquesta angoixa, que anomenem objectiva, és diferent de la subjectiva descrita en l'apartat anterior; i és més intolerable. És molt dolorós, sens dubte, sentir-se negativament judicat pels altres i per un mateix, però el que no és possible de fer és no ser un mateix i no viure la pròpia vida. Quan el noi ho intenta, l'angoixa objectiva l'envaeix ràpidament i es fa del tot urgent trobar-hi una solució.

Cal insistir, doncs, en el fet del conflicte en la vessant objectiva, perquè és aquí on es troba l'arrel del problema i, tot i això, són moltes les concepcions que el desconeixen. Enfront d'aquells que opinen que el delinqüent gairebé no "pateix" cap mena de conflicte, ens hem vist obligats a insistir abans en el fet contrari; amb tot, això no significa que sigui en el conflicte subjectiu on s'hagi de veure la causa de la delinqüència, ja que més aviat n'és l'efecte. La causa hem de buscar-la en la vessant objectiva i hi hem d'insistir enfront d'aquells que només esmenten el conflicte subjectiu.

Ja hem fet notar que són molts els qui, en aquesta problemàtica, es posen en contra de la societat i a favor del delinqüent, i acostumen a subratllar el mal tracte que aquest ha rebut, el seu sofriment i la seva reacció lògica. D'una manera especial, els qui miren d'ajudar els delinqüents en les seves dificultats (treballadors socials, educadors i monitors de residències, educadors de carrer, etc.) també s'inclinen fàcilment a explicar el problema d'acord amb aquesta manera de veure les coses. Als seus ulls el delinqüent sol ser una persona desgraciada, víctima de les circumstàncies familiars i ambientals en què s'ha trobat; una persona que potser no ha estat prou estimada o estimada com cal, i que n'ha quedat marcada amb sentiments d'inferioritat i de culpabilitat que ara s'han de tractar i, si és possible, esborrar.

A pesar de tot, no és la nostra intenció negar fets que, per desgràcia, cada dia es poden comprovar. En general aquests nois delinqüents acostumen a tenir una trista història que els ha deixat tota mena de seqüeles - físiques i tot, a vegades; psíquiques, tot sovint - que ara reclamen atenció i ajut perquè els fan patir. Però no es troba aquí l'explicació de la seva delinqüència. Aquests dèficits i traumes, aquests conflictes que els nois experimenten i que els fan sofrir, intervenen de fet en la seva conducta delinqüent, acolorint-la i sovint radicalitzant-la, però no l'originen ni l'expliquen. L'explicació hem de buscar-la per un

altre cantó. I tampoc és cert que el delinqüent sigui sempre una persona que pateix. En l'apartat que ve ja ho explicarem millor, però hi ha persones que s'avenen a ser delinqüents sense que això els preocupi gaire. En aquest cas cal remarcar que el conflicte subjectiu pràcticament no es dóna, i per tant no pot ser causa de res.

La dificultat que explica la conducta del delinqüent l'hem de buscar en la vessant objectiva, és a dir, en l'àmbit de la relació que manté amb la realitat social que hi ha fora d'ell, i que en el seu cas és una relació d'estranyesa o d'alienació. La relació de l'individu amb la societat té la seva pròpia entitat i, per consegüent, pot ser defectuosa per ella mateixa i no només com a resultat de conflictes que vénen d'altres llocs. Quan aquesta relació és defectuosa l'individu resta com a separat de la societat i experimenta les exigències que se'n deriven com un esquema artificial que no pot incorporar en la seva identitat i amb el qual, per tant, tot i entenent-lo i acceptant-lo, no es pot acabar d'identificar. En aquest sentit, val a dir que el delinqüent no té interioritzada la norma social i que l'objectiu del procés de socialització és aquesta interiorització.

Aquí no hi ha contradicció respecte al que s'ha dit anteriorment quan, parlant del conflicte subjectiu, s'afirmava que el delinqüent té ben interioritzats els principis morals i els valors fonamentals de la societat. Al contrari, cridem l'atenció sobre aquest fet d'observació. D'una banda, el delinqüent té molt clara la norma social, s'hi sent obligat i sovint la vol obeir: la té ben interioritzada; però a la vegada l'experimenta com de fora estant, alienadament, i no la pot obeir, i per tant no la té interioritzada. Així, quan algú afirma que l'objectiu del procés de socialització és la interiorització de la norma social, cal que ho expliqui millor perquè al capdavall això pot tenir diferents sentits.

En arribar a aquest punt, i tenint en compte el que es pot observar i s'ha explicat sobre les dues vessants del coflicte, val la pena d'aturar-s'hi una mica més i de començar a treure alguna conclusió pel que fa a la mena de relació que s'estableix entre l'individu i la societat, i a la dinàmica consegüent. D'aquesta manera també es podrà entendre millor l'estructura i la dinàmica del conflicte en el qual l'individu dissocial es troba atrapat.

1.- LES DUES DEFINICIONS DE LA REALITAT SOCIAL

De l'observació del conflicte en les seves dues vessants sembla que hem d'inferir que hi ha dues definicions de la realitat que, no coincidint en el cas del dissocial, manifesten la seva diferència: una és la definició que la realitat objectivament imposa i que l'individu, encara que sigui delinqüent, no té dificultat a aprehendre; una altra és la definició que l'individu imposa a la realitat i que fa que aquesta sigui la "seva" realitat. La dificultat ve d'aquesta segona definició.

Aquest és un tema important que caldrà tractar més extensament en altres apartats (3.1.3; 7.1.2; 8.1.3.), però que ja explicitem perquè s'infereix de l'observació que el conflicte es planteja en una doble vessant. La qüestió és que l'individu adult, a l'hora d'enfrontar-se amb la complexa realitat social, no sols es limita a percebre-la tal com és sinó que la configura a la seva manera, tal com és ell; no sols fa de "receptor" de la definició de la realitat, sinó que fa d'"emissor" de la seva pròpia definició. I d'aquí ve el problema, del fet que l'individu dissocial defineix la realitat en contradicció amb la definició objectiva que d'ella li arriba primer. L'individu dissocial, en la mesura que és receptor de la definició social de la realitat, té una clara consciència de les seves normes i de les seves exigències i en relació amb ella se sent anormal (vessant subjectiva); però com a emissor d'una definició pròpia que no coincideix amb l'anterior, es sent alienat (vessant objectiva) quan intenta respondre a una definició de la realitat que no és la seva perquè no l'ha poguda incorporar.

En conseqüència, el vertader protagonista del conflicte i de la seva elaboració (el subjecte del procés de socialització) no és l'individu pel fet que ha de ser capaç d'aprehendre la realitat social, sinó pel fet que ha de ser capaç d'investir-la com cal amb la seva pròpia definició. Per la mateixa raó quan, en el context d'aquesta problemàtica, ens referim al subjecte específic de la qüestió, més que de l'individu hem de parlar del "jo" com d'una formació diferenciada d'aquell. El jo és el nucli d'on arrenca la definició.

Hi ha teories que sembla que mirin d'explicar el conflicte de l'individu amb la societat com un problema en l'aprenentatge i en l'adequada percepció de la realitat, de les seves normes i valors; però el conflicte dissocial palesa que amb això no n'hi ha prou. Altres teories, en canvi, insisteixen a fer notar que és un problema de l'impuls o de l'instint, com així ho ha plantejat no poques vegades l'escola psicoanalítica. Sigui com sigui, el fet és que l'individu dissocial experimenta la dificultat no a l'hora d'aprehendre la realitat sinó a l'hora de definir-la i de fer-la seva a partir de la pròpia identitat.

El problema no està en el fet de trobar-se davant d'una realitat que ha de ser apresa, sinó d'una realitat "normativa" que ha de ser configurada d'acord amb les exigències objectives que presenta, i també amb les de la pròpia identitat. Abans de la resposta de la conducta, n'hi ha d'haver una altra a un nivell més profund. A més a més d'una bona percepció i un bon aprenentatge de la realitat per part del jo, s'ha de fer un treball que els posi d'acord. I el que amb aquest treball s'ha d'aconseguir és que, quan el jo s'adreci a la realitat, l'arribi a definir amb la mateixa definició que li donen els altres perquè ell també l'ha incorporada. D'aquesta manera, quan el jo "investeixi" la realitat amb la pròpia definició, no s'apartarà de la que li dóna la comunitat i no passarà, com en el cas del dissocial, que experimenti aquesta com aliena a la seva identitat.

2.- LES DUES ANGOIXES

La necessitat que té el jo adult de relacionar-se i de tractar amb una realitat que sigui definida per ell mateix, es tradueix en angoixa objectiva quan no ho pot fer així. Hem de fer notar que aquesta mena d'angoixa objectiva que, junt i en contrast amb la subjectiva, procurem descriure i subratllar és, en primer lloc, un fet d'observació, i només en segon lloc, un fet que lògicament cal explicar. Es pot estar o no d'acord amb la teoria que exposem, però el que es constata no deixa d'exigir una explicació. El cas és que quan el delinqüent està atrapat pel conflicte, s'hi poden observar aquelles dues angoixes que ja hem descrit en parlar de les dues vessants: d'una banda, com a subjecte es sent diferent, anormal i culpable en relació amb altres i amb ell mateix; d'altra banda, en relació amb l'objecte de la vida que hauria de fer per anar d'acord amb la realitat social, es sent alienat.

Aquestes dues angoixes i el seu concepte creiem que sempre van ser presents en el pensament freudià. Fins i tot al principi va prevaler el concepte d'angoixa objectiva, encara que després el mateix Freud potser va insistir més aviat en la subjectiva; però foren sobretot els seus seguidors els qui van atribuir més importància a aquesta última i a poc a poc van anar oblidant la primera.

Ja és prou coneguda l'explicació que Freud va donar - una de les que va donar - sobre l'origen de l'angoixa: "La explicación del origen de la angustia infantil me fué dada por un niño de tres años, al qual oí demandar un día, hallándose en el cuarto oscuro: 'Tía, háblame; tengo miedo de estar en un cuarto tan oscuro.'- La tía contestó: 'Y qué te importa que te hable? De todas maneras no me ves.'- 'No es así - respondió el niño -; cuando alguien me habla parece que hay luz.' Así, pues, no se asustaba de la oscuridad, sino porque echaba de menos a una persona amada, y podía prometer tranquilizarse en cuanto recibiera una prueba de la presencia de la misma." Edició 1.920. Uno de los descubrimientos más importantes de la investigación psicoanalítica es el de que la angustia neurótica es originada por la libido y representa un producto de la transformación de la misma, como el vinagre lo es del vino. En mis Lecciones introductorias al psicoanálisis encontrará el lector más amplia discusión sobre este problema, discusión que de todos modos tampoco ha llegado a la total explicación del mismo" (S. Freud. Obras Completas, Editorial Biblioteca Nueva.- 1.972.- pg. 1.226, nota 702).

Hem cregut interessant transcriure aquesta nota de Freud perquè el que diu s'escau força al que s'observa que ocorre al delinqüent en la vessant objectiva. Ell busca en la societat el seu objecte, però no el troba; es queda sense objecte i l'angoixa l'envaeix. Abans vivia com a delinqüent i més o menys anava fent, però ara que vol viure com a membre de la societat, no hi veu el seu objecte i ha d'inhibir la seva líbido, que queda en estat de suspensió i acaba fent-se malbé, transformant-se en una mena de vinagre.

D'aquesta manera es pot dir que el seu problema principal, aquell que fa que sigui delinqüent, no és específicament el de no haver estat estimat, que és el que pensa molta gent quan hi veu una mena de conflicte afectiu (4.2), sinó el de no poder estimar. Es molt dolorós no ser estimat, però no poder estimar és insuportable; és quedar-se penjat en el buit sense res on agafar-se, i sense objecte ni objectiu a què poder-se dedicar.

Per posar un exemple concret, només ens hem de fixar en el concepte, avui dia molt corrent, de l'abandó matern i de les seves conseqüències, tema aquest, pròxim al context de la nota de Freud suara esmentada. El que, des d'aquesta perspectiva, feriria l'infant que es veu abandonat, fóra sobretot el fet de no sentir-se estimat; i d'aquí vindrien aquells sentiments d'inferioritat, d'inseguretat i desconfiança amb ell mateix, i fins i tot de culpabilitat que més tard es pot observar que turmenten el jove i l'adult delinqüent. Amb tot, aquesta concepció oblida l'altra vessant del conflicte, l'enorme problema que és per a l'infant abandonat no poder estimar, i fins i tot odiar, perquè li manca l'objecte. Ben cert que "ser estimat" i "estimar" són dues dimensions correlacionades, cosa que es podrà veure quan expliquem el procés de socialització; però per poder-les relacionar com cal, primer se les ha de diferenciar. En qualsevol cas, és en la vessant de l'"estimar" on s'ha de buscar el problema específic del delinqüent. Ell també es troba sense objecte; ell tampoc pot estimar ara la "mare societat" que abans el va abandonar.

1.2.- El conflicte referencial

El conflicte dissocial és un conflicte en la "referència" a la societat i per això l'anomenem "referencial". També es pot afirmar que és un conflicte en el "vincle social". I per poder explicar què és el vincle amb la societat serà bo de començar estudiant primer què és la "referència" del jo a la societat. Ho exposarem a partir de dos fets d'observació que tenen un mateix significat i una mateixa explicació.

1.2.1.- Radicalització i debilitació del conflicte

a) L'OBSERVACIO: Aquest és un altre tret que caracteritza el conflicte dissocial i que cal tenir en compte a l'hora d'explicar-ne la naturalesa. En principi es podria enunciar dient que en ocasions el conflicte sembla arribar a una situació d'extrema violència, mentre que a vegades sembla pràcticament esvair-se del tot[5]. De totes maneres, en major o menor grau això es pot dir de

[5].Seria millor no parlar en termes tan absoluts, però aquí més aviat es tracta d'un paradigma. De fet, el conflicte es fa sentir al llarg d'un continu que pot anar des de la seva radicalització més extrema fins a la absència gairebé total però sense arribar mai del tot a aquest extrem. Tanmateix, el delinqüent més habitual i empedreït, encara que gairebé mai no hi pensi i s'hi

tots els conflictes, no en caracteritza cap de concret. No obstant això, el mode que té el conflicte dissocial de configurar-se en la seva radicalització i d'esvair-se gairebé en el no res, sembla bastant propi de la seva manera de ser i orienta en la determinació de la seva naturalesa i del seu lloc.

Quan el noi delinqüent demana ingressar a la institució ho fa mogut pel conflicte que té amb ell mateix i amb la societat, i per les ganes de resoldre'l. A pesar d'això, el fet d'ingressar a la institució, i a través d'ella en la societat, lluny d'apaivagar el conflicte més aviat l'incrementa, si més no en principi. I és que el defecte no està en la voluntat, i encara que aquesta es decideixi a canviar i a donar aquest pas, són moltes les coses que resten encara per modificar profundament. La identitat del noi continua sent la mateixa d'abans i el fet de trobar-se al costat dels altres membres de la societat, si de cas, referma l'experiència de la dificultat davant la norma i li renova, per tant, la sensació de ser diferent i anormal.

En aquesta situació el conflicte fàcilment es pot configurar segons una estructura que sembla que no tingui sortida. El noi vol complir la norma, però no pot. Sembla que com més ho desitgi més impotent s'hi senti, com si el desig i la impotència no poguessin deixar d'anar junts. De fet són les dues cares de la mateixa moneda; dues expressions de la relació de separació que el delinqüent manté respecte a la societat. Desitja complir la norma i ingressar així en la societat, precisament perquè n'està separat; i per la mateixa raó no ho pot fer i cada cop es troba pitjor. Aleshores el conflicte es va radicalitzant. Si no compleix la norma, està en conflicte amb ell mateix perquè es sent diferent i culpable; però si la compleix, es troba alienat, anul.lat, i al final l'ha de deixar de complir. Com es pot veure, l'angoixa subjectiva i l'objectiva es poden sumar i alhora blocar mútuament en una escalada de la qual cada vegada és més urgent i més difícil sortir.

No obstant això, no voldríem que qui llegís aquesta descripció se'n fes una idea massa dramàtica, com si el noi a la institució sempre estigués en una insuportable situació de conflicte. No és així. Tant els responsables d'aquesta com el mateix noi ja miren de no arribar-hi o de pal.liar-ne les tensions per mitjà del seu tracte discrecional i d'altres mecanismes que ja s'explicaran. Tanmateix, el conflicte tendeix a configurar-se tal com el descrivim. Atenent a això, més val parlar-ne com d'un paradigma en què conflueixen les forces que en aquesta mena de situació entren en joc i d'acord amb el qual tendeixen a configurar-se; un paradigma del qual no es pot prescindir a l'hora d'explicar gran

---

hagi adaptat perfectament, mai no està del tot d'acord amb ell mateix perquè sap que la seva vida és anormal i que no té dret a viure-la oposant-se al dret dels altres. Cal reconèixer, doncs, que sempre hi ha un cert conflicte; això no obstant, sovint es troba tan allunyat i afeblit que a la pràctica és com si de fet no n'hi hagués.

part dels comportaments i reaccions que es poden observar en l'esmentada situació. Un paradigma que, amb tot, difícilment s'arriba a donar i es pot observar en estat pur.

I és que, a més a més, el conflicte simplement pot deixar-se de donar gairebé del tot. Aquesta és la cara oposada del conflicte radicalitzat i un dels seus trets més sorprenents. A vegades el conflicte emergeix amb tota la seva intensitat, però d'altres realment sembla que no n'hi hagi. En ocasions el noi sembla delinquir a causa d'un greu conflicte, però tot sovint sembla delinquir sense cap mena de conflicte, com ja havíem assenyalat.

Hi ha força nois, i fins famílies senceres, que viuen exclusivament de la delinqüència i que es troben com un peix a l'aigua en el seu ambient, satisfets com ho pot estar qualsevol obrer que visqui de la seva feina. Aquestes persones viuen tenint el seu medi delinqüencial com a referència, i no es veuen obligades a fer un esforç psíquic gaire intens per oblidar un conflicte que realment no tenen.

Al carrer també es troben nens de 12 o 13 anys, i més menuts encara, que han fugit de la seva llar i que viuen pel seu compte, sense que això els preocupi gaire. Sovint es té una visió errada, gairebé romàntica, d'aquestes coses, i es pensa que un infant sense llar sempre és un infant desgraciat. Qui els ha vistos córrer alegrement pels carrers del Barri Xino, gaudint de la seva delinqüència i la seva llibertat, més aviat es queda amb la impressió que es tracta de nens feliços, i que no necessiten ningú. Ara bé, és un problema que ja no necessitin la llar i que ni tan sols la desitgin, però aquesta manca de llar per a ells no és cap conflicte que els faci patir.

I no hem d'anar al carrer per comprovar que hi ha delinqüents sense conflicte. Quan són a la institució també es pot observar. A vegades el noi delinqüent no té conflicte perquè les coses van bé i es troba en una fase d'equilibri en el seu procés de ressocialització. Però altres vegades no té conflicte perquè les coses van malament i ha trobat camins i maneres d'allunyar-se'n. I de fet, en aquest cas, una de les tasques primeres dels responsables de la institució és ajudar el noi a mantenir el conflicte, prohibint-li l'accés a aquests camins que l'apartarien de la seva ressocialització.

Conflicte i delinqüència, doncs, no van sempre junts. Pot haver-hi, i de fet n'hi ha, delinqüència -i força activa, per cert- sense que hi hagi a penes conflicte en el delinqüent. Caldrà continuar aprofundint en aquest sentit.

b) L'EXPLICACIO: El delinqüent, malgrat ser-ho, malgrat estar separat de la societat, hi està lligat encara que sigui des de fora, i no pot evitar de sentir-s'hi referit.

Ens hem d'aturar en aquesta especial relació que anomenem "referència". Ella explica el conflicte que pateix el delinqüent, tant al carrer com a la institució, a vegades fins a l'extrem de semblar un malalt. Si ell s'arriba a sentir anormal, diferent dels

altres i culpable, és perquè, al capdavall, està referit a la norma social, que és la mateixa per a tots plegats.

I si ell decideix ingressar a la institució social i deixar el seu ambient, tot i costar-li molt, és perquè en el fons sempre està referit a la societat i s'hi sent convocat.

Els qui estem dedicats a tractar i a ajudar aquests xicots sovint ens quedem corpresos de veure els esforços que fan per superar les seves dificultats. És molta la voluntat que hi posen i és molt fort el seu desig. Ara bé, el motor de tot això és la referència que, a desgrat de tot, continuen mantenint amb la societat, i que els hi convoca. A la vegada, però, és aquesta referència el que els fa patir. És a dir, ella els afalaga i els acusa. I de fet no hi ha veu més seductora i a la vegada més terrible que la de la mare; en aquesta cas, de la mare - societat.

Alguns autors, seguint el pensament freudià, defensen que el delinqüent, amb el seu delicte, mira de castigar-se i que el castiguin, a fi d'esborrar una culpa inconscient que el turmenta i l'origen de la qual desconeix. A pesar d'això, ja s'ha explicat que la ferida narcisista, la culpa i en general l'angoixa subjectiva que sovint es pot observar en el noi delinqüent, no procedeixen, en principi, de conflictes gaire profunds, sinó del fet d'estar referit a la norma social que l'acusa perquè és delinqüent. El fonament de la culpa és l'experiència que té de la seva relació amb la realitat social i no té res d'inconscient. Però si el noi s'acusa ell mateix i li fa mal la relació que manté amb la societat és, primer de tot, perquè de fet hi està referit i no pot prescindir de l'horitzó de realitat al qual està destinat ni de les exigències que li planteja.

Però la referència no sols explica el conflicte subjectiu, sinó també l'objectiu, el qual tampoc es donaria si el delinqüent no estigués referit a aquesta societat o estigués referit a una altra. Si entre el delinqüent i la societat es pot dir que hi ha una mena de buit que ell experimenta com alienació és perquè, malgrat la separació, de totes maneres hi ha relació; relació de separació i no simple absència de relació. La contradicció ve precisament d'això.

L'angoixa objectiva i la subjectiva i, en general, el conflicte dissocial palesen que l'home adult està referit a la societat i que és aquesta el lloc de la seva realització. Dit així, això pot semblar una bajanada. Que l'home és un ésser de naturalesa social i que està destinat a viure en comunitat, tothom ho sap. Hi ha fins i tot qui parla de l'instint social. Però amb aquesta afirmació, més que un fet filosòfic o psicològic en general, intentem assenyalar un fet "psicodinàmic", en principi en el sentit freudià. El fet és que l'home està talment referit a la societat que si no es capté d'acord amb les seves exigències, s'angoixa subjectivament i objectivament. I aquesta angoixa és un fenomen psicodinàmic que pot tenir manifestacions i resultats molt diferents.

Amb el terme "referència" s'expressa una vicissitud de la líbido, com també el terme "transferència" n'expressa una altra,

però que és diferent. El fet que l'home es refereixi a la societat és el resultat de la resolució edípica, ja que a partir d'aquest assoliment la seva líbido, abandonant l'objecte matern, s'obre a nous horitzons i concretament a l'horitzó de la societat que, en contraposició amb la llar dels "pares",és el lloc de trobada amb la comunitat dels "pars". Al llarg de la crisi edípica s'elabora aquest nou pas i la líbido queda modificada, elevada i referida a un nou horitzó. Com es pot veure, doncs, no es tracta només de "transferir" la líbido d'un objecte a un altre, sinó de "referir-la" a un altre horitzó de realitat on els objectes tenen un nou significat. A partir d'aquest moment el jo, si es vol realitzar satisfactòriament, ho haurà de fer a la societat, en relació amb els seus iguals, i si no hi respon s'angoixarà. A partir d'aquest moment comença una "dinàmica" especial que té a veure amb les relacions del jo amb la societat i amb les vicissituds d'aquesta relació, i que cal estudiar específicament. En aquest sentit ens ha semblat que fóra millor parlar habitualment de "sociodinàmica" en lloc de "psicodinàmica" que, com se sap, és el terme convencional de l'escola psicoanalítica que denomina fenòmens que es troben en una altra zona i en un altre nivell de relació.

Així doncs, és pel fet d'estar el jo referit a la societat que el conflicte es planteja. Algú hi podria objectar que si això fos així tampoc el conflicte es podria explicar, perquè el jo no podria deixar d'estar referit a la societat i no se'n podria separar, com sembla ser el cas del dissocial. De qualsevol manera, no es podria explicar la fragilitat del conflicte, que també s'ha dit que n'és un altre tret important. L'objecció es resol si tenim en compte el que s'ha assenyalat sobre la naturalesa especial d'aquesta mena de relació. És una obertura i una referència a un horitzó social d'objectes més que una relació estable amb una determinada configuració d'objectes, i menys encara amb un objecte determinat. Per això el jo dissocial, sense deixar d'estar referit al mateix horitzó social, pot configurar-lo o definir-lo d'una manera diferent de com ho fa la comunitat i restar al marge d'aquesta i de la seva definició. Si de cas, en col.laboració amb la comunitat i a partir d'una nova operació, s'hi haurà de vincular a fi de quedar referit establement no sols al mateix horitzó de la comunitat sinó també a la mateixa definició social de la realitat.

Caldrà tenir en compte que el jo es pot referir a la societat de dues maneres diferents: com a resultat de la resolució edípica, encara que sigui com una realitat externa a ell i aliena a la seva pròpia identitat; i, a més a més, també s'hi pot referir internament com a resultat del procés de socialització que incorpora la realitat social a la identitat del jo.

Així doncs, la relació que uns individus i altres mantenen amb la societat no és la mateixa. Les persones socialitzades hi mantenen una relació d'identificació estable, perquè han convertit la referència en vincle social i la societat en una segona llar; les persones dissocials, en canvi, hi mantenen una relació d'externalitat que, per això mateix, és inestable. Quan la realitat i l'individu dissocial s'apropen i es confronten, la referència

s'actualitza i el conflicte emergeix; quan s'allunyen fins a perdre's gairebé de vista, la referència emmudeix i el conflicte s'apaivaga.

Cal dir, doncs, que l'experiència del delinqüent correspon realment a la seva relació amb la societat. Allò que, per tant, l'explica i l'especifica no és el fet de tenir a dintre seu algun conflicte de contingut o significat especial, ni tampoc la manera com s'hi enfronta, sinó la peculiar estructura de relació que manté amb la societat objectiva, estructura eminentment conflictiva, donat que a la vegada n'està separat i hi està referit.

1.2.2.- El lloc del conflicte

Per tot el que fins ara hem explicat es pot entendre que el conflicte dissocial ocupa un lloc especial, intermedi entre el psíquic i el social, ja que es troba en el punt on s'uneixen el jo i la societat. En comparació amb el conflicte psíquic, més val dir que el delinqüent "està en conflicte" que no pas que "té un conflicte"; està en conflicte amb la realitat social a la qual es refereix només externament. I sols després, en conseqüència i en segona instància, pot arribar a tenir conflicte amb ell mateix. La realitat social no és una simple pantalla on es reflecteix el conflicte que l'individu, en primer lloc i bàsicament, té amb la seva realitat interna, feta dels primers objectes i vincles interioritzats, sinó que ella és un constructe que té entitat pròpia però que, per això mateix, caldrà elaborar.

Es tracta, doncs, de desplaçar el centre de gravetat del conflicte que, en l'opinió d'aquells que el volen reduir al psíquic, es troba a l'interior de l'individu, quan de fet es troba més cap el seu exterior. Per aquesta raó l'individu pot no tenir-ne, de conflicte.

De totes maneres tampoc fóra del tot encertat dir que es tracta d'una mena de conflicte social, com si només fos cosa del medi exterior. El delinqüent també té problemes amb l'altre, però no perquè tingui diferents interessos, principis o valors pel que fa a la mateixa realitat social, sinó perquè es refereix a una realitat distinta; ell no coincideix amb l'altre en la mateixa realitat, perquè la defineix i s'hi implica de manera diferent.

Si, en oposició amb la perspectiva de molts psicòlegs, cal afirmar que el conflicte és extern, ara, en oposició amb aquesta altra perspectiva, freqüent entre els sociòlegs, cal subratllar que el conflicte és intern. El conflicte dissocial, en definitiva, es troba en una zona intermèdia entre el psíquic i el social. Com fem sovint en aquest estudi, la zona del conflicte dissocial la podem anomenar també "pre-social" (5.3.1.).

El lloc que ocupa el conflicte dissocial, prop de la realitat interna de l'individu, però prop també de la seva realitat externa, fa que a més a més se n'hagi de subratllar la historicitat i la contingència. De fet, el conflicte està canviant. A mesura que la societat evoluciona i modifica les seves condicions objectives i les exigències (normes) que se'n deriven, el conflicte dissocial

també modifica els seus límits i la seva manera d'emergir i de configurar-se.[6]

A pesar de tot, fins a cert punt es pot objectar que no diem res de nou quan parlem de la historicitat del conflicte. Tota la realitat és històrica i també ho són, per tant, els conflictes que ella genera. El mateix conflicte psíquic és històric i evoluciona, com ho demostra el gran nombre d'escrits dedicats a aquest tema. De totes maneres, cal dir que el conflicte dissocial és històric d'una manera particular. No obstant això, no ho arriba a ser d'una manera tan immediata com el social, encara que s'hi acosta i en qualsevol cas està molt més a prop de la circumstància externa i actual que el psíquic, el qual arrela en zones més profundes i independents de l'entorn social vigent. Per aquesta raó, el fet que hi hagi feina o no per al comú de la gent, que el delinqüent sigui o no sigui empresonat, que es pugui o no proveir de droga, etc., són contingències externes que poden tenir - i l'observació demostra que tenen - una incidència decisiva en la gènesi del conflicte i en la seva configuració.

1.2.3.- L'objecte de la referència

El conflicte dissocial és aquell que l'individu té amb la realitat històrica i objectiva on ha de conviure i treballar amb els altres. Però dit així podria semblar que l'explicació s'hauria de trobar en relació amb la cultura vigent en aquell moment determinat. Segons aquesta interpretació el conflicte s'explicaria com una mena de diferència "cultural", com si l'individu en qüestió, no havent-s'hi incorporat de la mateixa manera que els altres, no participés dels mateixos valors culturals o dels mateixos principis morals. L'anàlisi del conflicte en la seva vessant subjectiva demostra que també el delinqüent es sent colpit per la mateixa cultura i obligat per la mateixa moral i que, per tant, no és aquesta l'explicació. No es pot dir que el noi delinqüent no es sent culpable del seu delicte, o que no té sentit de la propietat. No és que ell posseeixi una moral i una cultura diferents de les de la societat, sinó que té una relació diferent amb la societat que, com a infrastructura, hi ha sota la moral i la cultura vigents.

El delinqüent és una persona que sovint fa la impressió que no té una moral fixa o que està escindit entre diverses cultures. A vegades sembla plegar-se sota el pes dels valors de la cultura dominant, però altres vegades sembla que aquesta perd força i

---

[6]. És també un fet d'observació. Quan no hi havia atur, el delinqüent era diferent del d'ara i també ho era el seu conflicte. Malgrat haver-hi treball, el delinqüent no acostumava a treballar i, per tant, davant dels altres i d'ell mateix quedava més identificat com anormal. Ara el delinqüent no té la necessitat de definir-se d'una manera tan clara i objectiva com a tal. Però el problema està en la falta de consciència de la pròpia identitat delinqüent.

aleshores hi surt guanyant la subcultura delinqüent. El problema està, doncs, en el fet que no té un "marc de referència" fix o en el fet que en té més d'un, i segons es refereixi més a l'un o als altres, predomina una moral i una cultura, o altres.

La dificultat no està en la relació amb els "continguts" dels principis morals i culturals, sinó en la relació amb el "marc" que els sustenta; o, com abans s'ha dit, no està en la relació amb la cultura de la societat sinó amb la societat de la cultura. En aquest context el terme "societat" denomina la realitat subjacent que és l'objecte de la relació del jo. L'objecte de la relació que en el conflicte dissocial es demostra debilitada i que, per tant, cal solidificar i estabilitzar, és la societat, que és una realitat anterior al conjunt de les normes i valors i que els fa de marc de referència. I aquesta és la realitat que cal que l'individu incorpori en la seva identitat; mentre no ho aconsegueixi continuarà mantenint una relació inestable i conflictiva amb la moral i la cultura vigents i, per tant, amb els altres i també amb ell mateix.

Quan diem que el conflicte dissocial és un conflicte referencial, és això el que es vol donar a entendre. És un conflicte no pas de continguts culturals diferents (un conflicte, per exemple, en l'aprenentatge d'aquests continguts) sinó en la relació del jo amb la realitat que els fa de marc de referència. Aquesta relació cal que s'estabilitzi i que s'interioritzi, cosa que significa que es converteixi en Vincle Social. Aquest és l'objectiu del procés de socialització. Quan el procés fracassa, la relació del subjecte amb la societat - i de retruc amb la seva cultura i amb la seva moral - esdevé només externa i inestable. Aquest és el cas del delinqüent.

1.3.- El dissocial és un conflicte referent a la "societat"

El conflicte dissocial és un conflicte que té a veure amb la societat.

En l'apartat anterior s'ha començat a explicar quina és la naturalesa d'aquesta "referència" o relació; en aquest apartat es continuarà explicant la naturalesa de l'objecte de l'esmentada relació. Es tracta d'esbrinar què és el que en aquesta relació s'anomena convencionalment la "societat". Per poder-ho saber d'una manera concreta cal continuar observant de prop l'experiència dissocial, que és el lloc on la qüestió es situa i d'on, per tant, ens ha d'arribar la resposta que busquem. I el que l'observació revela és que el conflicte dissocial es refereix a la relació amb el medi material i a les condicions objectives de la societat, i més concretament a les condicions objectives del sistema de producció, però del sistema entès com aquella realitat de la qual s'ha de partir en les relacions amb la comunitat.

1.3.1.- El conflicte referit al medi material

Es tracta d'un altre tret que caracteritza el conflicte dissocial. En l'apartat anterior s'ha dit que directament no és un

conflicte amb la cultura o amb la moral de la societat, sinó amb la societat subjacent que els fa de marc; però també cal subratllar que l'esmentada societat no és només el conjunt de les persones que la integren, i que per tant el conflicte dissocial no és només una mena de conflicte "interpersonal". Aquest és un altre aspecte important.

El fet d'observació es pot anunciar dient que l'àmbit del conflicte és limitat. El conflicte dissocial és un problema de relació, però no pas de tota relació i, per tant, a l'hora d'observar-lo primer i d'explicar-lo després, cal mirar d'especificar. El que en la institució es pot observar és que el noi, tard o d'hora, entra en conflicte amb el responsable d'aquesta, però no sempre i sobretot no pas respecte a qualsevol qüestió. Concretament, el conflicte gira al voltant de les normes de la societat i és en aquesta zona on la relació entre el noi i la figura paterna es fa particularment difícil de manejar. No cal dir que és una zona en la qual s'ha d'entrar tot sovint. L'educador, pel fet de ser-ho, davant del noi s'ha de comportar com el representant de la societat i de les seves normes, i com a tal l'ha d'animar pel que fa al cas, però també li ha d'exigir. I aquesta relació no pot deixar de ser conflictiva, perquè és amb la societat que el noi té conflicte.

Fora d'aquesta zona, amb totes les altres coses que no es relacionen directament amb les exigències de la societat, en principi no es planteja dificultat, de tal manera que el noi es manifesta com una persona tan capacitada com les altres per establir una bona relació.

El noi i l'educador poden, doncs, relacionar-se normalment i normalment així ho fan. Fan projectes junts i junts els realitzen sense dificultat, conviuen i es comuniquen espontàniament i així van fent comunitat. Però les coses es compliquen quan, en la seva relació, els dos s'han de sotmetre al projecte de vida de la societat, que no deixa de ser un tercer interlocutor que ve a interferir-se en el seu diàleg. A partir d'aquí es perd l'espontaneïtat i tots dos han d'afrontar el conflicte i l'alienació. El conflicte aleshores es pot radicalitzar i pot contaminar també les altres zones i fins pot estendre's per tot arreu. Per això a vegades és difícil de reconèixer la seva zona específica i més original. Amb tot, el noi és capaç de relacionar-se normalment amb l'educador com de persona a persona, però com és lògic, en general no pot deixar de veure-hi també l'autoritat que representa la norma.

La dificultat, doncs, es planteja específicament quan el noi, a partir de la seva identitat independent, s'enfronta amb la realitat social com a camp de la seva realització adulta i, per tant, com a camp que ell ha de configurar amb la seva definició. És en aquesta zona quan la norma de la societat es fa present com una exigència aliena i alienadora. D'una manera especial, això es pot observar en la qüestió del treball. Per a la persona dissocial respondre a la norma del treball és una de les coses més difícils i un dels aspectes on acostuma a fracassar, però l'educador, en definitiva, no pot dispensar-lo d'aquesta exigència de la realitat.

A partir d'aquí es pot observar com el conflicte es confegeix i s'incrementa: el seu lloc original no és la relació del noi amb la persona de l'educador, sinó la seva relació amb la norma de la societat que exigeix treballar.

Això és el que es pot observar i és important de fer-ho notar, perquè ajuda a diferenciar el conflicte dissocial d'altres conflictes, especialment del conflicte psíquic. Si no es té en compte que la dificultat es planteja respecte a una zona de significació delimitada, podem creure que el noi delinqüent, en major o menor mesura, és una persona incapacitada per a la relació humana, o que està en conflicte amb tots els altres, o amb aquells sobre els quals eventualment projecta el seu conflicte interior i l'agressivitat consegüent. I això no és cert. El conflicte dissocial no és un conflicte de relació entesa genèricament o un conflicte d'una persona amb les altres persones com a tals. No és un conflicte amb les persones sinó amb la societat, que no és el mateix.

El delinqüent, en efecte, té dificultat amb la comunitat però no en la mesura que aquesta és només un conjunt de persones, sinó en la mesura que es tracta del conjunt d'aquelles persones que s'han de plegar a les normes i exigències d'una mateixa realitat objectiva que hi ha en la base de la seva relació comunitària. La societat no són només les persones ni la suma de les relacions personals; a més a més hi ha un medi material amb el qual habitualment les persones es relacionen i constitueixen comunitat. Aquest medi material té les seves pròpies condicions i planteja les seves exigències i, en gran part, condiciona el projecte de vida d'aquells que hi estan referits. Es aquí on el delinqüent experimenta la dificultat. Tanmateix, es pot dir que el delinqüent té dificultat amb l'altre, però aquest "altre" no és qualsevol persona en general, sinó l'altre en la mesura que és membre de la comunitat referida a les condicions del mateix medi material; subjecte, per tant, del mateix projecte de vida i de les mateixes normes, que són les de tots plegats, perquè deriven de les exigències del medi comunitari esmentat (3.2.). Fora d'aquest àmbit delimitat, el delinqüent no té cap mena de problema per relacionar-se amb les persones de la seva comunitat.

Potser aleshores algú podrà tornar-hi a objectar que si la dificultat no està en la relació amb les persones de la comunitat, sinó amb el seu projecte de vida i amb les seves normes i valors, caldrà pensar que la dificultat és cultural, resultat d'una diferent relació amb la cultura i la moral dominants. Això es pot afirmar sempre que ens adonem que la cultura i la moral de la societat no són una simple imposició de les altres persones o d'aquelles que tenen el poder de fer-ho, sinó que primerament són una exigència de les condicions objectives que, des de la infrastructura, determinen el mode de relació de tots plegats. En aquest cas més val dir, com ja s'ha indicat abans, que el conflicte dissocial, més que una qüestió cultural (en el sentit superstructural), és un conflicte amb la realitat, constituïda en

la seva base per unes condicions històriques que imposen la moral i la cultura vigents en la comunitat i els donen sentit.

1.3.2.- El conflicte referit al medi material de producció

En aquest apartat voldríem insistir, ja que és un fet d'observació, en la dificultat que el delinqüent acostuma a experimentar enfront del treball i en la significació que això té. No es tracta d'un nou conflicte, sinó d'un àmbit especial de relació on el conflicte sempre es manifesta d'una manera particular. Atenent a això es pot dir gairebé el mateix que el que s'assenyala per al conflicte dissocial en general, i a l'hora d'explicar-la s'hi poden trobar opinions semblants. Els més moralistes asseguren que el noi delinqüent rebutja el treball perquè és un gandul que vol viure sense esforç; altres, en canvi, parlen de la necessitat de l'aprenentatge per adquirir una professió o, com a mínim, l'hàbit de treballar. Hi ha qui ho atribueix a la manca de maduresa psíquica necessària per ser una persona independent i alhora responsable; però també hi ha qui assegura comprendre la dificultat enfront del treball, ateses les dures condicions d'explotació que els menys preparats han d'afrontar.

Caldria advertir que la dificultat de treballar que acostumen a experimentar moltes d'aquestes persones que són delinqüents, és una qüestió que ha preocupat força i que ha ocupat moltes energies i molt de temps de la praxi social. Bé prou que ho sap l'assistent social que, després de moltes gestions per poder trobar feina en benefici del seu client, veu com al cap de pocs dies ell abandona l'ocupació sense motiu aparent o per raons que no convencen. La idea de base és que en lloc de fer beneficència cal promocionar, però en molts casos la dificultat de treballar s'ha presentat com una barrera que de fet sembla insalvable. A pesar de tot, avui dia que l'atur s'ha generalitzat, aquest fet ha perdut actualitat i potser s'ha oblidat una mica, de tal manera que es pot arribar a pensar que tots els problemes deriven del fet que no hi ha feina. Però cal recordar que quan de feina n'hi havia pràcticament per a tothom, la dificultat aleshores no estava en el fet de trobar-ne per a aquestes persones amb problemes de conducta, sinó en el fet d'aconseguir que volguessin treballar i que aguantessin la feina. I aquesta dificultat en el fons continua encara vigent.

Això que ha estat i és un problema important de la praxi social, no s'ha traduït gaire en l'àmbit de la teoria; de fet, els teòrics de la delinqüència i de la conducta desviada ben poc s'han ocupat d'aquesta problemàtica del treball, tot i la indubtable correlació que hi ha entre tots dos fenòmens. Com en altres qüestions, també aquí praxi i teoria caminen bastant divorciades. Raó de més per continuar observant, a l'hora de fer teoria, allò que a la praxi està passant.

Un punt que cal plantejar és d'on ve i com s'explica la dificultat enfront del treball; i un altre és quina relació hi ha, en el cas d'aquestes persones, entre la seva dificultat de

treballar i la seva delinqüència. Perquè aquest és el fet d'observació d'on es parteix aquí: la majoria d'aquests delinqüents, d'una manera o d'una altra, tenen dificultat de treballar i aquesta relació té un significat que cal esbrinar. El que volem saber és què vol dir o quin significat té que el conflicte dissocial s'expressi d'una manera tan clara en l'àmbit del treball.

Al capdavall, és del conflicte dissocial i de les seves característiques que ens ocupem, i una de les més significatives és que d'una manera especial el conflicte emergeix en l'àmbit del treball.

Davant de la dificultat que enfront del treball acostuma a experimentar el delinqüent, hi ha una opinió bastant generalitzada - fins i tot compartida sovint pel mateix interessat - que creu que en darrer terme tots els mals vénen d'aquí. Afirma concretament que la delinqüència és només el lògic resultat del fet de no treballar, ja que si un decideix treballar, ja no li cal robar. Des d'aquesta perspectiva es diu que el delinqüent ho és perquè de fet no treballa i ho deixaria de ser si es posés a treballar.

Això no és del tot així. És cert que força d'aquests nois s'han arribat a definir molt radicalment en contra del treball, fins a tenir-hi com una mena d'identitat/repulsió fòbica. Quan de feina no en faltava, personalitats com aquestes es presentaven amb molta freqüència. Però no sempre el noi delinqüent reacciona d'una manera tan oposada en la zona específica del treball, i tampoc és gaire estrany que ell vagi seguint el seu procés de ressocialització sense topar tan frontalment amb l'esmentada dificultat. De fet, aquesta és una de les zones habituals del conflicte, però tampoc ho ha de ser necessàriament, ni és l'única i menys encara l'exclusiva. En aquest sentit també es podria parlar d'una mena de fragilitat del conflicte en aquesta zona, on d'altra banda acostuma també a radicalitzar-se tot sovint.

En el cas d'aquestes persones, la delinqüència no és el resultat conseqüent de la seva dificultat de treballar. Fins i tot es podria formular al revés, o sigui, que la dificultat de treballar deriva de la seva identitat delinqüent. En realitat tant la seva delinqüència com la seva dificultat laboral són el resultat del mateix defecte de fons i constitueixen expressions diferents del mateix desequilibri dissocial: síndromes de la dissocialitat. Per això no es tracta ara d'explicar la dificultat de treballar per entendre el conflicte del delinqüent. La dificultat i el conflicte s'expliquen per la mateixa raó i, per tant, la naturalesa d'aquella s'anirà aclarint a mesura que es vagi exposant la naturalesa d'aquest. Això no obstant, l'explicació del conflicte comença per la seva identificació i la seva descripció específica, tot fent notar l'estreta i especial relació que el conflicte té amb la zona del treball. Aquest fet d'observació cal que orienti la recerca de l'explicació del conflicte en general.

En l'apartat anterior s'ha vist que el conflicte dissocial es refereix a la relació del jo amb el medi material de la societat, però a més a més, ara cal dir que no es refereix a qualsevol

relació amb el medi, sinó bàsicament a la relació de producció. Això és el que assenyala la dificultat esmentada enfront del treball. La dificultat és un conflicte de relació, però sobretot es planteja en l'àmbit de la relació que l'home estableix amb el medi a fi de produir i de reproduir-se en la seva existència. Observant de prop com es comporten els delinqüents de què aquí es parla, ens adonem que més que de delinqüència s'hauria de parlar d'un "mode d'existència" diferent. Tanmateix, d'aquestes persones el que més preocupa els ciutadans és la delinqüència, que s'estudia com un fenomen especial, però en realitat és tota la seva vida el que és especial. El que passa és que la seva vida és diferent a causa de la manera diferent que tenen de produir i de reproduir la seva existència i de referir-se, per tant, als mitjans de producció i als béns produïts. Això és el que bàsicament diferencia aquestes persones de les altres. Elles no pertanyen al sistema de producció vigent i, a l'hora d'apropiar-se dels productes de consum, ho fan al marge de les seves exigències.

Aquesta diferència bàsica determina també una vida diferent en molts altres aspectes. Com que es mantenen al marge del sistema de producció (infrastructura), queden exclosos alhora de gairebé totes les altres estructures socials i de la seva riquesa humana i els seus valors culturals. De fet, queden reduïts a una estreta franja definida més aviat negativament (sistema repressiu, presó, etc.) on només negativament poden existir i afirmar-se en la seva identitat.

D'aquesta manera queden marcats com a socialment anormals i realment es fan delinqüents.

Quan es parla del sistema de producció capitalista i del conflicte social que suposa, s'acostuma a pensar en la diferència i en la lluita de classes que hi ha a l'interior del sistema. Però aquest no és encara el conflicte dels delinqüents. El delinqüent, objecte d'aquest estudi, no es pot dir que estigui en conflicte amb la classe alta del sistema com ho pot estar l'obrer, sinó que està en conflicte amb tot el sistema i també, per tant, amb l'obrer. De fet, ell no és treballador i ni com a obrer participa del sistema. N'està fora i no forma part del proletariat sinó del lumpen; com a tal cal entendre el seu mode d'existir i d'actuar i també la seva delinqüència.

Per copsar el conflicte del delinqüent, més que del sistema de producció (concepte que massa fàcilment remet al conflicte social "normal") potser fóra millor parlar del sistema de treball. El treball es pot entendre com una activitat natural, però en tant que treball proletari cal entendre'l com una formació històrica i com el sistema vigent (i, per tant, contingent) de producció i d'apropiació dels productes. És en el context d'aquest sistema que cal entendre el conflicte dissocial. El delinqüent, a l'hora d'apropiar-se dels béns que necessita, en lloc de treballar com a proletari, treballa com a lumpen i per tant roba.

El significat de l'especial relació que l'observació comprova que hi ha entre delinqüència i dificultat de treballar, en el cas d'aquestes persones, cal buscar-lo més enllà, en la relació entre el seu conflicte dissocial i el sistema de treball vigent a la

societat. El conflicte dissocial cal explicar-lo tenint com a referent el sistema que constitueix la infrastructura de la societat i que determina les relacions entre els seus membres, i la seva identitat social. Aquest és un altre tret important del conflicte que cal tenir en compte a l'hora d'explicar la seva naturalesa. En aquest sentit, l'individu dissocial és aquell que no ha incorporat el sistema i que, per tant, en relació amb ell ha quedat definit negativament.[7]

El subjecte del conflicte dissocial és el jo, però en tant que és productor. El jo estableix moltes relacions, però el conflicte dissocial es planteja d'una manera especial quan el jo s'adreça al medi com a subjecte de l'activitat laboral, responsable de la pròpia conservació i reproducció. En aquest context no són indiferents les condicions objectives del sistema de producció vigent i el medi que el sistema constitueix. Segons siguin aquestes condicions, en la relació de producció, el jo es pot trobar alienat, treballant en una mena de buit, sense medi estable i consistent al qual poder-se referir. I aquest és el cas del dissocial.

1.3.3.- El sistema com a realitat vigent

En la problemàtica que aquí es planteja ben sovint es parla del "sistema" com una de les causes més importants dels mals de la societat, s'afirma que cal modificar el sistema. Es critiquen, per exemple, els principis i els valors que dominen a la societat i que menen els homes a lluitar entre ells; es parla de l'afany de poder i de diner, de la societat de consum, de la societat competitiva, etc. Es diu que tot això ha de canviar i que mentre no canviï hi haurà injustícies, conflictes, pobresa i marginació, i hi haurà delinqüència. Però quan abans hem parlat del sistema, no ho fèiem en aquest sentit. En el sentit en què ho dèiem més aviat s'ha d'assenyalar que si el delinqüent vol deixar-ho de ser, ha d'aconseguir respectar el sistema i respondre a les seves exigències. Intentarem explicar-ho d'una manera més concreta, retornant als fets d'observació. Ja vam exposar que la institució OBINSO consta d'un conjunt de petites residències, cada una situada en un barri diferent de la ciutat i algunes fora ciutat. Més o menys són cases com les altres del veïnat i els nois que hi resideixen, pel que fa al tipus de vida, costums, horaris, ocupacions, entreteniments, etc., es troben en condicions semblants a les de les altres persones de l'entorn. Per tant, com qualsevol altra persona, s'han de guanyar la vida treballant i han de dedicar part del seu sou a subvenir les seves pròpies necessitats i, lògicament, a pagar la part corresponent de la seva manutenció.

---

[7]. És a dir, no ha quedat definit com a proletari sinó com a lumpen. Continuarem el tema més endavant, als capítols cinquè i sisè. Ara només es tracta de constatar el fet de la dificultat laboral que acostuma a formar part del conflicte dissocial i de començar a veure que aquest fet té un significat.

És condició essencial per estar-se a casa que, quan pugui trobar feina, el noi treballi, i que amb el fruit de la seva activitat pagui el que s'ha assignat com a manutenció. A pesar d'això, es tenen en compte les circumstàncies especials en què es pot trobar i el moment concret pel qual està passant, però en la relació que entre ell i els responsables de la institució s'estableix, sempre plana aquesta condició, que es pot fer més o menys urgent, però que no es pot mai dispensar del tot.

Aquesta condició de treballar i de mantenir-se amb el fruit del treball no l'ha inventada aquesta institució privada ni és específica d'ella, sinó que és una de les normes fonamentals i específiques de la gran institució de la societat, de la qual aquella forma part pel fet que està oberta a les mateixes condicions. Per això no es pot dispensar.

Així, quan el noi ingressa a casa, el responsable li recorda que ha de treballar. En teoria això no caldria fer-ho, i en la pràctica no sempre és necessari perquè el noi sap prou bé que ingressar a la societat significa treballar; per això ha vingut. Això no obstant, ateses les dificultats que pot tenir de fer-ho i les ganes d'oblidar-ho, cal que l'educador sempre estigui disposat a recordar-li les normes de la societat, la de treballar i també les altres.

Altra cosa no li pot dir l'educador. Si el noi es queda a casa sense treballar, si hi menja i es beneficia de tots els seus avantatges, si no treballa i no col.labora en la seva manutenció, abusa de la institució i de les persones que en són responsables, i les perjudica realment. Però no només perjudica la institució i els seus representants, sinó que també, i sobretot, es fa mal ell mateix. Si es queda a casa sense treballar no deixa de ser delinqüent i, en qualsevol cas, empitjora. Atès el fet objectiu de la norma, expressió de la realitat que condiciona, el noi a casa o es ressocialitza o es perverteix socialment encara més, pel fet d'anar-se definint cada cop més com una persona que abusa d'aquells que el volen ajudar. L'educador no pot de cap manera, pel bé de la casa i del mateix noi, permetre que no treballi, i no pot deixar d'exigir la norma. Fins i tot en el cas hipotètic que algun educador ho fes així, el noi continua sabent quina és la norma, i les conseqüències serien les mateixes o pitjors.

Ni la institució ni el seu educador han creat, per tant, la norma del treball, ni la poden dispensar ni tampoc oblidar. Aquesta norma està produïda per les condicions objectives mateixes en què tant l'educador com el noi es troben i conviuen. És una situació objectiva, i la norma, més que ser expressió de la positiva voluntat d'algun legislador, és bàsicament expressió d'aquesta situació que de manera immediata ja no depèn de ningú, però que condiciona tots plegats. Aquesta és la realitat a què ha dut la història i la majoria de les persones es troben ara en unes condicions en què cal treballar si no volen abusar dels altres, fent-los mal i també fent-se mal a si mateixes. Encara que algú digui al noi que no treballi, si realment no ho fa, fa mal i es fa mal. Això l'educador no li ho pot evitar, perquè ja no depèn d'ell i de fet ja no depèn de ningú, sinó de les condicions en què es

basa el sistema de la societat. Una altra cosa és saber si aquestes condicions es poden canviar, o si de fet potser ja estan canviant.

A la societat actual, el pare responsable ha d'ensenyar el seu fill a treballar, li ha d'exigir la norma del treball i l'ha de convertir en treballador; altrament no fóra un bon pare i no exerciria la seva funció. I el fill ha d'aprendre a treballar, i ha de treballar i convertir-se en treballador; en cas contrari no fóra un bon fill i no arribaria tampoc a ser un bon membre de la seva comunitat. Per aquesta mateixa raó, l'educador de la institució diu al noi que treballi i li exigeix que segueixi la norma, pel seu bé i el de tots plegats, malgrat que sovint també senti la dificultat que el noi experimenta per assumir-la i per respondre-hi. L'educador pot retardar una mica les coses, pot tenir una mica de paciència, pot tolerar una determinada situació de crisi, però no pot mai dispensar. I no ho pot fer perquè en aquest cas aniria no sols contra la norma sinó, en última instància, contra la realitat objectiva de les coses, i per tant contra el mateix noi i la seva realitat.

La norma no és una simple invenció que es pugui canviar per real ordre. Ja hem fet notar que alguns sembla que ho pensin quan diuen que el defecte està en la mena de valors i de normes que la societat imposa i que haurien de canviar. I de ben segur que hi ha moltes coses que caldria modificar, però el que és fonamental no és l'expressió abstracta o moral de la realitat, sinó la mateixa realitat objectiva que a tots condiciona. O, dit en terminologia marxista, el que si de cas la revolució ha d'arribar a modificar és la infrastructura de la societat i no sols les seves superstructures.

Mentrestant, no es pot prescindir del sistema que la història ha convertit en realitat. De fet, el delinqüent d'alguna manera en vol prescindir i per això és delinqüent; i per això fa mal als altres conciutadans que en les seves relacions responen a les exigències de la realitat social objectiva. De manera que el conflicte dissocial es refereix al sistema, però al sistema en la mesura que ja ha esdevingut realitat, tot i que no deixa de ser un producte de la història. El conflicte es refereix a les "regles objectives" del sistema de producció, ja que des de la base de la societat "condicionen objectivament" les relacions entre els seus membres; per això mateix, mentre el sistema està vigent com a realitat, es pot dir que aquestes regles, a l'hora de relacionar-se els uns amb els altres, no s'han de condicionar ni qüestionar.[8]

---

[8]. No volem dir que no s'hagi de posar en dubte el sistema. Aquest qüestionament és fins i tot un dels objectius d'aquest estudi. Però cal fer-ho en un altre nivell de la realitat. En tot cas no s'ha d'identificar el delinqüent, del qual parlem, amb un revolucionari que, per ser-ho, pot ser també declarat delinqüent; ni s'ha d'explicar la delinqüència dissocial com una rebel.lió en el sentit convencional de la paraula.

Fent una breu SINTESI del que fins ara hem dit sobre la naturalesa del conflicte dissocial, aquests són alguns dels trets que el fan específic i el diferencien dels altres:

- El conflicte dissocial es pot dir que és un conflicte de l'individu amb la societat, però especificant una mica més cal assenyalar que és un conflicte que té com a base la referència que prèviament el jo estableix amb la realitat social quan l'individu s'hi relaciona activament. Ocupa doncs un lloc intermedi (o pre-social) entre el psíquic i el social. És un conflicte en la relació que s'estableix entre el jo i la realitat objectiva, que com a tal és fora d'ell, i en aquest sentit és un conflicte amb l'exterior; però és també un conflicte en la relació que el jo estableix en investir "sociodinàmicament" la realitat objectiva amb la seva pròpia definició, i en aquest sentit no deixa de ser un conflicte interior. El conflicte dissocial no s'insereix directament en la relació de l'individu amb els continguts de les normes morals o principis culturals que estan vigents, sinó en la relació que vincula el jo amb la societat en la mesura que aquesta és la realitat històrica que fa de marc de referència de la cultura i de la moral.
- El conflicte es planteja especialment a partir de la relació de producció. Quan l'individu s'adreça al medi material de la societat per tal de treballar-lo i fer-lo produir, primer el jo l'ha d'investir amb la pròpia definició a fi de convertir-lo en la seva realitat. D'altra banda, aquesta definició que ve del jo i que respon a les exigències de la pròpia identitat, ha de respondre també a les exigències que vénen de la realitat objectiva configurada, al seu torn, per les condicions del sistema de producció que hi és vigent. Quan les dues definicions - la que respon a la identitat del jo i la que respon a la realitat objectiva - aconsegueixen coincidir, el jo coincideix amb la realitat i està en equilibri amb la seva comunitat; però quan la coincidència fracassa, emergeix el conflicte dissocial i en el seu context el jo entra en conflicte amb els altres, amb la realitat social i sovint amb ell mateix.
- El conflicte dissocial es refereix específicament a la relació amb el medi objectiu configurat per les condicions de la producció i només en aquest sentit es pot dir que és un conflicte amb els altres. No és doncs un conflicte del jo amb les altres persones com a tals, sinó amb les altres persones en la mesura que han de col.laborar a partir de les condicions d'un mateix sistema de producció. Tot i així, gairebé totes les relacions interpersonals es veuen prou afectades pel conflicte dissocial encara que sigui un conflicte procedent d'un altre cantó i d'una zona limitada de relació.
- Es pot dir, per tant, que és un conflicte amb el sistema social. Però en aquest cas el sistema no és només un conjunt de normes o principis que es puguin canviar opcionalment, sinó que és la realitat, i les normes i els principis en són exigències objectives. Atenent a això, més val dir que és un

conflicte amb la realitat vigent o amb la infrastructura de la realitat establerta. Per aquesta raó el jo dissocial no pot fer comunitat amb els altres a partir de la realitat i ni tan sols hi pot establir relacions realistes.

II.- MANGANCIA I DELINQÜENCIA

En aquest capítol s'afegeixen noves observacions i explicacions al conjunt de tot el que fins ara s'ha exposat pel que fa al conflicte dissocial. Com tot el que és humà, la vida de les persones dissocials és massa rica i concreta per poder-la copsar en tota la seva complexitat; raó de més per mirar d'aproximar-s'hi en aquells aspectes que són més importants. I un d'aquests aspectes és el que es refereix a la mangància i al mangant. Té molt a veure amb allò que en el capítol anterior es deia sobre la dificultat de treballar i, per tant, ho continua i ho complementa.

Fins ara més aviat ens hem referit als delinqüents, que són aquells dissocials que a partir de la relació de separació que mantenen amb la societat, hi estan enfrontats; n'hi ha d'altres, però, de dissocials, que eviten l'enfrontament obert i la comissió explícita del delicte, i s'avenen a emprar armes més subtils però no per això menys efectives. Són els mangants. Aquelles persones que en lloc de robar, pidolen; que en lloc de valdre's de la violència, es valen de la llàstima encara que sigui enganyant. Lògicament, no parlo dels autèntics necessitats, sinó d'aquells que anomenem "falsos pobres", una distinció que ja fa alguns segles que preocupa la societat i els seus òrgans de gestió[1].

Pel que fa a la terminologia, hem dubtat força d'emprar els termes "mangant" i "mangància", ja que ens fem càrrec que no tenen res d'acadèmics. Pertanyen a l'argot popular i al llenguatge que es parla als ambients marginals.

A pesar d'això ens hem decidit a conservar aquest vocabulari perquè no en trobem cap altre de millor. (Ens permetem, doncs, d'emprar-lo habitualment sense necessitat de posar-lo entre cometes). No obstant això, el que més sorprèn no és pas que no es trobin aquests termes, sinó que gairebé mai no s'inclogui el tema de la mangància en els tractats i estudis sobre la delinqüència.

2.1.- La manera de ser del mangant

Encara que, de fet, no es pot observar sense d'alguna manera interpretar, en un primer apartat intentarem centrar l'exposició especialment en els fets d'observació; després, en un segon apartat, ens cenyirem més directament a la interpretació i mirarem de treure alguna conclusió més teòrica sobre la naturalesa del conflicte dissocial en general.

---

[1]. Vegeu, per exemple: "Discursos del amparo de los legítimos pobres, y reducción de los fingidos: y de la fundación y principio de los Albergues destos Reynos, y amparo de la milicia dellos". Por el Doctor Christoval Perez de Herrera, año 1.598.- Editat en l'obra: "Crsitobal Pérez de Herrera. Amparo de Pobres".- Espasa - Calpe. Madrid 1975.

2.1.1.- La dependència dissocial

Entre els nois que arriben a la institució, s'hi pot trobar el mangant. En principi cal distingir el mangant del delinqüent. D'altra banda és el delinqüent mateix qui més interès té de mantenir la distinció. El delinqüent de cap manera no vol confondre's amb el mangant. Ell es considera d'una classe superior i menysprea el qui, als seus ulls, no té el coratge suficient per robar i perd la seva dignitat estimulant la compassió i acceptant el favor dels altres.

No és estrany que el mangant, a diferència del delinqüent, quan arriba a la institució sembli no presentar cap problema i adaptar-s'hi perfectament. En ocasions s'arriba a pensar que es tracta d'una persona del tot socialitzada a qui només la mala sort ha reduït a una situació de necessitat. El típic mangant pot ser un noi ben educat i tot, amb força formació cultural, de tracte agradable i fàcil convivència, i fins i tot assenyat. En canvi, és completament al.lèrgic al treball.

El mangant és una mena de paràsit. El seu ideal és viure sense treballar i de la protecció dels altres. La seva il.lusió és trobar un refugi on pugui acollir-se sempre i on sempre sigui acceptat. D'aquesta manera la seva existència es converteix en un inacabable camí cap a la recerca constant d'un món que no existeix, però on somnia de poder-se instal.lar i viure tranquil.

Això fa que quan a la institució se l'obliga a treballar, es vegi forçat a despertar del seu somni. La casa i la societat aleshores deixen de ser per a ell l'acollidora realitat a la qual creia haver arribat. El palau de cristall s'esmicola a bocins i el noi torna a trobar-se sol i abandonat en un món hostil i mancat de calor humana. En aquesta situació, la mateixa personalitat sembla canviar i no és infreqüent que tota aquella bonhomia del principi es transformi en mal caràcter i agressivitat. Quan se l'obliga a treballar, el mangant sovint es torna fins i tot violent, en un esforç desesperat d'obligar els altres i la mateixa realitat a plegar-se al seu utòpic ideal.

Davant d'aquestes persones que viuen d'un mode tan parasitari, ens quedem sorpresos i confusos. ¿Com s'explica la seva manera de ser tan estranya?

D'altra banda, tal com ja vam indicar, el problema no es troba només a la nostra institució. Són moltes les persones que, especialment a ciutat, viuen de la beneficència pública i privada, pidolant pels carrers o trucant a les portes de les entitats i centres socials, i procurant sempre de confondre's amb els autèntics necessitats. ¿Què hem de pensar doncs dels manganys? ¿I què s'hi pot fer?

És en el tema de la mangància quan sembla justificar-se del tot l'opinió d'aquells que diuen que el dissocial és una persona psíquicament disminuïda, immadura i dependent. Si en el cas del delinqüent encara potser hi cap algun dubte, en contemplar el mangant sembla que no hi hagi més remei que reconèixer la seva absoluta dependència, que en ell fins i tot s'ha convertit en desig explícit i en ideal de vida. - "El procés de maduració és aquell

que porta de la dependència infantil a la independència adulta" - recorden els qui es situen en aquesta perspectiva, i conclouen que el mangant és una persona que s'ha quedat encallada en les primeres fases del procés, reduïda a ser un infant crònic i deforme durant tota la seva vida.

Amb tot, aquesta opinió no té en compte la relació de separació que el dissocial manté amb la societat i de la qual parteix a l'hora de desplegar la seva existència i de realitzar-se personalment. En un sentit ben real és cert que ell depèn de la societat i de l'esforç dels altres, però això no significa una disminució psíquica; si de cas social o, millor dit, dissocial.

"Adultesa", "maduresa" "independència" etc., i el seus correlatius "infància", "immaduresa" "dependència" etc., són conceptes que denominen no sols la identitat psíquica de l'individu sinó també la seva identitat social; no sols són un producte psíquic sinó també un constructe social. En el context de la societat, "guanyar-se la vida amb el propi treball; fer-se responsable d'un mateix; ser una persona autònoma i independent", etc., significa captenir-se socialitzadament, i vol dir per tant haver incorporat abans la realitat social vigent, cosa que no han pogut fer ni el delinqüent ni el mangant. Però el delinqüent es guanya la vida robant, i el mangant, pidolant.

Aquesta és la seva feina, i aquesta és la seva manera de ser independents.

Encara que sembli estrany, quan el dissocial, per mitjà de la violència o de la llàstima, s'esforça a viure dels altres, es comporta com un adult responsable, un adult que sap tenir cura d'ell mateix.

Caldria adonar-se que la dependència que aquí està en qüestió no és una síndrome psíquica, sinó dissocial. L'individu dissocial, en la seva relació amb els altres membres de la societat i amb aquesta com a tal, no pot captenir-se de la mateixa manera que l'individu socialitzat. La seva conducta és com una re-acció, una mena de segon moviment que respon al primer de la separació que s'ha donat abans; i un moviment que no sols parteix de la relació de separació, sinó que la conserva.

Per tant, aquella dependència del mangant que tant sorprèn, aquella mena de "vincle infantil" que sembla mantenir amb els altres, no és la causa de la seva dissocialitat o allò que l'explica, sinó que és un dels seus efectes o, si es vol, una de les seves expressions o síndromes. És una conducta d'adaptació externa a la societat a partir de la separació interna que hi manté. Si no es té en compte això, és fàcil de creure que el defecte està en l'estructura psíquica de l'individu, quan de fet està en l'estructura de relació que hi ha entre ell i la societat que està fora d'ell.

2.1.2.- La indefensió dissocial

Quan abans s'ha parlat del conflicte que el delinqüent experimenta, s'ha insistit d'una manera especial en la seva angoixa narcisista pel fet veure's diferent dels altres i anormal, i també

en la seva culpa de ser-ho. L'observació del mangant, a més, fa insistir en un altre aspecte que també sempre es troba en tot conflicte dissocial. Concretament es tracta de la ferida que hi ha en la dimensió: "indefensió-protecció", i de l'angoixa que se'n deriva. El noi dissocial no sols es sent diferent i culpable, sinó que per ser-ho es sent també rebutjat dels altres, apartat i desemparat. O sigui, el noi dissocial té por.

Aquest aspecte és tan obvi que sovint escapa a aquells qui habitualment tracten el noi. Acostumen a parlar del rebuig que ell experimenta, de la culpa que el rosega, però no solen fixar-se gaire en aquest desesperat sentiment de desprotecció que la persona dissocial també porta a sobre. Sovint hem pogut observar com alguns d'aquests nois queden envaïts per aquesta angoixa[2], i aleshores el fet d'arribar a tenir protecció es converteix per a ells en una qüestió de vida o mort. Això fa que en aquest cas arribin a demanar, a exigir fins i tot violentament ser protegits, fora de tota lògica social i passant per sobre de qualsevol condició o pacte que amb la institució hagin pogut establir.

L'experiència de desprotecció és específica del conflicte dissocial. No es tracta només de la preocupació, i també de la temença, quan es veuen en perill de quedar-se sense els recursos necessaris per sobreviure (aquesta experiència més aviat fóra pròpia del conflicte social), sinó que es tracta d'una angoixa més profunda en la relació amb l'altre i la realitat; l'angoixa de veure's apartat de l'àmbit de la comunitat, únic terreny on és possible de sentir-se protegit al costat dels altres, en pau amb ells i amb un mateix.

L'experiència d'indefensió sempre està latent en la vida dissocial i en el seu conflicte. Aquest darrer inclou nombrosos i dolorosos sentiments de menyspreu i de rebuig, de culpa i d'impotència, però també inclou la desesperació de veure's totalment desprotegit i abandonat de la societat. Aquest sentiment està barrejat amb la por d'anar a la presó, o amb la por prèvia d'haver de subsistir delinqüencialment per mitjà de la violència, fent por als altres. De fet, aquest sentiment de por i de desprotecció s'amaga sovint sota la violència del combat que el delinqüent ha emprès contra la societat.

El noi dissocial viu perillosament i, per tant, viu sempre espantat. Si no es decideix per la mangància, ha d'atacar per viure i ha d'atacar també per defensar-se de l'atac dels altres. Viu espantat, però sovint no se n'adona a base d'espantar els altres.

Per això, quan arriba a la institució, al cap d'un temps es relaxa i deixa de viure en tensió. S'abandona a la protecció de l'altre i comença a gaudir de la llar. No hi ha dubte que aquesta situació és una de les millors eines de què es val l'educador per ajudar el noi a incorporar-lo a la societat, però és una eina de doble tall. Pel fet de ser dissocial, el xicot té dificultats enfront de les exigències socials, i per això es corre el perill

---

[2]. La situació es presenta quan, per exemple, se li ha de dir al noi que abandoni la institució perquè n'està abusant.

que, bo i acceptant la protecció de la llar, en rebutgi la norma; és a dir, hi ha el perill que es vagi tornant mangant. En realitat, la protecció institucional, necessària per moltes raons, sempre és una temptació oberta a la mangància, fins en el cas del noi que presumeix de ser delinqüent.

Tota persona, en definitiva, necessita sentir-se protegida i segura en tant que es troba acollida al si de la seva comunitat, i així ho experimenta qui forma part de la societat; però la persona dissocial no pot acabar d'introduir-se en la llar de la societat, i per tant sempre amaga dintre seu una ferida d'indefensió que mai no acaba de cicatritzar. Tot dissocial és un mangant en potència i, encara més, actualment és un mangant.

2.1.3.- Delinqüent i mangant

De totes maneres, són possibles diverses reaccions enfront de la mateixa ferida d'indefensió: una és la identitat del delinqüent i una altra, la del mangant; amb tot, les dues són identitats dissocials.

a) El delinqüent, en comparació amb el mangant, es mostra independent; el mangant, en comparació amb aquell, es mostra dependent. El primer mira de protegir-se a si mateix; el segon busca la protecció dels altres.

b) La ferida que de manera especial turmenta el delinqüent i li provoca la reacció és la humiliació narcisista i la culpa; la ferida que més turmenta el mangant és la indefensió.

c) El fet de rebre protecció desequilibra el delinqüent que, en aquest cas, es sent tractat com a inferior, a la vegada que es veu obligat a respondre, i així acreix la seva culpa. Per això tendeix a rebutjar la protecció i prefereix robar que demanar ajuda. El fet de rebre protecció, en canvi, equilibra el mangant que, d'aquesta manera, no sols es sent protegit sinó també valorat i estimat.

El delinqüent, en el cas que accepti l'ajuda, procurarà de respondre-hi, per exemple, treballant; per contra, el mangant procurarà no treballar, ja que, si ho fa, experimenta que no rep la protecció que necessita per al seu equilibri personal[3].

Si bé és cert que delinqüent i mangant es diferencien, també es pot dir que en cada un d'ells es troba l'altre.

---

[3]. El delinqüent rebutja l'ajuda de l'altre i el mangant la busca. Això planteja un dilema al terapeuta. Segons ell, el delinqüent ha de prendre consciència de la seva necessitat d'ajuda, ja que si no està disposat a rebre-la no hi ha res a fer; el mangant, en canvi, ha de prendre consciència que no en necessita, d'ajuda i que pot prescindir molt bé de la protecció aliena. Però, ¿de què serviria convertir el delinqüent en mangant i el mangant en delinqüent?

D'això ens n'adonem especialment quan es tracta el noi de prop, ja que és una de les coses que més solen confondre. A vegades el noi sembla ser perseguit per la culpa, com li passa al delinqüent; i a vegades el mateix noi, en circumstàncies semblants, sembla quedar-se tranquil i sense culpa, com és propi del mangant[4]. Cal pensar doncs que en cada dissocial hi ha una identitat delinqüent i una altra de mangant, i que a pesar de ser oposades poden coexistir. És veritat que hi ha nois que sobretot són delinqüents, mentre que altres sobretot són mangants, però les dues identitats, amb les seves tendències corresponents, es troben en cada un d'ells, de manera que totes dues poden fins i tot aparèixer a la vegada en un moment determinat. De fet, hi ha nois que sempre estan oscil.lant entre una identitat i l'altra.

Un dels sentiments més acusats que hi ha en el mangant és el de tenir dret a ser protegit; i se'n val per no experimentar la culpa. El mangant és una persona insatisfeta de l'entorn que l'envolta, i d'alguna manera experimenta que té dret a la satisfacció. En conseqüència, la insatisfacció dóna com a resultat un personatge reivindicatiu; però una reivindicació semblant es troba també amagada en la conducta del delinqüent.

Aquest és un tema cabdal en el conflicte dissocial: el delinqüent experimenta que no té dret encara que treballi; el mangant experimenta que té dret encara que no treballi. Però tant la "manca de dret" de l'un com el "dret" de l'altre estan allunyats de la realitat social perquè ni el demèrit delinqüent ni el mèrit mangant passen per la condició del treball. Són anteriors, i no consegüents, a l'obediència de la norma social.

El dissocial manté una relació desfasada amb la realitat vigent, cosa que li produeix dues experiències profundes i dues identitats: - "Jo sóc dolent i no tinc dret a res, encara que treballi", - es diu el delinqüent. - "Jo sóc víctima i tinc dret a tot, encara que no treballi" - es diu el mangant.

Són dues experiències que es corresponen, totes dues són dissocials i coexisteixen en la mateixa persona, encara que una pugui prevaler enfront de l'altra, d'una manera estable o bé circumstancial.

Podem concloure que no hi ha contradicció entre delinqüent i mangant. La dissocialitat està dividida entre aquestes dues experiències bàsiques, que s'actualitzen sempre d'alguna manera en la conducta dissocial. Quan el delinqüent roba, està també reivindicant el seu dret; i quan el mangant pidola, sap que en el fons està delinquint.

Quan el mangant creu haver trobat un protector, respira satisfet; però ell sap que aquella protecció ni se la mereix ni durarà. Intentarà compulsivament que duri, i compulsivament reivindicarà el seu dret, però en realitat ell sap que no té dret a aquest dret. Es defensarà negant el seu demèrit i la interinitat de la protecció. D'aquesta manera, l'experiència mangant s'integra

---

[4]. Recordem el que s'ha assenyalat sobre la fragilitat del conflicte.

amb la delinqüent, en la reivindicació d'un dret en el qual no creu, el dret de viure sense treballar.

Sota la conducta dissocial, sigui delinqüent o mangant -de fet, sempre és delinqüent i mangant alhora- hi ha una desesperançada reivindicació; desesperançada perquè assumeix una forma dissocial, és a dir, perquè no té altra expressió social. Reivindica viure i afirmar-se en la seva existència, ja que tota persona té dret a fer-ho; però reivindica viure sense treballar, i a això no hi té dret.

Per tant, en el fons l'experiència delinqüent i la mangant es confonen. Podria expressar-se d'aquesta manera: "Sé que no mereixo res, ni viure tan sols, ni ser estimat, ni valorat... però malgrat tot, tinc dret a viure i vull viure, i vull ser estimat i valorat, encara que la vida, que l'afecte i la calor humana els hagi d'arrabassar violentament o fent trampa. No tinc dret a res, però com a persona tinc dret a existir, encara que la meva existència no sigui treballadora, no sigui la vida de la societat".

El mangant sovint es val de la mentida per reivindicar el seu dret. Diu, per exemple, que està treballant quan en realitat no ho fa; o més subtilment diu que, si no se l'ajuda, anirà a parar a la presó per culpa de qui es nega a ser el seu protector. És una mentida amb la qual intenta enganyar i forçar l'altre, però és que el mateix mangant s'enganya perquè també ell creu en aquesta mentida.

El mangant reivindica una gran veritat mentint; és la seva manera dissocial d'expressar el seu dret. I és aquesta "veritat - mentida" el que fa que el dissocial a vegades visqui més la veritat que la mentida, de manera que fins s'arriba a convèncer a si mateix que no hi ha gens de mentida. Nosaltres, però, en general copsem i vivim més la mentida que ens diu el mangant, i apartem la veritat que també ens està dient a la seva manera. Aquesta mentida és més que un mecanisme de defensa, com pot ser-ho una negació de la realitat. Quan enfront de la dificultat que experimenta de treballar, el noi diu que plega de la feina perquè l'empresari l'explota, no sols intenta elaborar una racionalització que justifiqui la seva conducta, sinó que mira sobretot d'expressar -per mitjà de la terminologia pròpia del conflicte social- una veritat que no té possibilitat d'expressió en la realitat vigent.

Passa que el dissocial no s'ha integrat en la realitat històrica d'una societat generada al voltant del treball proletari i de la seva norma, i per això el seu dret i la seva culpa no es corresponen amb l'estructura de la realitat social, i menys encara amb la sobrestructura ètico-legal. I tampoc, doncs, el seu dret i la seva culpa han quedat integrats entre ells.

El dissocial pot obeir el precepte, com ara la norma de treballar, en un moment determinat, però això no el redimirà de la culpa, ja que sap que aquell acte d'obediència és forçat - a pesar de ser lliurement autoimposat - i, per tant, sap que és l'expressió de la seva separació de la comunitat, més que de la seva pertinença. Per la mateixa raó, tampoc l'obediència al precepte dóna satisfacció al seu dret de ser comptat entre els membres de la comunitat.

En el dissocial hi ha una "obligació sense dret" i un "dret sense obligació", dues profundes experiències que malgrat la seva oposició coexisteixen. Ell coneix el precepte que dicta la realitat, coneix la culpa que se segueix de no complir-lo i el dret que dóna el fet d'obeir-lo; però res més. Interiorment, en l'àmbit de la seva identitat, hi ha un rebuig del precepte i una incapacitat d'assumir-lo; d'aquí deriva una culpa que no té res a veure amb el compliment concret del precepte, però també d'aquí deriva la reivindicació d'un dret que intenta passar per sobre d'aquesta mateixa condició del precepte.

En el cas de les persones convencionals, el procés de socialització, la identificació amb la realitat social, ha lligat culpa, dret i compliment del precepte. Elles han incorporat el precepte de la realitat a la seva identitat i, fent-ho, la seva culpa i el seu dret han quedat integrats en la mateixa realitat on es troba el precepte. D'aquesta manera la lògica social, la corresponsabilitat entre obligació i dret, correspon a la lògica de la realitat.

En la persona dissocial, en canvi, dret i culpa es fan notar i reclamen els seus furs sovint amb insistència, i així i tot no poden trobar resposta en la realitat. La culpa queda insatisfeta, sense poder-se reparar per mitjà de l'obediència a la norma del treball; i queda insatisfet el dret, perquè en la realitat vigent, només qui treballa té dret a viure i a mantenir la seva existència de treballador.

Així que, quan parlem de la culpa del dissocial, no ens referim a una culpa neuròtica d'origen inconscient. Parlem de la culpa que neix del fet d'existir el subjecte i de pretendre existir fora de la realitat històrica i de les seves regles de joc social; i parlem també d'una culpa sense possible reparació pel mateix fet de la separació.

Tampoc el dret del dissocial, que amb tanta insistència reivindica el mangant, és d'origen neuròtic. És el dret que tota persona té d'existir i d'afirmar-se en comunitat. Aquesta existència està referida als altres i és la societat positiva la que defineix el dret. Qui no pertany, doncs, a la societat, no té dret. De la mateixa manera que la culpa dissocial no té possible reparació, tampoc el dret dissocial té possible satisfacció, i la seva reivindicació no és escoltada ni entesa. L'únic que fa la societat davant d'aquesta reivindicació és defensar-se'n i, en el millor dels casos, ignorar-la.

El conflicte dissocial és un conflicte greu. Ho és per a la comunitat que sovint en rep les conseqüències quan és víctima de l'alienada reivindiccació delinqüent o mangant; però sobretot i en primer lloc, ho és sempre per al mateix dissocial.

Separat de la realitat de l'altre, i alhora sense poder mai deixar de referir-s'hi del tot, no pot acabar d'assolir el seu equilibri personal. L'home, per estar en pau amb ell mateix, necessita estar en pau amb aquells amb qui conviu i per això, si bé és cert que cal distingir la seva salut mental de la social, també ho és que aquella mai no acabarà de ser del tot

satisfactòria, si no ho és també aquesta, ja que en darrer terme la referència a si mateix passa sempre per la referència a l'altre i a la seva realitat.

El dissocial, pel fet de ser-ho, es troba enfrontat a una desequilibrada relació objectiva amb la seva comunitat i amb la realitat social on tots plegats conviuen; desequilibri que, segons hem explicat, fa que el dret de l'individu no coincideixi amb el dret de l'altre, ni tampoc la seva obligació i la culpa corresponent. Situats l'individu i l'altre en diferents realitats, no hi ha entre ells possible comunicació i no hi ha, per tant, comunitat. La comunitat és un diàleg actiu, un treball de conjunt en una obra comuna i objectiva, la qual cosa suposa corresponsabilitat entre dret i obligacions; en el cas del dissocial, aquest diàleg és impossible perquè els interlocutors es refereixen a realitats diferents i el llenguatge no coincideix.

Aquest desequilibri objectiu amb la realitat comporta una ferida oberta permanentment en l'individu dissocial. Com dèiem abans, l'home sempre està referit a l'altre en la recerca del seu equilibri, cosa que significa que no en pot prescindir quan es tracta de trobar l'adequada i acabada satisfacció de les necessitats humanes. Així que, quan no hi ha possibilitat de diàleg, quan no hi ha possible paraula ni, conseqüentment, possible resposta, només queda la insatisfacció.

El conflicte dissocial es desplega com un diàleg impossible que cada vegada es fa més estrany, i que en la seva última alienació es concreta al voltant de la coneguda problemàtica de la delinqüència, delinqüent o mangant. A l'entorn d'aquest fenomen cal reconèixer que es diuen moltes paraules, tant de part del delinqüent com de part de la societat. Aquell no deixa mai de parlar per mitjà dels seus delictes; aquesta no deixa mai de contestar per mitjà dels seus òrgans de control, com són la policia, els jutjats i la presó, però també la beneficència i els serveis socials. I també el científic vol intervenir en el tema. Tot plegat constitueix una aglomeració de paraules, però el sentit que tenen, l'autèntic diàleg, ja fa temps que s'ha perdut.

Potser encara queda un camí obert: refer el diàleg a partir d'unes noves condicions i a través del procés de ressocialització. Però això és una altra qüestió i un altre tema, que serà tractat més endavant.

2.2.- Noves anotacions sobre la naturalesa del conflicte

L'observació del mangant i la seva comparació amb el delinqüent permet continuar aprofundint la naturalesa del conflicte que els és comú, però que s'expressa i es realitza de manera diferent.

2.2.1.- La dissocialitat i les seves formes

En el capítol primer s'ha vist que sota la conducta del delinqüent hi ha un defecte de fons que hem anomenat dissocialitat, que es tracta de la relació de separació del jo amb la societat.

En aquest segon capítol s'ha pogut veure que també sota la conducta del mangant hi ha un defecte semblant. La dissocialitat és, consegüentment, el que explica la delinqüència i la mangància d'aquestes persones. Com que es troben separades de la seva societat, s'hi adapten "per la part de fora", la qual cosa és la raó de la seva identitat i de la seva conducta socialment anormals.

La relació de separació és la unitat gnoseològica que es pot identificar sota les diferents formes que assumeix i en què es pot concretar. És la defectuosa estructura subjacent que les explica. Però no sols es pot reconèixer en forma de delinqüència i de mangància, sinó també en altres formes que en són tant o més importants. La prostitució i la drogaaddicció són altres modes d'existir de les persones dissocials i constitueixen identitats alternatives a les de delinqüent i de mangant. Es tracta també d'un fet d'observació. La població que viu separada de la societat i que no pot incorporar el seu sistema de treball, sovint roba i manga, però també sovint es prostitueix i es droga. Freqüentment hi ha persones que fan una mica de tot i són una mica de tot, perquè la seva identitat més profunda és la dissocial i les altres només representen una forma concreta, fins a cert punt més variable, de dissocialitat[5].

Això no significa que la prostitució i la drogaaddicció siguin sempre formes dissocials o que s'hagi d'identificar la dissocialitat amb aquestes formes concretes. Tampoc la delinqüència es pot reduir, ni de bon tros, a la dissocial. Hi ha moltes persones que, sense tenir aquesta especial dificultat de relació amb la societat que explica la delinqüència dels dissocials, són delinqüents. Podem dir el mateix de molts toxicòmans i de força prostitutes. Delinqüència, prostitució, toxicomania i fins i tot mangància són fenòmens que sobrepassen la frontera de la població dissocial i es troben arreu. Tot i així, no deixa de ser cert que la població dissocial, pel fet de ser-ho, té molt a veure amb aquests fenòmens. Cal dir, per tant, en el seu cas, que la delinqüència, la prostitució i les altres conductes semblants són formes de la dissocialitat o síndromes que s'expliquen per la separació amb la societat.

Que una d'aquestes persones es faci delinqüent o mangant, es prostitueixi o es drogui o faci una mica de tot, depèn de diverses raons internes de la seva personalitat i de les distintes circumstàncies externes de la seva vida[6], però la raó primera que explica la seva identitat i la conducta consegüent és la dissocialitat. A partir de la separació que la persona manté amb la societat, cal que busqui no sols una altra manera de subsistir sinó també un altre mode d'existir socialment, de relacionar-se i de realitzar-se que no pot ser sinó diferent. Cadascú ho durà a

---

[5]. Recordem el que diu R. Mucchielli en la citació esmentada a la nota 3a del capítol primer.

[6]. Els homes acostumen a fer-se delinqüents i les dones prostitutes; però el significat de fons és el mateix.

terme a la seva manera i mirarà de fer-ho junt amb els altres, col.lectivament, però ja sigui cadascú pel seu compte o tots plegats, la seva és sempre una manera d'existir separada.

2.2.2.- La naturalesa de la síndrome dissocial

Tal com s'està exposant la naturalesa de la dissocialitat i de la relació amb les distintes formes que pot assumir, es pot arribar a pensar que al capdavall es tracta de la clàssica distinció i relació que s'acostuma a fer entre la malaltia i el seu símptoma. D'altra banda, des d'aquesta perspectiva, la malaltia sovint s'explica com un desequilibri psíquic, mentre que el comportament anormal s'acostuma a explicar com una "actuació" (acting-out) i una "projecció" a l'exterior del conflicte interior.

Quan abans ens referíem al sentiment d'indefensió que experimenta el mangant i a la conseqüent necessitat que té de buscar protecció, el psicoterapeuta, avesat a tractar sentiments semblants en els seus clients[7], fàcilment pot identificar l'angoixa d'aquell amb la d'aquests, tot pensant que, encara que amb certes variants, es tracta en el fons del mateix problema.
Per aquesta raó acostuma a dir que la conducta mangant és una clara "actuació" i una manera de mirar de defensar-se del conflicte interior que no el deixa viure tranquil. I el mateix manifesta de la por del delinqüent i de l'agressió de què fa objecte els altres (identificació amb l'agressor).

En el cas d'aquestes persones no és l'explicació més adient. En principi es pot afirmar que el dissocial, pel fet d'estar separat de la societat i del seu sistema de producció i d'apropiació, té tota la raó de sentir-se desprotegit i de tenir por. No es pot pensar que la seva sigui una angoixa neuròtica l'origen de la qual es desconeix, soterrada com està en l'inconscient. Però, d'altra banda, la seva tampoc és l'angoixa de la persona socialitzada que en un moment determinat es troba sense recursos, com ara un treballador sense feina. Ja ho havíem fet notar: el conflicte dissocial és intermedi entre el psíquic i el social i el mateix podem dir de la seva angoixa.

L'origen i la font de l'angoixa dissocial és l'eventual conflicte que hi ha en la relació de l'individu amb la seva comunitat objectiva i externa. No és el conflicte de la relació de l'individu amb ell mateix i amb el seu món intern, projectat a l'exterior i desplaçat sobre la relació amb els altres, sinó que es tracta del conflicte amb els altres externs com a tals.
L'angoixa dissocial i tot el que se'n deriva si de cas és una síndrome d'aquest altre conflicte més extern que té lloc en la connexió de l'individu amb la comunitat, i no pas un símptoma de neurosi o d'un possible conflicte mental. Amb això no neguem pas la intervenció dels conflictes interns, que d'altra banda en major o menor grau sempre són presents en aquests altres assumptes que

---

[7]. Vegeu, de Germaine Guex: "La neurosis de abandono".- Editorial Universitaria de Buenos Aires, 1970.

són més externs. Realment, el que acostuma a passar és que l'angoixa dissocial, quan no pot ser resolta i es fa insistent, al capdavall desvetlla angoixes més profundes que s'hi afegeixen i que la fan més profunda i apressant. Això no significa que siguin aquestes les que expliquin aquella, que ja té la seva pròpia entitat. Així, el sentiment d'indefensió que experimenta el mangant no és estrany que convoqui cap al seu terreny i que configuri a la seva manera altres experiències d'abandó que es poden trobar en estadis anteriors i més profunds, cosa que encara fa més desesperant la situació; però la situació, i el conflicte que explica l'angoixa en qüestió i que l'especifica, és el que hi ha en la relació posterior i més externa que estableix l'individu amb la comunitat objectiva com a tal.

L'angoixa dissocial té, doncs, una qualitat diferent d'aquella que procedeix del conflicte psíquic, entès convencionalment. Es refereix a la comunitat i és l'expressió de la necessitat que l'individu, psíquicament sa i responsable, té de viure i de treballar formant-hi part. És com una segona angoixa, no tan profunda com la pròpia del conflicte mental, però no per això menys urgent de solucionar. Precisament perquè no és tan profunda i es troba més a prop de la relació i de la circumstància actual, segons com sigui aquesta, pot arribar a turmentar la consciència encara més (més que, per dir-ho així, la "inconsciència".

En el conflicte psíquic, l'angoixa i l'actuació consegüent són sovint una expressió i una mena de reivindicació d'un dèficit profund de relació. L'individu sent que li falta alguna cosa i, mogut per aquesta insatisfacció, no para de buscar-ne la compensació, sense tenir gaire consciència del que està fent o del que està buscant. Una cosa semblant es pot dir en el context del conflicte dissocial. També l'individu experimenta que té una necessitat insatisfeta i un dret no compensat, i a la seva manera ho mira de reivindicar delinquint o mangant. Amb tot, el que reivindica no és la relació adequada amb les figures primeres, sinó la posterior i adequada relació amb la comunitat; per això és aquesta el subjecte sobre el qual va a parar la seva acció. En aquest sentit la reclamació que fa del seu dret no deixa de ser una reivindicació alienada, que no ho és tant com en el cas de la reivindicació pròpia del conflicte mental. I és cert que no és una "actuació" en el seu significat convencional.

De manera que quan diem que la delinqüència i la mangància no s'han d'entendre com un símptoma del conflicte psíquic, no es nega que no s'hi hagi de veure un sentit amagat que cal palesar. Encara que potser costi una mica d'admetre, cal reconèixer que en el delicte dissocial hi ha una raó i la reivindicació d'un dret que amb justícia no es pot negar. En canvi, la comunitat acostuma a passar-hi de llarg, tot i que en el cas del conflicte dissocial de fet és ella el subjecte interpel.lat. Si es tractés de conflicte psíquic, com ara la reivindicació d'una relació materna que va fallar, la comunitat podria dir que no hi té gaire a veure en l'origen del defecte i en qualsevol cas podria deixar l'afer a les mans del psicoterapeuta; però tractant-se del conflicte dissocial, la comunitat s'hi troba més implicada i cal que hi respongui més

directament. Ara bé, per aquesta mateixa raó sovint és la més interessada a negar el conflicte i a respondre només amb la repressió.

2.2.3.- El segon procés en l'elaboració del conflicte

Si l'angoixa dissocial és una segona angoixa és perquè és un segon conflicte aquell del qual procedeix. Això és el que es pot deduir de l'observació de l'angoixa dissocial i de la seva especial qualitat. Hi ha un segon conflicte que es refereix a la relació del jo amb la comunitat com a tal i, per tant, una segona elaboració del conflicte. Quan en el capítol primer es deia que el lloc del conflicte dissocial és diferent i més extern que el del conflicte psíquic, justament volíem referir-nos a això. Per aquesta raó, són dos els conflictes que cal contemplar i dos els processos que cal estudiar. En primer lloc, hi ha el conflicte psíquic que en comparació amb l'altre més aviat s'elabora a un nivell profund i, encara que mai no es pot donar per acabat, d'una manera especial es desenvolupa en les primeres etapes de la vida de l'infant. A través d'aquest procés el jo cal que superi la seva primitiva simbiosi amb l'altre i esdevingui un individu diferenciat i alhora madur, responsable i capacitat per relacionar-se positivament amb els altres[8].

Però amb aquesta capacitat psíquica, tot i que és necessària i fonamental, no n'hi ha prou. L'observació del conflicte dissocial així ho demostra. El fet és que hi ha individus que, al marge de la seva capacitat psíquica de relació, tenen una dificultat especial pel que fa a la comunitat, que també cal elaborar i resoldre específicament.

En segon lloc cal doncs contemplar un altre procés a través del qual es pot dir que l'individu s'incorpora a la seva societat i esdevé un membre com els altres de la seva comunitat. És un procés posterior i no tan profund com el primer i, com ja es va indicar, s'elabora d'acord amb les condicions objectives de la societat i no abans. Aquest és el procés de socialització, que s'explicarà en la segona part d'aquest estudi[9].

---

[8]. Vegeu, de Margaret S. Mahler: "Simbiosis humana: Las vicisitudes de la individuación".- Editoral Joaquín Mortiz, 1972.

[9]. Aquí voldríem afegir que hi ha una doble elaboració i construcció de la conducta social, i també, per tant, un doble lloc a partir del qual poder-la explicar en un significat "profund". És des d'aquest lloc segon que s'ha mirat de fer, en aquest capítol, la lectura de la conducta del mangant i la del delinqüent. El psicoanalista no s'ha d'estranyar dels conceptes i de la terminologia, pròxims als seus i alhora diferents, que s'utilitzen en aquesta explicació; però per la mateixa raó tampoc ha de mirar de reinterpretar-los com si es tractés d'aquella explicació que, des la seva perspectiva habitual, s'acostuma a donar.

III.- LA REALITAT SOCIAL, L'ALTRE, EL JO I EL SEU VINCLE

En els dos capítols primers s'ha analitzat la naturalesa del conflicte dissocial i en aquest tercer es continua fent el mateix, però des d'una perspectiva una mica diferent. L'objectiu de l'anàlisi anterior ha estat sobretot descriure el conflicte dissocial mirant de diferenciar-lo d'altres possibles conflictes i mirant també de delimitar la zona específica de relació on es planteja; ara, en canvi, l'objectiu és aprofundir en l'anàlisi de l'experiència conflictiva en ella mateixa. Del que es tracta és, per tant, d'analitzar la dificultat que el dissocial experimenta en relació amb la societat, però aquesta vegada comparant l'experiència de la seva relació anormal no pas amb l'experiència d'altres relacions conflictives, sinó amb l'experiència de la relació normal que és pròpia d'aquelles persones que no tenen aquesta dificultat. L'objectiu és doncs arribar a conèixer millor l'estructura de l'experiència dissocial en tant que es diferencia de l'estructura de l'experiència socialitzada. I també d'aquesta manera serà possible entendre millor la naturalesa de la relació normal, i l'estructura de l'experiència corresponent, en comparació amb la dissocial.

L'anàlisi d'aquest tercer capítol queda doncs centrada sobre aquell que s'ha considerat que és el nucli del conflicte dissocial i que es troba en la vessant objectiva (1.1.2.) de la relació del jo amb la realitat. L'objecte analitzat és, per tant, l'experiència de la dificultat amb la qual el dissocial s'enfronta quan es disposa a relacionar-se amb la societat i, més concretament, amb el medi configurat per les condicions objectives del seu sistema de producció (1.3.2.). En aquest context s'analitza el conflicte i s'analitza i es mira de copsar quins són els extrems que entren en la contradicció i que són concretament la Realitat Social, l'Altre i el Jo. Ells són els protagonistes del conflicte i cal entendre quina és la seva "personalitat" i la raó de la seva contesa si se'n vol entendre l'entitat.

Aquests diversos protagonistes, en el context de la relació normal, queden integrats en una mateixa estructura subjacent de relació i vinculats entre ells; en canvi, en el context de la relació dissocial, queden separats en realitats diferents, alienats els uns dels altres i sense possible comunicació. En aquest sentit es pot dir que el conflicte dissocial és també un conflicte d'alienació, però una alienació especial intermèdia entre la psíquica i la social; una alienació "sociodinàmica", com s'ha dit abans.

Del que es tracta és d'entendre la relació de l'individu amb la societat, a partir de la conflictiva relació que alguns dels seus membres hi estableixen. No creguem doncs que la relació amb la societat sigui la cosa més natural del món i que no amagui cap misteri. En la pràctica a vegades ofereix una gran dificultat, i en la teoria cal dir el mateix. El psicoanalista sap de sobres que aconseguir establir una bona relació amb la realitat no és pas cosa de tothom, i del tot, potser no és cosa de ningú; i també sap que és el resultat d'un procés que a voltes pot fracassar, fins d'una

manera greu, com és el cas d'alguns malalts. Doncs una cosa semblant cal dir també de la relació amb la realitat social, que és una mena de segona realitat a un nivell superior. També cal un llarg procés d'elaboració (el procés de socialització) per aconseguir establir-hi una bona relació, i també el procés pot fracassar, com és el cas de les persones dissocials. Així doncs, el fet del conflicte dissocial palesa que la relació estable i consistent (Vincle Social) amb la societat és un constructe que cal que sigui treballat, i també és un constructe la mateixa societat com a realitat que ha de ser definida d'acord amb la comunitat. Explicar i analitzar la naturalesa sociodinàmica de la realitat social i descompondre-la en els seus elements, serà el tema d'aquest capítol.

3.1.- La realitat social

En el context de la problemàtica que es planteja al respecte de les persones dissocials, tot sovint ens veiem obligats a parlar de la societat com de la realitat social o simplement com de la realitat. Així, per exemple, és corrent sentir a dir que aquestes persones no s'adapten a la realitat de la societat, o que no responen a les seves exigències, o que no són realistes perquè volen viure al marge de la realitat i fins i tot en contra seu, etc.

Però no és gaire difícil d'entendre que, quan parlem de la realitat en aquest sentit, no ens referim a la realitat primera i fonamental de les coses sinó a una altra de més subtil i també més complexa que cal diferenciar amb l'esmentat terme de "realitat social". Cal, doncs, mirar d'explicar quina és la naturalesa d'aquesta realitat "sui generis" per explicar també la conducta d'aquells que no hi responen ni s'hi adapten.

3.1.1.- La realitat social és un constructe

En el conflicte dissocial, si ens hi fixem bé, ens adonem que l'individu està dividit, escindit; com en una mena d'esquizofrènic social[1]. És com si hi hagués dos individus: un que reconeix la realitat i que hi està referit; i un altre de més íntim, com un nucli central, al qual aquesta mateixa realitat li és estranya.

Es pot dir d'una altra manera. És com si l'individu tingués dues realitats: una realitat que ell coneix i a la qual s'enfronta, però de fora estant; i una altra realitat que és la seva, amb la qual coincideix, però sense que ella coincideixi amb aquella exterior.

Cal doncs afirmar que en l'individu hi ha un nucli que no es pot identificar del tot amb el mateix individu; un nucli que, o bé pot deixar fora dels seus límits la realitat social que tanmateix reconeix, o bé pot identificar-s'hi, fent coincidir els límits

---

[1]. És a partir del "des-tructe" dissocial que les peces queden separades, que un s'adona que la realitat és un "cons-tructe".

d'aquesta amb els seus. En aquest cas, la realitat social es pot dir que ha estat incorporada a l'esmentat nucli; o també es pot dir que aquest s'ha ampliat fins a abastar, dins del seu àmbit, l'àmbit de la realitat.

Aquest nucli, que no es pot identificar del tot amb l'individu, en la teoria psicodinàmica s'anomena el "jo", i és una formació de la libido.

El jo, sempre que hagi assolit la suficient maduresa psíquica que li permeti de tenir una visió objectiva de les coses, reconeix doncs la realitat, però pel que fa a les coses i a la realitat de la societat sembla que pot ser com aquell que es queda fora, talment que no hi pot respondre com cal. Perquè això sigui possible, a més a més s'ha d'haver identificat amb ella, incorporant-la a seva pròpia entitat de manera que ell i ella es trobin integrats en la mateixa estructura, feta i consolidada, amb el mateix material de construcció.

Aquesta integració, de totes maneres, és un producte posterior, resultat del procés de socialització, però això significa que en la realitat social hi ha dues realitats, destinades però a integrar-se, i que en canvi poden restar separades i en conflicte com en el cas de les persones dissocials. Hi ha doncs una realitat en relació amb la qual el jo es troba en el seu propi terreny; però n'hi ha una altra que és purament referencial, ja que convoca certament el jo, però des de fora, en principi a partir d'un terreny estrany. I això no deixa de ser sorprenent.

Que el jo es refereixi a la realitat no té res d'estrany, ja que són termes correlatius; el que sorprèn és que no pugui arribar a la realitat a què es refereix i que continuï mantenint-se referit a una realitat a la qual no pot arribar i que es manté fora dels seus límits. Però aquesta és la situació que palesa el conflicte dissocial: la realitat està dividida i, per tant, també ho està el jo.

Que la realitat social urgeixi el jo (és a dir, que sigui una realitat referencial) és un fet que no depèn del procés de socialització, sinó que és anterior a ell i en tot cas el precedeix marcant-li el camí. En aquest sentit la realitat referencial es comporta com la infrastructura de la realitat, com una mena de bastiment que no és pas tota la realitat, però que l'emmotlla i en forma part.

La pura realitat referencial, més que la realitat del jo, és la realitat de l'altre, i si de fet el jo s'hi refereix és perquè en definitiva ell està referit a l'altre. Per això la realitat referencial pot constituir-se en la infrastructura de la plena realitat socialitzada, la qual a la vegada que continua essent la realitat de l'altre, assoleix de ser també la realitat del jo, i en fa possible l'encontre en el mateix terreny.

En descriure el conflicte dissocial ja vam fer notar la seva fragilitat, un tret sorprenent que ocasiona que aquest conflicte,

que a voltes sembla radicalitzar-se fins a l'extrem, a voltes sembli també no sols apaivagar-se sinó fins i tot deixar de ser.

Com ja es va indicar, el psicoanalista atribueix això als diferents mecanismes de defensa per mitjà dels quals el jo defuig la realitat i n'evita l'enfrontament i l'angoixa; però si tenim en compte que la realitat social és un constructe que es pot separar, ens adonem que el jo pot valdre's d'un altre recurs per tal d'evitar el conflicte. Concretament, a més a més de la defensa psíquica, cal parlar d'una defensa dissocial de naturalesa diferent, com diferents són també el conflicte psíquic i el dissocial. En aquest cas el jo no nega la realitat a què està referit i que el posa en conflicte, sinó que deixa de referir-s'hi objectivament i resta realment sense conflicte.

No es tracta doncs d'una operació interna de "negació" de la realitat que empeny, a partir d'una esgotadora despesa d'energia psíquica, sinó que es tracta d'una operació o moviment del jo en la seva relació amb l'àmbit extern de la realitat objectiva, ja que si ell pot deixar de referir-se a l'altre és perquè les condicions que fan d'intermediàries en la seva relació, així li ho permeten de fer. Dit d'una altra manera, aquest moviment és possible perquè la realitat social no és un bloc compacte, fet només d'una sola peça, que s'imposa per la força de la seva solidesa, sinó que ella està feta d'una infrastructura que no té prou força de realitat, i d'una estructura de la qual el jo pot prescindir si és que prèviament no l'ha incorporada com a estructura d'ell mateix.

Així, no és fràgil només el conflicte dissocial, sinó que ho és la relació del jo amb la realitat social i també aquesta mateixa realitat. I en qualsevol cas ella ha de ser objecte d'un procés de construcció per esdevenir un edifici sòlid i convertir-se en la casa estable del jo.

La infrastructura referencial és el fonament de la realitat, però no és tota la realitat. Ella marca les línies (normes) que cal que el jo segueixi en la seva construcció, però a més a més cal construir. I es pot construir d'acord amb aquestes línies, com fa el procés de socialització; o es pot construir a l'exterior d'elles, ja que per si mateixes només marquen el camí però no l'imposen. En el cas del primer constructe es tracta de la realitat socialitzada; en el segon, de la realitat dissocial. Però en un cas i en l'altre és una realitat que no existia com a tal de primer antuvi, sinó que és el resultat d'una positiva obra de construcció.

Això no obstant, tampoc fóra encertat de situar la realitat socialitzada i la dissocial al mateix nivell, com si es tractessin de dos constructes només desiguals respecte als seus continguts: vg. normes, valors, costums, etc. Més aviat s'ha de dir que la diferència està en la mateixa estructura de la construcció, de manera que cal reconèixer que la socialitat no sols és més realista sinó que és més realitat que la dissocialitat.

La socialitat respon a la infrastructura referencial i per tant hi inclou no sols la realitat del jo sinó també la realitat de l'altre, fent coincidir els seus límits amb els dels altres i

amb els de tota la realitat objectiva; en aquest sentit abasta tota la realitat en la seva amplitud i fins a les últimes conseqüències. La dissocialitat, en canvi, és una realitat disminuïda perquè no pot acabar de tenir en compte la realitat de l'altre, el qual, però, no deixa de ser una realitat en ell mateix i en les conseqüències que la seva acció i la seva reacció representa per al jo. Val a dir, doncs, que la realitat socialitzada és "tal com ha de ser", i per això és més real i pot ser més realista, perquè no entra en contradicció amb la realitat tal com ella és fora del jo.

Però si bé és cert que la dissocialitat és una realitat disminuïda, no per això deixa de ser una realitat, i fins i tot per al jo dissocial és la realitat cabdal, la "seva" realitat. Cal insistir en això: la realitat social, tal com ella és objectivament i en totes les seves implicacions, no és la realitat del jo dissocial, i així ho experimenta ell i d'acord amb això es comporta; o sigui, d'una manera irreal.

A la persona socialitzada li costa de fer-se càrrec d'aquesta situació, perquè no és la seva i pensa que tota la realitat és com el seu constructe; i no acaba d'entendre com el dissocial pot actuar contra els criteris de la realitat.

El noi delinqüent té el projecte de viure de la delinqüència, però l'educador que el tracta, sigui a la institució o al carrer, sap que aquest és un projecte inviable; i el que és pitjor, també ho sap ell, tot i que procura "negar-ho." Tots els seus companys, un per un, van ingressant a presó; això no obstant, assegura que ell és més llest que tots plegats i que, per tant, mai hi anirà a parar. I quan l'educador el visita a la presó, el noi diu que ha estat un accident només atribuïble a la mala sort, però que no es repetirà. I així va tirant, més o menys sempre somniant; però així pot anar vivint, encara que sigui sempre en inferioritat de condicions respecte a la realitat.

No neguem, per tant, que el delinqüent, com qualsevol altra persona, utilitza els mecanismes de defensa psíquica que ajuden a viure; el que neguem és que aquests mecanismes siguin la causa de la dissocialitat (si de cas són una de les causes que fan que no pugui ser resolta), i afirmem en canvi que en són l'efecte. I si bé es pot observar que certament el delinqüent els utilitza a més gran escala d'allò que fóra normal, és perquè de fet ell té més conflicte que les altres persones respecte a la realitat objectiva, atesa la seva dissocialitat.

Als nostres ulls admirats, la "fugida de la realitat" que protagonitza el noi dissocial, a voltes es concreta en situacions que hom no dubtaria de titllar de masoquistes, puix que sembla que ell les busqui expressament per a fer-se mal. Una nit de disbauxa, o un "delicte estúpid" serveix per a destruir setmanes i mesos d'esforços que ja semblaven assegurats; crisis sense motiu aparent de cop i volta enderroquen l'edifici que ha sigut bastit pedra a pedra i aixecat a força de suor i bona voluntat. Costa d'entendre tot això, i com que no s'hi veuen motius raonables, hom parla de motius inconscients.

Però no es tracta de motius inconscients sinó de realitats diferents. La raó que impulsa al noi delinqüent a captenir-se contra la realitat és que aquesta és més la nostra que la seva. I quan destrueix un projecte de vida i un edifici que tants d'esforços ha costat d'aixecar, no fa altra cosa que alliberar-se d'una realitat que l'ofega perquè no és la seva i tornar a viure en aquella que més pròpiament parlant és la seva llar. Això no significa, però, que llavors ja ho tingui tot resolt.

Aquest és el conflicte on el dissocial es troba atrapat i dividit. No té una autèntica i completa realitat. La realitat de l'altre no és la seva i per tant no pot respondre a les exigències que aquella li planteja de fora estant, tot i que ho desitgi de fer; però la seva és una realitat que no és del tot la realitat perquè no és la de tots, i en darrer terme una realitat a mitges no deixa de ser una falsedat.

Noti's per tant la força de la infraestructura de la realitat, tot i que abans havia dit que no té prou força per a imposar-se per ella mateixa. En termes parlamentaris diria que certament no pot votar i decidir, però en canvi pot vetar, cosa que significa tenir molt de poder. La realitat plena o bé es construeix d'acord amb la infraestructura com aquell qui emplena un motllo del qual disposa prèviament, o no es pot construir res que tingui forma i solidesa estable. La realitat plena o bé és a la vegada la realitat de l'altre, o bé no és la de ningú, i ni tan sols plenament la realitat del jo. En aquest sentit es pot dir que el jo dissocial de fet es troba sense realitat, sempre en risc de precipitar-se dins el buit que la manca de realitat ha deixat sota els seus peus.

3.1.2.- La realitat social és un constructe de la libido:

Ja vaig fer notar que hi ha una opinió força generalitzada que creu explicar el conflicte que experimenten les persones dissocials com si fos un conflicte afectiu. - "Són persones poc estimades" - hom acostuma a escoltar. I aquesta opinió sembla confirmar-se quan l'educador comprova que el noi delinqüent, quan vol superar el seu problema, s'aproxima més a ell i cerca més la seva relació i àdhuc la seva estimació.

Però no és cert que sigui aquesta l'explicació del conflicte[2]. El delinqüent no és pas una persona en principi diferent de les altres o d'alguna manera més disminuïda o més carregada amb problemes interiors. No és certa doncs l'opinió que diu que en ell hi ha una mena de conflicte afectiu; però tot i això cal reconèixer que en aquesta opinió hi ha una intuició que tanmateix és encertada i és que el conflicte és "dinàmic" o "libidinós". En aquest sentit es pot dir que és una "qüestió d'amor". No és cosa només de l'intel.lecte, o de la percepció o de l'aprenentatge, sinó d'una força o energia instintiva (dínamis) que té a veure amb l'amor. "Libido es un término perteneciente a la teoría de la afectividad.

---

[2]. El tema del "buit afectiu" i la seva explicació es tracta més endavant, a l'apartat 5.1.1.

Designamos con él la energía - considerada como magnitud cuantitativa, aunque por ahora no mensurable - de los instintos relacionados con todo aquello susceptible de ser comprendido bajo el concepto de amor. El nódulo de lo que nosotros denominamos amor se halla constituido, naturalmente, por lo que en general se designa con tal palabra y es cantado por los poetas; esto es, por el amor sexual, cuyo último fin es la cópula sexual. Pero, en cambio, no separamos de tal concepto aquello que participa del nombre de amor, o sea, de una parte, el amor del individuo a sí propio, y de otra, el amor paterno y filial, la amistad y el amor a la Humanidad en general, a objetos concretos o a ideas abstractas." (S. Freud.- O. C. pg. 2.576 s.).

El conflicte és doncs en aquest sentit un conflicte d'amor, però com ja es va explicar al parlar de les seves dues vessants, ho és no pas perquè l'individu no hagi sigut o no es senti prou estimat sinó perquè, per dir-ho així, no pot o no sap estimar. Seguint el pensament freudià penso que no hi ha inconvenient a dir que la dificultat està en el fet que el dissocial no pot estimar la societat. És com un home, posem per cas, que voldria estimar la seva muller, i que ho voldria perquè inclús entén que ella s'ho mereix per la seva bellesa i la seva bondat, però que malgrat això és incapaç d'estimar. La seva raó li dicta allò que ha d'estimar, però el seu cor no està per raons i no s'hi avé. I no cal dir, d'altra banda, que això d'haver d'estimar i de conviure per la força, encara que sigui per la força de la raó, lluny de desvetllar l'amor, sovint acaba desvetllant l'odi. És doncs aquest "cor" allò que constitueix el problema i allò, per tant, que ha de canviar.

La dificultat no està doncs en una mala percepció de la realitat o en una diferent valoració de la mateixa sinó en el fet que el subjecte no pot investir amb la seva libido l'objecte que percep i valora sense dificultat. I és per això que no se'l pot *fer seu ni com a seu el pot experimentar.*

En termes psicodinàmics, relacionar-se amb la realitat vol dir investir-la i d'alguna manera crear-la. La realitat purament objectiva pot ser objecte de la filosofia, però psicodinàmicament no existeix. Encara que sembli contradictori, la realitat també és obra de la fantasia. És el resultat de posar quelcom del subjecte en l'objecte. I això és el que fa el procés de maduració respecte a la realitat primera i el que ha de fer el procés de socialització respecte a la realitat segona o realitat social. I si el primer procés falla, el subjecte resta mentalment alienat de la realitat i sense comunicació amb ella i amb els altres; i si és el segon procés el que falla, el subjecte resta dissocialment alienat de la societat i estrany també a la seva comunitat.

Tal com ja ho havia fet notar (1.1.2.), l'individu, en la seva relació amb la realitat, no es capté doncs només com un subjecte encarregat de percebre com ella està definida, sinó que li imposa també la seva pròpia definició. Però la qüestió és que aquesta definició procedent del jo coincideixi amb la dels altres i en aquest sentit el jo cal que sigui treballat fins a tenir la mateixa identitat de tots plegats.

La comunitat, per tant, no es constitueix només en base a coincidir en uns mateixos valors o normes, o en base a coincidir en una mateixa sintonia humana de fons, sinó també en base a investir amb la pròpia libido i fantasia del jo la mateixa realitat objectiva que tots investeixen i a la qual, per tant, tots estan, per dir-ho així, "joicament" referits. Qui així ho assoleix de fer, no sols hi queda referit externament, com és el cas del dissocial, sinó que també s'hi refereix internament perquè, en el seu cas, la seva identitat i la societat no deixen d'estar fetes d'alguna manera del mateix material.

3.1.3.- La realitat social és un constructe "ideal":

La realitat plenament constituïda és doncs un constructe i el jo és el seu constructor. Però ja s'ha dit que el jo no pot construir la realitat al seu antull sinó que ho ha de fer d'acord amb unes línies mestres que ell no determina i que constitueixen la infraestructura o la definició prèvia que ell, fent-la seva, ha d'investir. Es tracta doncs ara d'explicar com es configura aquesta prèvia definició als ulls del jo. Si abans s'ha dit que la societat és l'objecte que ha de ser estimat, ara es tracta de veure com es pot entendre aquest objecte de la libido tota vegada que, seguint el pensament freudià, no sembla que es pugui dir que sigui un objecte gaire concret ni potser tampoc una idea abstracta.

La definició que la realitat social assumeix en un moment històric determinat cal dir que ve donada per la referència que el jo manté amb l'altre i per la referència que manté amb les condicions objectives de la societat. La realitat és doncs referencial i, entre altres coses, això significa que no és un objecte concret ni una idea abstracta sinó una mena de projecte o, si es vol, un "ideal" (superjó). Les normes socials reben el seu sentit i la seva força d'aquest projecte i són les exigències que el jo experimenta que li arriben d'aquesta definició social de la realitat, a la qual, encara que sigui externament, no pot deixar d'estar referit.

En la definició de la realitat, en primer lloc intervé l'altre, el fet que el jo estigui referit a l'altre. I certament, si no fos per la presència de l'altre en l'horitzó del jo, aquest a l'hora d'actuar, podria definir la realitat a la seva manera i, fins i tot, no tindria gaire sentit parlar de la realitat social i de les seves exigències. Només en la relació amb l'altre, la norma té algun significat; altrament el jo no es veuria obligat.

D'altra banda, observant el conflicte dissocial, hom s'adona que el jo experimenta la realitat a què ha de respondre, més com la realitat de l'altre que no pas com la pròpia; i experimenta la norma com un producte i una exigència d'una voluntat aliena més que no pas com un producte de la pròpia voluntat. De fet allò que voldria el delinqüent a l'hora de tractar amb la realitat, fóra poder prescindir de l'altre i de les exigències que aquest li planteja; però del tot mai ho pot assolir. Encara que reeixi en la seva actuació delictuosa i assoleixi de violentar la realitat, en

el fons no la pot modificar en la seva definició objectiva ni pot deixar del tot d'estar-hi referit. Més enllà de l'actuació d'ell, la realitat li exigeix sempre que respecti la seva definició i l'acusa perquè no ho fa. Però si la realitat exigeix respecte és perquè ho exigeix l'altre que hi ha en la realitat i que intervé en la seva definició.

En segon lloc, en la definició de la realitat, intervenen les condicions objectives de la relació social. De fet el jo, a l'hora d'actuar, no sols té en compte les persones i la seva manera de ser sinó també la manera de ser del medi objectiu on les persones es troben, treballen i interactuen entre elles i el medi. La relació del jo amb l'altre no s'esdevé doncs en el buit, sinó en un espai objectiu, delimitat i configurat per unes condicions que no depenen ni del jo ni de l'altre i que, per això mateix, condicionen llur relació. En especial es tracta de les condicions del sistema de producció que des la base configura la societat i determina la relació de la comunitat (5.1.2.). En la definició de la realitat hi ha doncs un tercer element i d'una manera especial d'ell li ve a la realitat la consistència, l'objectivitat i la incondicionalitat que la constitueixen en marc de referència de l'acció social.

La societat, com a realitat i objecte que ha de ser investit per la libido del jo, és per tant com una mena de circuit que abraça el jo, l'altre i les condicions objectives de l'entorn; és una configuració triangular que ve definida i delimitada pel vector que va del jo a l'altre i pel que va del jo a les condicions objectives de la realitat. Més que un objecte concret és doncs una elaboració o una definició elaborada a un nivell superior de relació. És una abstracció, però no sols resultat del treball de l'intel.lecte sinó del treball del jo, i de la seva libido, al referir-se o projectar-se fora d'ell mateix, envers l'entorn objectiu on ha de treballar i realitzar-se junt amb l'altre. En aquest sentit la realitat com objecte de la libido es pot dir que és un projecte o una projecció del jo o un "ideal".

Quan Freud explica el superjó també parla d'ell com d'un ideal. En el seu pensament el superjó no és sols una instància que mira cap endins, vers la realitat interior de l'individu, fent funció de censura o de consciència moral, sinó que també és una instància que mira cap enfora, vers la realitat del món exterior, i en aquest sentit fa funció d'ideal. És una instància que està "sobre" el jo, però per la mateixa raó es pot dir que està entre ell i la realitat, intermediant-ne la relació; i té per tant una cara que mira el jo i una altra que mira la realitat exterior. També doncs es pot dir que el superjó és una "instància de realitat".

Aquest va ser el pensament inicial de Freud respecte al superjó i, encara que més tard sembla que es va corregir, crec que la seva primera intuició continua essent vàlida: "El hecho de que el yo experimente como en un sueño todo lo que el hipnotizador exige y afirma nos advierte que hemos omitido mencionar entre las

funciones del ideal del yo, el ejercicio de la prueba de la realidad..." (S. Freud, O.C. pg. 2.591). "Unicamente habremos de rectificar la afirmación de que el exámen de la realidad era una función del superyó. Las relaciones del yo con el mundo de la percepción parecen más bien indicar que dicho exámen es ejercido por el yo..." (S.Freud, O.C. pg. 2.710; nota 1.637). La realitat purament objectiva, per tant, pel jo no existeix, ni ell s'hi relaciona directament contemplant-la i manejant-la en la seva objectivitat. Ella sempre és una realitat intermediada pel superjó i explicada i configurada per l'ideal.

Però encara que el superjó sigui una instància diferenciada del jo, no deixa de ser una instància d'ell. Vull dir que no és com un tercer individu ficat entre el jo i la realitat, sinó que és el mateix jo reestructurat a un nivell superior de relació. Pel superjó el jo surt del seu narcisisme primitiu i es projecta vers l'ideal o la realitat idealitzada (7.2.2.); i concretament es projecta envers la societat que és la realitat objectiva on es troba amb l'altre per a treballar-la i realitzar-se tots plegats.

Quan el psicoanalista diu que la conducta delinqüent és una "projecció" del conflicte interior, és això el que està intuint. Però el defecte disocial no està en aquest lloc interior ni en la seva "projecció" a l'exterior, sinó en aquesta altra mena de projecció del mateix jo envers la realitat idealitzada pel superjó[3]. En el cas de la persona dissocial, la societat històrica on es troba no ha sigut idealitzada com cal i per tant el jo no és projectat envers ella i en resta fora. En canvi, en el cas de la persona socialitzada, el jo es projecta sobre la societat i, en el seu ideal, abasta l'altre i les condicions objectives de la realitat en un mateix projecte i en una sola configuració.

Vegi's doncs en quin sentit parlo quan dic que la realitat social és una realitat intermèdia, o que el conflicte dissocial ocupa un lloc intermedi entre el psíquic i el social (1.2.2.). A vegades la relació entre l'àmbit interior i l'exterior s'acostuma a plantejar com si tot allò que, per dir-ho així, està a la part de dins de la pell de l'individu fos el seu món interior i subjectiu, mentre que tot allò que resta a l'altre cantó de la pell fos el món exterior i objectiu. Certament s'admet també que tot sovint els dos mons amb major o menor grau es barregen, es contaminen i s'influeixen mútuament, però al capdavall la pell de l'individu els delimita ben bé.

Però aquesta manera de veure les coses no reconeix que hi ha una tercera possibilitat i concretament un món o realitat intermèdia. Tal com s'ha explicat, en la definició de la realitat

---

[3]. L'especial relació que estableix l'ideal amb la realitat o, altrament dit, la que hi estableix el jo a través del super-jo, l'anomenem relació referencial o simplement "referència". Per això s'ha dit abans (1.2.) que el conflicte en qüestió és referencial; un conflicte en aquesta mena de relació de l'ideal que "projecta" o refereix el jo a la societat.

social intervé certament un element objectiu (les condicions objectives de la societat), però ella és una elaboració procedent del jo. És el resultat d'una aportació objectiva que no depèn del jo i que és prèvia a ell, i d'una aportació d'ell mateix. A quin cantó de la pell, per tant, es pot dir que està la societat o realitat social? És una realitat externa o interna? És objectiva o subjectiva? Cal dir que és una mica tot plegat o, millor encara, que es troba en la zona intermèdia o punt de trobada on els dos móns s'uneixen i generen com una tercera realitat.

Aquesta realitat és l'obra de l'ideal. No és la simple projecció a l'exterior de les vinculacions i relacions internes, però tampoc és la simple suma de les relacions externes que l'individu estableix. Abans d'establir aquestes relacions en l'àmbit de la realitat exterior, el jo la defineix per tal que en sigui el marc de referència posterior. En aquest sentit la relació que el jo estableix amb la realitat, a través del seu ideal o superjó, cal dir que més aviat és una pre-relació (o una relació "pre-social" i en aquest sentit més profunda que l'actual), o com he dit abans, un "referir-se" o una projecció del mateix jo que configura i delimita el seu camp d'acció. Per això el jo i la realitat són termes que es corresponen, referits com estan l'un a l'altre.

3.2.- L'Altre

L'altre és també un dels protagonistes del conflicte dissocial i de fet si aquí se'n parla és per aquesta raó. Cal doncs tornar a advertir el que ja també es va dir al començar a parlar de la realitat social. El concepte d"Altre" és freqüent en el camp de les ciències psico-socials i segons la perspectiva i la teoria ha sigut, per tant, definit. És, per exemple, un concepte fonamental en la coneguda obra de G. H. Mead "Espíritu, persona y sociedad" (Editorial Paidós), però també en el pensament de molts altres autors. Però aquí el concepte s'analitza en el context de l'observació i de la teoria del conflicte dissocial i en aquest sentit no coincideix amb el de les altres teories, encara que en alguns aspectes no pot deixar de ser semblant.

En l'explicació que fins ara s'ha fet del conflicte dissocial, ha sigut obligat referir-se constantment a l'altre, de la mateixa manera que al jo i a la realitat social. És també un terme que es correspon a aquests dos. L'altre es descobreix en la vessant subjectiva del conflicte quan el jo dissocial es sent judicat i condemnat per ell; i es descobreix en la vessant objectiva quan el jo, tot i la seva necessitat de col.laborar i de realitzar-se al seu costat, no ho assoleix de fer i es troba alienat. Però en l'angoixa que el dissocial experimenta no sols s'hi pot descobrir l'altre, sinó també l'entitat del jo. El jo no pot prescindir de l'altre; no pot deixar d'estar-hi referit. És com si l'entitat del jo fos un diàleg permanent amb l'altre, un diàleg comunitari, que no es pot destruir sense destruir amb ell el jo.

Val la pena doncs mirar d'esbrinar quina és la naturalesa de l'altre interlocutor en el diàleg comunitari a partir del conflicte

dissocial que és quan el diàleg va malament. Tanmateix al llarg de l'exposició feta fins aquí, moltes coses ja s'han dit d'ell, però potser serà bo d'ordenar-les una mica i de parlar-ne directament.

I allò que, en primer lloc, cal dir de l'altre és el mateix que s'ha dit de la realitat social i és que també és un constructe, una mena de configuració obra del jo. Cal veure doncs com el jo el defineix.

3.2.1.- L'Altre - Par:

a) L'ALTRE EN EL NIVELL PROFUND I EN EL NIVELL PRE-SOCIAL: En el nivell on té lloc el conflicte dissocial, la relació del jo és amb l'altre diferenciat com a tal, i esdevé en el terreny regulat per la norma social. Al respecte val la pena de fer notar aquí que el psicoanalista acostuma a laborar a un nivell diferent, on l'altre encara no destaca gaire objectivament com a altre, i ni tan sols el jo com a jo, ja que un i altre estan en fase de formació.

Tanmateix cal dir que la relació amb l'altre, pel jo sempre ha sigut essencial, de manera que sense la intervenció de la mare mai s'hauria pogut formar el jo de l'infant. Sempre doncs hi ha hagut relació amb l'altre i el psicoanalista és qui millor ho sap i qui d'una manera més profunda ho ha pogut esbrinar. Però tot i així ell acostuma a laborar a nivell d'aquelles fases en què no hi ha encara gaire distinció entre el jo i l'altre; o si es vol, a nivell d'aquelles fases en què encara hi ha massa distància entre el jo i l'altre per a poder-hi haver confrontació a un mateix pla estructural de la realitat. Per a que la confrontació sigui possible, el jo primer s'ha d'haver diferenciat i independitzat de l'altre, i això només esdevé quan en el seu horitzó apareix la realitat objectiva que posa de costat el jo i l'altre en paritat de condicions. En aquest sentit a l'altre l'anomeno "par"[4].

Però un cop apareix la realitat objectiva i les seves condicions i amb ella la paritat, un cop el jo s'ha independitzat de l'altre talment que aquest no es troba a un nivell superior, no per això el jo prescindeix de l'altre sinó que hi continua referit i en aquest sentit continua necessitant-lo en i a partir de la independència. Això és el que s'observa en el conflicte dissocial. Assolir la independència no significa deixar de necessitar l'altre a un nivell encara bastant profund i, com ja es va indicar, l'expressió d'aquesta necessitat és l'angoixa dissocial.

Però en el conflicte dissocial, encara hi ha un altre fet d'observació. També es pot observar que no li basta al jo d'haver assolit d'ésser madur i independent de l'altre per a poder després relacionar-s'hi com cal. Aquesta és una opinió força generalitzada, però el fet és que a mesura que el jo comença a ser un igual a l'altre, comença també una nova zona de conflicte i, per tant,

---

[4]. Potser aquest terme no és gaire català, però encara que sigui com un terme tècnic i per un seguit de raons que ja s'aniran entenent al llarg de la lectura, ens permetem emprar-lo habitualment.

l'exigència d'una nova elaboració. Però en aquest cas és ja un conflicte "inter pares" en el qual ja no es posa tant en joc el destí del món intern de l'individu sinó més aviat el destí de les seves relacions socials amb la comunitat com a tal.

b) L'ALTRE EN LES MATEIXES CONDICIONS OBJECTIVES: En l'apartat anterior s'ha vist que l'altre, aquell amb qui el jo entra en conflicte dissocial, és el seu par en quant es troben en el mateix pla de la realitat objectiva. Ara, a més a més, cal dir que l'altre no és qualsevol par, sinó aquell que participa de les mateixes condicions objectives en què també es troba el jo.

El procés de socialització es pot concebre certament com una procés humanitzador i també moralitzador que té com objectiu que l'individu arribi a veure en els altres, persones com ell i amb drets com els seus. En aquesta concepció, l'altre és tota persona humana i del que es tracta és de formar l'individu talment que també ell mateix esdevingui una persona "humana". En aquest cas socialitzar-se vol dir doncs humanitzar-se i capacitar-se per a poder tractar els altres com éssers humans, deixant d'utilitzar-los com objectes en benefici dels propis instints o interessos personals.

Però el tracte amb els nois delinqüents ja vaig dir (1.3.1.) que ensenya que no és aquest el problema i que amb això no n'hi ha prou. En el context del conflicte dissocial, l'altre no és la persona humana com a tal, sinó aquell que, especialment en la relació de producció, participa de les mateixes condicions objectives del jo i en quant hi participa. I en aquest cas, per tant, l'objectiu del procés de socialització no és només formar un individu "humà", amb una consciència respectuosa del dret dels altres humans, sinó crear en el jo de l'individu una especial formació que faci coincidir la seva identitat social amb la dels altres en funció de les mateixes condicions objectives en què es troben tots plegats.

Entre altres coses, això significa que si el noi és delinqüent no és pas perquè sigui més "dolent" o més "inhumà" que les altres persones considerades normals; però també significa que si aquestes persones respecten les normes i els drets aliens, no és pas perquè en el fons siguin més bones i humanes. Es tracta d'una altra cosa, i certament no pas de consciència moral. El que passa és que aquestes són persones socialitzades i aquell una persona dissocial. També és això el que Freud ensenya quan en lloc de parlar de consciència moral, parla de superjó.

En aquest sentit, l'altre és una formació que no és només el simple resultat del desplegament de l'estructura psíquica de l'individu. És una formació especial, configurada en funció també del desplegament de l'entorn material. L'altre, per tant, no és la persona concreta amb qui l'individu de fet es relaciona ni tampoc la persona humana en general, sinó aquell altre generalitzat, però també delimitat, amb qui el jo es relaciona en el context de la mateixa realitat participada i condicionant. Igual que la realitat social, de la qual en forma part, l'altre és doncs un constructe del jo, destinat a ser l'objecte de la seva libido en el context

de la societat i configurat, per tant, sociodinàmicament al llarg del procés de socialització. D'aquesta manera el jo pot relacionar-se sense dificultat (sense la dificultat dissocial) amb els altres membres de la seva societat i esdevenir un més (par) entre ells.

3.2.2.- L'Altre - Pare:

a) L'AUTORITAT: En parlant de l'altre hom es troba davant d'un fet en certa manera sorprenent i que ve a complicar encara més les coses. Fins aquí s'ha dit que el jo, a l'hora d'actuar en funció de la realitat social, sempre està referit a l'altre; i que aquest és un altre semblant al jo en quant es troba en el mateix pla de la realitat objectiva i també en les mateixes condicions. Però ara cal dir que això no és del tot així, o millor dit, que el quadre no està acabat, puix que en el conflicte dissocial encara hi ha "un tercer en discòrdia". Concretament hom s'adona que aquell "altre" es desdobla en dos: un altre-par que està al costat del jo com un company, i un altre-pare o Autoritat, que està sobre el par i sobre el jo (super-jo) vigilant i abraçant tots dos.

Ja he explicat que la culpa és un dels principals components del conflicte dissocial. Però la culpa, al capdavall, palesa la presència de l'autoritat i la força de la seva llei, car si el jo es sent culpable és perquè en definitiva es veu ell mateix davant de l'autoritat. Això no obstant, cal reconèixer que el jo es sent culpable també davant del par que és aquell a qui de fet perjudica quan infringeix la norma social; però ni la norma ni la culpa que genera el seu incompliment venen del par. La norma i la culpa es refereixen al par qui, per tant, amb la seva presència, urgeix el compliment d'aquella i la reparació d'aquesta, i en aquest sentit es pot dir que el par té autoritat davant del jo; però ell no és l'autoritat ni aquesta d'ell dimana. Al capdavall el par és un igual al jo i per ell mateix no té cap força sobre aquest; però certament compta amb la força que li dóna l'autoritat que sempre es descobreix darrera el par. Per aquesta raó cal dir que en aquell "altre" sempre n'hi ha dos.

Tanmateix es pot dir que no cal recórrer al conflicte dissocial per a adonar-se que en la realitat social hi ha normes i que, per tant, hi ha autoritat. I és veritat. Però el conflicte dissocial és un dels llocs on d'una manera més clara es pot veure la profunda implicació que hi ha entre el jo i l'autoritat. L'angoixa dissocial palesa que el jo no hi pot viure en desacord.

D'aquesta essencial referència que té amb l'autoritat, el jo socialitzat no sol adonar-se'n gaire, i certament molt menys que el jo dissocial, qui precisament la nota perquè per a ell és motiu de contradicció. Tot i així l'autoritat hi és sempre, i si bé és cert que en aquell cas fa menys soroll, també ho és que fa més feina, ja que el jo socialitzat no sols hi està externament referit sinó que hi està internament vinculat. Més endavant es parlarà del Vincle Social, però ja des d'ara cal dir que està fet també d'autoritat. El vincle que lliga el jo a la seva comunitat com a membre de la mateixa, té com a eix central i estructura òssea la

referència del jo a l'autoritat de l'altre. Això, però, hom ho descobreix quan el vincle es trenca i la ferida permet de veure què hi ha en el seu interior.

Al parlar d"autoritat" (a qui també sovint anomeno "pare") denomino doncs una instància diferenciada del jo i que està més enllà del jo, però amb qui el jo sempre està en diàleg, projectant-se més enllà d'ell mateix i del par. En realitat, si el jo necessita parlar amb el par, és perquè "en última instància" està dialogant, a través d'ell, amb l'autoritat. Potser podria expressar tot això dient que el par sempre és més que par (és pare-autoritat); i que el jo sempre és més que jo (és super-jó), i que la mateixa realitat és més que pura realitat objectiva; és una realitat que més que normal és normativa i ideal.

En aquest sentit vaig a dir que la realitat és moral, un constructe moral, ja que si bé és cert que el subjecte no és l'individu sinó el jo, aquest de fet es relaciona amb la realitat a través del superjó o ideal, afirmant-la no sols com allò que és sinó també com allò que "ha de ser". Recordi's que al capdavall el superjó és una instància de la realitat. Això significa que davant del jo si no s'hi afegeix el pes de l'autoritat no hi ha pes de realitat. La realitat mai és doncs únicament la realitat del jo, sinó que a la vegada és la realitat de l'altre-autoritat; una realitat explicada i entregada pel pare (tradició) i ja no pas per ell abandonada; una realitat per tant coparticipada.

Que la realitat és moral és cosa que no pas tots els autors reconeixen, y menys encara aquells que s'entesten a tractar només amb les "dades objectives". La immensa majoria, certament, reconeix en la moral almenys una realitat entre les altres que hi ha *d'importants, però ja no són tants aquells que arriben a dir que* la realitat és moral des les seves mateixes arrels[5]. Però penso que és important d'adonar-se'n ja que altrament no sols no es comprèn el capteniment dissocial, sovint tan poc realista d'aquestes persones, sinó que tampoc s'acaba de copsar la realitat i el realisme del capteniment "normal" i de l'acció social.

b) L'AUTORITAT EN LES MATEIXES CONDICIONS OBJECTIVES: Però encara una altra anotació a fi de delimitar millor de quina autoritat es tracta i també de quina moral. I al respecte cal dir una cosa semblant a la que es deia a l'hora de definir el par, el qual no és qualsevol membre de la comunitat humana en general, sinó el membre de la comunitat delimitada per les mútues condicions objectives a les quals ell i el jo estan referits pel que fa, sobretot, a la seva relació de producció. De la mateixa manera doncs cal afirmar que l'autoritat amb la qual el jo dissocial està en conflicte (i el jo socialitzat en pau) no és qualsevol autoritat en general, per elevada que es pugui pensar com per exemple la

---

[5]. Vegeu el que es diu a "El superego y la teoría de los sistemas sociales" de T. Parsons, a "Apuntes sobre la Teoría de la Acción".- Amorrortu Editores, 1970. pgs. 11 ss.

divina, sinó l'autoritat delimitada també per aquestes mateixes condicions. En aquest sentit, més que parlar d'autoritat moral cal parlar d'autoritat social, o d'autoritat de la comunitat històrica on es troba el jo. Amb això es vol fer notar que l'autoritat i l'entorn objectiu tampoc es poden separar.

De fet de ben poca cosa li serveix al noi delinqüent de tenir elevats criteris morals per a resoldre el seu conflicte, i sí en canvi per a incrementar-lo. Per a resoldre'l allò que ell necessita no és una autoritat moral, sinó una autoritat paterna; no una moral sinó un pare.

Per aquesta raó anomeno pare a l'altre-autoritat. El pare (o figura paterna) és aquell que es refereix a les mateixes condicions objectives a què es refereix el jo i el par, intermediant entre un i altre en el mateix espai social. Més encara, el pare també és un par, un membre més de la comunitat, però un membre significatiu en la seva autoritat, atès el lloc que ocupa en relació al jo i en relació a la societat. En aquest sentit es pot dir que el pare és el par que representa els altres i la realitat del altres davant del jo, alhora que també representa el mateix jo i els seus interessos en referència a la realitat. Per això el pare es troba al bell mig del conflicte dissocial el qual va a parar a sobre d'ell d'una manera especial; però també per això mateix pot ajudar a elaborar-lo i ha d'ajudar a resoldre'l finalment.

L'autoritat doncs a què el jo es refereix al referir-se a l'entorn, ha de dir-hi també referència, i no sols des de fora com si res hi tingués a veure, sinó des de dins, com una parcel.la més de l'entorn al qual presenta i representa, afegint-hi però el pes del seu ideal. De cap altra manera podria l'autoritat dirigir amb eficàcia el jo pels camins de la realitat si no fos aquesta també la seva realitat[6].

3.3.- El Jo

Del jo ja se n'ha parlat força quan ens referíem a la realitat i a l'altre, perquè tots plegats són termes correlatius que es defineixen mútuament. Només en farem un breu resum que ajudi a precisar una mica millor.

En primer lloc, cal distingir el jo i l'individu. O millor dit, de l'individu cal diferenciar el jo, que n'és el nucli fet de líbido. En el cas del dissocial, el defecte no està en l'individu o en alguna de les dimensions de la seva personalitat, sinó en la relació que estableix amb la societat. Però aquesta relació és la que estableix el seu jo amb la que és la seva realitat social. El defecte dissocial està en el fet que la líbido del jo no investeix la realitat històrica amb el seu ideal, i per això la definició que

---

[6]. Al principi l'autoritat és la paterna, i encara que aquesta d'alguna manera sempre roman i està subjacent, finalment és l'autoritat social. Però tot això ja ens portaria a parlar del procés de socialització, que serà tractat més endavant.

ell dóna a la realitat no coincideix amb la dels altres. D'aquesta manera, queda separat de la realitat objectiva i també de la seva comunitat.

L'individu socialitzat, en canvi, amb l'ideal del seu jo, investeix la realitat d'acord amb els altres i amb les condicions objectives del sistema que hi ha en la base de la societat. Per això aquesta és la seva realitat i, a l'hora d'actuar, així ho experimenta i s'hi capté. Perquè és el jo l'autèntic subjecte del conflicte i del procés de la seva elaboració i, per tant, és ell el constructor de la realitat.

En segon lloc, cal dir que el jo no sols és el subjecte constructor sinó que també és un subjecte construït. És un constructe, com ho és l'altre i la realitat social, però per això mateix també en aquest cas més val parlar del "jo social", o de "la identitat social del jo".

La identitat social és el jo, però ampliat en el seu espai en definir-lo i en definir-se, tenint com a referent l'altre i les condicions objectives de la societat. El jo s'ha dit abans que és una projecció; el jo social, o com a identitat social, és el jo referit o projectat fora d'ell mateix en el camp de la societat.

Però el jo, a l'hora de projectar-se a la societat, pot fer-ho a partir d'un ideal que s'identifiqui amb la definició objectiva d'aquesta, o pot fer-ho a través d'un ideal que no es refereixi a la definició de la realitat exigida per les condicions objectives vigents. En el primer cas, el jo té una identitat social "socialitzada" i coincideix amb la dels altres amb qui pot fer, per tant, comunitat; en el segon cas, la seva identitat social és "dissocial" i es troba en conflicte amb la comunitat i també amb la realitat.

Cal que el jo sigui treballat en la seva identitat, i en aquest sentit és un constructe. Però també ho és l'ideal o super-jo. L'ideal ha de ser construït, i amb ell la identitat social del jo, perquè quan aquest es refereixi a la realitat, la definició que li doni, sense deixar de ser la seva, sigui també la que li dóna la comunitat. D'aquesta manera el jo coincideix amb els altres socialitzats perquè tots plegats queden establerts tenint com a referent les mateixes condicions objectives de la societat. S'estableix com una mena de circuit: el jo, en la seva identitat socialitzada, pot determinar la realitat objectiva com cal perquè primer, al llarg del procés de socialització, la realitat objectiva ha arribat a definir la identitat social del jo.

3.4.- El Vincle Social i la seva formació

La realitat social, l'altre i el jo formen part d'un mateix constructe; són el resultat d'una mateixa formació de l'ideal o super-jo, el qual, d'una banda, per la part de dins configura el jo en la seva identitat social i, d'altra banda, per la part de fora configura la realitat objectiva i també l'altre com a l'interlocutor vàlid del jo en aquesta realitat. D'aquesta manera el jo, l'altre i la realitat queden integrats a un mateix nivell

i en una mateixa estructura de relació, i es mantenen units pel mateix Vincle Social.

Es tracta d'una segona formació en l'estructura de la relació que s'estableix entre el jo, l'altre i la realitat i, per tant, d'una formació a un nivell posterior i superior de relació. Certament, només amb la primera no n'hi ha prou, encara que és fonamental ja que si el jo és incapaç de reconèixer la realitat com a tal i de reconèixer l'altre com a diferenciat, no podrà relacionar-s'hi com cal, confondrà la realitat amb la fantasia i utilitzarà l'altre, posant-lo al seu servei. Però, tal com ho demostra el conflicte dissocial, amb el fonament no n'hi ha prou per poder establir una equilibrada relació social. A més a més cal, doncs, una segona formació que parteixi d'allò que ha estat assolit en la primera i que sigui específica de la nova problemàtica que es planteja posteriorment.

La nova problemàtica es planteja quan, en el curs del procés evolutiu, en l'estructura psíquica del jo emergeix el super-jo i quan en l'horitzó de la seva mirada apareix la societat com a tal i les noves condicions objectives que determinen quina mena de relació en el seu context cal establir. Aquesta problemàtica es planteja sobretot en les anomenades fases postedípiques i concretament quan, als 4 o 5 anys, l'individu comença ja a deixar enrera la seva primera infantesa. És com un replantejament de la relació assolida anteriorment però a un altre nivell i d'acord amb unes noves condicions de la realitat. És el procés de socialització, i en el seu curs el jo defineix quina és la seva identitat social, qui és el seu interlocutor i quina la seva realitat. Es tracta d'un procés de definició, però també d'homologació, perquè alhora que defineix la identitat dels qui intervenen en la relació, els integra en una mateixa estructura de comunicació.

El procés de socialització té l'objectiu de definir l'ideal del jo d'acord amb les condicions objectives de la realitat perquè amb ell el jo pugui després definir-la com cal i en el seu context pugui també definir l'altre. Amb tot, aquest treball de definició de l'ideal, el jo ja l'ha de fer en col.laboració amb l'altre i concretament en col.laboració amb la figura paterna, que és el representant qualificat d'aquest ideal. Per poder col.laborar amb el par cal que primer hi col.labori el pare, que és qui d'una manera més eficaç pot incidir sobre l'ideal del jo. El procés de socialització és una mena de diàleg entre el jo i l'altre respecte a les condicions objectives de la realitat; un diàleg que té com a objecte de conversa la realitat del pare, però que es manté per la presència del pare i s'alimenta amb la força del seu ideal. I el resultat és l'establiment del vincle social, la formació d'una estructura subjacent que per sota comunica aquells que han de dialogar en l'àmbit social.

El vincle social, més que una relació social i actual, és l'estructura a partir de la qual els membres de la societat es relacionen els uns amb els altres com a tals, i per això és una estructura subjacent. En aquest sentit més val dir que és una pre-relació que condiciona la relació i que en ella s'actualitza

quan aquesta té lloc. És una formació que s'estableix en cada un dels individus pel que fa a la seva relació amb la realitat social i que modifica en aquest sentit la seva identitat; però també es pot entendre com una formació que vincula els individus entre ells com a membres de la mateixa comunitat.

Quan aquesta estructura s'estableix és possible la comunicació, perquè encara que l'altre i la realitat siguin termes diferenciats del jo, entre ells hi ha alguna cosa en comú. Són formacions de la líbido del jo i més concretament del seu mateix ideal o super-jo, i per això el jo s'hi pot comunicar. L'altre ja s'ha dit que no és només la persona objectiva amb qui el jo es relaciona concretament, és una formació generalitzada amb la qual la persona concreta queda investida com a membre de la mateixa comunitat del jo, fent possible que aquest s'hi pugui comunicar a partir de la realitat mateixa. Però la realitat no és la realitat purament objectiva; és també una formació de l'ideal a través de la qual el jo manté un lligam amb la realitat objectiva configurant-la d'acord amb la pròpia identitat. D'aquesta manera el jo es pot relacionar amb l'altre concret i amb la realitat objectiva en el context d'una mateixa formació, i també s'hi pot comunicar.

Però la formació d'aquesta estructura comuna pot fracassar i en conseqüència el jo pot restar desvinculat de l'altre i de la realitat social tal com és objectivament. En aquest cas la realitat del jo no serà la realitat de l'altre; encara que ho sigui objectivament o externament, no ho serà "idealment" i, per tant, "internament", ja que al capdavall és el super-jo qui defineix quina és la realitat del jo. Aleshores cal parlar d'una ALIENACIÓ DISSOCIAL que és específica de la problemàtica que aquí s'està plantejant i que, pel fet de trobar-se en un terreny intermedi, cal diferenciar de l'alienació mental i també de la social.

El conflicte del jo dissocial enfront de la societat és una experiència d'alienació; i l'estructura d'aquesta experiència, tal com aquí s'ha mirat de descriure, és com una mena d'esquizofrènia social en la qual el jo es troba dividit entre dues realitats. En lloc de formar-se una estructura de comunicació, se n'ha format una altra que és d'alienació, i l'experiència del conflicte així ho reflecteix. Tanmateix, no és una experiència falsa o deformada de la realitat, com ho fóra la pròpia de l'alienació mental; però tampoc és la típica experiència de l'alienació social, com ara la de l'obrer explotat o fins i tot la del ciutadà convencional, sinó que és més profunda i més difícil de superar. Val a dir que es tracta més d'una impotència que d'una inconsciència, i de fet el jo dissocial, referit a la societat, no experimenta altra cosa que la vera relació que hi ha entre els dos. El defecte no està en l'experiència de la relació, sinó en la relació experimentada. De moment, però, deixem aquest tema, que reprendrem més endavant, en el capítol V, per aproximar-nos més concretament, en el capítol següent, al significat real de l'alienació dissocial i a les conseqüències que en la pràctica té.

IV.- LA COMUNITAT I EL SEU VINCLE

Es tracta doncs d'aprofundir encara una mica més la naturalesa de la relació que el jo estableix amb la societat, com sempre, a partir de la perspectiva que possibilita l'observació del conflicte dissocial en les seves diverses manifestacions. Per això en aquest capítol es farà esment de dues observacions que, d'altra banda, constitueixen altres qüestions que també es plantegen en aquest marc i que cal explicar. Podrem comprovar que les dues qüestions i els fets que s'hi poden observar no deixen d'estar relacionats.

La primera es refereix a la mena de relació que estableixen les persones dissocials entre elles, i d'una manera especial a la relació familiar que acostuma a haver-hi entre pares i fills; la segona afecta la relació que estableixen les persones que estan implicades en un mateix procés de socialització. Així doncs, la primera qüestió es refereix a la naturalesa de l'amor dissocial, i la segona a la de l'amor socialitzador.

L'objectiu d'aquesta explicació és fer veure d'una manera més concreta allò que, d'una manera més teòrica i abstracta, s'ha explicat en el capítol anterior sobre l'alienació dissocial i les seves conseqüències en el terreny de la realitat, com també sobre el vincle social i el seu resultat. Es tracta de fer veure, en un context més pràctic, què significa això de dir que la societat no és sols una realitat objectiva sinó també un constructe ideal; però un ideal que determina la realitat i del qual, per tant, depèn la posterior relació del jo amb els altres membres de la comunitat i amb la mateixa realitat de tots plegats. Així doncs, primerament s'exposen els fets que configuren cada una de les esmentades qüestions, i es procura també de donar-hi una explicació; en segon lloc, es mira de treure'n alguna conclusió pel que fa a la comunitat i al vincle social que la constitueix.

4.1.- La relació entre pares i fills dissocials

Un del temes que es plantegen en observar la vida de les persones que pertanyen al món de la marginació, és el següent: ¿Realment aquestes persones estimen o poden estimar de veritat? ¿De debò estimen aquests pares els seus fills? I els fills, ¿estimen com a tals els seus pares? ¿Però és que, d'altra banda, aquestes persones s'estimen o es poden estimar entre elles, per exemple com a esposos, com ho fan en general els matrimonis normals? El cert és que en el seu ambient es poden observar moltes relacions familiars ben estranyes, i moltes menes de matrimonis gens convencionals. Només cal recordar el cas de la prostituta amb el seu macarró i amb els seus fills. ¿Com s'ha d'entendre doncs la manera que tenen de relacionar-se afectivament? Ja vam indicar que hi ha qui diu que són persones una mica inhumanes que, no havent estat estimades, ara ja no poden estimar. Sigui en un sentit moral o psíquic, també hi ha qui parla més aviat de "perversió".

Aquesta qüestió té molt a veure amb les "causes" de la delinqüència, i de fet és una opinió força estesa la d'aquells que veuen en els pares que no estimen l'origen de la delinqüència dels

seus fills. Aquí es comença doncs també a plantejar el tema que tractarem concretament més endavant: pel que fa a la gènesi de la identitat dissocial i delinqüent, ¿com s'ha d'entendre la causalitat que sembla que hi ha de pares a fills i que tot sovint fa que la situació es vagi reproduint i perllongant d'una generació a l'altra?

4.1.1.- L'amor "irreal":

Si ens acostem al món dels marginats i d'aquesta mena de delinqüents, no podem sinó sorprendre'ns de tan diferent com és del món de la societat convencional. Es tracta d'una mena de comunitat que, vista des de fora, pot semblar molt cohesionada, però que de dins estant no s'hi veu gens. Els grups que s'hi constitueixen no acostumen a durar gaire. Les relacions de parella són inestables i fins i tot ho són les que hi ha entre pares i fills. De fet, la família dissocial ben poca cosa té a veure amb la família "normal". La llar pràcticament no existeix i la gent viu més al carrer que a casa, quan en té. A la mateixa casa poden viure alguns dels membres de la família i altres que no ho són, i cada un d'ells pot viure-hi només a temporades, que poden ser de mesos o de dies. La família es pot desfer i cadascú tirar pel seu cantó, per constituir altres nuclis familiars que, de totes maneres, no perdran la relació. No cal dir que en aquest ambient els infants neixen i creixen d'una manera ben diferent de la d'aquells que tenen una família normal, i no és gens estrany que acabin malament.

¿Com s'explica doncs que els seus pares no se'n preocupin? ¿És que no es preocupen quan veuen les males condicions en què han de ser educats? ¿No pateixen pel seu destí? ¿O és que potser no els estimen prou? És cert que tenen dificultats econòmiques i de tota mena que expliquen molts dels daltabaixos que sovint els afecten, però en el seu cas l'explicació de fons cal buscar-la en el fet que són dissocials, o sigui, en la relació de separació que mantenen amb la societat.

No és que no sintonitzin entre ells, o amb les persones en general, o amb les necessitats dels seus fills en particular, sinó que no sintonitzen amb el que és la seva realitat i la de tots plegats. Per això el seu amor és irreal o no pot ser realista, ja que la seva pròpia identitat no pot respondre a la realitat i a les seves exigències. I si de cas, per la mateixa raó, es pot dir que el seu amor és pervers, no moralment o psíquicament, sinó dissocialment pervers.

No és possible d'exposar aquí tot allò que, sobre aquest tema, es pot observar en el món d'aquests delinqüents i de les seves famílies però, encara que sigui només de passada i a tall d'exemple, ens referirem a dos aspectes dels molts que intervenen en la qüestió. El primer sembla confirmar que els pares dissocials abandonen els seus fills i no els estimen prou; el segon sembla confirmar que els estimen perversament.

Al món marginal sol haver-hi una proporció de famílies nombroses bastant superior a la normal[1]. És un fet que sorprèn. Esperaríem potser que allà on les dificultats econòmiques i de tota mena són més punyents, el nombre de fills fos més reduït. I certament, des d'aquesta perspectiva, sovint es considera que això de tenir massa fills pot ser una causa important de la delinqüència familiar, atès que en aquest cas les dificultats més aviat es multipliquen. Però en general cal dir que l'explicació és la contrària. Aquestes famílies arriben a ser delinqüents no pas perquè són nombroses, sinó que són nombroses perquè són delinqüents i no s'identifiquen amb les exigències de la realitat social tal com és.

El fet és que en el món marginal hi ha força dones que volen ser mares i comportar-se com a tals, però només mentre els seus fills són menuts. Mentre ho són experimenten que, sense contradicció, poden fer un paper important i es senten realitzades com a mares i com a dones. Ara bé, a mesura que els nens es fan grans, comença la contradicció perquè la societat comença a plantejar les seves exigències, i aleshores aquestes mares ja no s'hi poden identificar i no hi saben respondre, i amb la contradicció sovint comença la separació i l'abandó. Arriba un moment que el nen hauria d'anar a escola, la seva mare ho hauria de vetllar i s'hauria d'interessar pel seu progrés escolar, però ja no ho pot fer de veritat. La mare és una persona dissocial que no està identificada amb la realitat i amb les seves exigències i, per tant, no pot ser una bona mare. I no és que no estimi el seu fill; allò que no pot estimar és la societat, cosa que significa que no pot estimar "socialment", i per tant "realment", el seu fill.

A més a més de l'escola es plantegen altres exigències. El nen no hauria de córrer tot el dia pel carrer, anar amb "males companyies"[2], però això a la mare dissocial no la preocupa gaire ja que no acostuma a estar gaire a casa i ella mateixa no deixa de ser també una certa "mala companyia". D'aquesta manera mare i fill es van separant. Incapaç la dona de guiar el seu fill pels camins de la societat, deixa de tenir-ne cura i permet que sigui ell qui prengui la iniciativa i es vagi espavilant. De fet hi ha molts nens que als seus 7 o 8 anys es pot dir que són com homenets, persones

---

[1]. Vegeu "La delinqüència juvenil a l'Hospitalet de Llobregat: 1976-1981", op.c. pg. 83.

[2]. El concepte de "males companyies" com a factor de delinqüència pot semblar més popular que científic i una mica moralista. Tot i així, en aquest estudi serà emprat més d'una vegada. Pensem que és científic respectar la intuïció encertada que hi pot haver i que no serveix de res passar-hi de llarg. Si de cas cal esbrinar, i després explicar, què és el que hi ha sota el temor de molts pares que sovint aconsellen els seus fills que no vagin amb "males companyies".

independents; i als 14 o 15 anys viuen ja fora de casa pels seus propis mitjans.

Així, és freqüent que les mares dissocials abandonin els seus fills prematurament, però això no significa que no en vulguin tenir d'altres. Realment, alhora que abandonen els més grandets, continuen fent de mares dels més petits, i s'encarreguen que d'aquests no en faltin pas. Aquesta és una de les maneres de fer de l'amor dissocial. No pot ser d'altra manera. Pot respondre a les exigències de la naturalesa, que és la realitat que urgeix quan l'infant és menut, però no pot respondre a les exigències de la societat, que és la realitat que després es fa vigent. Val a dir que qui no estima d'acord amb l'ideal exigit per les condicions objectives de la societat, és molt possible que aviat deixi d'estimar realment perquè no pot arribar a fer-ho del tot fins a les últimes conseqüències de la realitat. Ara bé, és possible una altra alternativa.

4.1.2.- L'amor "pervers"

Hi ha mares prostitutes que, especialment pel que fa a les seves filles, no deixen d'estimar-les; però aleshores ho fan perversament. La il.lusió d'aquestes dones és que les seves filles arribin a ser també prostitutes, però de les que tenen més èxit i que més es fan admirar i pagar. Estimen de veritat, però aquest és el seu amor; un amor que no deixa de ser un ideal. I no és que no ho sàpiguen, que així no s'ha d'estimar. Ho saben i en tenen consciència i la consciència en el fons els fa mal. Però si a les seves filles no les estimessin així, és a dir, com a prostitutes, gairebé no les podrien estimar de cap manera; al final acabarien perdent la il.lusió, l'ideal i també les filles, com en el cas anterior.

No és aquest l'únic exemple de mares dissocials que s'entesten d'estimar els seus fills tant si són petits com si ja són grans. No és difícil comprovar que en el món dels marginats no són pas poques les dones que mantenen amb el seu fill un vincle tant estret que ningú no gosaria dir que sigui inferior al de qualsevol mare convencional; tanmateix, ja no es pot assegurar que es tracti d'un vincle com cal. Són mares que sembla que estimin molt, però perquè tenen massa necessitat dels seus fills. Com a mares dissocials, no poden estimar d'acord amb les exigències de la realitat social, i acaben estimant només segons les pròpies necessitats i ho fan d'una manera estranya. El resultat és que l'infant en surt perjudicat i al capdavall esdevé una persona estranya també, alhora dependent i desvinculada i carregada d'agressivitat.

Així, pensem que es pot dir que, en la dissocialitat, el vincle amorós psíquicament més sa és aquell que no vincula gaire. Encara que pugui sorprendre o pugui sonar malament, quan una mare dissocial estima molt el seu fill, i més en el cas que aquest ja es vagi fent gran, és molt possible que el seu amor no sigui gaire normal i més aviat faci mal. Naturalment, les diverses situacions concretes que es donen estan constituïdes per factors molt diversos, i per tant no responen a un esquema simplista, però

tanmateix hi ha una lògica pròpia de la dissocialitat que, en separar els individus de la realitat vigent, els separa també entre ells encara que es tracti de pares i fills[3]. El cas és que quan en el medi dissocial es dóna alguna coalició altament afectiva, sovint s'observa que molts d'aquells afectes no són del tot normals o no s'orienten normalment. I això no ha d'estranyar, ja que al capdavall aquest és el resultat de la dictadura de la realitat. Les relacions entre els individus cal que responguin a la realitat i a les seves exigències; altrament, mancades d'una estructura comuna i objectiva, tot sovint segueixen camins errats que no és fàcil que arribin a coincidir d'una manera estable.

No es pot dir que els pares dissocials siguin persones incapaces d'estimar els seus fills pel fet de tractar-se de persones immadures o disminuïdes afectivament; ni, quan els estimen anormalment, tampoc es pot dir que sigui perquè són persones moralment o psíquicament perverses. Però el seu amor no es pot encaminar d'acord amb la realitat social i en aquest sentit no és un amor com cal. No volem dir que sigui fals o que en principi no sigui com l'amor de les persones socialitzades, però no pot anar pels mateixos camins ni realitzar-se de la mateixa manera perquè la realitat és una altra. No voldríem dir tampoc que com que aquestes persones no poden estimar com cal, no haurien d'estimar o no haurien de ser pares. Hi tenen el mateix dret que totes les altres persones, però el seu dret està fora de la realitat històrica i no es pot realitzar, perquè és primer i més poderós el dret de la realitat. Tot això és ple de contradiccions, però són les que genera la societat.

4.2.- La relació socialitzadora i el "buit afectiu-objectiu"

En l'apartat anterior s'ha vist, en el context d'uns casos concrets, quina és la mena de relació que els pares dissocials estableixen amb els seus fills; en aquest nou apartat es tracta de veure quina és la que estableixen els pares socialitzats i, més concretament, la que es dóna entre pares i fills amb vista a la socialització. D'aquesta manera, en relació amb la qüestió anterior, se'n podrà tenir una visió complementària i més

---

[3]. Hi ha també una altra lògica que va en sentit oposat i que, a partir de l'amor dels pares al seu fill, empeny cap a la socialització d'aquest i la ressocialització d'aquells. Per desgràcia, quan la dissocialitat està ben arrelada en la situació, aquesta altra lògica sol quedar reduïda al terreny de la fantasia i del pur desig. De totes maneres el treballador social s'hi pot recolzar a fi d'exercir funció de realitat i de mirar de treure'n algun resultat, especialment amb vista a la socialització de l'infant. D'altra banda, en aquest cas sol passar que els pares dissocials es recolzen més en la responsabilitat del treballador que en la seva pròpia (que, d'altra banda, per ells mateixos no poden mantenir) per acomplir el seu desig. Això pot no agradar gaire, però a vegades és el preu que cal pagar.

comprensiva; i també es podrà entendre millor que la relació amb la realitat social és un constructe de l'ideal del jo, que cal aconseguir estructurar d'una manera estable. La relació socialitzadora entre pares i fills és aquesta obra de construcció.

De totes maneres, no es tracta d'explicar ja aquí el procés de socialització. Aquest serà el tema de la segona part. La qüestió d'ara, seguint el tema de la primera part, mira d'anar aprofundint encara una mica més la naturalesa de la identitat de la persona dissocial i del seu conflicte. I en aquest context tracta de fer veure que el conflicte no és una mena de problema afectiu. Aquesta qüestió ja es va a començar a tractar en l'apartat anterior, quan es deia que el problema no venia del fet que els pares dissocials no estimessin prou o estimessin malament; ara es tracta de complementar l'explicació, observant també com estimen els pares socialitzats. D'aquesta manera es comprendrà millor la identitat de la persona socialitzada i la naturalesa de la socialització.

Tractant el delinqüent és fàcil d'arribar a pensar que en el seu interior s'amaga sempre com una mena de dèficit o de buit afectiu, que és el que explica el seu conflicte i la seva conducta en el fons reivindicativa. De fet, aquesta interpretació i aquest tema del buit afectiu és molt freqüent entre els qui procuren ajudar les persones amb problemes d'inadaptació social, especialment menors i joves. I no és gens estrany. L'educador pot comprovar cada dia com el noi delinqüent busca la relació i l'estima personals gairebé com fos un infant. I fins i tot això es pot afirmar, sovint, quan sembla fer tot el contrari, és a dir, quan en lloc de buscar la bona relació, l'ataca o la defuig en un intent de negar el desig que en té. Vistes les coses així, sembla lògic pensar que el problema radica en un dèficit de relació afectiva que el noi, amb el tracte amb la persona de l'educador, s'esforça d'emplenar i intenta compensar.

D'altra banda, ja hem indicat que no solament pensa així l'educador que en la seva praxi es relaciona amb el noi delinqüent, sinó també molts teòrics que pretenen explicar la delinqüència com a resultat de suposats conflictes i traumes esdevinguts durant la primera infància en la relació familiar. A banda d'això, aquesta manera de veure les coses sembla confirmar-se quan es comprova que en moltes de les llars on les relacions familiars van malament, la delinqüència hi és present d'una manera significativa.

Voldríem fer notar que en aquesta concepció sembla que hi hagi, més o menys implícit, una mena de supòsit que es podria explicitar de la manera següent: la necessitat que l'infant té de relació afectiva està determinada per la mateixa naturalesa infantil, la qual assenyala els límits de la capacitat que li cal arribar a emplenar. I en el cas que aquest llindar no sigui assolit, l'infant restarà insatisfet i potser traumatitzat i tot, i d'adult esdevindrà una d'aquelles persones sempre insegures i reivindicatives que tendeixen a projectar sobre les altres el seu conflicte interior.

Com es pot veure, en aquesta concepció la "relació afectiva" es planteja com una relació eminentment dual, és a dir, com un fet

que s'esdevé només entre els subjectes implicats que, en definitiva, són els qui determinen, d'acord amb les necessitats subjectives de cadascú, la quantitat i la qualitat de relació que cal posar en joc. La circumstància externa també cal tenir-la en compte, però només per fer possible la relació entre els subjectes, o per evitar que esdevingui un impediment; però la relació mateixa cal que es doni en una circumstància o en una altra, perquè en aquest cas són les necessitats subjectives, més que no pas els esdeveniments objectius, allò que és important.

Ja vam explicar que, en el terreny d'aquella relació, que és la que hi ha en joc en el conflicte dissocial, això no és ben bé així. No són només dos els protagonistes implicats en la relació, sinó tres, de tal manera que és una formació triangular. A més a més del jo i de l'altre, hi ha les condicions objectives de la societat, que intervenen també internament en la definició de la realitat i, per tant, en la configuració del seu ideal i de la relació consegüent. La relació dual més aviat és cosa dels primers estadis de la vida, quan la figura materna emplena gairebé tota la perspectiva de l'infant, sense que les altres coses siguin als seus ulls encara gaire importants. Però a partir d'aquí i a mesura que el nen es fa gran, la circumstància objectiva va incidint i s'interfereix cada cop més en la relació amb les altres persones, de manera que es planteja un nou àmbit de relació que no pot deixar de ser més complex.

La relació que està en joc en el conflicte dissocial no és la que hi ha entre les persones sinó, la relació del jo amb la realitat, i si a més a més el jo entra en conflicte amb l'altre, només és una conseqüència d'això. Però la relació amb la realitat social és triangular i abraça les condicions objectives de la societat. En aquest nivell la necessitat de relació personal que es planteja no és només subjectiva, sinó també objectiva; és a dir, no respon només a la necessitat d'afecte que l'individu com a tal pugui tenir, sinó a la necessitat que té el jo d'incorporar la referència a les condicions objectives de la realitat, en la seva identitat social.

El fet que es pot observar durant el procés de socialització i que és important de subratllar, és que el jo té "més necessitat" d'acostar-se a l'altre-pare a l'hora d'aproximar-se i de respondre a l'altre-par en referència a les mateixes condicions. El medi objectiu (la societat objectiva) on cal que es desplegui la relació del jo amb l'igual, no és pas irrellevant respecte a la relació afectiva del jo amb la figura paterna. Això es pot observar a la institució durant el procés de ressocialització. Quan el noi dissocial es disposa a afrontar la realitat en totes les seves implicacions, experimenta el "buit objectiu" que d'ella el separa i fa una renovada aproximació a la figura de l'educador a fi que l'ajudi en la seva pretensió de salvar-ne la distància.

Aquest buit, en principi, no és un dèficit afectiu soterrat dins la persona del noi i que en aquella circumstància emergeix, sinó que és un buit objectiu que realment separa el seu jo de la societat i de les figures que la representen, i que el mou a buscar-ne la relació. I a la vegada és un buit efímer, "fràgil",

ja que viu mentre el noi es refereix a la societat i mor quan la referència s'apaga, sense deixar-hi cap altra mena de buit. Més aviat s'hauria de dir que el noi és dissocial no com a resultat del buit afectiu que porta dins, sinó que aquest buit emergeix perquè el noi és dissocial i vol deixar-ho de ser. No és aquest buit la causa de la dissocialitat, sinó la seva expressió. Això no significa, com ja havíem dit abans, que en la persona dissocial no s'hi puguin també manifestar conflictes i dèficits anteriors i més profunds, però el que volem fer notar és que hi ha una mena de "necessitat afectiva" que és específica d'aquest altre nivell i del nou àmbit de relació; i que aquesta necessitat, sense deixar de ser important, atesa la tasca que ha de fer de socialització, és a la vegada més relativa i evanescent que l'anterior.

El dissocial, pel fet de ser-ho, no és una persona portadora d'un hipotètic trauma afectiu, i menys encara una persona malalta. Si ell deixa de referir-se a la societat (o millor dit, si deixa d'actualitzar aquesta referència), cosa que pot fer bastant fàcilment, realment no té cap necessitat de buscar la relació afectiva amb la figura paterna, que n'és la representant, i no es pot dir que sigui una persona afectivament insatisfeta. En canvi, aquesta necessitat es genera quan ell s'esforça a mantenir-se referit a la societat per assumir-la o incorporar-la. En aquest cas, ell experimenta la necessitat d'establir amb la figura paterna una relació personal més aprofundida i elaborada en funció d'aquest objectiu, una relació que li serveixi de pont per salvar el buit i arribar a l'altra banda de la frontera on es troba la societat i la comunitat on s'ha d'incorporar.

Hi ha, per tant, una necessitat de relació personal renovada i més gran, que no cal dir que també és afectiva, però amb vista a la tasca de socialització (o de ressocialització en el cas dels nois delinqüents) que el jo cal que emprengui. I això és així perquè la realitat social que ha de ser incorporada a la identitat del jo, no sols es defineix per la referència d'ell a les condicions objectives, sinó també per la seva referència a l'altre. La realitat social abasta en una mateixa configuració la dimensió objectiva de la realitat i la dimensió personal; la relació amb allò que és objectiu i que no depèn de les persones i la relació amb les persones. Per això la realitat objectiva pot ser objecte de la líbido del jo, perquè en la realitat hi ha també l'altre, que és l'objecte personal. I també per això, quan el jo es disposa a incorporar la realitat, s'aproxima a l'altre, ja que és en la comunicació amb aquest on ha d'introduir la relació amb les condicions objectives de la societat.

Quan, en la socialització, el jo s'aproxima doncs a la figura paterna, ho fa específicament no pas perquè té necessitat de ser estimat, sinó perquè té necessitat d'estimar i d'investir el representant de la societat. És clar que també té necessitat de ser estimat, però en qualsevol cas li cal ser-ho per poder estimar i poder-se implicar profundament en la relació amb la persona que representa la societat i, a través d'ella, amb la societat representada.

Quan es parla de relació o de necessitat afectiva, cal veure'n el context. Certament, pot haver-hi un conflicte afectiu que s'hagi de tractar també, però en la socialització, la relació que específicament està en joc és d'una altra naturalesa. No obstant això, també és relació personal i afectiva, però està en funció de la necessitat que el jo experimenta de salvar el buit que el separa de la realitat.

Voldríem subratllar que en dir que aquesta altra necessitat és de naturalesa diferent, no volem indicar que sigui de naturalesa inferior o que sigui menys urgent de satisfer. Ens hem referit a la seva fragilitat i a la fragilitat del buit objectiu, que ve a ser el mateix; però quan la referència del jo a la societat s'actualitza i la necessitat es planteja, la força del buit que separa el jo de la societat també es pot arribar a fer sentir d'una manera molt angoixant, com podem veure-ho en el conflicte dissocial. D'altra banda, és d'aquest buit que procedeix la força que mou el procés de socialització i el fa anar endavant; i direm el mateix del procés de ressocialització, si no s'ha pogut fer abans.

Aquesta és la força que mou el noi delinqüent a anar a la institució, i a buscar la relació de les figures que hi estan al capdavant. No és, en principi, una "necessitat afectiva" allò que l'empeny, sinó que en la relació amb la institució i les seves figures paternes hi espera trobar el material de construcció que necessita per bastir l'estructura que el vinculi a la societat. Necessita actualitzar i potenciar la relació amb les persones de la institució, perquè necessita de mantenir viva i operant la relació amb les condicions objectives de la societat, que en desplegar-se han deixat entre el jo i l'altre aquest buit que cal salvar si no volen quedar separats (5.1.1.). Per això ve el noi a la institució, empès per una força que, si s'hi pensa bé, no deixa de ser admirable i sorprenent. El procés de ressocialització, cal insistir-hi, no és gens fàcil per al noi, el qual sovint s'ho passa bastant malament; això no obstant, i malgrat totes les dificultats, ell s'esforça per estar-se a la institució i a la societat, i per aprofundir la relació amb els seus representants a desgrat del greu conflicte que això li arriba a suposar.

No hem de pensar que aquest buit es troba només en la base de la relació que s'estableix a partir de la dissocialitat. La força d'aquest buit no sols explica el procés de ressocialització sinó que, amb més raó encara, explica el procés convencional de socialització. Si l'infant s'apropa al pare, entre altres causes, és també perquè d'alguna manera l'experiència del buit enfront de la realitat social, tard o d'hora, es fa present en l'horitzó del seu jo. I és també per la mateixa raó, atès que el pare s'identifica amb el jo infantil, que aquest s'apropa més al seu fill. Tant el procés de ressocialització com el de socialització persegueixen doncs la mateixa finalitat: salvar el buit objectiu, la distància que separa el jo de la societat, per mitjà de la constitució del Vincle Social.

4.3.- La comunitat social

En el primer apartat d'aquet capítol s'ha pogut veure que la comunitat dissocial, començant fins i tot per la domèstica, és un fenomen bastant anormal, per no dir estrany, que fa que a penes pugui merèixer el nom de comunitat. Es pot observar que les persones dissocials, a l'hora d'integrar-se a la comunitat, es troben amb una mena de dificultat bastant especial que s'ha mirat d'explicar especificament. En canvi, per contrast, en l'apartat segon s'ha pogut veure com el jo aconsegueix superar aquesta dificultat i integrar-se a la comunitat. Ara, en aquest tercer apartat, i a tall de conclusió del que s'ha dit en els dos anteriors, es mirarà de subratllar alguns dels aspectes que formen part de tota aquesta qüestió que gira al voltant de la comunitat i de la seva constitució. El punt central és doncs aquest: ¿què és allò que, en la nostra societat, fa que un grup de persones es constitueixin en comunitat? Com ja s'ha anat repetint, se'n poden donar -i de fet se'n donen- diverses explicacions. Hi ha qui diu que això de fer comunitat és un assoliment de maduresa psíquica, i també hi ha qui diu que és un fenomen específicament cultural. Sense negar les diverses interpretacions i les seves dimensions corresponents, però a partir de la problemàtica que s'està analitzant aquí afirmem que bàsicament és cosa del Vincle Social, la naturalesa del qual és la que s'està explicant.

4.3.1.- La base de la comunitat

La "base material" de la comunitat és el medi configurat per les condicions objectives del sistema de producció vigent. Però a més a més cal que l'individu, o més ben dit, el jo de cada individu, s'hi refereixi internament, i en aquest sentit també hi ha una "base ideal". L'ideal comú fa comunitat. L'ideal és allò que fa que els individus coincideixin en una mateixa comunitat, perquè és allò que els refereix a una mateixa realitat objectiva o al mateix mitjà de producció. Certament, hi ha també altres dimensions en què és important la coincidència amb vista a la constitució de la comunitat. Així, cal coincidir en una salut mental i una maduresa humana suficients; i cal coincidir en els principis morals i els valors culturals, etc. Però l'observació del conflicte dissocial palesa que, "a la nostra societat", amb això no n'hi ha prou, i que hi ha d'haver també una coincidència interna del jo de cadascú en relació amb la realitat social vigent com a marc de referència de la cultura i de la moral. Aquesta és la tasca que fa l'ideal; la seva feina és referir el jo a la societat de manera que s'hi vagi vinculant cada cop més.

El vincle social es pot dir que no s'esgota en l'ideal; aquest sempre hi és present ja que n'és l'eix que, amb la seva força, dinamitza la relació vinculant i li dóna el sentit. El que és important és que el jo, a través del seu ideal, no deixi d'estar referit a l'entorn productiu en la seva definició vigent i, a partir d'aquí, hi vagi establint relacions de treball i de tota altra mena (culturals, morals, tècniques, jurídiques, etc.) que,

en aquest cas, vénen a ser la realització concreta de l'esmentat ideal i, al mateix temps, el seu enfortiment. Així és com es forma la comunitat. A mesura que el jo es va implicant més i més en la definició de la realitat objectiva, més hi va arrelant i més s'hi va identificant la seva identitat social. I d'aquesta manera s'identifica també amb la comunitat d'aquells que, com ell, estan referits al mateix medi material i pot afegir el seu propi treball a l'esforç comú de tots plegats.

No és doncs la relació entre les persones la que específicament forma la comunitat (i en aquest sentit no depèn només de la capacitat psíquica de relació), sinó la que s'estableix entre les persones i el medi material on les persones treballen i interactuen. Tanmateix, tampoc és una relació purament cultural, sinó una relació anterior amb la realitat subjacent a la cultura. És concretament una relació d'ideal i, per tant, de naturalesa sociodinàmica. Aquí caldria advertir que aquesta especial naturalesa de la comunitat o aquesta manera especial de constituir-se a partir de l'ideal, sembla ser específica de la nostra societat i concretament de la capitalista. Això ja s'explicarà en el capítol que ve, però aquí ja convé advertir que, en preguntar sobre la naturalesa de la comunitat, no es fa un plantejament abstracte o essencialista, sinó que es pregunta sobre la naturalesa de la "nostra comunitat", o de la comunitat en el context configurat pel sistema de producció vigent. I el que s'afirma és que en aquestes condicions concretes, allò que uneix la comunitat (el vincle social) és una formació i un assoliment de l'ideal que refereix el jo al mitjà de producció que és la base, però només la base material, de la comunitat.

4.3.2.- La comunitat des-integrada

Quan el jo no queda referit internament a la realitat social vigent i a les seves condicions objectives, el vincle que l'individu estableix ja s'ha pogut veure que és "irreal" i que també pot ser "pervers". I és que la relació cal que tingui un marc de referència comú i estable per poder ser comunitària. Altrament, el jo resta com si estigués mancat de base objectiva i com si fos un membre deslligat de la comunitat. Per això la relació que el jo dissocial estableix amb els altres no té gaire estabilitat i segueix una mica el capritx del moment. Es pot dir que la comunitat dissocial és menys comunitat que la socialitzada i, certament, més inestable en les seves relacions i en els seus grups. Si de cas és el revers de la comunitat; la cara oposada.

Però si el jo dissocial està a l'altra banda de la comunitat, és perquè, de totes maneres, hi continua mantenint relació; una relació que ha quedat estructurada com una mena d'oposició. Per això li és tan difícil d'establir-ne una altra de més positiva i per això li és tan conflictiu de passar pel procés de ressocialització. El dissocial no és doncs simplement una persona inadaptada; una persona que procedeix d'una altra cultura o que ha estat formada en una subcultura diferent, és més aviat una persona que s'ha estructurat negativament en relació amb la realitat social

que, malgrat tot, continua sent el marc de referència de la seva cultura. Una persona procedent d'una altra cultura no tindria, ni té, tanta dificultat d'adaptar-se com té el dissocial de ressocialitzar-se. El dissocial, quant a la societat i al sistema a l'interior del qual ha crescut i es troba, té una dificultat més profunda de relació i també un conflicte pitjor. En la identitat dissocial, la relació negativa amb la realitat és un fet que sempre està interferint.

La "dis-socialitat", per tant, no és pura "a-socialitat" o absència de relació. És més aviat relació de dificultat i, a partir d'aquesta dificultat, socialització diferent i també diferent culturització. En aquest sentit la subcultura delinqüent no és la causa o el factor que explica la delinqüència, sinó l'efecte o la conseqüència de la dificultat que és primer i que constitueix una malformació del vincle social o de la relació que hi ha entre el jo i la realitat. Aquesta malformació s'explica com una mena de contracatexi a un nivell superior i més complex de relació que el psicodinàmic. Atès que el jo no pot incorporar la realitat en el seu ideal, acaba expulsant-la com si fos un cos estrany i configurant-se d'acord amb aquest rebuig. No cal dir que desfer primer i refer després aquesta negativa relació del jo amb la realitat, resulta una tasca ben difícil; es pot dir que la identitat dissocial està separada de la societat per la relació de contracatexi, però no pas perquè no hi tingui res a veure, sinó perquè hi té massa a veure en la seva relació de dificultat.

4.3.3.- La sintonia comunitària

La relació social de l'individu amb els altres ocorre sempre en el context d'un ideal que, més bé o més malament, s'elabora en un estadi anterior o pre-social. En aquest altre estadi, el jo dóna forma o defineix primer amb el seu ideal les persones i les coses concretes amb les quals caldrà que l'individu es relacioni després. Els subjectes de la relació no són doncs, en aquest estadi, els individus entre ells sinó el jo, l'altre i la realitat social, i la naturalesa de la seva relació és la pròpia de l'ideal. Aquests són els primers protagonistes que hi ha a la base de la relació. Els protagonistes són la societat i els seus membres com a tals. En la seva relació social, els individus, en primer lloc, es relacionen com a membres que són de la mateixa societat, referits com estan a les mateixes condicions objectives del seu sistema de producció; i només després es relacionen com els individus que són. Així, es pot dir que la relació pre-social és la pròpia dels funcionaris de la societat, ja que, més que la identitat individual i personal, contempla la prèvia identitat social del jo i de l'altre, que són una formació i una mena d'abstracció ideal i bastant impersonal. Això no obstant, des la seva posició anterior, la relació d'ideal decididament configura i delimita per sota les relacions personals posteriors.

Per això és difícil que l'individu socialitzat estableixi una relació personal amb l'individu dissocial i delinqüent; però per la mateixa raó també és difícil que el delinqüent dissocial

s'impliqui personalment en una relació amb l'individu socialitzat. A la nostra societat i pel que fa a la mateixa realitat de base, hi ha dues comunitats separades per la frontera de la norma i sense a penes relació. La relació de parella, per exemple, en general es forma a l'interior de cada una d'aquestes comunitats, però també les relacions de treball i d'amistat, que no s'arriben a barrejar amb les de l'altre cantó. I és que, per sota, encara que hi hagi una sola realitat objectiva, l'ideal oposat d'aquesta no permet que coincideixin les dues comunitats. En canvi, a l'interior de cada una d'elles els diferents individus poden sintonitzar millor entre ells perquè tenen el mateix ideal.

És un fet d'observació l'especial sintonia que hi ha entre els delinqüents, que fa que individus que no es coneixien prèviament, s'arribin a identificar com a col.legues i a connectar ràpidament[4]; i també és un fet d'observació la dificultat que tenen de connectar amb la societat. Tanmateix, una cosa semblant s'ha de dir de les persones socialitzades. També tenen dificultat de sintonitzar amb el món dels dissocials; de fet hi acostumen a tenir poca relació i fins i tot val a dir que ben poca comprensió. Més aviat s'apleguen entre elles i s'aparten de la realitat dels delinqüents.

L'exigència de l'ideal, socialitzat o dissocial, es fa sentir en les relacions socials entre els individus, d'una banda cohesionant i lligant intensament, però de l'altra, delimitant i discriminant d'una manera important. L'espòs, naturalment, estima la seva esposa com aquella persona singular que és, i també l'estima com a esposa, però també com a membre de la mateixa comunitat, és a dir, com l'"altre" que participa del mateix ideal de realitat i de les mateixes normes de la societat. Altrament, no podrien coincidir i fóra difícil fins i tot que es poguessin estimar. I el que es diu aquí de la relació de parella es pot aplicar també a la relació d'amistat i a les altres relacions personals possibles.

Amb tot, sempre hi ha l'excepció. A vegades passa (i això d'altra banda és també un fet que hem pogut observar) que un jove dissocial s'enamora d'una noia socialitzada; no cal dir que en aquest cas la relació no deixa de ser conflictiva. En el context d'aquesta relació, tan intensa i personal, es posa en joc aleshores la relació de cada un d'ells amb la realitat social i es qüestiona, per tant, l'ideal subjacent. Són possibles diferents resultats. Pot

---

[4]. "Siempre constituye un espectáculo fascinante la forma como los delincuentes "se encuentran" unos a otros, durante las tres o cuatro primeras horas del día inicial en el campamento. La atracción sobrepasa los límites entre grupos, la diferencia de edad y los desniveles socioeconómicos. Niños que jamás se han visto antes de ese momento y que incluso viven en partes diferentes del Estado, decubren la delincuencia potencial del otro con tal rapidez que casi parece un sexto sentido..." F.Redl y D.Wineman: "Niños que odian".- Editorial Paidós, Buenos Aires, 1970.- 2ª edición, pg. 158.

ser, per exemple, que l'individu dissocial es ressocialitzi, però pot ser també que el socialitzat es torni delinqüent. Ara bé, el més freqüent és que la relació no duri. Un amor que es basa en un ideal oposat és un amor condemnat a mort[5].

La dificultat inherent al procés de ressocialització cal entendre-la també en el context d'aquest plantejament. Es podria dir que la relació que s'hi estableix és un "amor contra natura" (la natura de l'ideal i de la comunitat conseqüent), ja que amb ell el jo pretén coincidir amb l'altre i fer-hi comunitat, encara que a partir d'ideals oposats. En el context del procés ressocialitzador, són molts els amors que cal desfer, entre els quals no és pas el menys important l'amor a si mateix que, en aquest cas, en principi, és un amor delinqüent que ha de ser substituït. I també són moltes les coses i els amors que cal refer pel que fa al nou ideal de realitat que possibiliti el retrobament en la mateixa comunitat[6].

Cal reconèixer que a la nostra societat hi ha dues comunitats, no perquè en principi hi hagi dues cultures o dues morals, sinó perquè hi ha formacions diferents i oposades respecte al mateix ideal. Tanmateix, també a partir d'aquí es despleguen valors culturals i principis morals diferents que no cal dir que és bo d'estudiar, però la seva entitat més profunda i la dinàmica que els explica cal buscar-les en el context d'una problemàtica de relació que és anterior. La subcultura i la moral delinqüents no és el que explica el problema sinó que n'és la conseqüència i, si de cas, l'expressió.

En aquest context, fer o no fer comunitat no és una qüestió de maduresa humana ni moral ni tampoc cultural, però al final no deixa d'intervenir, d'una manera determinant, en totes aquestes altres dimensions. Aquest és el problema de les persones dissocials. Són dissocials no perquè en principi siguin persones

---

5. Vegeu l'obra d'Igor Caruso: "La separación de los amantes".- Siglo Veintiuno Editores, 1977.- Encara que directament no tracta del problema de la dissocialitat, respecte al tema que aquí es planteja sobre les exigències del super-jo en la relació dels amants, és una obra molt suggeridora.

6. El conflicte que es posa en joc en el context de la ressocialització és específicament el conflicte dissocial i no pas el psíquic, però això no significa que l'equilibri psíquic no es posi en qüestió. De fet també d'aquí procedeix la dificultat de la ressocialització. El delinqüent, no pel fet de ser-ho, deixa de tenir un equilibri psíquic determinat i més o menys reeixit com les altres persones normals, però durant el procés de ressocialització aquest equilibri s'ha de desfer i refer en funció d'un altre ideal. Així, per exemple, cal reelaborar l'equilibri narcissista de manera que el jo s'estimi en el context de la societat i no pas en funció de la delinqüència. Una cosa semblant s'ha de dir de la confiança i seguretat en si mateix, i de totes les altres dimensions.

diferents de les altres, sinó perquè sent dissocials al capdavall es tornen diferents i anormals moralment, culturalment i no poques vegades fins psíquicament. El cas és que per poder respondre a les exigències de la "seva" realitat han de deixar de respondre a les exigències de la realitat objectiva dels altres i, per tant, se n'han de desvincular. Altrament sempre estarien en contradicció amb la pròpia identitat. Això és una cosa que no pot resoldre la bona voluntat, és un fet objectiu que no depèn de la voluntat, es tracta d'una contradicció que hi ha entre la realitat del jo i la realitat de l'altre, atès que el procés de socialització no les ha pogudes identificar. Per poder-ho fer, l'ideal s'ha de formar i ha d'incorporar, al llarg del procés de socialització, la definició social de la realitat. Si el jo no incorpora primer, en el seu propi ideal o super-jo, la definició comuna del medi d'acord amb les condicions objectives del sistema productiu, ell mateix no es podrà incorporar després a la comunitat dels productors i en restarà alienat i no s'hi podrà relacionar. L'objectiu del procés de socialització és doncs formar l'ideal de tal manera que a través d'ell el jo es projecti cap al medi material en la seva definició objectiva i s'hi vinculi establement. Aquesta vinculació pot fallar no només per part del jo, que s'ha de relacionar amb el medi, sinó també per part del medi, que també s'ha de relacionar amb el jo. Amb tot, més que al jo el fracàs del procés cal atribuir-lo a la societat; en aquest cas, si falla la base ideal és perquè, falla primer la base material. Però aquest ja és el tema del capítol que ve.

V.- L'ALIENACIO OBJECTIVA

La persona dissocial es pot dir que està alienada, però ho està d'una manera especial que cal observar concretament i explicar específicament. Un dels trets més sorprenents i dramàtics del conflicte en què es troba és, per exemple, la seva impotència. Qui es relacioni amb aquests xicots ho pot comprovar una i mil vegades. El noi delinqüent sovint ho voldria deixar de ser i no pot; voldria viure com cal i li és impossible; voldria obeir la norma social, però moltes vegades al capdavall ho ha de deixar estar. ¿Com s'explica, doncs, aquesta impotència? ¿D'on li ve? Hem dit que és un fet sorprenent. Les persones "normals" no experimenten aquesta dificultat. N'experimenten d'altres enfront de les normes socials, a les quals els costa també de sotmetre's, però la dificultat dissocial, segons s'ha exposat, és més forta i sobretot és d'una naturalesa diferent. ¿Com s'explica aquesta mena d'alienació i la seva impotència consegüent? ¿Com s'explica que la persona dissocial vulgui, però no pugui fer, com fan totes les altres?

Una primera resposta ja queda esbossada, i és la següent: el dissocial ha fracassat en el seu procés de socialització i, com que no ha incorporat la realitat social, n'ha quedat separat o alienat. Això és el que s'ha anat veient a mesura que s'ha anat exposant la naturalesa del conflicte dissocial, i en particular s'ha pogut constatar en el capítol tercer, quan s'ha analitzat l'estructura de l'experiència dissocial comparant-la amb la socialitzada. Aleshores s'ha explicat que entre l'altre i el jo socialitzat hi ha una estructura de comunicació que els permet de fer comunitat, però que, en lloc d'aquesta estructura, entre l'altre i el jo dissocial hi ha una mena de buit que els separa. El fet és que en el cas del jo dissocial, la seva realitat no és referencialment la realitat de l'altre i per això no hi pot respondre i s'hi troba alienat. Per aquesta raó no pot viure la vida de la societat; per això ara es troba incapaç de fer-la seva i de seguir-ne les normes. Amb tot, aquesta resposta, encara que sigui certa, és parcial, per no dir parcialista, i no toca encara el fons de la qüestió. La qüestió és saber per què fracassa el procés de socialització.

Segons com es contesti pot semblar que l'alienació és només un defecte de la relació que l'individu estableix amb la societat, quan sovint primer és un defecte de la societat i de la relació que ella estableix amb l'individu. La pregunta cal plantejar-la d'una altra manera i situar-la en un moment anterior. Ara no es tracta tant de veure què li ha passat a l'individu com de veure què li ha passat a la societat. L'individu dissocial ha fracassat a l'hora d'incorporar la realitat social, però ¿què li ha passat a aquesta que necessita ara ser incorporada a través del llarg i complex procés de socialització per arribar a ser consistent i tenir un pes semblant al de la realitat primera? Un altre tret sorprenent del conflicte dissocial és la seva fragilitat, cosa que constitueix la cara oposada de la seva radicalització impotent; però si és fràgil el conflicte és perquè ho és també la mateixa realitat social i, per tant, també la relació amb ella. ¿Quina és la manera de ser

d'aquesta realitat que ara necessita de ser reforçada per mitjà del procés de socialització perquè s'imposi al jo com la seva autèntica realitat? La resposta, abans que en la història de l'individu, cal buscar-la en la història de la societat i en les vicissituds per les quals ha passat fins a esdevenir aquesta mena de realitat tan fràgil i conflictiva.

Convé notar, doncs, que es tracta ara de passar de l'experiència subjectiva de l'alienació dissocial a les condicions objectives que la possibiliten i que, en darrer terme, l'acaben d'explicar. Es fa com una mena de salt a un altre terreny, que pot semblar més especulatiu. Així i tot, el terreny de l'observació no s'abandona pas, ja que sempre caldrà referir-se a les dades del problema concret que s'ha d'explicar; però l'explicació va una mica més enllà.

El que aquí s'afirma concretament és que, encara que l'alienació dissocial sigui un fet de naturalesa "sociodinàmica" (ja que és un problema en la relació de l'ideal del jo amb la realitat social), això sol no ho explica tot. A més a més inclou una alienació objectiva que l"acaba" d'explicar; un fet que té a veure no sols amb l'individu i la seva manera de ser sinó també, i bàsicament, amb la manera de ser de la realitat social objectiva. A sota doncs de l'alienació dissocial o sociodinàmica, hi ha una alienació "social" que, al seu torn, s'explica en primer lloc per les condicions genèriques de la societat a partir de les quals els homes s'han de relacionar i fer comunitat; i, en segon lloc, per la condició de cadascú en particular en la relació amb la propietat. D'altra banda, tota aquesta qüestió s'adiu força amb l'explicació que fa Marx sobre l'alienació, i és en la línia del seu pensament que aquí s'entén. El que s'afirma concretament és que l'alienació objectiva i social explica (o millor encara, "acaba d'explicar") l'alienació dissocial, però també que alhora és explicada per aquesta, la qual revela la vertadera naturalesa que aquella té. En aquest sentit es pot afirmar que l'alienació dissocial, pel que fa a la relació amb la comunitat, és l'alienació social arribada a les seves últimes conseqüències o desplegada del tot[1].

---

[1]. El tema que aquí s'exposa no sols és important a l'hora d'explicar la naturalesa última i la gènesi de l'alineació dissocial i del conflicte que representa, sinó també a l'hora de parlar de les seves causes. El que es comença a plantejar des d'aquesta perspectiva més objectiva serà bo de tenir-ho en compte també a la tercera part quan, a més a més de continuar el tema que ara iniciem, arribi el moment de dir alguna cosa sobre els factors de la delinqüència i de la dissocialitat en general.

5.1.- De l'experiència de la realitat a la realitat experimentada

Que a sota de l'alienació dissocial hi ha una alienació objectiva es pot intuir ja en moltes de les observacions que s'han anat fent al llarg d'aquest estudi, però per tal de veure-ho més clar, de moment val la pena de tornar a centrar l'atenció en dos fets d'observació que ja s'han esmentat. El primer es refereix a la necessitat d'una major relació que s'experimenta entre els subjectes involucrats en un mateix procés de ressocialització i a la "dinàmica" consegüent; el segon es refereix a la complexitat que evidencia la relació amb la societat i que en l'àmbit de l'experiència dissocial es pot observar clarament.

5.1.1.- L'experiència del "buit inter-objectiu"

La major necessitat de relació que hi ha en el procés de socialització es pot comprovar comparant el procés normal amb l'anormal, el qual, sense ser-ho psíquicament, és diferent i acostuma a ser més breu; d'una manera més clara es pot comprovar en el procés de ressocialització quan es mira de recuperar el dèficit de relació personal que abans s'havia donat. Concretament allò que es pot observar en el procés de ressocialització és el que ja es va explicar en parlar d'aquella mena de "buit afectiu" que el jo dissocial experimenta quan es vol ressocialitzar (4.2.). Val la pena d'insistir en aquest fet i d'aprofundir una mica més en l'especial dinàmica que té lloc en aquesta situació. Quan el jo (el noi delinqüent en el procés de ressocialització, o l'infant en el procés de socialització) sent la necessitat d'aproximar-se a la societat, sent també la necessitat d'aproximar-se a la persona que la representa i d'establir-hi una major relació. Ara bé, aquesta necessitat no reflecteix un conflicte purament afectiu situat a l'interior del subjecte ("intrasubjectiva") sinó que és una necessitat "intersubjectiva", situada en una altra zona més exterior de relació i que, si de cas, és un reflex del conflicte del jo amb la realitat objectiva i la necessitat que té de la proximitat de l'altre per poder resoldre'l com cal. Aquesta és una necessitat funcional, específica del procés de socialització, i la seva funció és la de treballar l'ideal de realitat en estreta col.laboració amb la figura ideal de l'educador.

No s'acostuma a fer esment d'aquest fet i, en canvi, és important per a una teoria de la socialització. És una expressió de la seva sociodinàmica i fins es pot dir que és una expressió de l'alienació objectiva que l'explica des de sota. És una mena de buit o de distància que, respecte al medi objectiu, el jo experimenta i mira de salvar; i és, per tant, el resultat de l'impuls cap a l'altre com a tal i de l'exigència que hi ha, a partir sobretot de la resolució edípica, de fer-ne comunitat pel que fa a la seva relació amb el medi. No és encara alienació en el sentit dissocial, però ho arribarà a ser si el buit, com que no és compensat, deixa d'urgir i resta finalment atrofiat. Per això, mentrestant, l'ideal o super-jo, a través del qual el jo contempla el medi, s'ha de treballar. I s'ha de treballar d'acord amb aquest

mateix medi i de la definició exigida per les condicions objectives que la configuren i que en configuren la relació. No n'hi ha prou amb l'ideal "natural". L'ideal tal com és, com a resultat solament del desplegament psíquic o de la resolució edípica, no abasta el medi en la seva definició objectiva i per això cal continuar-lo treballant durant molt de temps. Aquest és el treball que es fa i que es pot observar en el context de l'aproximació intersubjectiva entre el jo i la figura paterna, per tal d'arribar a coincidir en el mateix ideal respecte a l'entorn productiu. El que es pot veure és que la relació "intersubjectiva" en funció de la relació "interobjectiva" entre el jo i el medi objectiu i que, per tant, segons sigui aquest pel que fa a les condicions que imposa a la relació, haurà de ser l'ideal i el treball que s'hi ha de fer.

El "buit" que el jo dissocial experimenta en la seva alienació és també un "buit" objectiu, un buit que té a la base la separació objectiva que realment hi ha entre l'home i el seu medi comunitari de producció. L'experiència dissocial no és, per tant, una experiència falsa o distorsionada; és una experiència d'alienació, però perquè reflecteix l'alienació objectiva que hi ha a la societat. Podem dir que l'alienació dissocial és el resultat del mateix procés històric que ha generat l'alienació social. Sota la separació que el jo dissocial experimenta respecte al medi de la comunitat, hi ha la separació que la història ha creat entre l'home i l'entorn productiu. Tanmateix, no és aquesta separació l'única que explica l'alienació dissocial (també hi ha la història personal de l'individu i la posició particular que ocupa a la societat), però és a la base de la dissocialitat. La dissocialitat n'és l'últim resultat, en la mesura que no ha estat compensat per la relació intersubjectiva, de la separació objectiva que el desplegament històric de les condicions de la producció capitalista ha creat.

5.1.2.- La relació amb el medi productiu

Abans, però, de tirar endavant, serà bo de subratllar, en relació amb els fets observats, un altre aspecte que ja es va esmentar i l'explicació del qual va també en la línia del pensament de Marx. El que s'observa és que aquesta mena de buit o alienació que aquí es tracta d'explicar bàsicament s'insereix en la relació de producció del jo amb el medi de la comunitat; i aquesta observació s'adiu amb l'anomenada teoria "materialista" de la història i de la societat. L'explicació es refereix a diferents àmbits de relació, ja que Marx es refereix sobretot al conflicte social, mentre que aquí es parla del dissocial, però els dos àmbits, com s'exposarà, no deixen d'estar íntimament relacionats.

El cas és que la dificultat que experimenta el dissocial no està directament en la seva relació amb les persones com a tals sinó bàsicament en la seva relació amb el medi productiu; aquesta, però, determina aquella d'una manera decisiva. Caldria recordar aquí tot el que es va dir sobre el tema a l'apartat tercer del primer capítol (1.3.1; 1.3.2; 1.3.3.), quan a partir de l'observació es començava a explicar el conflicte dissocial en la

seva especificitat. La persona dissocial té una capacitat normal de relació humana i, això no obstant, no es pot comunicar amb els altres sense experimentar un greu conflicte en relació amb el medi productiu. La relació amb el medi material funciona com la infrastructura que des de sota determina la relació amb la comunitat.

Són molts els autors que rebutgen amb fermesa una explicació, a parer seu, massa materialista de la societat. Tot i admetent la importància de la dimensió econòmica en la relació entre les persones, afirmen que l'home és molt més que un "ens economicus" i que, per tant, hi ha altres dimensions que són molt més decisives a l'hora de configurar i explicar les seves relacions. L'afecte que els uneix, els ideals que els mouen, els valors que els guien i la cultura en general que els enriqueix no es poden reduir a la sola dimensió econòmica ni és aquesta qui ho determina tot. Però això aquí no es nega pas. La relació familiar i el mateix procés de socialització que en aquesta relació té lloc, ho palesa prou clar. A través d'aquest procés l'home busca de fer comunitat, malgrat els condicionaments econòmics i de tota mena que hi pugui trobar. Però fins i tot el procés de socialització, per la mateixa raó que es pot dir que és la superació de la dimensió econòmica, no en pot prescindir en la seva base i queda determinat per ella.

Quan es diu que la relació econòmica és només una entre tantes altres de les relacions humanes, i no pas de les més importants, se n'acostuma a parlar en un context diferent i en un sentit més limitat en comparació amb l'explicació materialista de la societat. No es tracta simplement del diner i de la relació que gira al voltant seu, sinó del medi material i de la relació que l'home hi estableix per produir i reproduir la seva existència en tots els aspectes fins els més espirituals. Aquesta relació és "fonamental" i com a fonament incideix profundament en la relació dels homes entre ells. Això, d'altra banda, és el que es pot comprovar observant el dissocial i el conflicte que té amb els altres homes.

Per comprendre això no s'ha de contemplar només la relació que els homes socialitzats estableixen entre ells. Aquesta relació de fet ja està homologada "a posteriori" per la relació amb el medi productiu i pel procés de socialització consegüent. No cal dir que a l'interior d'aquest context posterior, la relació econòmica ja té un altre significat més restringit. Per comprendre la importància de la relació amb el medi, més aviat cal confrontar l'home socialitzat amb el dissocial. Aleshores es pot comprovar que la diferent relació amb el medi productiu determina gairebé del tot el destí de l'individu i de la seva relació amb la comunitat; no sols el destí de la seva relació i de la seva vida econòmica, sinó també el de la seva vida cultural, espiritual i fins i tot biològica. La persona dissocial resta a la part de fora de la comunitat i al marge dels productes materials i espirituals que necessita, perquè resta a la part de fora de el medi productiu i al marge del sistema vigent.

Si es contempla només la relació socialitzada difícilment es pot entendre i explicar el procés de socialització en aquests aspectes que són fonamentals. En aquest cas es desconeix el treball

que ha de fer d'homologació en relació amb el medi productiu i, si fracassa, fa fracassar pràcticament del tot la relació amb la comunitat. En el capítol anterior s'ha explicat que l'ideal és la base de la comunitat (4.3.1; 4.3.2.), però també que aquest ideal s'ha de formar en relació amb el medi productiu. És aquest medi la base material de l'ideal que hi ha al dessota i que cal treballar a partir d'aquest. Això significa, però, que el mode de producció determina el mode de vincular-se a la comunitat i el mode de relacionar-se que s'estableix entre els homes en el context de les seves condicions.

En tot això hi ha una pregunta que sempre s'està plantejant: ¿què és el que fa que els individus acabin vivint d'una manera determinada? O ¿com els individus arriben a incorporar el mode de viure de la seva societat i com aquesta els arriba a configurar i els socialitza? És una pregunta complexa que es pot contestar referint-se a molts aspectes. Per part de la societat es pot parlar de la transmissió (o tradició) dels coneixements i dels valors que s'han anat acumulant al llarg de les generacions; i per part dels individus arribats de nou es pot parlar d'aprenentatge, d'assimilació o d'internalització. Però abans de tot cal tenir en compte la realitat objectiva. El que les generacions anteriors entreguen als que hi van arribant és un món que cal treballar per viure-hi, i alhora un món que ja ha estat transformat pel mateix treball; és a dir, un medi objectiu de producció que té unes condicions determinades i que determinen. Els arribats de nou no en podran prescindir i es veuran obligats a viure i a relacionar-se d'acord amb ell. Si de cas l'educació i l'aprenentatge, com una conseqüència, vindran després.

Un cop situat en aquest món, l'individu psíquicament sa no pot sinó reconèixer-lo com la realitat objectiva a què ha de respondre (1.3.3.). A la nostra societat, i un cop adult, haurà d'anar a treballar, posem per cas, a un taller. I si ho ha de fer així i ho arriba a fer no és perquè s'ensenyi a l'escola, sinó perquè veu que aquesta és la realitat. L'escola, si de cas, l'haurà d'ajudar a preparar-s'hi millor, però la realitat s'imposa i s'ensenya per ella mateixa.

Naturalment, es pot dir que el que determina i configura la vida d'una societat i la dels seus individus és la seva cultura; però en aquest cas no s'ha d'oblidar que de la cultura en forma part també el món objectiu creat per l'home, un medi especial constituït per uns mitjans concrets i un mode de producció determinat. La cultura no és només el conjunt de coneixements, principis i valors que es poden aprendre més bé o més malament i que, fins i tot, es poden qüestionar i canviar, sinó una realitat objectiva que ha arribat a ser com una segona naturalesa i tan consistent com ella. Aquesta és la infrastructura que, pel simple fet d'existir, determina en gran part la vida dels homes d'una societat i la relació que mantenen.

Quan Marx mira d'explicar la nostra societat i el tipus de relació que s'hi desplega, no fa una "teoria dels valors" sinó una "teoria del Valor" que és el Capital. El Capital és el valor que determina el mode de ser de la societat vigent i dels homes que hi

estan implicats, i no es tracta d'un valor moral o cultural entès en el sentit més habitual de la paraula sinó d'un fet objectiu. Certament, és un fet econòmic però no es redueix a explicar només l'específica relació econòmica sinó la relació social en general. El Capital és el resultat del sistema que està vigent i també n'és la causa que l'especifica i el denomina. Així i tot, el sistema capitalista no és només un conjunt de normes o de principis que generen determinades actituds i les conductes corresponents, sinó que és el sistema de producció que està vigent i genera l'immens cabal de recursos i de béns de tota mena que constitueix el món on ara l'home viu. De tot aquest sistema i dels seus productes actualment ja no se'n pot prescindir com tampoc es pot prescindir de les seves exigències a l'hora de relacionar-se els homes entre ells.

Segons això, la norma social, abans de ser una exigència moral, és una exigència que procedeix d'una realitat objectiva; i el sistema capitalista, abans de ser un sistema subjectiu de valors o un sistema moral, és un sistema objectiu que, des del lloc infrastructural que ocupa, planteja unes exigències que cal respectar. Marx va denunciar amb contundència la moral i el comportament dels capitalistes del seu temps, però alhora reconeixia, i no es cansava d'anunciar també, que no era aquest el problema de fons sinó que era el sistema capitalista com a tal. Era el sistema de producció, per tant, el que s'havia de canviar si es volia transformar el sistema moral, perquè és aquell que determina aquest i no a l'inrevés.

El capitalisme de la societat actual no denomina només la seva dimensió econòmica sinó la societat com a tal, i per això la teoria econòmica de Marx és, en darrer terme, una teoria de la societat. El capital és un fet econòmic, encara que des la seva posició en gran part ho determina tot. Determina fins aquelles relacions que creuríem més allunyades de la dimensió econòmica, com ara la relació i l'afecte familiar, el que hi ha entre els esposos i el vincle entre pares i fills. L'amor de parella generalment es basa en el mateix ideal de realitat i, quan no és així, es deia en el capítol anterior que acostuma a fracassar; i l'amor amb què pares i fills s'estimen també ha de ser configurat d'acord amb l'entorn productiu si vol ser realista i amor de veritat. No és un absurd dir que, a la nostra societat, l'objectiu del procés de socialització és fer de l'amor humà un amor capitalista. Al capdavall es tracta de fer comunitat, però ara aquesta no pot ser sinó capitalista ja que s'ha de fer a partir de les condicions del capital, que és i denomina la realitat vigent.

5.1.3.- L'experiència de la "realitat complexa"

L'alienació que tractem d'explicar cal dir que, en primer lloc, s'insereix bàsicament (infrastructuralment) en la relació amb l'entorn productiu i que, a partir d'aquí, s'estén a tota la relació social en general; i, en segon lloc, cal remarcar que és obra del capital o pròpia de la societat capitalista. Entre altres

coses, això significa també que, pel que fa a l'esmentada relació amb la societat, d'alguna manera s'ha de pensar en un abans i un després, o en un canvi en les condicions objectives que la determinen. De fet, observant la naturalesa de la dificultat que experimenta el dissocial enfront de la societat, pensem que hi ha un conflicte especial com a resultat de les condicions que hi estan vigents; un conflicte específic de la nostra societat i un conflicte, per tant, sobreafegit a la relació que era pròpia de les societats pre-capitalistes i que ara cal elaborar per mitjà d'una tasca addicional, que fa que la relació sigui diferent. Quan les coses van bé i aquesta tasca es pot fer, el conflicte objectiu queda amagat, però quan el procés de socialització fracassa, el conflicte que hi ha a la base de la societat es manifesta en el conflicte dissocial i es descobreix. El conflicte dissocial és, doncs, una expressió d'aquest altre conflicte que hi ha al dessota d'ell i que anomenem Conflicte Pre-social (5.3.1.).

Marx va parlar en termes semblants. Va afirmar que la societat capitalista no sols es diferencia de les precedents quant a la modalitat del seu conflicte social sinó que representa un salt qualitatiu que fa que, en les seves condicions, el conflicte tingui una entitat diferent. És en aquest context que es refereix a l'alienació per explicar-lo en la seva naturalesa específica. De totes maneres, com ja s'ha indicat, si aquí es parla d'alienació, de conflicte i de relació diferent, no és pel fet que Marx va explicar així la societat vigent sinó pel que es pot observar en el conflicte dissocial i en el treball elaborat per ell; si de cas després, i per això mateix, val la pena d'afegir-se al pensament de Marx i de seguir-lo de prop en el seu camí.

Cal retrocedir al terreny de l'observació i tornar a insistir concretament en l'anàlisi de l'experiència dissocial enfront de la realitat social. ¿Què és el que es pot inferir de l'observació d'aquesta experiència tan especial i conflictiva?

Es pot concloure que és l'experiència d'una relació que no té res de natural ni d'espontània. En les condicions actuals, la relació que l'individu manté amb la realitat a treballar, o amb el seu entorn productiu, no és la relació amb la realitat planera i objectiva de les coses tal com són, sinó una de molt més complicada que cal configurar i que pot fracassar. És la relació amb una realitat que té una definició fràgil i que, en principi, es troba tan lluny de l'abast del jo que si de cas cal fer un llarg camí de circumval.lació perquè ella i el jo es puguin trobar.

És cert que algú pot pensar que la relació que té el dissocial amb la realitat és anormal, però ja es va explicar que no és així. El jo dissocial, pel fet de ser-ho, no deixa de ser normal i sa, capaç en principi de relacionar-se adequadament amb les persones i amb les coses del seu entorn com a tals. La dificultat és objectiva més que subjectiva; més que en el subjecte està en l'objecte de la relació.

Podem insistir-hi, però, dient que això no sembla ser veritat, ja que la gran majoria de la gent, si vol, pot mantenir una relació més normal amb la societat i això demostra que la dificultat, i el defecte subjacent, és idiosincràsic de l'individu

dissocial. Però aquesta afirmació oblida el llarg procés de socialització que ha estat necessari perquè aquesta majoria de persones poguessin vincular-se a la societat i posteriorment poguessin referir-s'hi "amb espontaneïtat". La realitat social, en les condicions vigents, és en principi alienada per a tots plegats i, pel fet de ser-ho, exigeix el llarg camí de la socialització per tal que la identitat social de cadascú s'hi adeqüi i el jo, amb el seu ideal, la pugui abastar.

Caldria adonar-se de la complexitat de la relació que hi ha entre el jo, l'altre i l'entorn productiu en les condicions vigents, una complexitat que el conflicte dissocial s'encarrega de palesar. Una relació que no és espontània i que si de cas s'ha d'aconseguir formar i mantenir sociodinàmicament (3.1.1; 3.1.2.). És una relació que en el conflicte es revela artificiosa, però no a causa d'alguna malformació eventual del subjecte, sinó perquè la mateixa realitat que al llarg dels segles s'ha creat és artificiosa. Per això es pot dir que a sota d'aquesta complexa relació amb la realitat, hi ha una realitat complexa que l'explica; un entorn productiu que és un producte elaborat posteriorment per la història, que ha complicat la relació dels homes amb el medi i, en conseqüència, també la relació entre els homes mateixos.

Amb això volem dir que cal evitar tenir una visió "essencialista" d'aquestes coses. Ni la societat ha estat sempre la mateixa ni ho ha estat la relació de l'home amb ella. No podem creure que la relació que ara hi tenim sigui la natural. La persona socialitzada tendeix a pensar d'aquesta manera, però fent-ho així no s'adona que la seva relació amb la societat, per més espontània i natural que ara li pugui semblar, és un producte molt elaborat. En aquest cas, com en altres, el concepte que se n'acostuma a tenir és bastant mitificat (per no dir alienat), i per això mateix cal desmitificar-lo. L'estranya i conflictiva relació que podem observar que manté la persona dissocial amb la societat, ens hi pot ajudar.

5.2.- La transformació del medi objectiu

Es tracta de veure quina és doncs la naturalesa i la gènesi objectiva de l'entorn productiu actual que fa que la relació amb la societat esdevingui tan complexa i que, a l'hora de produir i de reproduir-se, l'home es pugui trobar alienat fins i tot dissocialment. Ja hem dit que és en aquest punt on el pensament de Marx és adient. Tanmateix, quan ell parla de l'alienació es refereix al conflicte social, però la seva explicació arriba també a referir-se a les profundes conseqüències que suposa el capital sobre la relació de l'home amb els altres i amb l'entorn en general. El capital genera alienació i, en darrer terme, porta cap a la dissolució de la comunitat. El que afirmem és que aquelles mateixes condicions que expliquen el conflicte social, que és específic de la societat capitalista, generen i expliquen també un conflicte més pregon (el conflicte pre-social) que hi ha a la base d'aquesta i que si de cas s'ha d'elaborar per fer comunitat en el

seu context; i també generen i acaben d'explicar el conflicte dissocial.

5.2.1.- L'alienació en Marx

El concepte d'alienació en Marx és ric i profund, però potser per la mateixa raó no és del tot delimitat de tal manera que ha donat peu a molts comentaris i discussions i fins i tot a diverses interpretacions. No pretenem tractar el tema directament i menys encara entrar en la polèmica, però a fi de fer més entenedor el que expliquem sobre el conflicte i l'alienació dissocials, serà bo de fer notar alguns dels aspectes de l'explicació marxista que més s'hi puguin referir.

Segons l'explicació de Marx, en les condicions vigents de la societat capitalista l'home està alienat. Bàsicament l'alienació ve de les relacions de producció i de les seves condicions, però a partir d'aquí s'estén també a totes les altres relacions socials. D'una manera especial la pateix doncs el treballador que ha d'alienar la seva força de treball al capitalista, però també aquest està alienat i en general ho estan tots els homes que entre ells es relacionen en el context de la societat actual[2].

De fet, la gènesi de la societat capitalista es pot contemplar com un procés històric que separa o aliena l'home del seu entorn productiu i de la seva comunitat originals alhora que dissol la relació objectiva que hi mantenia[3]. D'aquesta manera la producció

---

[2]. "La clase poseedora y la clase proletaria presentan el mismo estado de desposesión. Pero la primera se complace en su situación, se siente establecida en ella sólidamente, sabe que la alienación discutida constituye su propio poder y posee así la apariencia de una existencia humana; la segunda, por el contrario, se siente aniquilada en esta pérdida de su esencia, y ve en ella su impotencia y la realidad de una situación inhumana". Marx - Engels: "La sagrada familia".- Akal Editor.- Madrid, 1977. pg. 50

[3]. "Aquello que nos ocupa aquí en primer lugar: el comportamiento del trabajo con el capital, o con las condiciones objetivas del trabajo (presentes) como capital, presupone un proceso histórico, que disuelve las diversas formas en las cuales el trabajo es propietario o el propietario trabaja. Así, ante todo: 1) disolución del comportamiento para con la tierra - suelo - como con una condición natural de la producción, con la cual el trabajador se comporta como con su propia existencia inorgánica, como con el laboratorio de sus fuerzas y el dominio de su voluntad (...). 2) Disolución de las relaciones en las cuales él aparece como propietario del instrumento (...). 3) Implícito en ambos casos; que el trabajo antes de la producción - en consecuencia durante la producción, antes de la finalización de la misma - tiene en su posesión los medios de consumo necesarios para vivir como productor (...). 4) Por otro lado, disolución, igualmente, de las

s'allibera dels límits primers imposats per la naturalesa i possibilita la formació del capital.

Les condicions capitalistes permeten incrementar com mai la producció i respondre a la demanda d'un mercat que ha superat també els seus anteriors límits perquè s'ha fet universal[4]. I el preu n'és l'alienació. Els productes del treball s'han convertit en mercaderies però també la força del treball i, segons això, el mateix home. Quan, per raó del sistema i de les condicions de la producció, el valor d'ús de les coses és absorbit pel valor de canvi, tot deixa de tenir el seu valor més original i natural, els mitjans es converteixen en fins i els fins en mitjans[5]. D'altra

---

relaciones en las cuales los trabajadores mismos, las capacidades vivas de trabajo estan aún inmediatamente incluidas entre las condiciones objetivas de trabajo y como tales son apropiadas y son por lo tanto esclavos o siervos. Para el capital, el trabajador no es *condición alguna de la producción, sino que sólo lo es el* trabajo. Si el puede cumplirlo por medio de máquinas, o simplemente por medio del agua o del aire, tant mieux. Y el capital no se apropia del trabajador sino de su trabajo, no inmediatamente, sino mediado por el intercambio.

Estos son, entonces, por un lado, presupuestos históricos para que encontremos al trabajador como trabajador libre, como capacidad de trabajo puramente subjetiva, desprovista de objetividad, enfrentado a las condiciones objetivas de la producción como a su no propiedad, como a propiedad ajena, como valor que es para si mismo (...)". K.Marx y E.Hobsbawm: "Formaciones Económicas Precapitalistas".- Ediciones Pasado y Presente.- México, 1976.- 5ª Edic. pg .76 s.

4. "Gràcies a l'explotació del mercat mundial per part d'ella, la burgesia ha donat un caràcter cosmopolita a la producció i al consum de tots els països. Amb gran desolació dels reaccionaris, ha arrencat la indústria del seu terreny purament nacional. Les primitives indústries nacionals han estat anihilades, i encara són anihilades diàriament. Són suplantades per noves indústries la introducció de les quals esdevé un problema de vida o mort per a totes les nacions civilitzades; (...) La burgesia, en el seu domini de classe amb prou feines centenar, ha creat forces productives més formidables i més colossals que totes les generacions pretèrites plegades (...)". Marx - Engels: "Manifest del Partit Comunista".- Edit. Undarius. Barcelona, 1976. pgs. 57 i 58.

5. "El capital no se compone solamente de medios de vida, instrumentos de trabajo y materias primas, no se compone solamente de productos materiales; se compone igualmente de valores de cambio. Todos los productos que lo integran son mercancias. El capital no es, pues, solamente una suma de productos materiales; es una suma de mercancias, de valores de cambio, de magnitudes sociales." C.Marx: "Trabajo Asalariado y Capital".- Edit. R. Aguilera.- 2ª edic.- Madrid, 1977. pg. 39.

banda, aquesta subversió i alienació del valor no és cosa que depengui ja de la voluntat dels homes o de la moral d'uns quants

---

" (...) El capital no consiste en que el trabajo acumulado sirva al trabajo vivo como medio para nueva producción. Consiste en que el trabajo vivo sirva al trabajo acumulado como medio para conservar y aumentar su valor de cambio".- op. ct. pg. 40.

"La desvalorización del mundo humano crece en razón directa de la valorización del mundo de las cosas. El trabajo no sólo produce mercancías; se produce también a sí mismo y al obrero como mercancía, y justamente en la proporción en que produce mercancías en general.

Este hecho, por los demás, no expresa sinó esto: el objeto que el trabajo produce, su producto, se enfrenta a el como un ser extraño, como un poder independiente del productor. El producto del trabajo es el trabajo que se ha fijado en un objeto, que se ha hecho cosa; el producto es la objetivación del trabajo. La realización del trabajo es su objetivación. Esta realización del trabajo aparece en el estadio de la Economía Política como desrealización del trabajador, la objetivación como pérdida del objeto y servidumbre a él, la apropiación como extrañamiento, como enajenación". K.Marx: "Manuscritos: economía y filosofía".- Alianza Editorial.- 6ª edic.- Madrid, 1977. pg. 105 s.

"Es cierto que la demanda existe también para aquel que no tiene dinero alguno, pero su demanda es un puro ente de ficción que no tiene sobre mí, sobre un tercero, sobre los otros, ningún efecto, ninguna existencia (...). Si no tengo dinero para viajar, no tengo ninguna necesidad (esto es, ninguna necesidad real y realizable) de viajar. Si tengo vocación para estudiar, pero no dinero para ello, no tengo ninguna vocación (esto es, ninguna vocación, efectiva, verdadera) para estudiar. Por el contrario, si realmente no tengo vocación alguna para estudiar, pero tengo la voluntad y el dinero, tengo para ello una efectiva vocación. El dinero en cuanto medio y poder universales (exteriores, no derivados del hombre en cuanto hombre ni de la sociedad humana en cuanto sociedad) para hacer de la representación realidad y de la realidad una pura representación, transforma igualmente las reales fuerzas esenciales humanas y naturales en puras representaciones abstractas y por ello en imperfecciones, en dolorosas quimeras, así como, por otra parte, transforma las imperfecciones y quimeras reales, las fuerzas esenciales realmente impotentes, que sólo existen en la imaginación del individuo, en fuerzas esenciales reales y poder real. Según esta determinación, es el dinero la inversión universal de las individuales, que transforma en su contrario, y a cuyas propiedades agrega propiedades contradictorias.

Con tal potencia inversora, el dinero actua también contra el individuo y contra los vínculos sociales, etc. que se dicen esenciales (...)". Op. ct., p. 180 i ss.

capitalistes, sinó del sistema econòmic i de les condicions capitalistes que estan vigents[6].

En tot això el capitalista és qui en surt beneficiat mentre que el treballador és expropiat. El capitalista és qui gaudeix de la propietat privada del capital mentre que el treballador només té com a propietat la seva força de treball, que ha de vendre o alienar a qui la vulgui comprar. Encara que tant el capital com el treball suposen l'alienació (ja que són les dues cares de la mateixa moneda), és en l'àmbit del treball on aquesta es desplega d'una manera especial i es revela més clarament.

Es pot dir que la superació del treball alienat significarà també la superació de la propietat privada i de l'alienació de l'home en general[7].

Com podem veure, Marx explica l'alienació social partint d'una condició genèrica que en general afecta tots els homes que viuen a la societat, i també partint a d'una de particular que n'afecta només uns quants, encara que siguin la majoria, concretament el proletariat. En aquest capítol cinquè s'insisteix en el primer aspecte o primera condició, mentre que en el següent capítol, es remarca en el segon.

---

[6]. "Todo lo tuyo tienes que hacerlo venal, es decir, útil. Si pregunto al economista, ¿obedezco a las leyes económicas si consigo dinero de la entrega, de la prostitución de mi cuerpo al placer ajeno? (...) el economista me contestará: no operas en contra de mis leyes, pero mira lo que dicen la señora Moral y la señora Religión; mi Moral y mi Religión económica no tienen nada que reprocharte. Pero, a quién tengo que creer ahora, a la Economía Política o a la Moral? La moral de la Economía Política es el lucro, el trabajo y el ahorro, la sobriedad (...). El señor Michel Chevalier reprocha así a Ricardo que hace abstracción de la moral. Ricardo, sin embargo, deja a la Economía Política hablar su propio lenguaje; si ésta no habla moralmente, la culpa no es de Ricardo. M.Chevalier hace abstracción de la Economía Política en cuanto moraliza, pero real y necesariamente hace abstracción de la moral en cuanto cultiva la Economía Política. (...) La Economía Política se limita a expresar a su manera las leyes morales". Op. ct., p. 161 i ss.

[7]. "De la relación del trabajo enajenado con la propiedad privada se sigue, además, que la emancipación de la sociedad de la propiedad privada, etc., de la servidumbre, se expresa en la forma política de la emancipación de los trabajadores, no como si se tratase sólo de la emancipación de éstos, sino porque su emancipación entraña la emancipación humana general; y esto es así porque toda la servidumbre humana está encerrada en la relación del trabajador con la producción, y todas las relaciones serviles son sólo modificaciones y consecuencias de esta relación.".- Op. ct., p. 117.

5.2.2.- El medi capitalista

¿Què és el medi capitalista? ¿Quins són els canvis que hi han portat? ¿Quina és la seva naturalesa i la seva gènesi?

La pregunta es planteja des de la perspectiva de la problemàtica que aquí s'està tractant. No és, doncs, una pregunta sobre la naturalesa de la societat capitalista en general, que certament es pot contestar de moltes maneres, sinó sobre la naturalesa del conflicte dissocial, i la fem per acabar-lo d'explicar. Ara bé, no deixa de ser una pregunta sobre la societat,ja que s'entén que és la manera de ser d'aquesta la que explica la manera de ser del conflicte esmentat. Ja vam dir que la societat és la causa subjacent al conflicte, l'objecte de difícil relació. En la societat capitalista veiem que hi ha una dificultat especial que cal explicar; una dificultat que fa que l'individu experimenti un conflicte, que pot arribar a ser profund, quan s'hi vol relacionar. La pregunta, per tant, és aquesta: ¿què és el medi capitalista i com s'explica la dificultat especial que sembla que li és inherent?

Segons aquest plantejament afirmem que la societat capitalista és diferent de les altres que l'han precedida; però no sols diferent, sinó també més complexa i conflictiva, i ara es tracta de veure en què consisteix aquesta diferència. La diferència, d'altra banda, ja s'ha dit que bàsicament es troba en la relació amb el medi material de producció. ¿Què passa doncs en aquesta relació que és tant complexa que complica també en gran mesura totes les altres? Marx contesta dient que la societat capitalista és una societat alienada, en la qual el sistema econòmic ha absorbit el sistema social. És una societat constituïda per una mena de "capgirament" de les seves estructures i de les relacions consegüents. En aquest sentit cal dir que, en la gènesi de la societat capitalista, no sols hi ha hagut un canvi sinó una "revolució".

Aquest és el fet que especifica la societat capitalista, que l'explica i la determina. Seguint Marx i sovint a partir d'ell, són bastants els autors, sociòlegs i antropòlegs, que han arribat a donar també molta importància a la relació "materialista" o amb el medi material, i més concretament a la relació de producció; però encara que és essencial, amb això sol no n'hi ha prou per arribar a entendre finalment la societat capitalista. El que és important és entendre el "mode de producció" que la societat presenta i les conseqüències que té sobre la seva configuració. Això és el que afirma Marx. D'una banda manifesta que a totes les societats el mode de producció material determina el mode de relació social, però d'altra banda també insisteix a dir i a denunciar que a causa del mode de producció capitalista, la societat actual és més materialista que mai o ho és d'una manera més radical. Respecte a la nostra societat, es pot dir doncs que la relació de producció que hi ha vigent no sols és determinant sinó que és sobredeterminant, perquè aquesta relació ha ocupat el primer lloc de l'escena i s'ha convertit en la infrastructura de totes les altres relacions socials. No n'hi ha prou a subratllar

la importància de la relació de producció; precisament perquè aquesta relació és important en la mesura que determina el mode de relació social, a més a més cal esbrinar de quin mode de producció es tracta i les conseqüències que té sobre la resta de les estructures i les superstructures de la societat, cosa que en el cas de la capitalista, ha suposat un capgirament[8]. Segons això, la capitalista no és sols una societat diferent, sinó que és com una nova realitat o entitat que cal explicar. Per aquesta raó val la pena de parlar del medi i de la relació capitalista més que no pas del medi material i de la relació materialista. El capitalista no és un medi materialista més, com el que tenen totes les societats en general, sinó un medi revolucionat, creat però alhora capgirat per la mà de l'home; en definitiva, un medi alienat. Si això no es té en compte, difícilment es pot entendre la nostra societat en la seva vigència actual i en la seva dificultat.

¿Quina és doncs la naturalesa del medi capitalista? Es pot resumir en aquests dos trets: És un espai "construït" pel capital i per al capital; i és també un espai "destruït" pel capital.

La societat capitalista és la que està sobredeterminada per la relació econòmica; aquella en la qual la relació de producció s'ha convertit pràcticament en la infrastructura de totes les altres relacions i que des de la seva posició les està configurant. És una qüestió de protagonisme. Ara el valor determinant és objectivament un valor econòmic, és a dir, el capital.

---

[8]. "La idea central de Marx es que las sociedades se reorganizan sobre la base del desarrollo de nuevos modos de producción. Esto implica que la historia se transforma bajo la presión de la necesidad por corresponder las maneras de pensar y de actuar con las maneras de producir. Hipótesis que defiende que nuevas lógicas sociales se construyen sobre la base de nuevos modos de producción, es decir de nuevas relaciones entre los hombres, vinculados a nuevas maneras de actuar sobre la naturaleza para extraer de ella las condiciones materiales de la vida social. Esta es la hipótesis de la correspondencia entre modos de producción y formaciones económicas y sociales. Ahora bien, esta hipótesis, que por desgracia se formula con demasiada frecuencia, conlleva muchas dificultades, como es el problema de las relaciones entre infraestructuras y superestructuras. Para dar una idea de estas dificultades basta con recordar, por ejemplo, que las relaciones de parentesco, por sus funciones explícitas de organizar la reproducción de la vida a través de las relaciones sociales de filiación y de alianza, pueden ser consideradas como las "superestructuras" de otras relaciones sociales, relaciones de producción u otras, pero que en numerosas sociedades, las relaciones de parentesco funcionan también como marco social de la producción y de los intercambios, como relaciones de producción. Volveremos más adelante a estos problemas." M.Godelier: "Introducción: análisis de los procesos de transición", a "Revista Internacional de Ciencias Sociales".- UNESCO.- Desembre, 1987.

Abans no era així; abans la relació de producció no era tan absorbent ni exigia tant de protagonisme. No havia desplegat tant la seva potencialitat i permetia que altres relacions extraeconòmiques determinessin també, al seu costat, l'estructura i el mode de relació de la societat[9]. Però ara, en les condicions actuals, aquestes altres relacions no estan al costat sinó sota el domini de la relació de producció. No és que ja no es donin relacions extraeconòmiques o que aquestes no siguin importants, però de determinants han passat a ser determinades pel capital i així han deixat de ser extraeconòmiques. De fet, es pot dir que tota la societat és ara bàsicament una realitat econòmica, una xarxa de relacions que no poden deixar de respondre a les exigències de la producció del capital.

El capital és el valor determinant que, capgirant els vells sistemes de relació, s'ha posat al capdavant. Ha desfet primer els anteriors vincles i després els ha substituït. A causa del desplegament de les condicions capitalistes, l'home s'ha convertit en un "individu" i en un "treballador lliure", però ara només a partir d'aquesta condició econòmica pot establir les altres relacions extraeconòmiques[10]. Ara ja no hi ha ni nobles ni esclaus

---

[9]. "Cuanto menor es la fuerza social del medio de cambio ... tanto mayor debe ser la fuerza de la comunidad que vincula a los individuos, la relación patriarcal, la comunidad antigua, el feudalismo y la corporación. (En una sociedad mercantil) cada individuo posee el poder social bajo la forma de una cosa. Arráncase a la cosa este poder social y habrá que otorgárselo a las personas sobre las personas." K.Marx: "Grundrisse". pgs. 157-158.- Citat a l'obra de G.A. Cohen: "La teoría de la historia de Karl Marx: una defensa".- Siglo XXI Editores.- Madrid, 1986. pg. 138.

[10]. "La cooperación en el proceso de trabajo, tal como la encontramos, de manera predominante, en los comienzos de la civilización humana, entre los pueblos de cazadores o por ejemplo en la agricultura de entidades comunitarias indias, se funda por una parte en que las condiciones de producción son de propiedad común; por otra en que el individuo, singularmente considerado, está tan lejos de haber cortado el cordón umbilical que lo liga a la tribu o a la entidad comunitaria, como la abeja individual de haberse independizado de la colonia que integra. Ambas cosas distinguen a esa cooperación de la capitalista. El empleo esporádico de la cooperación en el mundo antiguo, la Edad Media y las colonias modernas, se fundan en relaciones directas de dominación y servidumbre, y en la mayor parte de los casos en la esclavitud. Por el contrario, la forma capitalista presupone desde un principio al asalariado libre que vende su fueza de trabajo al capital. Históricamente, sin embargo, se desarrolla por oposición a la economía campesina y a la empresa artesanal independiente, revista o no esta última la forma corporativa." K.Marx: "El Capital". Siglo XXI Editores. Madrid, 1975; 2ª ed. Libro 1º.pg.406.

ni serfs de la gleva; només treballadors del capital, i aquest és ara el nou amo i senyor. D'aquesta manera el capital ha generat i ha configurat un nou espai de relació, una nova societat, que és un entorn productiu ampliat, més ric i de més llibertat; i per la mateixa raó és també un espai més complex i conflictiu.

És cert que l'home s'adequa a tots els medis i per tant també al capital; però no ho pot fer sense un esforç suplementari. El capital és un medi singular. És un medi fet pel mateix home i per a l'home i, no obstant això i potser per això, és també un medi més inhumà. Així i tot l'home s'hi avé, encara que és alt el preu que hi ha de pagar. El preu és la confiscació, per part del capital, de la seva energia, de les seves relacions i fins i tot de la seva mateixa identitat social. El capital, encara que avui dia hagi suavitzat les seves formes, continua sent com una mena de droga, un amo absorbent que mai no en té prou i que no deixa res fora del seu abast. Per això l'espai del capital esdevé fàcilment inhumà. Com que no deixa res fora del seu abast, sovint deixa lluny de l'abast de l'home l'espai que ell ha creat.

Aquesta és l'altra cara de la mateixa moneda. L'espai capitalista és un medi alienat. Per sobre de l'actual societat, i dominant la dinàmica de les seves relacions, hi ha el capital - la dinàmica de la producció capitalista -, i per sota hi ha l'alienació. Per poder crear el seu nou espai, el capital ha hagut de destruir els anteriors, més limitats i constrets, i alliberar l'home dels vincles que el circumscrivien al vell mode i medi de producció; però no ha pogut crear un espai substitutori al mateix nivell. Això no deixa de tenir conseqüències profundes per a l'home i per a la seva relació amb la societat.

5.3.- La transformació de la relació

No sols ha canviat el medi objectiu de producció sinó que, per la mateixa raó, ha canviat també la relació que l'home hi manté. També es podria formular al revés. A mesura que l'home ha anat transformant la seva relació objectiva amb el medi, aquest s'ha anat configurant d'una altra manera, fins que s'ha convertit en la societat capitalista. Aquí no contemplem directament el procés de canvi en el mode i en la relació de producció, sinó més aviat el resultat d'aquest canvi a un altre nivell més profund del qual no s'acostuma a fer esment. De fet, es pot dir que la gènesi de la societat capitalista i del seu mode de producció és també la gènesi d'un nou mode de relació de l'home amb la societat, que en suposa una profunda reelaboració a un nivell anterior al del conflicte social; suposa l'aprofundiment de la relació i la constitució d'un nou espai de conflicte intermedi entre el psíquic i el social.

5.3.1.- L'alienació i el conflicte pre-social

Una primera conseqüència de la transformació objectiva del medi és l'emergència del que es pot anomenar el conflicte "pre-social" en la relació que s'estableix entre el jo i la societat capitalista; es tracta d'aprofundir una mica en la naturalesa d'aquest conflicte.

Que la societat capitalista és especialment conflictiva sembla que no es pot negar: és el fet que va impressionar Marx i sobre el qual va parlar. Però això no vol dir que de conflictes no n'hi haguessin hagut a les societats anteriors, i fins i tot de pitjors[11], i naturalment no tractava de fer l'apologia de les societats pre-capitalistes. Ara bé, encara que reconeixia que el conflicte sembla inherent a totes les societats, va subratllar la gravetat del que és propi de la capitalista i, quan específicament el va voler explicar, parlà de l'alienació.

Ja hem fet notar que quan s'observa i s'analitza de prop la dificultat que experimenta la persona dissocial - el noi delinqüent, per exemple - es veu inclinat a pensar en termes semblants, a insistir en l'alienació experimentada i també a subratllar les condicions socials que la puguin explicar. S'entén doncs que el conflicte dissocial, tal com es pot observar, té molt a veure amb la manera concreta de ser de la nostra societat. Amb això no es vol dir que a les societats precapitalistes no hi hagi hagut delinqüència i problemes de caire semblant, però per sota de les aparences segurament es tracta de fenòmens de naturalesa diversa que cal explicar específicament. Sigui com vulgui, quan s'observa i s'intenta explicar el fenomen concret de la delinqüència que plantegem, no podem deixar de pensar que a l'actual societat hi ha un conflicte especial relacionat amb la dificultat que experimenta el dissocial i que es revela en aquesta.

Això és el que aquí s'afirma. A la societat capitalista, o en la relació amb ella, hi ha un conflicte de més, un conflicte que no es donava a les societats anteriors i que Marx, al seu nivell, va explicar en parlar de l'alienació. Entesa en aquesta línia, l'alienació és un conflicte; però no és un "conflicte social" més al costat dels altres i que s'hi pugui comparar. És més aviat el medi peculiar on el conflicte social ocorre. No denomina, per tant, un conflicte nou, sinó un nou lloc de conflicte que es troba a un nivell més profund de relació. En aquest sentit, cal parlar d'un nou conflicte o d'un conflicte de naturalesa diferent. A més a més del psíquic i del social, entesos convencionalment, cal referir-se al conflicte pre-social que està generat per les condicions capitalistes de la societat. El conflicte dissocial, d'altra banda, no és sinó l'expressió i el resultat d'aquest últim quan la seva elaboració ha fracassat.

---

[11]. Vegeu, per exemple, el que diu sobre això Marx a "El Capital". Llibre Primer, sec. 3ª, cap. VIII, al principi de l'apartat 2º.- Op. ct., p. 282 i ss.

L'alienació denomina un conflicte perquè denomina la separació o la pèrdua de relació objectiva que la gènesi de la societat capitalista ha creat entre l'individu i el medi productiu comunitàriament definit. Quan el jo s'adreça al medi material de producció, encara que també sigui el medi de l'altre i, per tant, un medi comú, no necessàriament el defineix com ho fa l'altre i el conflicte aleshores emergeix. Segons això, el conflicte pre-social és el "comunitari"; és a dir, el problema que representa fer comunitat a partir de les condicions vigents del capital que, pel que fa a la relació amb l'entorn productiu, més aviat tendeixen a "individualitzar" els homes.

Vegem quina és la naturalesa i la gènesi del conflicte pre-social. És un segon conflicte que no només té a veure amb el desplegament de l'estructura psíquica de l'individu sinó també amb el desplegament de l'estructura objectiva de la realitat social. Quan el jo, en les fases postedípiques, s'enfronta a la societat, que és com una segona realitat, ha d'elaborar un nou conflicte d'acord amb les noves condicions que es plantegen en l'àmbit de les seves relacions amb els altres com a tals. Però amb aquesta explicació encara no s'especifica del tot la naturalesa del conflicte esmentat. El conflicte es planteja perquè, a més a més, les condicions amb les quals es troba el jo, són especials i representen una dificultat suplementària. Es planteja no només a causa de la "psicologia" sinó també de la "sociologia", ja que deriva de l'especial manera de ser de l'actual societat que, a partir de les condicions de la seva base, fa que els individus tendeixin a separar-se entre ells a l'hora de definir la realitat. Per això, quan en el context d'aquestes condicions, en les fases postedípiques, al jo li arriba l'hora de fer-se independent dels altres, s'enfronta al risc de quedar-ne separat. I així, a l'hora d'elaborar el conflicte de la seva independència en l'àmbit de la realitat social, a la vegada ha d'elaborar el conflicte que li suposa la possible separació. El fet d'independitzar-se en l'actual societat és una tasca especialment conflictiva, ja que exigeix fer també a la vegada una especial tasca de vinculació; és a dir, exigeix i planteja la constitució del Vincle Social.

De la dinàmica concreta del procés de vinculació o socialització ja en parlarem més endavant, però ja des d'ara cal fer veure la naturalesa del conflicte pre-social, que és el que aquest procés ha d'elaborar, i la naturalesa d'aquesta elaboració. És un conflicte intersubjectiu que s'ha de conformar sociodinàmicament però que té en la seva base un conflicte interobjectiu; és a dir, un conflicte que, més que de les persones que es relacionen, deriva de les condicions objectives del entorn productiu a partir de les quals les persones s'han de relacionar.

Es pot dir que el conflicte pre-social és el resultat del conflicte edípic i del conflicte social; o sigui, del procés evolutiu de l'individu i del procés evolutiu de la societat. La seva gènesi contempla aquesta doble dimensió. El resultat de l'elaboració edípica és el super-jo i la conseqüent constitució del jo com a subjecte social, ja que a partir d'aleshores comença a quedar referit a la societat dels iguals; però el resultat del

procés històric de la societat objectiva és l'alienació o la constitució del jo com a separat de la comunitat dels iguals i de l'entorn productiu comunitari. D'aquí ve la contradicció constitutiva del conflicte pre-social. D'una banda el jo busca realitzar-se i treballar amb l'altre perquè hi està referit, però, d'altra banda, no ho pot fer sense enfrontar-se al conflicte, primer, ni sense elaborar-lo.

El que en el conflicte pre-social es posa en joc és el destí de l'esmentada referència a la comunitat, el vincle social del jo i, per tant, el destí de la mateixa comunitat. En el conflicte social, en canvi, no és la relació amb la comunitat com a tal allò que es qüestiona, sinó si de cas la diversa posició a l'interior d'aquesta. De fet, no hi pot haver conflicte social si primer no s'elabora el pre-social. Si no s'està referit a la mateixa realitat que els altres i al mateix sistema de joc, no s'hi pot participar ni el reglament té sentit. Per això s'ha de reeixir primer en el procés de socialització. Si aquest procés fracassa, el conflicte que es planteja no és el social sinó el dissocial. En aquest sentit no s'ha de confondre la delinqüència amb la reivindicació social ni tampoc amb una mena de revolució. Encara que estiguin relacionats, són fenòmens que es troben a diferents nivells de relació i, per tant, de significat.

Per això es pot dir que la societat actual no és una societat més sinó que n'és una de més conflictiva. No és que sigui més complexa en la seva cultura, o més inhumana en el seu tracte, o més dura i exigent en les seves normes, sinó que és una societat que en la seva base amaga un conflicte diferent i més profund que tendeix a separar els homes entre ells i que, per tant, cal elaborar. Per aquesta raó, el procés de socialització, en les condicions objectives vigents, d'una manera especial és un procés que consisteix en l'elaboració d'un conflicte. En totes les societats, certament, hi ha - o hi ha hagut - procés de socialització que pot ser més o menys difícil i, consegüentment, conflictiu; però no es pot dir que en totes les societats el procés de socialització inclogui l'elaboració d'un conflicte en el sentit que aquí s'explica.

Quan aquest procés fracassa, emergeix el conflicte dissocial, però perquè en les condicions vigents a sota del fracàs hi ha també l'alienació. Per sota del conflicte dissocial hi ha el conflicte pre-social que en forma part. No podem "acabar" d'explicar l'especial alienació i el conflicte que en l'anàlisi de l'experiència dissocial es pot observar sense estudiar la societat i les condicions que expliquen l'especial medi alienat que constitueix actualment[12].

---

[12]. L'antiga Escolàstica hi distingia quatre tipus de causes: l'eficient, la final, la material i la formal. Les dues últimes són intrínseques a l'efecte que està constituït per la "matèria" i la "forma" que la configura. Així doncs, en aquesta línia de pensament es pot dir que les condicions materials subjacents al conflicte pre-social constitueixen la "causa material" del dissocial, mentre

5.3.2.- L'alienació i la relació "sociodinàmica"

Una altra conseqüència de la transformació del medi productiu o un altre aspecte del mateix resultat, és la transformació de la relació objectiva amb la societat en relació sociodinàmica; o sigui, la constitució del vincle social en la seva entitat vigent.

Ja hem dit que el vincle que uneix l'home amb la societat és ara una formació sociodinàmica, cosa que es pot comprovar observant la dinàmica que el genera en el procés de socialització i, millor encara, en el de ressocialització. És un procés d'elaboració que consisteix a fer, per part del jo, una aproximació més estreta a l'altre pel que fa al medi productiu, i també al medi, pel que fa a l'altre. Es tracta d'un procés i d'una tasca de formació d'un nou espai del jo o sigui, d'ampliació del seu espai original, ja que amb el seu ideal ha de continuar abastant l'altre i el medi a partir de les noves condicions. En resum, es tracta que el jo incorpori a la seva identitat social o faci seu sociodinàmicament l'espai que el capital ha creat.

Per això hem dit abans que el medi del capital, la societat capitalista, en principi no és el medi del jo sinó un medi alienat, un espai estrany al jo o en el qual el jo es troba estranyat, i que aquest no pot afrontar sense conflicte ni incorporar sense esforç. És un medi que ha ampliat els seus límits lluny de l'abast del jo; un medi generalitzat, una "terra" abstracta com el mateix treball que l'ha de conrear.

El fet és que la societat capitalista, com a medi material a treballar, s'ha convertit en una realitat gairebé única i universal, de la mateixa manera que l'home ha esdevingut un treballador lliure que pot anar allà on pugui vendre la seva força de treball. Aquesta és una altra manera d'explicar la gènesi del conflicte pre-social. La condició vigent de l'home el refereix a

---

que l'ideal defectuós (el vincle dissocial) en seria la "causa formal". Això significa dues coses. En primer lloc, que no es pot prescindir de l'anàlisi de les esmentades condicions si es vol entendre l"efecte dissocial", com tampoc es pot prescindir d'aquests dos últims capítols de la primera part, si es vol entendre el resultat dels primers. Si la societat, i la seva manera de ser, fos només la causa eficient del conflicte dissocial, es podria fer una anàlisi d'aquest prescindint en gran part de l'entitat que l'ha causat; però no és el cas, ja que el que configura el conflicte en qüestió és la societat alienada que hi ha al dessota de la relació. En segon lloc, significa que no hi ha una causalitat directa entre el conflicte social i el dissocial. Això és el que pensa, per exemple, qui mira d'explicar la conducta desviada com una reacció enfront del sofriment o de la frustració que comporta la injustícia o el maltractament. Tanmateix, hi poden haver, i de fet hi ha, conductes que s'expliquin així, però no és aquesta l'explicació de la conducta i de la delinqüència dissocial.

un medi que no és seu i que ell no ha creat, i a més a més a un medi que emplena tot l'espai que té disponible. No és possible que l'home pugui ara apropiar-se d'un medi pel simple fet de treballar-lo a la seva manera[13] i que sigui encara com una terra verge. I tampoc és possible conquerir aquells territoris que ja estan ocupats, per imposar la pròpia definició, ja que això és delinqüència. No hi ha doncs alternativa, perquè no hi ha cap altre medi que pugui ser investit d'un projecte de producció que no sigui el que ja està determinat per les condicions objectives del sistema vigent, que ho ha confiscat tot (6.2.1.). Això significa que en l'espai social del jo no queda cap zona lliure de conflicte i que, per tant, el conflicte s'ha d'interioritzar i elaborar sociodinàmicament. En qualsevol cas l'home ha d'acceptar la definició del medi que troba feta prèviament i l'ha d'incorporar al seu ideal encara que això li representi entrar en conflicte amb ell mateix. Com que no pot transformar la realitat, cal que transformi d'alguna manera la pròpia identitat.

Les conseqüències d'aquesta especial situació no poden deixar de ser importants per al jo i en particular per al super-jo. Interioritzar el conflicte significa, en aquest cas, adreçar l'agressivitat cap un mateix. En una altra situació no fóra necessari captenir-se d'aquesta manera, però quan tot l'espai està confiscat per la definició històrica de la realitat, l'agressivitat que el conflicte desvetlla no pot ser exterioritzada sense anar contra la realitat mateixa i sense, de retruc, sortir-hi perdent un mateix. Interioritzar el conflicte significa a més a més i com a primer pas, fer-se càrrec d'aquesta situació; és a dir, prendre consciència de la realitat de tal manera que el jo es veu empès a absorbir l'agressivitat en el super-jo, que és la instància destinada a definir la realitat. Segons això, la socialització ha

---

[13]. "Lo que necesita explicación, o es el resultado de un proceso histórico, no es la unidad del hombre viviente y actuante, ((por un lado)) con las condiciones inorgánicas, naturalesa, de su metabolismo con la naturaleza, ((por otro lado)) y, por lo tanto, su apropiación de la naturaleza, sino la separación entre estas condiciones inorgánicas de la existencia humana y esta existencia activa, una separación que por primera vez es puesta plenamente en la relación entre trabajo asalariado y capital".- K.Marx y E.Hobsbawm: "Formaciones económicas precapitalistas".- Op. ct., p. 67.

"Propiedad no significa entonces originariamente sino el comportamiento del hombre con sus condiciones naturales de producción como con condiciones pertenecientes a él, suyas, presupuestas junto con su propia existencia; comportamiento con ella como con presupuestos naturales de sí mismo, que, por así decirlo, sólo constituyen la prolongación de su cuerpo (...). Las formas de estas condiciones naturales de la producción són dobles: 1) su existencia como miembro de una entidad comunitaria (...); 2) el comportamiento con el suelo como con algo que es suyo por intermedio de la entidad comunitaria (...)". Op. ct., p. 70.

de ser entesa com un procés que configura el super-jo d'acord amb la circumstància històrica, i com un procés que d'acord amb això no pot deixar de fer-se violència.

Aquesta violència es pot observar d'una manera especial en el procés de ressocialització, quan el noi oscil.la i vacil.la entre adreçar l'agressivitat fora d'ell, sobre el representant de la norma confiscadora de l'espai social, o sobre ell mateix per "normalitzar" la pròpia identitat; però tampoc el procés de socialització deixa de ser violent. És un procés conflictiu perquè quan el jo mira de resoldre el conflicte amb l'altre i amb la realitat, es veu obligat a entrar en conflicte amb ell mateix i a trobar una solució de compromís o d'equilibri entre tots dos extrems.

Aquesta és doncs ara la situació. El vincle social s'ha transformat en una formació sociodinàmica que és el resultat d'afrontar i d'elaborar el conflicte pre-social al llarg del procés de socialització, i si aquest conflicte es planteja és com a resultat del procés històric que ha transformat la societat en un medi alienat pel jo. L'objectiu del procés de socialització és, doncs, incorporar l'espai creat pel capital a la identitat social del jo o, vist des de l'altre cantó, incorporar el jo a la societat capitalista de tal manera que aquesta arribi a ser la seva realitat. Aquesta és la qüestió: que el jo, en la societat capitalista, no es quedi fora de la realitat atès que aquesta ha estat històricament confiscada d'acord amb el capital. El problema és doncs l'alienació, la poca relació que objectivament hi ha entre el jo i el medi comunitari a treballar.

Aquesta fràgil relació és la causa del conflicte pre-social i la condició objectiva que explica la naturalesa i la necessitat del procés de socialització. I si bé és cert que entre el medi que cal treballar i els individus que el treballen hi ha poca relació, la poca que hi ha encara està mal repartida i és desigual. Per aquesta raó, a la societat capitalista no hi ha només un conflicte que és més profund sinó també un desequilibri o contradicció que fa que aquest conflicte, en determinades condicions, es converteixi en dissocial. L'especial relació d'alienació que s'estableix entre el medi capitalista i el jo no sols explica el conflicte pre-social i el procés de la seva elaboració, que és cosa de tots els homes, sinó també el fracàs del procés i el conflicte dissocial, que és cosa només d'uns quants.

VI.- L'ALIENACIO I LA PROPIETAT

En aquest últim capítol de la primera part continuem tractant la qüestió de l'alienació dissocial des de la perspectiva de les condicions objectives que l'expliquen; però ara l'atenció es centra en aquella condició que l'explica d'una manera particular. En el capítol anterior hem dit que, a la nostra societat, hi ha una condició i una dificultat de fons que, d'una manera o d'una altra, afecta tots els homes que hi despleguen la seva existència, però també hem apuntat que, a més a més, hi ha un desequilibri que fa que la dificultat afecti sobretot uns quants. Cal reconèixer que la societat capitalista no és solament alienada, sinó també profundament discriminatòria i desequilibrada, ja que condemna força dels seus membres a viure'n al marge, separats de la resta de la comunitat.

A sota del conflicte dissocial es poden trobar dues menes de dificultat, una que és més genèrica i una altra que és més particular; aquí es tracta d'identificar aquesta segona i d'esbrinar quina és la naturalesa que té. D'entrada, val a dir que sembla que té molt a veure amb la pobresa i amb totes aquelles limitacions que l'acostumen a acompanyar ja que, de fet, la majoria dels delinqüents dels quals aquí es parla, com també en general la majoria de les persones dissocials, són pobres o pertanyen al món dels pobres (10.1.1.). I pensem que això no és pas casualitat. Per aquesta raó afirmem que el problema de la delinqüència, i de la dissocialitat, té a veure d'una manera significativa amb la qüestió de la propietat. Es pot dir que la condició que discrimina és la condició d'expropiat.

Però això no significa que la naturalesa d'aquesta segona condició sigui evident per ella mateixa. Com en el cas de la condició general d'alienació, és una condició que no es pot observar directament, sinó que cal deduir-la d'allò que es pot observar. Així, no diem aquí que sigui la pobresa, sinó que té a veure amb la pobresa o amb la manca de propietat. De la relació que hi ha entre la pobresa, tal com s'acostuma a entendre convencionalment, i aquesta condició ja en parlarem més endavant; primer cal saber en què consisteix l'esmentada condició o quina és la seva naturalesa. L'objectiu del present capítol és arribar a esbrinar què és allò que fa que l'alienació, que és pròpia de tota la societat en general, es manifesti en determinades persones d'una manera especial. Ja s'ha insistit prou a explicar que no és un tret subjectiu propi de la seva personalitat, ni un fet aleatori propi de la casualitat. Cal pensar doncs que es tracta més aviat d'un tret objectiu i estructural propi de la societat i de la diferent posició que aquestes persones ocupen en relació amb aquesta. ¿Quina és aquesta posició? ¿Quina és la relació objectiva que prèviament hi ha entre aquestes persones i la societat capitalista que en dificulta la vinculació i la relació de producció posterior? ¿Quina és la condició que determina el seu mode d'existir i de ser socialment diferents? En principi pensem que la naturalesa d'aquesta condició cal buscar-la en l'àmbit de la relació amb la propietat.

D'altra banda, aquest és el pensament de Marx. El procés de desvinculació que al llarg de la història s'ha donat entre l'home i el seu entorn productiu, i que ha tingut com a resultat l'alienació de fons, Marx l'entén com un procés d'expropiació. I també per la condició d'expropiat explica la particular alienació que experimenta el proletari en relació amb el seu treball.

De totes maneres, si subratllem la importància de la relació amb la propietat, és per raons pròpies de la problemàtica específica que s'està estudiant i que tot seguit caldrà exposar. No obstant això, el pensament de Marx continua sent important per comprendre també la qüestió que ara es planteja, perquè al capdavall el conflicte dissocial depèn del social i hi està íntimament relacionat.

No tots els homes es troben objectivament en igualtat de condicions. Encara que hi ha una mateixa dificultat de fons que és específica de la societat capitalista, no tots els homes poden afrontar-la a partir d'una mateixa condició; n'hi ha que hi experimenten una dificultat addicional. Cal identificar-los i identificar i denominar l'especial condició que els defineix. Certament, es tracta dels dissocials. Però el terme "dissocial", tot i que ja expressa que la qüestió és un defecte del vincle amb la societat, no diu res encara sobre la naturalesa objectiva d'aquest vincle, perquè tampoc especifica de quina societat es tracta concretament. La societat és la capitalista i el vincle i el possible defecte que hi pugui haver, cal explicar-lo a partir del capital. A l'hora de denominar aquestes persones, la seva identitat i la condició diferent que les defineix, caldria fer-ho amb termes que d'alguna manera expressessin l'esmentada relació amb el capital i amb la societat que aquest configura.

Potser un terme que l'expressa força bé és el d'"expropiat", encara que no és gaire habitual. Un altre de més corrent podria ser el de "pobre", però ja s'ha indicat que els termes "pobre" i "pobresa", encara que pel que fa a aquesta problemàtica i a altres de semblants són sovint els més emprats, tampoc acaben de deixar prou clara (si és que no l'amaguen) la implicació estructural que hi ha entre la realitat que signifiquen i el sistema social que l'explica. Pensem, doncs, que és millor emprar un terme que sense deixar de ser força freqüent, estigui més en consonància amb la línia de pensament que es segueix. Per això, quan d'ara endavant calgui referir-se a aquestes persones i denominar-les "objectivament", es parlarà del "lumenproletariat" o del "lumpen" senzillament[1].

---

[1]. "El sedimento más bajo de la sobrepoblación relativa se aloja, finalmente, en la esfera del pauperismo. Se compone -prescindimos aquí de vagabundos, delincuentes, prostitutas, en suma, del lumpenproletariado propiamente dicho- de tres categorías. La primera la constituyen personas aptas para el trabajo (...)". K.Marx: "El Capital". Op. ct., p. 802.

Com se sap, el lumpen és un terme marxista i així l'entenem aquí. Es considera que el lumpen és aquell conjunt de persones que no s'ha incorporat al sistema de producció vigent i que per això resta al marge de la societat i dels seus recursos, i al marge també de la comunitat i de les seves relacions convencionals. El lumpen, per tant, no pot deixar de ser pobre. És pobre en sentit econòmic perquè està fora del sistema econòmic admès, però també és pobre en molts altres sentits, perquè de fet es troba apartat de tots aquells bens morals, culturals i tècnics que acostumen a ser patrimoni de la comunitat establerta. És doncs pobre, sobretot en sentit estructural, atès el lloc que ocupa en l'estructura o sistema social, o més ben dit, perquè no té lloc en el sistema i s'hi troba marginat. Tanmateix, és cert que al lumpen s'hi pot anar a raure o bé perquè s'hi ha nascut o bé perquè s'hi ha caigut procedent d'altres llocs del sistema; però també és cert que un cop s'hi és, el pobre ja és un pobre diferent, un pobre "anormal" la pobresa del qual s'explica per una dinàmica diferent, que és la que aquí cal exposar.

En aquest capítol, doncs, es tracta de fer veure la condició objectiva que és pròpia de les persones dissocials, la condició de lumpen, comparant-la amb les altres condicions més normals. La diferència es palesa en molts aspectes de la vida d'aquestes persones, però es pot dir que arrenca d'una mena de "buit de propietat" que és allò que explica la seva especial dificultat.

6.1.- L'experiència d'alienació en relació amb la propietat

Partim de l'observació de l'experiència dissocial d'alienació per mirar de dir alguna cosa sobre la realitat experimentada i la seva alienació objectiva. Una de les coses que es poden copsar en aquesta observació és la importància que té la relació de propietat - o millor dit, la manca d'aquesta relació - en el fet de l'alienació.

L'alienació social, pròpia de la societat capitalista, suposa la separació de l'individu respecte a la comunitat, però també suposa l'expropiació i la separació respecte al entorn productiu. Per això, en el context del procés d'aproximació que el socialitza, l'individu sovint experimenta una mena de "buit afectiu" (5.1.1.) o intersubjectiu en relació amb l'altre, i també pot experimentar una mena de buit interobjectiu o "buit de propietat" en relació amb el medi a treballar. El cas és que la relació que s'estableix entre l'individu i el entorn productiu és diferent pel fet de fer de mitjancera o no la relació de propietat sobre aquest i, en conseqüència, ho és també l'experiència que se'n té. Ho observarem concretament.

6.1.1.- Diferència en la urgència de la norma

Un dels aspectes en què la diferència es constata és en la qüestió de la norma, pel fet que representa i presenta l'exigència que ve de la realitat social. Podríem creure que a la nostra societat les normes fonamentals són més o menys les mateixes per

a tots, però això es pot posar en dubte. En la seva expressió abstracta les normes poden ser les mateixes; amb tot, en una societat profundament desigual, on hi ha sectors que es troben amb greu inferioritat de condicions, cal reconèixer que les coses no es plantegen per a tots de la mateixa manera. Si es pot afirmar això respecte al conflicte social, amb més raó encara cal dir-ho respecte al dissocial.

Quan el noi delinqüent arriba a la institució per mirar d'integrar-se a la societat, "s'ha de posar a treballar". Aquesta és una norma fonamental que ja es va comentar que, més que de la institució, és de la societat. I s'ha de posar a treballar perquè des que arriba a casa consumeix i fa despeses i d'alguna manera se n'ha de responsabilitzar. Per a una persona que no té recursos propis, l'única manera que té de fer-ho és posar-se a treballar. En aquest sentit la norma l'apressa.

El problema està en el fet que això de treballar i de respondre a la norma al xicot dissocial li pot costar molt; i si no ho fa serà pitjor perquè la seva relació amb la institució i amb ell mateix s'anirà deteriorant i fins i tot pervertint. No hi fa res que el responsable de la institució, en veure el seu conflicte, no l'apressa a complir la norma. La mateixa realitat de les coses i la pròpia consciència ja s'encarreguen prou de recordar-li que ha de treballar sense demora si vol portar-se com cal amb ell mateix i amb aquells que el volen ajudar. El cert és que no té altra opció perquè, com que no té propietat, la seva realitat no li ofereix altre recurs que el seu propi treball.

Val a dir que fins a cert punt el plantejament que fem és cosa d'una època que potser és passada. Aquesta situació avui dia no es planteja d'una manera tan radical perquè de treball no n'hi ha tant com abans. La situació es presenta i es fa urgent d'una manera especial quan es pot treballar sempre que es vol, ja que en aquest cas qui no té cap altre recurs i no treballa queda definit i marcat com a anormal. La desocupació que ara hi ha ha canviat, en part, la situació, però en el fons el plantejament continua sent el mateix de sempre: qui no té recursos alternatius ha de treballar si pot fer-ho; altrament, si no és un malalt, és un mangant o un delinqüent.

Com es pot veure, el que expliquem del noi delinqüent quan decideix de viure d'acord amb les normes de la societat, cal dir-ho de la majoria de les persones adultes, o sigui, de qualsevol obrer. En això no es diferencien. A la majoria de les persones, el procés capitalista de la història no els ha deixat altra alternativa que treballar venent la seva força de treball. Si el noi ha de respondre a les exigències dels altres i respectar els seus drets, si no vol fer mal ni fer-se mal, s'ha de posar a vendre la seva força de treball. Aquesta és la seva condició objectiva a partir de la qual cal que es relacioni amb els altres. No hi ha diverses alternatives com a resultat d'una diversitat de condicions que estiguin al seu abast. La seva condició és la de no tenir recursos propis, i a partir d'ella només pot ser responsable treballant. D'aquí ve la dificultat que experimenta i l'angoixa que l'oprimeix: com que no té altra propietat, si vol respondre al dret dels altres

i captenir-se com una persona, s'ha de posar a vendre el que en principi és l'únic que posseeix i que encara és un valor de canvi, la seva força de treball. Una força, però, que, com aviat veurem, es pot dir que el dissocial no té.

En canvi, qui té alguna propietat no cal que, "amb tanta urgència", sigui treballador; fins es pot permetre alguna demora i no per això anirà contra la realitat dels altres, o contra la realitat històrica que actua al seu favor. Però qui no posseeix res, o és treballador o és dissocial, ja que l'únic mitjà que té d'apropiar-se del que necessita és el treball. Cal que es mantingui referit als altres d'una manera més rígida (sense alternativa) que el propietari; cal que es socialitzi més aviat.

La propietat constitueix una zona lliure de conflicte, un espai que és exclusiu del jo i en el qual l'exigència de l'altre no urgeix tant; un espai que no cal que sigui tan elaborat pel qui té propietat perquè ningú no li'n discuteix el dret objectiu. En canvi, qui res no posseeix no té tampoc cap zona lliure de conflicte, cap espai en propietat on poder estar en pau amb ell mateix. Ell, no ja per realitzar-se com a organisme social, sinó fins per subsistir com a organisme biològic, ha de referir-se a la realitat de l'altre i a la norma que labora a favor de l'altre; ha de ser socialitzat sense demora. Qui no té propietat no es pot alliberar de la urgència del conflicte i es troba, en canvi, enfrontat al buit que ella i la història han deixat i que ell ha de mirar de resoldre. Si a partir d'aquest buit es capté com ho pot fer el propietari a qui no urgeix de referir-se a la propietat de l'altre, delinqueix. Delinqueix quan s'apropia dels recursos de la societat, procurant oblidar el conflicte objectiu que respecte a aquests té amb l'altre; delinqueix quan deixa de referir-los a l'altre i procura de referir-los només a ell mateix. Això, la persona que no té propietat no ho pot fer sense esdevenir dissocial; només ho pot fer qui objectivament és propietari i com a tal pot referir-se a la seva propietat.

La situació que exposem es fa particularment significativa en el cas del jove i de l'adolescent. Quan el noi que no té recursos propis arriba a la institució, s'ha de responsabilitzar d'ell mateix i també de les exigències dels altres; per aquest motiu s'ha de posar a treballar. Però això, en el seu cas significa fer-se adult, adult socialitzat i, per tant, acabar-se de socialitzar ràpidament. El noi que no té llar i que no posseeix altre recurs que la seva força de treball ha de deixar de ser infant més aviat si no vol anar en contra de la seva condició i de la mateixa realitat. No se li concedeix cap demora (E. H. Erikson) en el procés que ha de fer, i es veu abocat a créixer i a resoldre el conflicte ràpidament o a fracassar en el seu intent. A l'hora d'afrontar l'adolescència, que és el procés que condueix el jo a fer-se independent i responsable d'ell mateix, no es pot dir que es trobi en la mateixa condició objectiva que els altres nois, aquell qui no té llar ni cap altra propietat (10.2.3.).

6.1.2.- Diferència en l'entitat de la norma

Hi ha encara una altra dificultat. La realitat normativa de qui no té propietat no sols és més rígida i urgent, no sols és una realitat on la norma i el conflicte ocupen més espai, sinó que té una entitat diferent. L'expropiat no solament "ha de treballar" sinó que el mateix treball, l'acció de treballar, és de naturalesa diferent del treball del propietari. Es podria expressar dient que el jo expropiat ha de treballar una terra que en principi no experimenta com a seva, ha de fer un treball que en principi i directament no és un treball per a ell. Això no s'ha d'entendre només en termes de conflicte social sinó també en termes de conflicte dissocial. Un cas concret ajudarà a comprendre-ho millor.

Un dels nois que ingressaren a la institució tenia una petita propietat ja que els seus pares, en morir, li havien deixat una caseta als afores de la ciutat. Era un noi com molts altres que hi havia a la institució, amb força dificultat a l'hora de treballar; però, en canvi, no semblava experimentar-ne cap quan es tractava de "treballar" la seva propietat. Sovint hi anava i es dedicava a reparar la petita caseta que queia de vella i d'abandonada. Allà feia de paleta, de fuster, de manyà, de lampista i de tot el que calgués. A la vegada, però, sempre continuà plantejant problemes a l'hora de "treballar normalment". Aquest és el fet. A aquest noi no li costava de treballar en funció de la casa de la qual era el propietari, però li costava de treballar en funció de la societat, que no havia aconseguit d'incorporar fent-la casa seva. A pesar de tot, s'ha de dir que el que el xicot feia a la seva caseta no era pas treballar, treballar en sentit autènticament històric, ja que la seva activitat no tenia aleshores aquella entitat generalitzada que el treball, a través de tot el procés històric, ha arribat a assolir. En les condicions vigents, treballar significa conrear la terra d'altri, i ser un bon treballador vol dir no tenir dificultat de treballar en funció de la propietat aliena. Representa llevar-se de bon matí i fer un horari determinat perquè així ho exigeix la norma de l'altre; significa anar a una fàbrica amb la qual el jo no té res a veure, i posar-se a fer feina sota les ordres de l'altre, que és qui porta la iniciativa i qui es queda amb el producte del treball a canvi d'una compensació que permet de viure i de realitzar-se com a propietari d'altres petits dominis. Treballar doncs, a l'actual societat, significa per a la majoria de la gent fer-ho a partir de la condició d'expropiat, i fer-ho, per tant, assumint i passant per sobre d'aquesta condició d'alienació objectiva[2].

---

[2]. "El trabajo no ha existido siempre en el sentido en que lo entendemos en la actualidad: apareció con los capitalistas y los proletarios. Hoy designa una actividad que se ejerce: 1º) por cuenta de terceros; 2º) a cambio de un salario; 3º) según formas y horarios fijados por el que paga; 4º) orientada a fines que no ha elegido por si misma. El obrero agrícola ejecuta un "trabajo"; el minero que cultiva sus puerros en el patio de su casa, ejerce

No és aquesta la condició del treball del propietari, sinó la del proletari. Qui és objectivament propietari no es troba en aquesta condició i, per tant, el seu treball té una entitat diferent. El propietari més aviat es troba en una condició semblant a la que es trobava aquest noi respecte a la seva caseta. I el seu treball, per conseqüent, s'assembla més al que el noi feia a casa seva que no pas al que hauria d'haver dut a terme a la societat, que és el que ha de fer qualsevol persona que, com ell, es trobi sense propietat.

Però el noi de la caseta no era, de fet, treballador i més que del proletariat formava part del lumpen. Respecte a la societat mantenia una relació de separació i per això la seva experiència de treball era diferent no sols a la del propietari sinó també a la del proletari. En comparació amb aquest, la seva era una experiència fins de major alienació i, a la pràctica, una experiència d'impossibilitat.

6.2.- El lumpen

Cal advertir que l'experiència d'aquest noi enfront del treball no era només individual, i menys encara la d'un individu anormal; era una experiència en relació amb la societat, que deriva del lloc que ocupa l'individu en l'estructura d'aquesta i, en especial, pel que fa a la relació amb la propietat. No era un símptoma d'un desequilibri psíquic sinó un símptoma dissocial i, al capdavall, l'expressió d'un desequilibri objectiu i social.

De fet, una experiència semblant a la d'aquest noi és bastant típica dels marginats i, més concretament, dels dissocials. Cal tenir en compte les gairebé infinites variacions personals, però en definitiva és una experiència que està determinada per la pertinença al món dels qui no tenen propietat i, d'una manera especial, al lumpenproletariat.

¿Quina és, doncs, la condició objectiva del lumpen? ¿Què és el que objectivament converteix una persona, o un grup de persones, en lumpen i, al capdavall, en dissocial? ¿Què és el que fa que l'individu, a l'hora de relacionar-se amb el medi de treball, experimenti que n'està profundament alienat i ho estigui de veritat? És un dèficit en la relació de propietat o, si es vol, la condició objectiva d'expropiat.

6.2.1.- La condició d'expropiat

Al noi de la caseta no li costava de treballar la seva propietat, però li era gairebé impossible de treballar a la societat. Cal insistir en aquesta dificultat ja que, com hem fet notar en altres ocasions, és una de les experiències més freqüents i més doloroses del dissocial. Si a ell li costa sovint de treballar no és pas per l'esforç físic o psíquic que la tasca pot

---

una actividad libre".- André Gorz: "Adiós al proletariado".- Editorial El Viejo Topo; 2a edic.- Barcelona, 1982. p. 9.

arribar a requerir; no és, per exemple, perquè costa de llevar-se de bon matí, o perquè la màquina que ha de fer funcionar és pesada. Ni tan sols el defecte està en la poca compensació econòmica que tot plegat sovint li suposa. La dificultat es troba en el buit de propietat que estranya el jo de la terra, convertint-ne el conreu original en treball normatiu i alienat.

D'altra banda, el gran alicient de la delinqüència, el que fa que el noi es vegi més amb cor de delinquir que no pas de treballar, és que l'activitat delictiva constitueix com una mena de treball "pel seu compte", una feina artesanal que no està mantinguda per dins per la norma de l'altre, ni referida a la realitat generalitzada, a no ser només pel cantó de fora. En contra, doncs, del que molts pensen, el dissocial delinqueix no perquè la seva sigui una feina de "contingut" més fàcil i plaent. Més aviat diríem que gairebé sempre és força més dura, mal pagada i insegura que el treball normal. Però és la "seva" feina, el seu mode d'existir a partir del fet que està separat d'una terra i a la vegada referit a aquesta, que ja ha estat anteriorment expropiada.

Tots els béns de la terra, fins la mateixa terra, són béns expropiats històricament i capitalísticament, expropiació defensada i sancionada per la norma de la societat que està vigent. No hi ha béns naturals a disposició del jo, ni terra de conreu natural de què el jo pugui apropiar-se pel simple fet de treballar-la. Tot està confiscat i no hi ha cap espai ni cap objecte neutral; no hi ha "terra de ningú" (5.2.). Si el jo, atesa la seva condició de separat, es veu obligat a existir, a realitzar-se i a treballar pel seu compte, tot prescindint de la propietat històricament vigent, només ho pot aconseguir fent "apropiacions indegudes", en contra de la norma de la societat i de la definició vigent de la realitat material. No hi ha altra opció: o bé el jo s'apropia de la terra, socialitzant-se i formant part de la comunitat treballadora en el sentit històricament vigent; o bé queda separat de la seva comunitat i enfrontat amb ella, pel fet de continuar referit al mateix medi material, definint-lo, però, i apropiant-se'l pel seu compte.

La delinqüència, per tant, significa treballar, però treballar "com si" la història no hagués passat. Viure de la delinqüència és un mode a-històric - i per tant, antihistòric - d'existència social; és a dir, el mode de produir i de reproduir-se que tenen aquells que parteixen de la situació de separats de la comunitat i de la condició d'expropiats de la terra. Altres modes són, per exemple, la prostitució i la mangància. Una altra opció és treballar en feines informals i pel seu compte, com ho fan els anomenats "quinquis". Encara una altra opció és reduir al màxim les necessitats més elementals fins al límit de la pura subsistència i quedar-se a viure al carrer, sense aixopluc i remenant les deixalles per poder menjar alguna cosa. Fins hi ha persones que fan una mica de tot; que participen una mica de cada un d'aquests modes mencionats o d'alguns en particular.

Són maneres d'existir socialment anormals perquè parteixen de la no-assumpció de la norma, malgrat que externament s'hi

refereixin. Es tracta de persones que no han pogut assumir la seva realitat històrica, la qual, però, no deixa de marcar del tot la seva existència i el seu destí. Són com una mena d'anacronismes vivents que, tot i no tenir dret històric d'existir, s'entesten a fer-ho.

Aquesta és la condició del lumpen, la seva naturalesa. Però ¿quina n'és la gènesi? ¿Com s'ha pogut arribar a aquesta situació? Pel que fa als individus, cal contemplar-ne cada història en particular, però abans hem de donar un cop d'ull a la història de la societat com a tal, sense la qual la història dels seus individus tampoc es podria explicar.

D'entrada caldria advertir que, en un sentit genèric, de lumpen més o menys sempre n'hi ha hagut a totes les societats. Per desgràcia, els pobres i els miserables no són pas patrimoni exclusiu de la societat capitalista; i si es vol entendre la condició del pobre, concretament la del lumpen, a la nostra societat, la seva situació i la seva gènesi, cal saber quina és la condició i la gènesi del capital. Una cosa semblant va dir Marx referint-se a la condició i a la gènesi del proletariat. Segons Marx, encara que de proletariat n'hi ha hagut també en altres societats, si se'l vol entendre tal com és ara cal explicar-lo en funció de les condicions de la producció capitalista, que és la que està vigent[3]. En un sentit semblant, el lumpen no és un producte natural sinó un subproducte del capital, que cal explicar també com un dels seus resultats i entendre en el context de la seva societat.

De fet, el procés d'acumulació del capital, pel cantó oposat, és un procés d'expropiació, i no sols dels mitjans de producció sinó també de la mateixa activitat productiva i del seu resultat. Per això a la societat capitalista l'home es pot trobar del tot alienat. Si el seu treball no esdevé capitalista no té valor i no és treball; i si el producte del treball no és la plus-vàlua no val res: "La producción capitalista no sólo es producción de mercancía; es, en esencia, producción de plusvalor. El obrero no produce para sí, sino para el capital. Por tanto, ya no basta con que produzca en general. Tiene que producir plusvalor. Sólo es productivo el trabajador que produce plusvalor para el capitalista o que sirve para la autovaloración del capital". (K.Marx: "El Capital".- Siglo XXI Editores, 3a edic. Madrid, 1976.- Llibre 1r, pg. 616). Per la

---

[3]. "En esta superficial analogía histórica se olvida lo principal: en la antigua Roma, la lucha de clases sólo se ventilaba entre una minoría privilegiada, entre los libres ricos y los libres pobres, mientras la gran masa productiva de la población, los esclavos, formaban un pedestal puramente pasivo para aquellos luchadores. Se olvida la importante sentencia de Sismondi: el proletariado romano vivía a costa de la sociedad, mientras que la moderna sociedad vive a costa del proletariado." K.Marx: "El Dieciocho Brumario de Luis Bonaparte".- Editorial Ariel.- Barcelona, 1985. P. 7.

mateixa raó, tampoc val el treballador si no es deixa subsumir i configurar pel capital. L'home, doncs, està alienat; ho està com a treballador quan produeix per al capital, però si no ho fa així fins i tot com a home queda alienat, perquè aleshores resta marginat de la seva comunitat, que és la capitalista, i no es pot realitzar socialment.

Que no es pensi que tot això és només una teoria allunyada de la realitat. La situació del lumpen palesa prou que és veritat. Encara que en sigui la cara oposada, el lumpen és també part del capital. Però n'és la cara fosca i no es veu o no és reconegut com a tal. En relació amb la problemàtica que estem tractant, ni l'expropiació és un fet ja passat ni l'alienació és un concepte purament filosòfic, sinó una realitat profundament, i a vegades dolorosament, encarnada en la vida dels homes de la nostra societat.

Pensem en aquell home o en aquella dona que no té casa ni família i habitualment dorm al carrer. ¿Quí és? És una mena de "clochard" de París, però a casa nostra, entre els treballadors socials, se l'acostuma a anomenar el "crònic" o el transeünt".¿Per què es troba així? És cert que no té casa ni té res, però perquè tot li ha estat expropiat. Ni un portal, ni un racó de la ciutat és lliure de propietat, i no el pot fer servir lliurement. La societat sencera és un cúmul de mercaderies i ella mateixa és un gran mercat; l'altra cara de la moneda és que no hi ha res que no estigui expropiat i que no s'hagi de comprar si es vol consumir. Malgrat això, el problema d'arrel no només està en l'àmbit del consum sinó que arrenca de l'àmbit de la producció. El problema d'aquest home es troba en el fet que no pot produir a la manera capitalista i, en canvi, l'únic medi que hi ha disponible és el del capital, que tot ho ha subsumit. Ell, per tant, no pot produir. Amb tot pot ser un home sa, intel.ligent i manyós, capaç de treballar i de fer moltes coses en general, però és incapaç de fer-ho en el medi del capital que no és seu ni ha pogut ni pot fer seu. És com un treballador que té bones mans però que les té buides i que les mou en el buit. No és un treballador en realitat, en la realitat històrica on li ha tocat produir.

Tot i així, no està fora d'aquesta realitat i ell prou que ho sap. Per això dorm al carrer i menja també de les deixalles del carrer. Ell no produeix i, per consegüent, no guanya res i no pot exigir. No té dret a consumir els productes del capital, que són tots els que hi ha. Ni tan sols té el dret que pugui tenir un malalt o una persona incapacitada perquè no ho és. De tot això, en té consciència. Per aquesta raó procura ocupar el menys espai possible en un medi que no li pertany i on no "fa res" ni té "res a fer". No planteja exigències ni necessitats. Tanmateix no és una qüestió de poca autoestima o de complex d'inferioritat sinó, en primer lloc, de condicions reals d'inferioritat. Si de cas s'experimenta que no val perquè realment és així en el medi del capital.

Tampoc és una qüestió, com a vegades es diu, de falta d'estimació per part dels altres, sinó de separació objectiva respecte al capital i a la seva producció. No és només estimant

que es fa comunitat sinó coincidint en el mode de producció i en el mode d'apropiació que se'n deriva. "Realment", és difícil d'estimar a qui es troba a l'altre cantó i al final s'acostuma a deixar-lo d'estimar (4.1.1.). Per això el "transeünt" és un home marginat, oblidat, un home sense relació. Però ell ja s'hi avé i demana només que el deixin tranquil tal com procura deixar tranquils els altres.

El cas del delinqüent és diferent. No ho és la condició objectiva, que continua essent la del lumpen, però ho és la reacció. El delinqüent no es resigna a no fer res i a no ser res, és a dir, a no produir i a no consumir; però a partir de la seva posició només ho pot fer i ho fa en contra dels altres i de la realitat. Això és el que mira d'evitar el "transeünt". Potser per consciència moral, o potser perquè sap que si ho prova serà pitjor, o potser una mica per tot plegat, mira d'evitar l'enfrontament. El delinqüent, en canvi, s'hi afanya i malda per afirmar la seva existència encara que sigui en la negació. I al capdavall sempre hi surt perdent. Encara que de moment pugui anar tirant, de fet només pot anar endavant a base de perjudicar els altres i només pot respondre a les exigències pròpies negant les alienes[4]. Tot això no cal dir que li fa mal. Li fa mal moralment, humanament i també a vegades psíquicament, perquè, a partir de la separació que hi ha entre ell i els altres en l'àmbit de la producció, es veu empès a separar-se'n en la resta de la relació[5]. De fet, a la nostra

---

[4]. Quan hem hagut d'explicar les "raons" del delinqüent, algunes vegades algú ens ha dit: "És cert que aquestes persones es troben en males condicions, però no delinqueixen només per poder viure sinó que fan mal sense miraments. Quan roben, sovint destrossen la casa o el cotxe encara que no els pugui servir de res, o fins lesionen les persones sense tenir-ne necessitat. ¿No creu, doncs, que són dolents, homes bastant inhumans?". I acostumem a contestar que té raó qui diu això. Però aquesta és la pitjor conseqüència del fet que intentem explicar. No sols la gent els dóna la culpa sinó que realment són culpables. A partir de la seva condició, només poden viure i realitzar-se a l'altra banda de la frontera, en contra dels altres i, per tant, agredint i sent agredits. El que aleshores pugui passar ja són vicissituds d'aquesta mena de combat en el qual també els altres intervenen activament i no sols com a víctimes sinó també com a agressors. Vegeu doncs quin és l'estrany poder que té la nostra societat, que no sols culpa els més febles sinó que els fa culpables de veritat.

[5]. A vegades es diu que el delinqüent és un psicòpata sense consciència i es fa servir, per tant, el concepte de "psicopatia" per explicar la delinqüència. Però més aviat cal dir-ho al revés. La falta de consciència o d'empatia humana, és a dir, l'anomanada "psicopatia", és més l'efecte que la causa de la dissocialitat. Quan l'home, en la seva relació amb l'entorn productiu i d'apropiació, es veu obligat a existir en contra dels altres, no sols no s'hi pot identificar socialment sinó que tendeix a

societat no es pot fer comunitat en relació amb la cultura, amb la moral i fins i tot amb la humanitat, si no es fa comunitat respecte a la producció, que és la relació "fonamental".

Val a dir que el capital no sols expropia els homes del valor econòmic sinó també de gran part dels altres valors humans. Només cal conèixer una mica a fons el lumpen de la gran ciutat. En general està integrat per delinqüents i prostitutes, drogaaddictes i mangants, i també per ignorants i analfabets, per malalts físics i mentals. Ja hem dit que tot això no és casual sinó que és la cara fosca del capital. Tanmateix, la societat capitalista és brillant, plena de riquesa, de cultura i de refinaments de tota mena, científics, estètics i morals. Però aquesta és només la cara bonica del capital, que si en aquest cantó brilla tant és perquè confisca la resplendor mentre expulsa la foscor, com si no fos cosa d'ell, cap a la cara oposada que resta amagada i al capdavall oblidada. "Esta ley produce una acumulación de miseria proporcionada a la acumulación de capital. La acumulación de riqueza en un polo es al propio tiempo, pues, acumulación de miseria, tormentos de trabajo, esclavitud, ignorancia, embrutecimiento y degradación moral en el polo opuesto, esto es, donde se halla la clase que produce su propio producto como capital" (K.Marx: "El Capital".- Op. ct. Llibre 1r, p. 805).

Aquest és el pensament de Marx, però com que quan l'exposa parla del proletariat, hi ha qui pensa que tot això ja ha deixat de ser veritat. A mesura que la societat ha anat avançant i l'obrer ha anat millorant, es diu que la crítica marxista ha perdut actualitat i que, si de cas s'ha de continuar, cal fer-la en un altre sentit. Això no és veritat. Pot ser veritat pel que fa al problema de l'obrer, però pel que fa al del lumpen la crítica de Marx conserva tot el seu significat i fins i tot té més sentit que mai. D'això, però, l'obrer i tota la societat en general no n'és conscient. A mesura que la classe dels treballadors junt amb les altres han anat perdent les seves diferències més radicals i s'han anat integrant en una realitat social més complexa, el sentit de la crítica marxista més original no s'ha perdut sinó que s'ha refugiat, radicalitzant-se fins i tot encara més, en la realitat separada del lumpen. Però també s'ha amagat més. La societat capitalista (o postcapitalista, si es vol) continua sent una realitat que, com a tal, és alienada i alienadora, i per la mateixa raó no té consciència de la seva alienació ja que aquesta només apareix i és posada en el sector del lumpen, un sector al cap i a la fi separat, que la societat es mira com si fos un cos estrany. Aquest és el problema del lumpen; un problema "estranyat" de la societat però que no deixa de ser-ne el resultat.

No és estrany, doncs, que tots aquells coneguts prejudicis que la classe benestant d'abans tenia de la classe baixa dels treballadors, ara els treballadors i la societat en general els refereixin al lumpen, i fins d'una manera pitjor. Segons aquests criteris el problema del lumpen és una qüestió d'indolència i de

---

desidentificar-se'n profundament.

falta d'empenta, o de falta d'educació, o d'immaduresa personal i fins i tot de mala voluntat. Mentre culpa el lumpen del seu problema, la societat pot viure sense culpa i alhora d'acord amb el capital i les seves exigències, tot i que és així com es genera el problema i el conflicte dissocial.

El fet és que societat capitalista i lumpen són termes correlatius i que la gènesi del lumpen és la gènesi del capital. És cert que les coses han anat millorant força per a la majoria de la gent, però no pas pel que fa al lumpen, que més aviat s'ha anat enquistant. Per sota de les lleis de l'economia actual que, malgrat les seves crisis, continua creant riquesa i prosperitat, hi ha vigent la llei del capital que, tal com Marx va explicar i denunciar, no deixa de crear, per l'altre cantó, desigualtat, pobresa i alienació. Diguem el que diguem, aquesta contradicció mai no ha estat superada ni ho pot ser en les condicions del capital; la societat del benestar pot ser un bell somni i sobretot una coartada eficaç, però no una realitat per a tots plegats.

6.2.2.- El lumpen i el proletariat

En aquest apartat continuem tractant la distinció que hi ha entre el lumpen, tal com l'entenem, i el pobre en general, atès que es pot objectar que hi ha aspectes que encara no queden prou clars. Un d'aquests aspectes o qüestions és la distinció entre el lumpen i el proletariat, distinció que cal esbrinar més explícitament ja que també el proletari, en el pensament de Marx, està definit per la condició d'expropiat. ¿Què és el que diferencia el lumpen del proletariat? ¿Què és el que fa que individus que semblen trobar-se en la mateixa condició objectiva d'expropiació, uns quedin constituïts en proletaris i altres en dissocials que rellisquen fins al lumpenproletariat? Hi podem respondre dient que els primers són els qui s'avenen a treballar mentre que els segons no ho volen fer. Però en aquest cas, ¿la diferència ve de l'individu i no de la societat? ¿És una qüestió purament subjectiva de la seva personalitat, que res o poc té a veure, si no és d'una manera indirecta, amb la situació objectiva en què es troba a la societat i en el lloc que ocupa en l'estructura d'aquesta?

Avui dia es parla molt dels pobres i dels marginats. S'acostuma a entendre que els marginats són els que no tenen accés fàcil als béns més necessaris de la societat i que no participen de les seves àrees de poder i de decisió[6]. Són, doncs, aquells ciutadans que no compten o que compten menys. Actualment també es parla força de la nova pobresa o dels nous pobres, referint-se en aquest cas a aquell sector de la població que, sobretot a causa de les noves tecnologies, ha estat separat del seu lloc de treball i engruixeix la llarga suma dels desocupats sense esperança. Aquí no ens ocupem directament d'aquesta mena de marginats. Entre aquests i els que anomenem lumpen hi ha una diferència profunda que quasi

---

[6]. Vegeu, de G.Germani: "El concepto de marginalidad".- Nueva Visión.- Buenos Aires, 1973.

mai no es té en compte i que per això cal explicar. Es pot expressar dient que el lumpen no és el pobre en general; no és qui no té "propietat", sinó bàsicament qui no té "relació de propietat".

Volem dir que el lumpen no sols no té res en propietat sinó que no pot tenir res; i que la seva pobresa, per tant, no és només una qüestió de fet sinó també de dret. El lumpen no té dret a tenir res perquè està separat de la societat, que és la que sanciona el dret i determina les regles i el joc de la propietat. Si no té propietat és perquè no té relació amb l'àmbit d'aquesta, és a dir, no té relació amb la societat, que és d'on ve la propietat. Per això el lumpen és pobre, ho és d'una manera tan especial que fa que no se'n pugui sortir. Està atrapat en el cercle viciós de la pobresa des del moment que està desvinculat de l'entorn productiu capitalista i també, per tant, del medi d'apropiació. La seva condició no és la del treballador, ni tampoc la del treballador desocupat; en realitat ni tan sols és un treballador, és a dir, un productor de capital. No és que no tingui treball sinó que, com que està separat del medi a treballar, no en pot tenir mai. Per aquest motiu la seva pobresa és diferent, més profunda i més infranquejable.

Del lumpen es pot dir que és pobre perquè no treballa, com es pot afirmar de qualsevol treballador desocupat; però també es pot formular al revés i així s'explica millor la seva condició: el lumpen no sols és pobre perquè no treballa, sinó que no treballa perquè és pobre. És tan pobre que no només ha estat expropiat dels mitjans de producció com el proletariat, sinó que a més a més ha estat expropiat i separat del mateix medi productiu que és la societat; és tan pobre que ha estat expropiat fins de la seva força de treball. El treballador desocupat no pot vendre la força de treball perquè no troba mercat, però en el cas del lumpen val a dir que si no la pot vendre és senzillament perquè no en té. No té força de treball "proletària", és a dir, força configurada d'acord amb el capital i que el capital pugui fer servir. Per això la seva és una pobresa radical, una pobresa que ve d'arrel[7].

No s'ha de confondre la pobresa del lumpen amb la del treballador, ni tampoc amb la del desocupat, per severa que aquesta pugui ser. Una frontera les separa, la frontera que marca els límits de la societat i també els límits de la propietat. De

---

[7]. En la línia del pensament marxista, quan es parla de la "força de treball" no s'acostuma a tenir en compte la problemàtica que estem tractant i, per tant, es fa des d'una altra perspectiva. Amb tot, a l'hora d'aprofundir la relació entre l'alienació del treballador i la del dissocial, també el concepte de "força de treball" que es fa servir per explicar el proletariat es pot fer extensiu al lumpen. En aquest cas la "força de treball" cal entendre que no és només la força del seu organisme biològic, sinó que és també la força del seu organisme o identitat social; aquella que té l'individu com a membre que ha arribat a ser de la seva comunitat.

treballadors, no cal dir que també n'hi ha de molt pobres, però malgrat la seva pobresa encara tenen la riquesa del vincle social, que no deixa de ser un producte de la relació que han rebut de la comunitat i que fa que hi pertanyin. La diferència que hi ha entre una i altra pobresa és la que hi ha també entre el lumpen i el proletariat. Aquest no té propietat; aquell, però, ni té "relació amb la propietat".

¿Com s'ha d'entendre aquesta mena de "relació de propietat" que té el proletari i de la qual el lumpen està mancat? ¿D'on li arriba en el cas del primer i per què falla en el darrer? Aquesta relació cal dir que procedeix del procés de socialització, però això es podria entendre malament. Es podria entendre, per exemple, com si el vincle social, que n'és el resultat, fos només fet d'ideal, o com si la tasca de vinculació només s'hagués d'atribuir a la formació de l'ideal. Ja vam assenyalar que aquesta fóra una manera massa idealista d'entendre el procés de socialització i el vincle amb la societat; no es podria acabar de copsar el paper que positivament hi té també la propietat i la relació amb la propietat.

El vincle social està fet d'ideal i també de propietat; i, si és cert que l'ideal és eficaç per vincular, també ho és que la propietat hi contribueix i hi aporta la seva eficàcia particular. La relació i el fet de la propietat no deixa d'incidir i d'estar present en el procés de socialització i en el seu resultat.

Que la propietat és important i eficaç pel que fa al procés de socialització, en primer lloc és un fet d'observació que es pot comprovar en el cas del noi de la caseta, que gaudia espontàniament treballant el que era seu. La propietat té el poder de referir el jo a l'entorn productiu de tal manera que no se'n senti alienat. Aquest és un fet que cal tenir en compte a l'hora d'explicar la socialització, com també s'ha de tenir en compte l'expropiació a l'hora d'explicar la dificultat que hi pugui haver. En relació amb l'entorn productiu, qui en té propietat no es troba en la mateixa condició d'aquell que no en té. En aquest sentit la propietat és eficaç, però també ho és en sentit oposat, la manca de propietat.

En segon lloc, la importància de la propietat també es pot comprendre a partir del que s'ha dit en el capítol anterior sobre la gènesi capitalista de la relació sociodinàmica amb el medi de la societat (5.3.2.). La qüestió, tal com sovint s'acostuma a plantejar, és la següent: ¿com és que a partir d'una mateixa condició objectiva de manca de propietat hi ha qui es fa proletari i hi ha qui cau en el lumpen i es fa dissocial? El misteri no està a saber com és que l'expropiat cau en el lumpen, sinó a saber com és que generalment no hi cau, sinó que serva la relació amb la propietat i el vincle amb un medi que no és seu. Aquest misteri es comença a resoldre quan s'observa, com abans s'ha explicat, la importància que té, pel que fa a la relació interobjectiva amb el medi, la relació intersubjectiva amb aquells que el representen i que d'alguna manera hi tenen propietat. O, altrament dit, el misteri es resol si es té en compte que la relació amb el medi

material s'ha "sociodinamitzat" i que, per tant, ha entrat a formar part d'un joc de forces diferent i d'una altra funció.

Això no vol dir que, davant la relació amb les persones del medi, la relació de propietat sobre aquest, a l'hora de vincular-s'hi, ja no sigui prou important, sinó al contrari. Vol dir que la relació de propietat ha estat elevada a un altre nivell de realitat i que ara, per tant, també en aquest altre nivell és eficaç. La propietat és més que un fet jurídic; és un fet sociodinàmic que labora amb vista a l'establiment del vincle social. Per això la propietat, en funció del procés de socialització, és un fet important; però també per això és un fet important la manca de propietat. És el fet que explica que la pobresa sigui factor de dissocialitat (10.1.2.).

La vinculació amb el medi és funció de dues forces de sentit oposat: la força sociodinàmica de vinculació, que opera en l'àmbit de la propietat, i la força d'alienació i de desvinculació, que representa la manca de propietat. No és estrany que la societat capitalista estigui plena de zones buides "en profunditat", on el buit no és sols de propietat sinó també de vinculació sociodinàmica amb l'entorn productiu. Aquest és el preu que ha de pagar la societat del capital. Malgrat l'expropiació que li és inherent, aconsegueix mantenir el vincle amb el medi de la comunitat gràcies a la força que envers la comunitat conserva el jo a partir de la resolució edípica i del seu resultat; i per la mateixa raó, quan es perd la propietat sobre el medi, és fàcil que es perdi també la vinculació sociodinàmica amb aquest. Quan no hi ha propietat, la ruptura del vincle social és més que una eventualitat ja que, com que queda debilitat per un extrem, és fàcil que es trenqui per l'altre i finalment es trenqui del tot. A partir d'aquí, una pila de factors poden influir en el seu fracàs, i fins i tot en aquest sentit - com a vegades es fa, però sense reconèixer-ne la dinàmica de fons - es pot parlar d'aleatorietat.

Quan en alguna zona de la societat el buit ja s'ha creat, l'aleatorietat, o en el seu cas la probabilitat, deixa pas a la determinació. Aquesta és la condició del lumpen. Quan l'individu neix i creix en aquesta mena de buidor, que no és sols de propietat sinó també de vinculació, queda condemnat al lumpen perquè no té plataforma (funció paterna) on agafar-se i rellisca fins al fons. D'aquesta manera el lumpen, aparentment convertit en causa d'ell mateix, es va reproduint sense parar. Quan el procés d'expropiació del capital es desplega del tot i la dissolució dels vincles arriba al final, el camí que s'emprèn en general no solament no té retorn, sinó que es va separant cada cop més del medi i de la comunitat i fins genera una nova separació.

La transformació de la relació objectiva amb el medi en una relació de naturalesa sociodinàmica no sols ha donat força de vinculació a la propietat sinó que també ha donat força de propietat al vincle social. Per raó d'aquesta transformació s'han interioritzat o introduït, una dins l'altra, la relació amb el medi pel que fa a les persones i la relació amb les persones pel que fa al medi. Les dues relacions s'han acoblat i simbiotitzat en una mateixa entitat sociodinàmica, i ara el procés de socialització cal

entendre'l també com un procés d'apropiació. En aquest sentit la propietat no sols opera com una causa de vinculació sinó que també n'és l'efecte. Així s'explica que, malgrat la seva expropiació, el proletari pugui apropiar-se del medi de la societat i pugui servar la relació amb la propietat.

De la mateixa manera que el procés històric que aliena l'home de la terra és un procés d'expropiació, el de socialització que l'hi torna a vincular no pot ser sinó un procés d'apropiació del medi material a treballar. En realitat, l'objectiu de la socialització és, més concretament, convertir el treball alienat que el noi de la caseta mirava de fer a la societat, si no en aquell altre que feia a la seva propietat, almenys en treball proletari. O, dit d'una altra manera, l'objectiu és apropiar-se de la societat o fer-ne la pròpia llar.

L'home s'apropia de la llar i després de la societat no sols en relació amb les persones del medi sinó també, i específicament fins i tot, en relació amb el medi, que és la base material de la comunitat (1.3.1; 1.3.2.). Per tant, el que es tracta és que el jo i el medi comunitari de producció es vagin implicant mútuament. D'acord amb això és molt important la relació que s'estableix entre el jo i els altres i, al principi sobretot, entre el jo infantil i les figures paternes que als seus ulls són les que li donen la propietat sobre el medi que aleshores és la llar; però a mesura que el jo es fa adult i independent, comença a ser més important la relació d'apropiació que entre el jo i el medi material s'estableix directament.

L'apropiació del medi per part del jo s'esdevé pel treball. El jo s'apropia del medi quan el treballa i a poc a poc el va dominant, alhora que s'hi va identificant. Amb el seu treball sobre el medi l'home el transforma, li dóna la seva imatge i el fa seu[8]. Per mitjà del treball, terra i home s'impliquen mútuament i la terra es fa de l'home i l'home es fa de la terra. D'aquesta manera, aquell que, en les condicions vigents, neix encara sense definició objectiva i sense propietat definida, es va convertint en propietari de la nova terra que és la societat, i en portador d'una identitat determinada, com a fruit del seu treball.

Per això l'infant que té llar va a l'escola a treballar, per apropiar-se de la societat i esdevenir un dels seus membres. L'infant es fa seva tant la societat com el seu entorn productiu, estudiant a l'escola; i el jove estudiant a la universitat. Però també es fa seva la societat l'obrer que treballa a la fàbrica, i

---

8. "En el acto mismo de la reproducción no sólo se modifican las condiciones objetivas, p. ej. la aldea se vuelve ciudad, la tierra inculta, campo despejado, etc., sino que también se modifican los productores, en tanto despliegan nuevas cualidades, se desarrollan a sí mismos a través de la producción, se transforman, construyen nuevas fuerzas y nuevas representaciones, nuevos modos de interrelación, nuevas necesidades y nuevo lenguaje." K.Marx y E.Hobsbawm: "Formaciones económicas precapitalistas". Op. ct., p. 73.

el seu propietari. I ho fa qui posa un petit negoci i procura que vagi creixent; i qui participa en les accions de la gran empresa i fins i tot qui hi fa només de porter. Tot això condueix el jo i el medi a implicar-se mútuament; tot això socialitza; forma part de la socialització i continua el seu primer procés i el renova sense parar. Tot això fa que l'home pertanyi a la nova terra de la societat, que l'home, tot enriquint la terra amb el seu treball, amb la terra s'enriqueixi ell mateix.

Totes aquestes relacions que el jo estableix amb el medi material de la societat, relacions d'aprenentatge i de treball, personals, socials i de tota mena, també formen part del vincle social. L'eix interior del vincle certament és la relació d'ideal que refereix el jo i els seus lligams amb el medi històric que està vigent i que permet que el jo no treballi en el buit, i són aquestes relacions les que creixen i giren al voltant de l'ideal, les que a poc a poc el van encarnant i li donen consistència en l'àmbit de la realitat. D'aquesta manera, pel que fa a la definició comuna del medi material, la referència ideal del jo cap als altres es va assegurant a mesura que el jo es va relacionant cada cop més amb el medi així definit i se'l va fent seu.

Aquest treball d'apropiació necessita un nucli per on poder començar. En un medi que és expropiat, el jo necessita que la societat li proporcioni primer un nucli de propietat on es pugui agafar per poder, a partir d'aquí, avançar en l'apropiació; una plataforma on es pugui recolzar en el seu procés de socialització. Tanmateix, en el cas del lumpen i del proletariat, aquesta plataforma no pot ser la propietat perquè la condició d'ambdós és la de ser expropiats. Però ja s'ha explicat que l'apropiació del medi expropiat és una operació i una relació de naturalesa sociodinàmica i, per tant, també ho ha de ser la plataforma que la possibilita i que és la relació de propietat que, de part dels altres, el jo ha de rebre primer. En la societat capitalista, la propietat en sentit sociodinàmic, o pel fet que constitueix el nucli necessari per a la socialització, és una interrelació que no és sols inter-objectiva sinó també inter-subjectiva; es tracta d'una relació del propietari i amb el propietari i no sols amb la propietat. Proporcionar aquesta plataforma o relació de propietat forma part també de la funció paterna de la llar i gràcies a ella és possible la "socialització proletària", és a dir, la del jo que no té propietat.

D'aquí ve la diferència que hi ha entre el lumpen i el proletariat. Encara que la condició objectiva de tots dos sigui la de ser expropiats, el lumpen, a més a més, no es pot apropiar del medi perquè sovint ni de bon començament va tenir relació amb el propietari de la llar, que és el medi de l'infant. Aquest tema l'exposarem més endavant d'una manera més concreta, quan a la segona part es parli del procés de socialització, i quan a la tercera es parli de les causes de la dissocialitat; però en principi ja es pot veure que és una qüestió que té a veure amb la condició sociodinàmica de la infància i amb la relació de dependència que el refereix al medi de la llar i a les figures

paternes que en tenen la propietat. En realitat, durant la infància no es pot parlar d'expropiació, si de cas d'abandó, (11.1.) i en un sentit especial que ja s'explicarà. En canvi, la relació jurídica de propietat, com que té eficàcia sociodinàmica sobre el jo i la seva vinculació amb la societat, és cosa de l'adultesa i en qualsevol cas del jo quan s'hi va acostant. La condició que en l'origen diferencia el lumpen del proletariat (o millor dit, el futur lumpen del futur proletariat) és l'abandó patern que allunya el jo de l'àmbit de la propietat (10.2.3.) perquè l'allunya del propietari i del seu àmbit de protecció. Per això s'ha dit abans que l'expropiació del lumpen és més profunda que la del proletariat.

6.3.- El procés de socialització i les diferents condicions en què es produeix

Si això és així, val a dir que a l'hora d'emprendre la tasca i el camí de vinculació a la societat, no tots els homes es troben en la mateixa condició i, per tant, "no es pot parlar d'un únic procés de socialització". A la societat capitalista hi ha diverses zones d'expropiació, i la tasca d'apropiació que a partir de cadascuna d'elles s'ha de fer, no sempre és doncs la mateixa ni per part del jo que l'ha de fer, ni per part de la funció paterna que l'ha d'abonar. En algunes zones el camí pot ser molt llarg, i en realitat a vegades no hi camí.

Tanmateix, afirmar que a la nostra societat, pel fet de ser la societat del capital, no hi ha un únic procés de socialització, pot sorprendre una mica, i potser val la pena d'insisti-hi més. Ja hem dit que el procés de socialització a vegades s'entén d'una manera massa exclusivament intersubjectiva o com si es tractés només d'un afer de relació personal. Es veu, per exemple, com si fos una tasca educativa el resultat de la qual depengués sobretot de la manera de ser i de fer de les persones encarregades de dur-la a terme. Des d'aquesta perspectiva, com és lògic, es parla de la importància de la formació humana i pedagògica que han de tenir, de la preparació especialitzada que a vegades convé i també, naturalment, de la bona disposició i del compromís. Però, pel que fa a la problemàtica que aquí es planteja, això és només una part de la veritat i sovint no pas la més important. El fet és que el procés i el seu resultat sovint depenen més de les condicions objectives a partir de les quals el jo s'ha de relacionar amb el medi de la societat que de la relació personal que amb la figura de l'educador pot establir. Fins i tot caldria adonar-se que moltes de les dificultats que sovint apareixen en la relació pedagògica i personal, en el fons no són altra cosa que l'expressió i la conseqüència de les que hi ha en la relació amb el medi social que l'educador no deixa de representar.

Amb això no volem dir que la relació personal no sigui important. És la més important quan les condicions de base són les normals, perquè en aquest cas la relació personal pot ser el factor diferencial que faci fracassar el procés; i ho és encara més quan les condicions de base són adverses i anormals, perquè aleshores

és molt el que cal superar. Però aquí no es parla de relacions personals i de tasques pedagògiques excepcionals, sinó en general, d'aquelles que són les corrents. En aquest cas, les condicions objectives són importants i acostumen a ser decisives tant si és per a bé com si és per a mal. I si és cert que la dificultat que es planteja en l'àmbit de la relació personal sovint ve de la relació del jo amb l'àmbit objectiu, això no vol dir que es tracti només d'una qüestió de recursos o de mitjans. Qui ocupa una mala posició a la societat i va migrat de recursos, té problemes a l'hora de relacionar-s'hi; però hi ha encara una dificultat anterior que és més fonamental, i és aquí on la propietat, el fet de tenir-ne o no tenir-ne, és eficaç.

Tal com hem explicat, la dificultat primera és l'alienació i, en especial, l'alienació particular de qui no té propietat sobre l'entorn productiu i, per tant, apropiació. Qui no té propietat no sols ocupa una mala posició a la societat en el sentit que té menys recursos que els altres, sinó sobretot en el sentit que n'està més allunyat i, llavors ho té més complicat a l'hora de vincular-s'hi i d'ajudar a vincular[9]. Per això a la societat del capital hi ha diverses posicions a partir de les quals cal aproximar-s'hi i, per tant, diferents aproximacions o diferents processos de socialització.

Hi ha qui té propietat sobre el medi i en principi no n'està gaire alienat[10]. La propietat és una condició que implica el jo amb la societat. És una relació que aproxima el medi a l'individu i que aproxima l'individu al medi. És un fet jurídic que té eficàcia sobre la relació sociodinàmica amb la societat i sobre el vincle que hi cal establir. És una mena d'acord previ que entre ell i la societat el jo es troba fet a mig camí i que el procés de socialització, en la seva relació sociodinàmica, només ha d'acabar d'assumir. No és estrany, doncs, que entre els qui tenen propietat no hi hagi tants de fracassos en la socialització entesa tal com aquí s'ha explicat. No és que en sàpiguen més, de socialitzar, sinó que ho tenen millor.

---

[9]. Per això sovint multiplicar els recursos no soluciona la situació i a vegades fins ajuda a complicar-la encara més. En darrer terme, el problema no és una qüestió de recursos sinó d'identificació amb el medi vigent i, si de cas, d'estar a la seva altura. Per això els recursos destinats al lumpen acostumen a fracassar en gran part. Els recursos són els propis del medi del capital però aquest no és el medi propi del lumpen. Això no vol dir que els recursos no siguin importants per mantenir-se a l'altura del medi vigent; per això la pobresa és un mal que cal evitar. A pesar de tot, quan s'ha caigut en el lumpen el mal de la pobresa no s'evita només per mitjà de recursos materials.

[10]. Com tampoc ho estava el noi de la caseta respecte a la seva propietat. Però més encara que en el cas dels béns de consum, la força socialitzadora de la propietat es desplega sobretot quan es tracta de la propietat dels mitjans de producció.

Però no tots es troben en la condició de qui té propietat. En el context del capital, val a dir que la majoria de la gent no tenen propietat sobre el medi i es troben, per tant, en una aproximació diferent respecte a la societat. Tanmateix, s'hi poden vincular perquè a la seva llar encara compten amb la força de treball com a propietat, però el procés que han de fer és també diferent i sens dubte més complicat. En comparació amb l'anterior, aquesta propietat és més subjectiva que objectiva i, en aquest sentit, pot ser també més inconsistent: però a l'infant ja li val per a la seva socialització. És la plataforma on es pot recolzar. Gràcies a ella es pot apropiar primer de la llar que la força de treball dels seus pares ha generat i, després, es pot apropiar d'aquesta mateixa força i de la societat que n'és el resultat. D'aquesta manera l'infant esdevé treballador i membre de la comunitat dels qui treballen en el context del capital. A partir d'aquí pot anar treballant i augmentant la seva propietat i pot arribar a ser propietari fins i tot pel que fa als mitjans de producció.

No és aquest el cas de l'infant que neix al lumpen. Al lumpen la llar gairebé no existeix. Com que no pot estar a l'altura de les exigències de la realitat que està vigent, aquesta deixa d'existir molt aviat i, en conseqüència, deixa l'infant abandonat. El seu destí és sumar-se a les files del lumpen i tornar-lo a reproduir. A l'hora de socialitzar-se, en el lumpen es parteix, doncs, d'una condició diferent fins i tot d'aquella que és la condició del proletariat. Es parteix no sols d'un buit de propietat objectiva, sinó també d'un buit de propietat sociodinàmica i comunitària que no té fons i que acaba arrossegant fora de la societat.

Ara, a la segona part, explicarem el procés de socialització i parlarem d'algunes de les dificultats de relació que s'hi poden trobar. Cal tenir en compte el que s'acaba de dir respecte al seu origen. Encara que l'anàlisi pot semblar que contempli només la dinàmica de relació personal o intersubjectiva que s'hi esdevé, cal no oblidar mai que es tracta també d'una dinàmica de relació amb el medi objectiu. El medi és la societat del capital i l'especial expropiació on a vegades arriba en el seu desplegament i a partir de la qual el procés s'ha de fer. El conflicte dissocial, que hem exposat al principi ve d'aquí. Reflecteix no sols un dèficit d'amor o de relació personal, sinó també, i bàsicament, un dèficit de propietat.

2a PART: EL PROCES DE SOCIALITZACIO

Sobre la definició del Procés de Socialització

Es poden donar, i de fet es donen, moltes definicions del Procés de Socialització d'acord amb la perspectiva i els aspectes que es vulguin subratllar. Una definició àmplia podria ser aquesta: és el procés que, des la infància fins a l'adultesa, segueix l'home per tal d'esdevenir un individu equilibrat i responsable i un membre eficaç de la seva societat. Segons això, el procés de socialització inclou molts processos i és una realitat bastant complexa. Comprèn el procés de maduració biològica i psicològica de la persona; el procés d'incorporació dels principis, normes i valors de la seva cultura; el procés d'aprenentatge dels coneixements i de les tècniques que li permetran d'estar a l'altura de la seva comunitat, etc. Fins i tot es pot parlar d'un procés d'educació cívica, o de moralització, o d'identificació amb una determinada ideologia, etc.

No cal dir que tots aquests aspectes són importants i que no se n'ha d'oblidar cap, però en general n'hi ha dos que s'acostumen a considerar cabdals: el procés de maduració de l'individu per mitjà del qual esdevé una persona humana capaç de sintonitzar amb les altres; i el procés d'incorporació de la pròpia cultura, per mitjà del qual l'individu esdevé membre de la comunitat concreta on li ha tocat viure. Però, com podem veure per tot el que s'ha dit a la primera part, aquest estudi parla del procés de socialització des d'una perspectiva especial.

La perspectiva és aquella que permet d'observar de prop el conflicte dissocial en què es troba atrapat el delinqüent i moltes d'aquelles persones que com ell formen part de la població marginada de la societat. A partir d'aquest enfocament es pot copsar un altre aspecte que també és important, un altre resultat que el procés de socialització ha d'assolir també, atesa la manera de ser de l'actual societat i tenint en compte les condicions objectives a les quals la societat ha arribat en el seu desplegament històric.

El fet és que quan observem de prop aquestes persones i el problema que plantegen, ens adonem que no n'hi ha prou que tinguin una bona salut psíquica i que hagin incorporat la cultura i la moral vigents a la societat, ja que, tot i això, alguna cosa continua fallant. La primera part d'aquest treball ha estat dedicada a estudiar què és allò que encara falla, és a dir, la naturalesa del defecte que es pot observar i la naturalesa, per tant, del resultat que caldria assolir. L'observació del conflicte dissocial permet de descobrir una cosa que és essencial del procés de socialització, però que segurament ho és només en la nostra societat, que és una realitat social ja molt evolucionada. Naturalment, caldria fer estudis comparatius de societats que es trobessin en altres condicions, però almenys dins de la nostra

societat el procés de socialització cal que contempli també aquest altre aspecte i aquest altre resultat.

Des d'aquest acostament, entenem que el procés de socialització és aquell que ha d'aconseguir elaborar el conflicte que, en relació amb l'altre, se li planteja al jo a l'hora de definir el medi social com a marc de referència de la seva activitat productiva. A causa del desplegament històric de les seves condicions objectives, la societat ha esdevingut una realitat que no té prou força per imposar la seva definició en el seu context, per tant, fàcilment el jo i l'altre queden enfrontats perquè cadascú la defineix a la seva manera. Aconseguir que el jo, a l'hora d'actuar, defineixi la realitat social d'acord amb la comunitat, és també un objectiu i una tasca del procés de socialització. Quan en aquest aspecte el procés fracassa, la definició del jo no queda internament referida de manera estable a la definició comuna i l'individu resta al marge de la comunitat, sovint enfrontant-s'hi com a delinqüent o amb altres formes de marginació.

Voldríem doncs advertir que quan aquí parlem del procés de socialització, dels objectius que ha d'assolir, de la tasca que ha de fer, de les seves operacions i dels seus resultats, etc., ho fem en aquest sentit restringit però específic de la problemàtica que plantegem en aquest estudi. Si no és que explícitament es digui una altra cosa, s'ha d'entendre així el que en la primera part n'hem dit i el que d'ara endavant en direm.

La definició que donem del procés de socialització és una definició "a posteriori", com ho és també l'explicació que se'n fa. Volem dir que és una definició que parteix de l'observació d'un fenomen concret, que és el que cal explicar, i no d'una teoria prèviament elaborada en el terreny d'altres problemàtiques o de fenòmens diferents.

El fenomen que s'observa és la manera de ser i de fer de les persones delinqüents, que són la matèria d'aquest estudi, manera de ser i de fer que aquí exposem també com un fracàs en el procés de la seva socialització. Es considera que aquestes persones no han estat ben socialitzades i que per aquest motiu ara estan en conflicte amb la comunitat. Però en aquest cas, com es pot veure, el procés de socialització s'explica d'acord amb el conflicte esmentat; o sigui, es considera que és aquell procés que ha d'aconseguir evitar que l'individu es trobi amb aquesta mena de problemes amb la societat.

Tanmateix, algú hi podrà objectar que aleshores el concepte que donem aquí del procés de socialització és força restringit i poc aplicable a altres camps d'estudi, i fins a cert punt és així; però no és pas més restringit que el concepte que donen altres teories que el limiten al camp de la salut mental o al d'una mena d'aprenentatge cultural. Al capdavall, per poder tenir un concepte globalitzador i abastador del procés de socialització i de totes les dimensions que hi intervenen, cal primer conèixer-les en particular; la dimensió que presentem n'és una, i no pas de les menys importants.

La dimensió que expliquem i explicitem pel que fa a la socialització, té molt a veure amb el fenomen de la delinqüència juvenil i adulta, que tant a casa nostra com a altres llocs preocupa força. Té a veure també amb la drogaaddicció i amb la prostitució, i en general amb tots aquells problemes que afecten la població marginada de la societat. I per tant també està relacionada amb el sistema social vigent que, d'alguna manera, intervé en la gènesi del problema que es palesa com una conseqüència d'aquest. I està lligada amb la manera de ser i de fer i amb la identitat de les persones socialitzades que, pel fet de ser-ho, viuen d'acord amb la societat i amb les seves normes, perquè si en elles el procés no ha fracassat, és perquè de totes maneres ha aconseguit de fer una tasca que cal reconèixer primer i conèixer a fons després. En aquest sentit, el concepte de socialització que donem és restringit, però potser pot ser per a nosaltres més ric i més "pròxim" a les nostres condicions concretes de vida, i als nostres interessos i preocupacions de cada dia, que altres que, sent propis de l'home en general i de totes les condicions, ens en parlen d'una manera més genèrica i abstracta.

Per entendre la naturalesa del procés de socialització es parteix, doncs, de l'observació del conflicte dissocial, que és el conflicte que s'esdevé quan el procés fracassa. En aquest sentit algú també hi podrà objectar que el concepte que se'n dóna més aviat és negatiu. Cal dir però que, si de cas, aquest és només el punt de partença. De la mateixa manera que per entendre què és, com és i com es genera la salut ajuda el fet d'observar com és i com es desplega la malaltia, també entendre el defecte i el fracàs del procés de socialització ajuda a comprendre'n la naturalesa específica i el desplegament. Només quan es trenca el vincle social ens adonem que és una formació complexa i podem copsar de què està fet. Cal tenir en compte que, com ja hem dit, l'estructura que està en qüestió no és directament observable i en aquest sentit només el desequilibri, amb les seves conseqüències, la manifesta d'una manera prou clara. De fet, la persona socialitzada no acostuma a entendre la dissocial i la considera anormal; però d'aquesta manera no es qüestiona i no entén tampoc la seva pròpia normalitat, la identitat que ha arribat a tenir i que s'ha arribat a formar al llarg del procés de socialització.

VII.- LA RELACIO ESTRUCTURAL DEL JO AMB LA REALITAT I L'AUTORITAT

Al llarg de la primera part de l'estudi s'ha mirat d'esbrinar la naturalesa del Conflicte Dissocial i també la naturalesa del Vincle Social, que és l'estructura subjacent que explica el que observem en la problemàtica que plantegem. Ara mirarem d'explicar també la gènesi i la formació d'aquesta estructura, tasca que constitueix el Procés de Socialització.

Bastant sovint es prescindeix d'aquesta lògica[1]. O més ben dit, donant per suposat que ja es coneix la naturalesa de l'estructura defectuosa, bastant sovint es prescindeix de la seva anàlisi i es passa immediatament comentar-ne la formació. Així ho fa qui comença parlant d'allò que es pot observar a la clínica infantil per explicar la conducta del delinqüent juvenil o de l'adult. El cas és que sempre que tenim l'ocasió d'escoltar, o de llegir, una explicació d'aquest tipus, cosa d'altra banda força freqüent, ens fa l'afecte que qui parla no es refereix als mateixos delinqüents que són l'objecte d'aquest estudi, sinó a uns altres que de tant en tant també es poden trobar, però que no constitueixen la població delinqüent que més preocupa.

Primer cal analitzar els subjectes en qüestió i sobretot analitzar la dificultat un cop ja està formada, o en estat avançat de formació, per esbrinar-ne la naturalesa; només després se'n podrà esbrinar la gènesi. És a dir, primer cal dilucidar què és la delinqüència en el jove o en l'adult; i un cop coneguda la seva entitat, es podrà mirar d'observar com es genera en l'infant. ¿Com es pot seguir la gènesi i la formació d'un fenomen si no es coneix primer de què es tracta? ¿Com es pot mirar d'escatir el naixement i creixement d'alguna cosa si no es sap de quina cosa es busca l'origen?

Amb això no volem dir que l'observació i l'estudi de l'infant no siguin importants a l'hora de conèixer el problema de la delinqüència, però n'és un segon pas. Ara bé, no és un pas secundari. Observat i conegut el defecte en el seu desplegament avançat, cal també observar-lo en els estadis anteriors i conèixer-lo en les seves primeres manifestacions. Això és un complement necessari per a una visió més aprofundida de l'entitat

---

[1]. "Recordemos, pues, una vez más, estos puntos de acuerdo. El primero es el principio metodológico de que hay que analizar las relaciones sociales como constituyentes de "unos sistemas". A continuación, el principio de que esos sistemas deben ser analizados en su lógica interna antes de ser analizados en su génesis. Se ve inmediatamente que, en lo que se refiere a esos dos principios, el marxismo no se opone al estructuralismo ni al funcionalismo". M. Godolier: "Funcionalismo, estructuralismo y marxismo".- Cuadernos Anagrama.- Barcelona, 1.976. pg. 30.

i no cal dir que per a una visió evolutiva del seu conjunt[2]. L'objectiu d'aquesta segona part de l'estudi és aprofundir en la qüestió de la gènesi i de la formació de l'estructura, la naturalesa de la qual ja hem començat a conèixer a la primera part. Són els dos passos necessaris d'una mateixa investigació.

Caldria, advertir però, que durant aquesta segona part, allò que ens ocuparà més directament serà la qüestió de la formació del Vincle Social, més que no pas la formació del seu defecte; la gènesi de la socialitat més que de la dissocialitat. Amb tot, una gènesi no es pot entendre sense l'altra i, en aquest sentit, per comprendre el procés de socialització farem contínues referències al que ocorre quan aquest fracassa. Però en principi es tracta d'aconseguir, més aviat, una visió positiva de conjunt de tot el procés i una explicació de la seva naturalesa evolutiva i de cada una de les fases.

El Vincle Social, vam dir a la primera part, que es tracta d'una formació del jo que, amb el seu ideal, abasta l'altre i les condicions objectives de la societat. A l'hora d'explicar la gènesi del vincle, són dues doncs les coses que cal contemplar: en primer lloc, la gènesi de l'ideal o super-jo com a tal; en segon lloc, la gènesi de l'ideal com a socialitzat o, si es vol, la socialització del super-jo. En aquest capítol es tractarà la primera qüestió, és a dir, la gènesi de l'estructura "superjoica"; en els altres dos considerarem la formació del vincle pròpiament dit.

7.1.- L'estructura evolutiva de la relació

La persona delinqüent té un conflicte de relació, però la relació es pot entendre de moltes maneres. Per això abans hem mirat d'esbrinar la naturalesa del conflicte, per arribar a saber quina és la mena de relació que, en la problemàtica delinqüent, està en qüestió i quina és, per tant, la que s'ha de treballar i s'ha de resoldre.

---

[2]. "Y Marx insiste en el hecho de que esta operación teórica que el denomina "génesis ideal" de la moneda, no es en absoluto una "historia" de las diferentes formas de moneda que aparecen en las sociedades humanas. Dicha "historia" sólo es posible y tiene alguna posibilidad de ser científica a partir de los resultados alcanzados por unas previas investigaciones estructurales y los resultados de estas investigaciones históricas contribuyen también al desarrollo de las investigaciones estructurales. En este movimiento circular del crecimiento, cuyo punto de partida es siempre el análisis de funciones y de las estructuras que las realizan en unas condiciones determinadas, se constituye una única ciencia del hombre que no aísla en campos cerrados, fetichizados, y no opone la etnología a la antropología, la historia a la teoría, etc.". M: Godelier, op. ct. pg. 33 s.

a) LA RELACIÆ AMB LA REALITAT: Tal com ja es va explicar, es tracta de la relació del jo amb la realitat social com a marc de referència de la seva activitat i, especialment, de l'activitat del treball entès en el sentit original. És la relació que el jo, *com a subjecte, estableix amb la realitat quan s'adreça al medi* per actuar-hi, i de la qual procedeix l'angoixa objectiva quan es veu paralitzat. En principi, no és la relació que directament estableix amb les persones, pares o iguals, sinó amb el medi i, especialment, amb el medi material a treballar, encara que el problema prové del fet que el medi també està referit a les persones. Però el jo es relaciona amb el medi no sols quan ja és adult i s'hi refereix per treballar-lo, sinó que també s'hi relaciona quan és infant. En primer lloc, voldríem explicitar la importància i l'entitat d'aquesta relació amb el medi i diferenciar-la d'aquella altra que té com a objecte les persones *com a tals; en segon lloc, voldríem fer veure que aquesta relació* amb el medi té la seva pròpia evolució i que no és la mateixa en el cas de l'adult que en el cas de l'infant. És, en definitiva, una relació que cal treballar específicament, i cal fer-ho des de molt aviat. Potser un exemple tret de la vida quotidiana pot ajudar a explicar-ho millor.

No fa gaire vam estar observant al carrer un escena ben *corrent. Un nen, que devia tenir poc més d'un any i mig d'edat,* muntava en una petita bicicleta de tres rodes i la seva mare, al seu costat, el vigilava. Al cap d'un moment el nen adreçà la bicicleta cap a un lloc que l'hauria dut a baixar de la vorera i hauria anat a parar al mig del trànsit de cotxes que en aquella hora era força abundós. La mare agafà la bicicleta i la hi redreçà, de manera que no hi hagués perill. Però el nen, en veure's contrariat en la seva iniciativa, començà a rondinar i tornà a dirigir el petit vehicle en la direcció que ell havia triat. La mare hi va tornar a intervenir redreçant-lo, i aleshores el nen, enfadat, començà a cridar. La mare l'amenaçava i ell xisclava encara més fort i plorava amb una gran rebequeria. Vam passar de llarg deixant-los en la picabaralla, però no sense fixar-nos en les dues tècniques que la dona emprava. De vegades deia al seu fill que si baixava de la vorera no l'estimaria. De vegades agafava ella mateixa la bicicleta i la posava en la direcció adient, procurant de distreure el petit però rebec personatge amb frases com aquesta: "¡Mira, mira quin gosset més bonic que passa!". Llavors el nen s'aturava un *moment, mirava dubtant el nou estímul* que sa mare li presentava, i de seguida reprenia la seva fal.lera anterior. Cal suposar, de totes maneres, que fou la mare qui al capdavall se'n va sortir i que, tot i amb això, mare i fill aviat tornarien a fer les paus.

D'aquesta escena quotidiana se'n poden treure diverses conclusions. No cal dir que el nen té necessitat dé ser estimat pels seus pares, de ser atès i tractat per ells, i d'estimar-los i de tractar-los, però també li cal tractar el seu entorn, conèixer i investigar, manipular les coses, dominar el medi on viu i afirmar-s'hi. Les dues necessitats tenen les seves pròpies exigències i plantegen els seus conflictes. L'àmbit de relació de

l'infant amb els pares és una zona de conflicte, sobretot quan es veu abandonat o maltractat per ells, però no deixa també de plantejar-li conflictes la seva relació amb l'entorn, especialment quan topa amb l'autoritat.

Cal entendre que la relació amb l'entorn té una entitat pròpia que s'ha d'estudiar diferenciadament, posseeix una configuració i una consistència pròpies, i té una problemàtica específica. De fet, és la problemàtica que més endavant el noi pot arribar a patir com a delinqüent si la seva relació amb l'entorn no s'orienta com cal. Amb tot, quan es parla de la relació pròpia de l'infant gairebé sempre es contempla la que estableix amb els pares, i sobretot amb la mare, perquè durant els primers anys de vida aquesta és la més important. Però a mesura que el nen es fa gran, la relació amb els pares decreix en la seva amplitud i transcendència primera, i en canvi augmenta l'espai i la importància de la relació amb l'entorn objectiu i amb els pars amb qui es troba i ha de col.laborar.

Potser algú pot pensar que, en aquest cas, més que de relació i de conflicte de relació cal parlar de conducta i de problemes de conducta. Sens dubte el que plantegem, la qüestió de la delinqüència, no deixa de ser un problema de conducta. Però si hi ha problema de conducta és perquè, per sota, hi ha problema de relació amb la realitat com a marc de referència de l'acció del jo. No es tracta específicament de modificar la conducta per mitjà d'un millor aprenentatge o d'alguna tècnica especial, sinó de resoldre el conflicte que entre el jo i la realitat hi ha abans i per sota de la conducta, i que en aquest cas l'explica.

b) LA RELACIÆ AMB L'AUTORITAT: La relació que comentem és la relació amb la realitat objectiva del medi i no aquella altra que s'esdevé més directament entre les persones i que, en llenguatge psicoanalític, s'acostuma a denominar relació d'objecte. Això no significa que, en l'àmbit de la relació amb la realitat, el jo no estableixi contacte amb les persones, però no és la relació amb l'objecte sinó la relació amb l'autoritat. Es pot observar en el cas del nen de la bicicleta. Entre ell i sa mare s'estableix una intensa relació, però perquè tots dos estan referits al mateix entorn comú, medi de l'activitat infantil. En aquest cas l'infant es relaciona amb la mare no en qualitat de persona de la qual necessita el seu afecte sinó en qualitat d'autoritat que li ha de donar l'autorització per fer el que vol fer. Relació amb la realitat i relació amb l'autoritat estan, doncs, en la mateixa línia i es corresponen. Quan el jo es relaciona amb la realitat del seu entorn, sigui adult o sigui infant, es troba sempre amb l'autoritat; però quan s'hi relaciona ho fa sempre tenint present la relació amb la realitat.

La relació i el conflicte amb l'autoritat respecte a la realitat és diferent de la relació d'objecte i del seu conflicte. S'ha estudiat força el plor de l'infant que es sent abandonat per la mare, l'angoixa que llavors experimenta, les conseqüències que un abandó més o menys perllongat pot suposar, etc. Però al costat d'aquest plor n'hi ha un altre del qual no se sol fer gaire cas,

i és el plor del nen enrabiat i frustrat quan vol fer alguna cosa i no li ho consent l'autoritat[3].

El primer plor fa llàstima; el segon acostuma a empipar. D'aquesta manera comença aquella típica ambivalència que després s'experimenta envers el dissocial. Quan hom hi veu una persona maltractada o abandonada per les circumstàncies, s'experimenta simpatia i compassió, però quan hi veu un delinqüent que fa el que no s'ha de fer, s'empipa i el condemna sense mirar-s'hi gaire, o com si pel que fa a aquesta conducta poca cosa hi hagués a dir. El problema es troba aquí precisament, en l'emergència d'aquesta conducta, i per tant val la pena de plantejar-ne l'entitat.

Si es reacciona d'una manera diferent davant d'aquests dos plors és perquè són diferents en la seva entitat i en la seva significació. El plor d'abandó es pot dir que és simptomàtic pel fet que expressa alguna cosa que el jo experimenta com a objecte que és de la relació dels altres; el plor rebec, en canvi, tot i significar també un sentiment de frustració, és més aviat allò que el jo "fa", una acció i una reivindicació agressives, per sortir-se'n amb la seva en relació amb l'entorn. I són també diferents les angoixes que hi ha al dessota de cada plor. Una és l'angoixa del jo que necessita ser cuidat i estimat per unes persones concretes i estimar-les també, i una altra és l'angoixa objectiva del jo que necessita actuar tenint com a referent l'entorn, i que en el cas del nen de la bicicleta s'inicia i es dilueix en plor rebec.

c) LA RELACIO EVOLUTIVA: La relació del jo amb la realitat i l'autoritat que l'envolten no és sempre la mateixa sinó que evoluciona al llarg de la seva vida. El contacte que el nen de la bicicleta manté amb el seu entorn i amb l'autoritat de sa mare és molt diferent del que hi mantindrà quan serà adult. Cal estudiar l'esmentada relació des d'aquesta perspectiva evolutiva, i concretament hem de veure com es va modificant la seva estructura al llarg de tot el procés i en cada una de les seves fases. La primera cosa que es planteja és la d'arribar a saber quina és la diferència que hi ha entre l'estructura adulta i l'estructura infantil pel que fa a la relació del jo amb la realitat i l'autoritat, com és la naturalesa d'aquesta relació, però des de la perspectiva evolutiva.

L'estructura de la relació adulta es pot inferir de l'observació del conflicte dissocial. En la institució, és un fet d'observació que el delinqüent sovint vol sotmetre's a les exigències de la realitat objectiva i a les normes de l'autoritat i no pot. El seu jo no li respon i encara que arribi a obeir, ho

---

[3]. De la funcionalitat psíquica del comportament agressiu se n'han ocupat diversos autors, fins els psicoanalistes que contemplen la conflictivitat profunda. Però aquí es tracta del conflicte amb l'autoritat respecte a la relació amb la realitat i finalment amb la realitat social. Es tracta doncs d'un àmbit de relació posterior i d'una zona de conflicte especial.

fa alienadament. Obeeix l'individu però el seu jo queda fora de l'obediència a la voluntat de l'altre i fins i tot a la voluntat del mateix individu. Si de cas, a través del procés de socialització (o de ressocialització) pot arribar a aconseguir que la seva identitat vagi d'acord amb l'autoritat, però el jo adult ja no es mou per l'autoritat de l'altre sinó per la seva pròpia realitat. El jo adult necessita definir la realitat pel seu compte, amb la seva pròpia definició (1.1.2.), i quan no pot s'angoixa objectivament. El jo adult, a l'hora d'actuar, no necessita que ningú li expliqui com és la realitat sinó que ell mateix l'explica (la defineix) i se'n fa càrrec, ja que s'hi entén i la tracta directament; en canvi, el jo infantil es refereix a la realitat tenint com a intermediari l'autoritat de l'altre. Per al jo adult la realitat és el marc al qual es refereix a l'hora de decidir què ha de fer; per al jo infantil el marc de referència és l'autoritat.

Tanmateix, s'hi pot objectar que el nen de la bicicleta en principi tampoc sembla sotmetre's a l'autoritat, i que l'adult en canvi sovint demostra la seva maduresa i responsabilitat obeint l'autoritat i acatant-ne les normes. En aquest sentit no es pot dir que l'infant sigui aquell que encara es troba sota l'autoritat i que l'adult és qui ja se n'ha alliberat. Amb tot, el que estem debatent no és si ha d'haver-hi o no autoritat. El jo, tant si és infant com si és adult, sempre es troba sota l'autoritat però d'una manera diferent: aquesta és la qüestió. El jo infantil es relaciona amb la realitat depenent de l'autoritat; en canvi, el jo adult s'hi relaciona amb independència, però aquesta independència no deixa de ser també una manera (la manera adulta) de relacionar-se amb l'autoritat.

Cal esbrinar quin és el paper que té en tot això l'anomenada relació de dependència infantil.

7.1.1.- Relació d'autoritat i relació de dependència

A vegades la relació que l'infant estableix amb la realitat del seu entorn i amb la dels seus pares més o menys s'explica així: primer cal que l'infant es vinculi als seus pares en una relació de dependència; gràcies a això després aquests el podran ajudar i, si cal, obligar a anar pels camins de la norma i de la realitat. El vincle és el que, en aquesta concepció, fonamenta l'autoritat paterna. D'altra banda, aquesta també sembla ser l'explicació freudiana de l'obediència infantil, almenys pel que fa a les primeres fases de la vida. El nen obeiria sa mare per la por de perdre-la com l'objecte al qual està vinculat. "Así, pues, la primera condición de la angustia introducida por el mismo yo, es la pérdida de la percepción del objeto, la cual es equiparada a la pérdida del objeto. La pérdida del cariño no entra todavía en cuenta. Más tarde la experiencia enseña al niño que el objeto puede permanecer existente, pero hallarse enfadado con él, siendo entonces cuando la pérdida del cariño del objeto pasa a constituirse en una condición, ya permanente, de peligro y de

angustia" (S. Freud: "Inhibición, síntoma y angustia".- Op.c. p. 2881 i ss.)[4].

Com es pot veure, segons aquesta concepció, la força de l'autoritat fàcilment es pensa que consisteix en una mena de xantatge, i de fet la parla normal sembla que ho expressi així sovint: "Si vols que t'estimi, no baixis de la vorera", li deia la mare al nen de la bicicleta. D'altra banda, respecte al problema de la delinqüència aquesta és també una explicació força corrent. "Si aquestes persones delinqüents no reconeixen ara cap autoritat - es diu - és perquè d'infants no van ser estimats pels seus pares i no s'hi van poder vincular. Mai, per tant, no han tingut raó d'obeir".

En el plantejament que acabem de fer, l'autoritat és una conseqüència del vincle. L'autoritat, per tant, no tindria força per ella mateixa sinó que li vindria de fora, d'un poder extern i diferent. Amb tot, en principi hem de dir que l'autoritat és anterior al vincle i que n'és un dels components. Segons això, és la relació amb l'autoritat el que explica el vincle i no pas el vincle el que explica l'autoritat. Mirarem de plantejar-ho més concretament tornant-nos a referir altre cop a la relació que s'estableix entre el noi i la figura paterna de l'educador. Es tracta d'anar explicitant les diverses qüestions que hi ha implicades en aquest fet d'observació.

Ara la qüestió és aquesta: ¿per què el noi, a l'hora de mirar de canviar la seva relació amb la realitat, entra en una altra relació amb la figura de l'educador, una relació més pròxima i aprofundida?

El noi busca la relació amb la figura paterna pel que li representa i perquè aquesta figura és una autoritat als seus ulls. La figura de l'educador és una autoritat davant del noi fins i tot abans que s'estableixi la relació, i fins i tot abans que s'arribin a conèixer personalment. Si el xicot intenta entrar en relació amb l'educador és perquè aquest és una autoritat que li mereix respecte, i no perquè li mereix respecte atès que hi està vinculat.

---

[4]. Però en un altre text anterior Freud sembla donar altres raons de l'autoritat, segons sigui la fase en la qual es troba l'infant i l'estructura psíquica que hi correspon. Encara que Freud tractava directament la qüestió de l'angoixa i no la de l'autoritat tal com aquí es planteja, penso que l'explicació d'aquesta ha de seguir una línia semblant: "Los progresos del desarrollo del yo contribuyen, ciertamente, a desvalorizar y desplazar las situaciones peligrosas anteriores, pudiendo así decirse que cada una de las edades del desarrollo tiene adscrita cierta condición de angustia adecuada a ella. El peligro del desamparo psíquico corresponde a la época de la carencia de la madurez del yo; el peligro de la pérdida del objeto, a la dependencia de otros en los primeros años infantiles; el peligro de la castración, a la fase fálica; y el miedo al super-yo, al período de la latencia." S.Freud: "Obras Completas" op. ct. pg. 2.865.

L'autoritat és, doncs, prèvia a la relació i és el motor que l'engega i la manté en moviment. Si el noi la busca és perquè vol pujar més amunt; s'hi vol identificar i vol identificar-se amb el que ella representa, fins abans de la relació. Per això, quan mira d'aproximar-se a la realitat representada, intenta acostar-se al representant i identificar-se amb el seu ideal.

Aquí s'imposa una distinció que és important. Cal separar la relació estructural amb l'autoritat de la relació de vincle. La distinció es palesa observant el que s'ha explicat sobre la relació del noi amb l'educador, però també és evident observant la relació de l'infant amb les figures paternes en general. Quan el noi es comença a relacionar amb l'educador, la relació que s'estableix és una relació amb l'autoritat, però encara no és una relació de vincle. Tanmateix, l'objectiu és arribar a tenir un vincle amb l'autoritat, un vincle intern i estable, però quan es comença la relació el vincle encara no existeix. No hi ha vincle, però hi ha relació, i hi ha una estructura de relació amb l'autoritat que és prèvia al vincle i que n'és la condició. En aquest sentit val a dir que la relació amb l'autoritat no ve del vincle establert, sinó que el vincle ve de la relació estructural que és anterior.

Ja vam assenyalar que a vegades l'educador tampoc s'adona gaire d'aquesta distinció (ni cal que se n'adoni, com tampoc cal que se n'adonin els pares que, com a tals, estan dedicats a la praxi i no a la teoria) i quan se li pregunta per què creu que el noi busca la seva relació, respon que el xicot necessita que algú l'estimi, estimació que troba en ell. Si bé això és veritat, no és pas encara tota la veritat. L'altra part de la veritat és que, en el context de la socialització, el noi necessita ser estimat precisament per l'autoritat; no per qualsevol persona sinó per aquella que segons ell representa la realitat que intenta assolir; per una persona que té el seu mateix ideal de realitat i que per això és el seu ideal de persona amb la qual es vol identificar. Per aquesta raó és tan important que l'educador no perdi el prestigi deixant d'estar identificat amb les exigències de la societat. A partir d'aquest moment no podria ser estimat pel noi, ni aquest apreciaria la seva estimació ni, per tant, la buscaria.

El que hem explicat del noi i de la figura paterna de l'educador en la ressocialització s'ha d'afirmar també, en el context de la socialització pel que fa a la relació que l'infant estableix amb els seus pares. D'acord amb el procés de socialització, l'infant es relaciona amb els seus pares, en primer lloc, perquè ell és un infant que necessita i busca la relació amb l'autoritat i, en segon lloc, perquè està vinculat amb l'autoritat d'aquestes persones concretes; són no sols l'autoritat sinó també la "seva" autoritat. D'aquesta distinció tampoc se'n fa gaire esment, però amb vista a una teoria sobre la socialització tanmateix cal subratllar-la. Una és la relació que té l'infant amb l'autoritat pel fet de ser infant; l'altra és la relació que hi té pel fet de ser fill. La relació d'infant s'explica per l'estructura de la mateixa identitat infantil, prenent com a referent la realitat i l'autoritat, i per l'estructura de la relació

conseqüent; la relació filial s'explica, en canvi, pel vincle que positivament s'ha arribat a establir entre aquell infant concret i aquells adults que són l'autoritat que s'ha fet càrrec d'ell i amb la qual, per tant, ell s'ha implicat.

La distinció entre relació estructural i relació de vincle, tenint presents la realitat i l'autoritat que la representa, és important perquè l'objectiu específic del procés de socialització és la formació del vincle amb l'autoritat, i no només la formació d'una bona estructura de relació. Això no obstant, primer cal assolir aquesta estructura ja que només amb ella és possible la formació del vincle; però amb l'estructura no n'hi ha prou. En el present capítol parlem sobretot de l'estructura segons aquest plantejament, mentre que en els dos altres que segueixen més aviat ens ocuparem del vincle i de la seva constitució, que és la tasca que constitueix més específicament el procés de socialització.

Encara cal aprofundir una mica més la perspectiva evolutiva. És possible que el psicoanalista no estigui gaire d'acord a dir que primer és l'estructura abans que el vincle, o que hi pugui haver un infant que tingui una bona relació estructural amb la realitat i amb l'altre sense que hi estigui vinculat. El psicoanalista més aviat insistirà a afirmar que l'infant primer s'ha de vincular a unes persones concretes perquè pugui assolir una bona estructura psíquica i establir-hi una bona relació. I no ho neguem pas.

Quan parlem del vincle, ens referim al vincle amb l'autoritat com a tal i en funció de la relació amb la realitat, i no al vincle que cal que l'infant estableixi prèviament amb les persones dels pares i que li permet d'assolir una bona salut mental. La relació i el vincle amb l'autoritat ocupen una zona diferenciada de l'àmbit de la relació interpersonal i, si de cas, una zona posterior. El psicoanalista, quan parla de la necessitat del vincle de dependència, acostuma a referir-se a un temps en el qual encara no es pot considerar gaire l'autoritat com a tal; a un temps en què la relació que ocupa més espai i que té més entitat és la que estableix amb la mare més que no pas amb la realitat. Al principi la realitat més important per a l'infant és la mare i hi està gairebé del tot dedicat. En aquest nivell, la relació amb el medi, que és la que en el conflicte dissocial està en qüestió, a penes es diferencia de la relació amb la mare - hi està com absorbida -, com tampoc l'autoritat es diferencia encara de l'omnipotència materna. L'autoritat i la relació amb l'autoritat és un assoliment estructural que pertany a un estadi posterior, quan l'omnipotència materna resta soterrada i les coses comencen a estar més diferenciades en el pla de la realitat. És aleshores que comença la relació específica amb l'autoritat i, si de cas, l'elaboració de l'eventual conflicte que hi pugui haver. No és la nostra intenció negar que hi hagi d'haver un vincle previ que possibiliti el sorgiment d'una bona estructura de relació, però a mesura que l'estructura es desplega, es despleguen també, en àmbits cada cop més diferenciats, noves exigències de vinculació. L'autoritat és un d'aquests àmbits de relació i s'hi planteja un nou conflicte i

una nova necessitat d'elaboració. El vincle amb l'autoritat diferenciada com a tal n'és el resultat.

Quan del vincle primitiu es diferencia l'àmbit de la relació del jo amb l'autoritat, es diferencia també l'àmbit de la relació del jo amb les persones com a objectes totals; aquesta relació cal que el jo la treballi com a tal i la vagi aprofundint. La distinció entre aquests dos àmbits de relació es pot observar també en la dinàmica que s'estableix en la institució. El noi intenta la relació amb l'educador per dues raons. En primer lloc, la busca a causa de la seva renovada aproximació a la realitat social i al seu ideal; en segon lloc,i ja dins d'aquesta dinàmica, la busca també per ser personalment estimat per la persona que és l'autoritat. O sigui, intenta relacionar-se amb la figura paterna per assolir un millor equilibri social amb els altres, i per aconseguir també l'equilibri psíquic adequat amb ell mateix (autoestima, confiança bàsica, reconciliació, etc.).

Algú potser podrà pensar que estem contradient el que assenyalàvem quan afirmavem que el procés de socialització no tracta del problema afectiu ni consisteix en la formació de l'equilibri psíquic. Això s'ha d'entendre com cal. En el procés de socialització es mou molta relació afectiva i interpersonal i no deixa d'estar-hi en joc l'equilibri psíquic de l'individu; però el motor que engega tota aquesta dinàmica és l'equilibri social que cal assolir amb els altres i amb la realitat. De fet, si el noi deixa d'interessar-se per la societat, deixa també d'interessar-se per la figura que la representa i s'esvaeix la seva necessitat de ser personalment estimat per ella. No és que el noi tingui un problema afectiu o que no posseeixi un equilibri psíquic prou reeixit. El que passa és que, en el procés de ressocialització, l'equilibri psíquic s'ha de refer tenint com a referent un ideal diferent, i això exigeix implicar-se personalment amb les figures que el representen[5].

L'infant, per tant, s'ha de vincular amb els seus pares en aquest doble sentit: com amb aquelles persones concretes que per a ell són importants i que necessita amb vista a reeixir en el seu equilibri personal; i a més a més, com amb l'autoritat que representen els altres i la realitat, i que necessita per reeixir en el seu equilibri social. Els pares, per a l'infant, són més que aquells que en tenen cura; a més a més són els representants de la nova realitat que en l'horitzó infantil s'albira, i és aquí on s'obre, per tant, un nou àmbit de relació i on també comença la necessitat d'una nova vinculació; una vinculació que no contempla

---

[5]. Aquesta és una de les dificultats més greus de tot el procés de ressocialització. Ja es va dir que alhora que s'ha de des-fer l'equilibri psíquic assolit en referència a l'ideal dissocial (delinqüent, mangant, etc.), s'ha de re-fer en referència a l'ideal de la societat vigent. A vegades la personalitat prèvia del subjecte o les condicions ambientals fan impossible aquesta reestructuració i el subjecte pot restar encallat a mig camí, més desequilibrat que abans, i no només socialment.

només la relació i la història passada, sinó també l'ideal de realitat i la història de futur.

7.1.2.- L'estructura del jo infantil

La relació pròpia de l'estructura infantil és com una mena de vincle de baix a dalt respecte a la realitat i a l'autoritat, i com una projecció cap endavant i cap al futur. D'altra banda, no és exclusiva de la relació entre l'infant i els seus pares. També els altres adults són per a l'infant els representants de la realitat de futur a la qual aspira, i per això s'escau de parlar de les figures paternes en general. I per la mateixa raó un adult pot ser la figura paterna del noi que encara no ha aconseguit acabar la tasca de la seva socialització; un adult que, en el seu procés de ressocialització, li representi la societat.

El jo infantil busca la relació amb l'autoritat que representa la realitat i intenta identificar-s'hi. L'autoritat té força per ella mateixa i no la necessita prestada d'altres llocs. La força de l'autoritat ve de la realitat que representa i consisteix a atraure l'ideal del jo cap a la realitat representada. El jo és infant quan, projectant-se fora d'ell mateix, posa el seu ideal de futur en l'altre adult, que queda així investit d'autoritat. En aquest sentit el jo infantil és un jo "depenent" respecte a l'autoritat, perquè la necessita per definir la realitat d'acord amb l'ideal d'aquesta. L'estructura de la relació que l'infant estableix amb la realitat i l'autoritat és, doncs, diferent de l'estructura de la relació adulta. A causa de l'estructura que té, el jo infantil no defineix la realitat pel seu compte sinó que la defineix amb el patró que li arriba de l'autoritat. L'infant, pel fet de ser-ho, a l'hora de referir-se a la realitat es refereix a l'autoritat. L'infant no té ideal propi sinó que el seu és el de la figura paterna. L'estructura infantil possibilita la formació del vincle per mitjà del procés de socialització i aquesta és una de les seves funcions més importants. Com un fet d'observació, sovint es subratlla la importància de l'edat infantil amb vista a la socialització, però no sempre s'explica la raó d'aquesta importància. A vegades ens limitem a constatar l'íntima relació que hi ha entre l'aprenentatge i l'afecte, però no passem d'aquí[6]. Cal dir que la funció de la infància és permetre el procés de socialització i que el possibilita perquè l'estructura infantil fa que el jo deixi a l'autoritat la definició de la seva realitat.

---

[6]. "Resulta innecesario agregar que la socialización primaria comporta algo más que un aprendizaje puramente cognoscitivo. Se efectua en circunstancias de enorme carga emocional. Existen ciertamente buenos motivos para creer que, sin esa adhesión emocional a los otros significantes, el proceso de aprendizaje será difícil cuando no imposible". P.L. Berger; T. Luckmann: "La construcción social de la realidad".- Amorrortu Editores.- Buenos Aires, 1.972. pg. 167.

Vegem doncs què és un infant o què és ser infant en aquest context. L'infant, a l'hora de captenir-se en relació amb el medi diferenciat, no s'adreça del tot a la realitat objectiva sinó que alhora es dirigeix a l'autoritat de l'altre.. L'estructura de la seva relació amb la realitat no és acabada, sinó que és oberta a l'altre, i amb l'autoritat de l'altre es complementa com en un circuit. Aquesta és la dependència i la servitud pròpia de l'infant i a la vegada el seu privilegi. Gràcies a aquesta dependència respecte a l'autoritat es pot referir com cal a la realitat.

Quan es parla de relació de dependència s'acostuma a fer-ho en una perspectiva diferent, concretament en la perspectiva abans esmentada d'una relació anterior i més profunda. Però també se'n pot parlar i cal continuar fent-ho en el context més diferenciat de l'estadi que segueix, encara que aleshores ja no se'n pot parlar en el mateix sentit. En la perspectiva anterior es diu que l'infant depèn perquè no pot prescindir de la relació amb l'objecte amb el qual està vinculat; en aquesta altra perspectiva, que és posterior i que es refereix a la relació més diferenciada amb el medi, cal dir que l'infant depèn perquè a l'hora de relacionar-s'hi, de totes maneres el seu jo no prescindeix de la interna relació d'ideal que sobre això té amb l'autoritat.

És, per tant, una dependència diferent que no depèn de la relació amb l'objecte, sinó de la relació amb la realitat objectiva i de l'ideal que l'ha d'abastar. És una dependència "posterior", ja que la relació d'ideal amb la realitat objectiva, i més amb la realitat social, és un assoliment posterior propi de fases ja bastant avançades. I és també una dependència que cal que es prolongui bastant mentre dura el procés de formació de l'ideal. No es pot dir que la relació de dependència, en arribar a certa edat, hagi d'esvanir-se com més aviat millor, com si en el cas del nen més gran fos un defecte que cal evitar. En parlar del "mangant" ja vam fer notar que sovint s'explica la seva manera de ser com si fos la d'una personalitat crònicament dependent o com si ell fos una mena d'infant atrofiat. Però no és aquest el sentit en què aquí parlem de la dependència. La dependència té una funció important amb vista al procés de socialització, i la relació que manté amb la realitat i l'autoritat no està destinada simplement a esvanir-se, sinó a servar-se en un altre nivell, un cop transformada en vincle social.

Si bé la relació de dependència amb la realitat i l'autoritat va molt més enllà dels límits de la relació de dependència amb l'objecte, que és com s'entén convencionalment, i és per tant més "perdurable", és també a la vegada una relació més relativa que pot deixar de ser molt aviat. També ens hem referit en altres llocs als nens delinqüents que, desvinculats dels seus pares, viuen lliures al carrer, on es guanyen la vida pel seu compte. Són nens de 10 o 12 anys que ja no depenen de ningú i, en aquest sentit, ja són adults. No es tracta d'una manera retòrica de parlar. La seva estructura de relació amb el medi i amb l'autoritat realment és la

de l'adult i no la de l'infant. Però també és una estructura dissocial i no pas socialitzada[7].

La infància o la relació de dependència de la qual parlem es prolonga més enllà del que en podríem dir els seus límits naturals, també es pot escurçar. És una dependència relativitzada que pot ser més o menys llarga o més o menys curta. Això, però, no ha d'estranyar perquè no deixa de ser lògic que la relació del jo amb la realitat objectiva i amb l'autoritat depengui també de la manera de ser de la mateixa realitat i de la manera de captenir-se de l'autoritat.

La relació de dependència respecte a l'autoritat de l'altre és funció de la realitat i de l'ideal del jo que l'ha d'abastar. I la realitat a la qual el jo s'enfronta ja es va explicar que és una realitat ampliada i a la vegada debilitada pel desplegament històric de les condicions objectives i que, per tant, es tracta d'una realitat més difícil d'abastar i d'assegurar que en unes condicions més originals. No és estrany, doncs, que el jo aprofundeixi la seva aproximació de dependència a l'autoritat de l'altre quan es troba al davant d'una realitat que el supera. La manera que té el jo de ser responsable o de respondre a una realitat que s'allunya del seu abast, és de quedar-se més a prop de l'altre, depenent de la seva autoritat. En aquest sentit cal considerar que la infància, vista des d'aquesta perspectiva i en el context d'aquest àmbit de relació, no és només un atribut de l'home en una determinada edat sinó que és una relació entre el jo i la realitat; relació que, per tant, varia no sols quan varia el jo sinó també quan varia la realitat.

I aquesta relació també depèn de l'autoritat, que pot fallar. Si el jo no troba l'altre al seu costat quan mira d'aproximar-s'hi pel fet de trobar-se perdut o en conflicte amb la realitat, tard o d'hora acabarà prescindint d'ell i de la seva autoritat i definirà la realitat pel seu compte. Això significa que la relació de dependència amb l'autoritat té lloc a un nivell on el jo pot ja prescindir de l'altre, encara que no ho faci necessàriament[8]. Es

---

[7]Aquesta especial dependència o infància que és pròpia del procés de socialització, s'infereix també d'allò que es pot observar en la ressocialització. En aquest procés, un dels primers i més importants passos que el jo ha d'aconseguir fer és "regressar" d'alguna manera a la situació de dependència en relació a la realitat i a l'autoritat per poder-s'hi vincular. Però d'això ja se'n parlarà més endavant (9.3.).

[8]. Recordem el text de Freud citat no fa gaire a la nota de l'apartat 7.1.1. sobre el desplaçament del perill de l'angoixa en els diversos estadis del desenvolupament infantil. Es tracta de diferents nivells de domini del conflicte. Aquest concepte es pot també aplicar al nostre context. Amb tot, la zona de l'autoritat i de les seves normes, en comparació amb la de l'omnipotència materna, és una zona de més llibertat i domini del conflicte amb la realitat.

tracta, doncs, d'una dependència o infància relativa que té la potencialitat de prolongar i aprofundir la seva relació no només d'acord amb les exigències de l'estructura del subjecte sinó també per les exigències i les possibilitats de l'estructura objectiva del seu entorn. Des d'aquesta perspectiva es pot comprendre millor que la relació afectiva i de protecció que l'infant cal que rebi per part dels seus pares no sigui una quantitat fixa, predeterminada només per la naturalesa de l'ésser infantil (4.2.), sinó una variable condicionada també per la realitat exterior i el perill o conflicte que aquesta li pugui representar. La naturalesa de l'home, en definitiva, és històrica, i ho és també la realitat on desplega les seves relacions[9].

7.2.- Les fases del procés estructural

En l'apartat anterior s'ha vist quina és la naturalesa de la relació amb la realitat i l'autoritat des de la perspectiva evolutiva, i ara ja podem mirar d'explicar la gènesi d'aquesta relació en cada una de les fases per les quals passa en el seu procés. En resum, fins aquí s'ha dit que la relació infantil del jo amb la realitat refereix el seu ideal de futur a l'ideal de l'autoritat paterna, mentre que la relació adulta tracta i defineix la realitat directament, amb el seu propi ideal de present. Tot això ens porta a la crisi edípica, que és el moment en què es forma l'ideal o super-jo i del qual ja s'ha començat a parlar en un altre lloc (3.1.3.)

---

[9]. Encara es pot parlar i s'acostuma a fer-ho de relació de dependència en un altre sentit. Es diu que l'infant és dependent, no ja referint-se al vincle de dependència que el lliga als seus pares, sinó a la situació d'absoluta invalidesa en què es troba i que l'impossibilita de fer-se càrrec d'ell mateix. En aquest sentit es pot dir i es diu que l'infant és dependent per la seva pròpia naturalesa, abans i tot del vincle de dependència, el qual si de cas és el resultat de la seva invalidesa anterior.

Com se sap, s'ha discutit molt sobre l'explicació de la naturalesa i la gènesi del vincle de dependència i la seva relació amb la invalidesa infantil, i no es pot afirmar que hi hagi gaire acord pel que fa al cas. Tanmateix, tampoc es tracta aquí d'entrar en la discussió, però voldríem fer notar que també cal plantejar la qüestió de la dependència del jo respecte a l'autoritat i de la relació que aquesta dependència té amb la invalidesa infantil enfront de la realitat. De totes maneres aquesta ja és una altra qüestió que potser ens portaria més enllà dels límits d'aquest estudi.

7.2.1.- La crisi edípica

Al principi la conducta de l'infant adreçada a l'entorn objectiu no és gaire consistent. No persegueix objectius ben definits sinó més aviat estímuls, es distreu fàcilment i els seus projectes no perduren. La mare del nen de la bicicleta, encara que sense gaire èxit, de fet mira de valer-se també d'aquesta fragilitat infantil perquè el seu fillet oblidi la dèria que té de baixar de la vorera, i la voluntat d'ell arribi així a estar més d'acord amb la d'ella. Però a mesura que el nen va creixent, no cal dir que també creix la consistència i l'estabilitat de la seva conducta envers la realitat. Això diríem que ja fa preveure el conflicte, i la baralla del nen de la bicicleta amb sa mare n'és tan sols un petit exponent. A mesura que la perspectiva del jo, la seva atenció a l'entorn i els seus projectes deixin de ser infantils, es poen preveure situacions força més difícils i conflictives amb l'autoritat, quan la voluntat d'aquesta i la d'aquell no coincideixin.

Però el conflicte no ve només del fet que la conducta del jo es vagi consolidant i vagi cobrant força. Un conflicte només entre voluntats diferents fóra més aviat extern, una mena de conflicte social que encara tindria una solució relativament fàcil, ja que sols caldria que ambdós subjectes es posessin d'acord en els continguts de les seves reivindicacions (interessos, desitjos, etc.). El conflicte que aviat se li planteja al jo infantil respecte al seu comportament és més profund i el jo en surt més afectat. En el context d'aquest conflicte ja no es tracta només de reestructurar els continguts de la voluntat del jo bel.ligerant sinó de reestructurar el mateix jo en relació amb la realitat i l'autoritat de l'altre. Es tracta, en definitiva, del conflicte d'Edip.

En les fases pre-edípiques el comportament del jo és una mena de "fer" disminuït que no li acaba de pertànyer del tot, ja que la seva referència a la realitat passa per la referència a l'autoritat de la figura paterna; però en la crisi edípica el jo discuteix el poder d'aquesta autoritat i finalment l'arrabassa i el fa seu. D'aquesta manera el jo esdevé la seva pròpia autoritat. L'acord al qual s'arriba ja no és només extern. La relació infantil amb l'autoritat, l'obediència, la desobediència i totes les discussions que hi té, és una relació externa. Durant els primers anys de vida, l'infant no qüestiona l'autoritat de les figures paternes sinó que es limita a discutir-hi. Sovint procura guanyar-la al seu favor, i fins i tot de vegades procura enganyar-la o defugir-la, però de totes maneres tot això no deixa de ser un reconeixement de l'autoritat de l'altre, de la qual no pot prescindir.

Quan arriba la crisi edípica la qüestió ja és una altra. Per sota de les discussions que l'infant pugui continuar mantenint amb l'autoritat dels seus pares a l'entorn dels respectius interessos, i fins per sota de l'obediència, comença a establir-se una altra discussió en un àmbit més intern i profund que posa en qüestió el fet mateix de l'autoritat paterna; comença una dràstica rebel.lió que transformarà del tot la relació amb l'autoritat i les figures

que la representen. El que el jo discuteix ara no és el contingut de la voluntat paterna, aquesta norma o l'altra, sinó qui és el legislador; qui és aquell que ha de determinar i definir com és la realitat a la qual el jo s'ha de referir en el seu comportament.

Aquest és el conflicte. El resultat n'és un canvi de nivell en la relació amb l'autoritat. I aleshores comença la possibilitat d'aconseguir un acord més definitiu entre iguals, no com abans, sobre la base d'un equilibri de baix a dalt que sempre admet i afavoreix la discussió domèstica. L'acord definitiu s'haurà d'elaborar en un altre terreny, fora de l'àmbit de la relació de dependència familiar, concretament en el nou i definitiu horitzó de la realitat social. D'aquesta manera el jo entra més específicament en el procés de la socialització.

En el pensament freudià, la constitució del super-jo, com a resultat de la crisi edípica i de la seva resolució, representa el pas de l'estructura infantil a l'estructura adulta quant a la realitat i a l'autoritat. Al principi Freud va descriure el complex d'Edip com el conflicte nuclear de la neurosi, però aviat considerà que constitueix el conflicte nuclear al voltant del qual s'estructura la mateixa història de l'individu i, en un altre context, la història mateixa de la humanitat. En aquest sentit es pot dir que la relació adulta és la que parteix del super-jo, mentre que la infantil és la que és anterior a la seva formació. O mes concretament, l'adult és qui té un super-jo plenament constituït i l'infant és qui encara no en té.

Aquesta afirmació es contradiu bastant amb la doctrina kleiniana i amb la de tots aquells autors que insisteixen a dir que el super-jo ja és present en les fases més primitives de la vida infantil[10]. Però, en general, aquests autors es refereixen

---

[10]. "En el curso del desarrollo temprano, como sabemos, el niño instala a sus padres en el yo. (Fué la comprensión del proceso de introyección en la melancolía y en el duelo normal lo que como es sabido condujo a Freud a reconocer la existencia del superyó en el desarrollo normal). Pero en cuanto a la naturaleza del superyó y a la de la historia de su desarrollo individual, mis conclusiones difieren de las de Freud. Como he señalado a menudo, el proceso de introyección y proyección, desde los comienzos de la vida, conduce a la institución, dentro de nosotros mismos, de objetos amados y odiados, que son sentidos como "buenos" y "malos", que están interrelacionados los unos con los otros y con el sujeto; es decir: constituyen un mundo interno. Este conjunto de objetos internalizados se organiza, junto con la organización del yo, y en los más altos estratos de la mente llega a hacerse perceptible como superyó. En términos generales, lo que Freud vió como las voces y la influencia de los padres reales establecidos en el yo, es, de acuerdo con mis hallazgos, un mundo complejo de objetos sentido por el individuo en las más profundas capas de su inconsciente como algo concreto dentro de sí, razón por la cual algunos de mis colegas y yo usamos los términos "objetos internalizados" y "mundo

sobretot a l'àmbit de les relacions internes, mentre que la problemàtica que aquí plantegem té a veure específicament amb l'àmbit més extern de les relacions del jo amb la realitat objectiva que està fora d'ell. Segons aquesta perspectiva la doctrina freudiana és més adient. En el pensament de Freud el super-jo no és només una instància interna sinó una instància que mira també, il.luminant-la i fins transformant-la, cap a la realitat exterior i, en aquest sentit, parla de l'ideal. Freud s'ocupa del super-jo especialment en aquelles obres on planteja problemes referits a la vida en societat, com són "Psicologia de les masses i anàlisi del jo", i "El malestar en la cultura". A diferència d'altres que el seguiran després, defineix el super-jo com aquella instància que vincula i reuneix els individus externament, integrant-los en societat. Partint del super-jo, per exemple, explica la relació que manté l'hipnotitzat amb el seu hipnotitzador, la que manté la multitud fascinada amb el seu líder, la que manté l'església i l'exèrcit amb els seus caps etc; i, per tant, la que mantenen també entre ells els diversos components de cada un d'aquests grups.

M. Klein, amb la seva teoria, ha enriquit la visió del món interior de l'home, però ha perdut la visió del món exterior, especialment quan aquest ja es troba gairebé del tot desenvolupat. Per això qui es mou en la seva perspectiva tampoc pot comprendre gaire l'entitat i la importància que té el super-jo d'acord amb la realitat que també és externa, al mateix temps objectiva i ideal. La funció del super-jo es palesa en la idealització de la realitat social: quan finalment l'home (l'home primitiu o l'infant) incorpora el pare, alhora que l'elimina accepta també la seva prohibició (la prohibició de l'incest) i, en conseqüència, acata la visió de la realitat que la llei paterna suposa i imposa. D'això, en dóna testimoni el super-jo; ell és l'empremta d'aquesta acceptació i d'aquesta nova visió de les coses o ideal de la realitat.

Naturalment es pot i cal parlar dels antecedents del super-jo en les primeres fases de la vida i de la importància que tenen les primeres introjeccions i projeccions per a la futura salut mental del subjecte, però també cal subratllar la importància d'aquella fase posterior en què l'infant de 4 o 5 anys cal que comenci a obrir-se al món exterior de la societat i s'hi comenci a projectar com en el medi de la seva futura realització. Segons Freud, aquesta obertura no s'esdevé sense la profunda crisi que constitueix el conflicte d'Edip. A través d'aquest conflicte i de la seva resolució, l'infant renuncia als objectes de la seva líbido primitiva i el seu jo, alliberat de l'estret àmbit domèstic, pot obrir-se renovat i referir-se ja al nou horitzó de la realitat social. Hi ha, doncs, una renovació interna i profunda de l'estructura del jo, però aquesta renovació persegueix l'objectiu

---

interno...". M. Klein: "Psicoanálisis de las perturbaciones psicológicas".- Paidós Horme.- Buenos Aires, 1.971. pgs. 94s.

de reestructurar la seva referència a la realitat externa del medi social.

En sentit ple, per no dir en sentit estricte, no es pot parlar de la crisi edípica ni del super-jo, que n'és el resultat, abans que en l'horitzó del jo aparegui la realitat objectiva com el medi de la seva realització. De fet, aquesta crisi del jo ve de l'exigència que comporta assumir una posició nova i definitiva enfront de la realitat. D'una banda el jo incorpora la funció d'explicar i definir la realitat, funció que fins aleshores havia exercit el pare, i en això deixa de ser infant i es converteix en adult; d'altra banda, alhora que arrabassa el poder i la funció del pare, incorpora i acata la seva llei i es converteix en un adult social, és a dir, en un membre de la societat constituïda per tots aquells que són pars, perquè tots estan sota la mateixa llei[11].

El super-jo és el resultat de la incorporació, en el jo, de la funció del pare i de la seva llei. Tot i que el jo, per la resolució del conflicte, esdevé la seva pròpia autoritat, alhora resta sota la direcció de la llei que el mena a la societat. És amo de si mateix, però no per fer el que vol o per guiar-se pels seus instints primitius i egoistes sinó per seguir la llei de

---

[11]. "Odiaban al padre que tan violentamente se oponía a su necesidad de poderío y a sus exigencias sexuales, pero al mismo tiempo le amaban y le admiraban. Después de haberle suprimido y haber satisfecho su odio y su deseo de identificación con él, tenían que imponerse en ellos los sentimientos cariñosos, antes violentamente dominados por los hostiles. A consecuencia de este deseo afectivo surgió el remordimiento y nació la conciencia de la culpabilidad, confundida aquí con él, y el padre muerto adquirió un poder mucho mayor del que había poseído en vida, circunstancias todas que comprobamos aún hoy en día en los destinos humanos. Lo que el padre había impedido anteriormente, pot el hecho mismo de su existencia, se lo prohibieron luego los hijos a sí mismos en virtud de aquella "obediencia retrospectiva" característica de una situación psíquica que el psicoanálisis nos ha hecho familiar ... La prohibición del incesto, presenta también una gran importancia práctica. La necesidad sexual, lejos de unir a los hombres, los divide. Los hermanos asociados para suprimir al padre, tenían que convertirse en rivales al tratarse de la posesión de las mujeres. Cada uno hubiera querido tenerlas todas para sí, a ejemplo del padre, y la lucha general que de ello hubiera resultado habría traido consigo el naufragio de la nueva organización. En ella no existía ya ningún individuo superior a los demás por su poderío que hubiese podido asumir con éxito el papel del padre. Así, pues, si los hermanos querían vivir juntos, no tenían otra solución que instituir - después de haber dominado quizá grandes discordias - la prohibición del incesto, con la cual renunciaban todos a la posesión de las mujeres deseadas, móvil principal del parricidio". S. Freud: "Totem y Tabú".- Obras Completas .- Editoral Biblioteca Nueva.- Madrid, 1.972. pg. 1.839.

l'altre, que està per sobre d'ell però que ell ha fet seva. D'aquesta manera el jo, per la crisi edípica, es desdobla en dues instàncies diferenciades: el jo i el super-jo, que és l'altre que el dirigeix i el vigila, però que de totes maneres ja forma part del jo.

Per la força de la llei el jo es troba separat i diferenciat d'ell mateix i queda referit a la societat, que és l'horitzó que als seus ulls obre el nou ideal. L'objecte de la llei és explicar què és allò que s'ha de fer pel que fa a la realitat, però a un nivell més profund el seu objecte és explicar i definir com és la mateixa realitat respecte a la qual s'ha d'actuar. La llei és l'origen de la societat i per la llei l'home esdevé un individu social. Sovint el super-jo es planteja com una instància que té com a funció principal vigilar i acusar el jo quan no fa allò que ha de fer, però si l'acusa i li diu què ha de fer és perquè primer és un ideal de realitat a través del qual el jo queda referit a la societat. El super-jo és, doncs, l'encarnació de la llei en el jo, i per ell el jo esdevé capaç de fer-se càrrec de la realitat per ell mateix. I aquesta realitat ja no és només la realitat del jo sinó també la realitat de l'altre, és a dir, una realitat social en la qual la llei no deixa d'estar present.

Aquesta és l'estructura adulta de la relació del jo amb la realitat i l'autoritat. El jo adult, a l'hora de referir-se a la realitat, ja no es relaciona amb l'autoritat paterna de la qual s'ha independitzat; però tanmateix no pot deixar de referir-se a l'autoritat social, és a dir, a la societat i a l'autoritat que la representa. Aquesta és l'estructura de l'adult, encara que sigui un adult delinqüent. A vegades s'ha volgut explicar la manera de ser del delinqüent afirmant que ha fracassat en el procés de la seva estructuració psíquica i que, per això, ara estableix una relació anormal amb els altres i amb la realitat. Es diu, per exemple, que és un ésser primitiu, sense llei i dominat pels instints, que no té super-jo o que en té un de defectuós[12]. Però ja hem insistit prou a dir que el defecte no és aquest.

El delinqüent és un adult que té necessitat, com tots els altres, de tractar i de definir la realitat per ell mateix. És un adult social, referit també com tots els altres a la societat. I

---

[12]. La visió que Anna Freud dóna del delinqüent es troba més aviat en l'esmentada línia. (Vegeu, per exemple, el capítol "Asocialidad, delincuencia y criminalidad como categorías diagnósticas en la niñez", en la seva obra: "Normalidad y patología en la niñez".- Paidós, 1.975. pg.s 131 ss.). I també hi està el pensament de K. Friedlander sobre el mateix tema. (Vegeu: Psicoanálisis de la delincuencia juvenil".- Paidós) Dins la mateixa línia, però en canvi en direcció oposada, M. Klein explica la conducta delinqüent, més que per un dèficit en el super-jo, per la seva excessiva severitat i per la persecució que impulsa el jo a defensar-se'n anant contra la seva rígida moral. (Vegeu, per exemple, "Sobre la criminalidad", en "Psicoanálisis de las perturbaciones psicológicas".- Paidós Hormé, 1.971. pgs. 134 ss.

d'aquí li ve el conflicte. L'angoixa que sovint podem observar que es desvetlla en el cas del delinqüent palesa que, malgrat tot, no deixa d'estar referit a la societat. No ha fracassat en la resolució de la crisi edípica, que és el conflicte al voltant del qual gira el procés de la seva estructuració; ni és un individu sense llei que no ha aconseguit fer-se-la seva. Si de cas és un individu en conflicte amb la llei, però això és una altra qüestió. El resultat de la llei i de la seva incorporació en la resolució edípica, és referir l'home a la societat[13], i el delinqüent, malgrat ser-ho, hi està referit. No obstant això, hi està vinculat externament. És un home social capaç de viure en societat i necessitat fins i tot de fer-ho; però no és un home socialitzat, capaç de ser-ho tenint com a referent les condicions objectives de la seva societat. El defecte no està en la seva estructura psíquica, sinó en la seva vinculació social, com veurem a continuació.

7.2.2.- Les fases pre-edípiques

A partir de la idea que ens fem de la crisi edípica i dels canvis que s'hi esdevenen, també ens en podem imaginar les fases anteriors. Però potser convindria tornar a advertir que la qüestió que ens interessa no és el procés de l'estructuració psíquica de l'individu en general, sinó específicament l'estructuració de la seva relació amb el medi i amb l'autoritat, en el sentit abans explicat. La relació amb la societat com el medi al qual l'adult es refereix a l'hora de treballar i de realitzar-se junt amb els altres, i la relació amb l'autoritat social, no emergeixen de cop i volta sinó que tenen una gènesi que es remunta fins a les primeres fases de la infantesa; aquesta gènesi és la que aquí estem esbrinant.

No obstant això, ja es va indicar que el medi on l'infant desplega la seva existència no és la societat oberta sinó la societat domèstica; no és encara la realitat dels pars sinó la dels pares. Així com l'adult està referit a la societat, l'infant es vincula a la llar perquè els pares són el seu ideal. De fet, pròpiament parlant, el jo infantil encara no té ideal, però en el seu lloc hi ha els pares, que són com una mena de super-jo extern encara no incorporat. Per tant, n'està pendent i s'hi refereix en la seva activitat. No sols vol ser apreciat per ells com a individu sinó que busca també la seva estimació en totes les coses que fa. El seu orgull és ser l'orgull d'ells. Gira al seu voltant com la

---

[13]. És doncs a partir del conflicte d'Edip que, a parer meu, cal explicar la qüestió de la dependència infantil del jo amb la realitat i l'autoritat, tal com es va plantejar al final de l'anterior apartat 7.1.2. Per la prohibició de la mare edípica, la líbido del jo queda profundament transformada i referida a la societat, que és la comunitat dels iguals; queda doncs referida també, en relació de dependència, als pares en la mesura que representen la realitat idealitzada i finalment també els iguals.

Terra gira atreta al voltant del Sol; i com la terra del Sol, en rep la llum, l'escalfor i l'energia que el mou en la seva activitat. Per això la seva és una activitat infantil, perquè no té consistència pròpia sinó que ha de ser alimentada de fora estant, referida com està a la realitat de les figures paternes i a la seva autoritat.

Això significa no tenir super-jo. La relació infantil amb la realitat i amb l'autoritat, en principi, és bastant diferent de la de l'adult i, des la perspectiva d'aquest, fins i tot podria semblar contradictòria. El jo infantil, d'una banda, és absorbit per l'amor dels pares que estan molt per sobre d'ell (com després ho estarà el super-jo respecte al seu jo); d'altra banda, els absorbeix i se'n es serveix per alimentar el seu jo i el seu narcisisme. La qüestió es podria plantejar així: ¿quin és l'objecte de l'amor de l'infant? ¿els pares o ell mateix?[14]. Atesa l'estructura infantil, cal dir que no hi ha contradicció sinó que es tracta d'un mateix amor que s'alimenta en un circuit que resta obert perquè encara no hi ha independència en la relació ni hi ha super-jo. L'àmbit de la realització infantil és, doncs, un espai centrat en els pares i en l'infant i delimitat per l'estret circuit que va de l'un a l'altre. És un espai reduït: un món plegat sobre ell mateix i per això separat de la resta de la realitat social, per la qual l'infant encara no s'interessa gaire perquè no hi està referit. D'altra banda, és un món poc objectiu, molt personalitzat i configurat més per la fantasia narcisista que per l'ideal. Un món que, al capdavall, està destinat a entrar crisi.

La crisi arriba amb el conflicte d'Edip. Amb el sorgiment de l'amor a la mare edípica, la relació infantil capgira el seu sentit i, deixant de ser narcisista, comença a ser objectal. Així es comença a tancar el circuit que fins aleshores havia alimentat el

---

[14]. Com se sap, la doctrina psicoanalítica ensenya que l'infant, prop ja de complir el seu primer any de vida, pren el propi jo com objecte total de la seva líbido i en aquest sentit Freud parla d'una fase narcisista i d'una "líbido del jo" com a oposada a la "líbido d'objecte", que és la pròpia de les fases posteriors. De totes maneres ell mateix explica que no es tracta d'una absoluta oposició, atès que la líbido a partir d'aleshores ja mai no deixarà de ser del tot narcista, sinó una mena d'extensió: "Nos formamos así la idea de una carga libidinosa primitiva del yo, de la cual parte de ella se destina a cargar los objetos; pero que en el fondo continúa subsistente como tal viniendo a ser con respecto a la carga de los objetos lo que el cuerpo de un protozoo con relación a los seudópodos de él destacados ..... dándonos también cuenta, en conjunto, de la existencia de una oposición entre la líbido del yo y la líbido objetal. Cuando mayor es la primera tanto más pobre es la segunda. La líbido objetal nos parece alcanzar su máximo desarrollo en el amor, el cual se nos presenta como una disolución de la propia personalidad en favor de la carga de objeto..." S. Freud: "Introducción al Narcisismo".- O. C. pgs. 2.018 s.

jo infantil, que n'era el centre i l'objectiu. El jo de l'infant, remogut de la seva anterior posició per l'impuls d'una sexualitat que va esdevenint adulta, investeix un objecte que ja no és ell mateix i d'alguna manera comença a quedar referit a l'horitzó de l'altre. Amb tot, n'està a mig camí. El procés que el mena a la llibertat ha de fer encara un pas més decisiu; i aquest pas el dóna el jo quan, per la força de la llei, abandona també la mare edípica i s'adreça a la societat. A partir d'aquest punt el jo esdevé independent, però l'ideal, o super-jo en el sentit ple de la paraula, l'anirà guiant en tot moment com una instància que ja forma part d'ell[15].

La naturalesa de l'espai domèstic o de la llar s'explica, per tant, per la relació narcisista que és la pròpia de l'infant. També pot ajudar a explicar-ho el fet d'esmentar un altre aspecte, encara que en el fons és el mateix. Es pot dir que la llar és un espai d'indiferenciació, en el qual la dimensió objectiva i la dimensió personal encara estan barrejades però a favor d'aquesta última més que de l'objectivitat. Això ja ho havíem aclarit dient que per a l'infant els seus pares són la realitat cabdal, i ho són d'una manera bastant exclusiva, de tal manera que les altres coses i persones queden en un segon pla. De fet, si l'infant està referit a la llar més que a la realitat objectiva és perquè sobretot està vinculat a l'àmbit dels seus pares i a la seva autoritat. Es podria dir que els pares són els senyors o propietaris de la realitat domèstica, que al capdavall és la Realitat per a l'infant.

---

[15]. El super-jo no és sols l'empremta de la incorporació del pare i de la seva llei, sinó que, a parer meu, també es pot dir que és el resultat de la incorporació de la mare edípica. De fet, la nova aportació de líbido que s'introdueix en la fase edípica, com que queda desexualitzada en el context de la resolució del conflicte, no es perd pas sinó que, d'una banda, es transforma en afecte envers les persones dels pares i, de l'altra, en l'ideal que il.lumina i dóna sentit social a la realitat. Com que Freud explicà la neurosi com un fracàs de la prohibició de l'incest i com una conservació de la mare edípica, s'ha subratllat la importància de la seva abolició, però des d'una perspectiva més social cal subratllar també la importància del paper que té la mare edípica i el seu destí posterior en el nou horitzó de la mare societat. En aquest sentit, cal dir que el super-jo, a més a més de ser l'hereu del narcisisme primer (jo ideal) i l'hereu del pare, en la seva funció i la seva llei, és també l'hereu de la mare en la seva líbido. El pare dóna forma a la líbido, però la matèria ve de la mare; el pare configura l'ideal, però la llum i l'energia els aporta la mare. Així s'entén també millor la naturalesa de la referència del jo envers la comunitat dels iguals (mare - societat) ja que és aquí on es transfereix, desexualitzada i elevada, la líbido materna; i també s'entén millor la naturalesa de l'angoixa objectiva quan aquesta líbido no troba camí perquè la norma paterna li barra el pas.

Aquesta unitat que hi ha encara entre realitat i figures paternes, o aquesta relació de poder i propietat que sobre la realitat encara mantenen, s'acaba de desfer per la crisi edípica. En el nou horitzó, obert per la resolució edípica, la realitat adquireix tot el seu pes d'objectivitat i els pares, havent perdut la seva autoritat, es converteixen en pars. A partir d'aquest moment, el jo es mourà per les exigències de la realitat que reconeix ell mateix i no pas per les exigències dels altres i la seva autoritat. Relació amb la realitat i relació amb l'autoritat seran, en aquest sentit, coses diferents.

Cal dir, per tant, que en relació amb la realitat i l'autoritat el jo segueix un procés diferenciador. Al principi el jo, la realitat i l'altre (la mare) formen una unitat indiferenciada, però a poc a poc es van separant al llarg de diverses etapes. Creiem no interpretar malament la doctrina freudiana pel fet de veure en l'establiment del narcisisme el moment en què es resol la primera diferenciació. Amb l'investiment i l'afirmació narcisista del jo com a diferenciat de l'altre i de la realitat s'acaba la primera etapa i en comença una altra que és una renovada exigència de relació a partir de la nova posició. Aquesta segona etapa que, en comparació amb l'anterior, es caracteritza per la major distància que hi ha entre el jo, la realitat i l'altre, conserva encara un cert grau d'indiferenciació. Ja no hi ha l'omnipotència primera, però trobem encara, en el seu lloc, el narcisisme del jo i l'autoritat de l'altre sobre la realitat. El procés, tanmateix, continua i la crisi edípica mena al final la tasca de diferenciació. Amb la resolució del conflicte d'Edip, el jo aconsegueix distanciar-se i diferenciar del tot l'altre de la realitat[16]. En aquest context, el jo s'independitza de les figures paternes, que perden la seva autoritat en la relació del jo,i la realitat esdevé del tot objectiva. Es tracta, doncs, de l'últim pas. Però aquest pas altre cop representa una nova exigència de relació, a la qual mira de respondre el procés de socialització. Pròpiament parlant, el procés de socialització té lloc en les fases postedípiques quan ja està present l'ideal o super-jo. D'aquestes fases i del seu significat en el procés de formació de l'estructura, en parlarem més endavant.

---

[16]. 16.- Des d'aquesta perspectiva creiem, per tant, que es pot dir que la primera crisi que fa avançar el jo en la seva estructuració, consisteix en la incorporació del fantasma matern i es resol en l'establiment del narcisisme; la segona consisteix en la incorporació del pare, però també de la mare edípica. La crisi edípica, en aquest sentit, és una reproducció de la crisi narcisista. Aquesta fa néixer el jo en el món de la realitat que ja s'ha dit que encara no és objectiva del tot; aquella el fa néixer en el món de la societat.

VIII.- LA NATURALESA I LA GENESI DE LA RELACIO DE VINCLE

En el capítol anterior hem explicat que el jo, en la seva relació amb la realitat social, pot establir relació amb l'autoritat sense que això signifiqui que hi estigui vinculat; i hem distingit la relació estructural de la relació de vincle. De la relació estructural ja se n'ha parlat; ara, i fins al final de la segona part, ens ocuparem de la relació de vincle, que és la que ens interessa més específicament.

En primer lloc, cal conèixer quina és la naturalesa d'aquesta relació de vincle com a diferenciada de la relació estructural; en segon lloc, cal saber quina n'és la gènesi i el procés de formació en general, i en cada una de les seves fases en particular. Seguint l'esquema del capítol precedent, l'actual capítol es limita a parlar de les primeres fases, concretament de l'edípica i de l'anterior. De les fases postedípiques i de la tasca de vinculació que hi cal fer, cosa que constitueix pròpiament el procés de socialització, en parlarem d'una manera més concreta en el capítol que ve.

ELS DOS PROCESSOS DE LA SOCIALITZACIÓ

Abans d'ocupar-nos concretament de la relació de vincle, voldríem insistir encara una mica més en el fet de la seva distinció respecte a la relació estructural, i també en el fet de la seva interrelació. El cas és que cal distingir les dues relacions perquè hi ha persones que són dissocials i que, això no obstant, no es pot dir que tinguin una estructura psíquica anormal o deficient. El procés d'estructuració psíquica pot dur-se a terme en el context de la dissocialitat i pot, per tant, separar-se del procés de socialització, i en aquest sentit cal distingir-lo d'aquest. Però el que és més corrent és que el procés d'estructuració s'integri amb el de socialització i, amb ell, formi un sol procés. Tanmateix, també es pot integrar en el procés de dissocialització i, encara que en aquest cas no pot deixar de realitzar-se d'una manera diferent, no per això cal considerar que l'estructura psíquica hagi de fracassar com a tal. De fet, es tracta de dues forces que responen a objectius diferents. Hi ha un procés de vinculació que mira sobretot que el jo respongui a les exigències dels altres i a les del medi objectiu, però, a més a més, hi ha una altra força i un altre procés que mira que el vincle respongui també a les exigències de la pròpia estructura psíquica del jo i es desplegui d'acord amb ella.

En general, el procés evolutiu de l'home es descriu com aquell desplegament que mena l'individu de la dependència infantil a la independència adulta. Però això només és una dimensió del procés de socialització, i ni tan sols la més específica. A més a més de fer-se independent dels altres, l'individu cal que s'hi vinculi en allò que fa referència al medi comú a treballar; altrament, encara que es tracti d'una persona madura i responsable, no s'hi podrà captenir ni podrà respondre com s'escau a aquest context. El procés de socialització es planteja, doncs, com el producte de dos

processos o de dues forces que en principi semblen més aviat oposades; dues exigències que entren en conflicte i que, quan s'elaboren com cal, donen com a resultat la constitució del vincle social, que és un "vincle independent".

Això no obstant, sembla que l'individu, pel fet de ser responsable davant dels altres i d'ell mateix, no hauria de tenir tanta dificultat de respondre a les exigències que se li plantegen; sembla que no hi hauria d'haver aquesta mena de separació i contradicció entre els uns i els altres i les seves exigències. Ja s'ha repetit en altres llocs que això és un fet d'observació i no una especulació; un fet que el conflicte dissocial palesa i que qui s'hi troba a prop pot observar. I també hem explicat que la contradicció no deriva directament de la manera de ser de les persones, sinó de la manera de ser de la societat. A causa del sistema de producció que hi està vigent i de les seves condicions objectives, pel que fa a la relació amb el medi es planteja una mena de separació entre el jo i el altres, un nou espai de conflicte i, en realitat, un nou conflicte (el conflicte pre-social) (5.3.1.), que ara cal elaborar primer perquè tots plegats puguin coincidir després en la mateixa definició de la realitat i en les exigències que en deriven.

D'altra banda, aquest conflicte entre les dues exigències és un fet d'observació corrent en la tasca de ressocialització. Sovint es pot comprovar com el xicot es debat entre els dos extrems. A vegades busca amb insistència la relació de l'educador, però a vegades la rebutja i se n'aparta. Hi ha moments en què es captécom un infant que necessita el seu pare, i n'hi ha altres en què sembla que no el necessiti per a res i torna a fer-se delinqüent. Tanmateix, en aquesta conducta es poden veure diversos significats en el cas de cada noi, però com que es tracta d'una manera de reaccionar tan generalitzada, més aviat cal pensar que forma part de la situació i de la dinàmica en què s'ha entrat. El que el noi busca és combinar dues coses bastant contradictòries: mantenir la relació amb aquell que representa l'ideal de vida a assolir i a qui, en funció d'això, necessita, i servar alhora la seva independència.

En aquesta situació va d'un cantó a l'altre. No cal dir, però, que els dos extrems són dolents. Quan el noi insisteix a afirmar la seva independència, corre el perill de quedar-se com abans en el buit i sense plataforma de relació on poder-se recolzar en la seva referència a la societat; i d'altra banda, tampoc aquesta mena de necessitat i de dependència respecte a un altre és gaire normal a la seva edat; de fet, no es pot aguantar gaire temps. Es produeix, doncs, un moviment pendular perquè la situació no està equilibrada. L'equilibri serà assolit quan l'individu pugui referir-se internament de manera estable a la societat, per ell mateix i no gràcies a la relació amb l'altre; quan pugui a la vegada restar vinculat i ser independent. Mentrestant anirà oscil.lant, i aquesta oscil.lació forma part de l'elaboració del conflicte. De tant en tant "regressarà" a la relació estreta amb la figura paterna perquè es tracta d'establir i assegurar el vincle; de tant en tant, però, "progressarà" cap a la independència

perquè del que es tracta és d'elevar el vincle, sense perdre'l, a aquest altre nivell superior de relació. D'aquesta manera es va elaborant el conflicte i es va constituint el vincle social.

El procés que mena de la dependència a la independència contempla l'evolució de l'individu com a tal, i descriu sobretot el seu desplegament psicològic a través de les distintes fases per les quals va passant, infància, adolescència, joventut, etc. L'altre procés, en canvi, contempla més aviat la vinculació positiva que l'individu estableix amb els altres, fora d'ell, en la seva relació amb la realitat, i el desplegament d'aquesta vinculació. Per tant, aquest segon procés no està determinat només per la psicologia individual sinó per la realitat social i històrica a la qual el jo està referit. Les forces que s'uneixen i treballen per a la constitució del vincle social són dues. Una és l'exigència interna que procedeix de la història evolutiva de l'individu mateix; l'altra és l'exigència externa procedent de la història de la societat. Les fases esmentades, infància, adolescència i joventut, no són només un producte de la psicologia humana (i menys encara, un producte només biològic) sinó també un producte de la història de la societat i de les relacions socials que se'n deriven.

La infància, certament, és una entitat biològica de l'individu en creixement; és també una entitat psicològica a la qual correspon una manera determinada de captenir-se en relació amb els altres i amb les coses de l'entorn; però és també una entitat social, històricament condicionada, constituïda positivament pel vincle de dependència que el subjecte té establert amb l'autoritat de les figures concretes que li representen la societat. La infància no és només una obra de la naturalesa, sinó un producte positiu de la interrelació entre els homes; una obra comuna feta, d'una banda, pel mateix infant i, de l'altra, per les figures que s'hi relacionen. En aquest sentit no ha d'estranyar que la infància no sigui una entitat igual per a tots.

En realitat, la infància dissocial dura menys i és més superficial si es compara amb la infància convencional. Són infàncies diferents quant al treball que han dur a terme i pel que fa a la seva mateixa entitat. El treball és diferent: ja hem explicat que quan les coses van bé, en ell s'hi integren el procés evolutiu psicològic i el procés vinculatiu; però quan el vincle no s'estableix (o sota l'escomesa de la independència es trenca perquè és massa feble), aquesta dinàmica també es trenca i el procés d'estructuració, lliure de traves, aviat arriba al final. Com a entitat la infància també és diferent, fins i tot ho són les fases que la constitueixen en un cas i en l'altre. El nen dissocial es fa gran més aviat, tant respecte a la seva identitat social com respecte a la psicològica, i potser respecte a la biològica i tot. És cert que la biologia i la psicologia no deixen d'imposar uns determinats límits, però no pas d'una manera rígida. I tanmateix, observant com viuen i es captenen molts d'aquests infants dissocials, tenim la impressió que són més aviat homes prematurs, no sols en relació amb l'autoritat i amb la realitat sinó també en molts altres aspectes.

Per explicar el procés de socialització cal tenir en compte les dues dimensions esmentades i les seves tasques corresponents, i també cal tenir-les en compte a l'hora d'explicar el procés evolutiu "convencional" de l'individu com a tal, o el seu desplegament psicològic. Quan s'estudia aquest últim procés, s'acostuma a prendre com a model d'observació el que té lloc en el context convencional de la socialitat, com si fos l'únic possible i l'únic normal. I aquest model de desplegament psíquic, encara que sigui el més freqüent, no deixa de ser un procés de maduració i d'estructuració que, de fet, és condicionat i modificat per una força que s'hi suma, però que hi és aliena, i que constitueix la força de vinculació amb la societat històrica tal com és. Per entendre el procés en la seva complexitat, cal destriar aquestes dues forces i veure quina és l'aportació de cada una d'elles i el resultat de la seva combinació[1].

8.1.- La naturalesa evolutiva de la relació de vincle

a) EL VINCLE AMB LA REALITAT: La relació que està en qüestió ja vam dir que és la relació amb el medi o amb la realitat objectiva a la qual s'adreça el jo a l'hora de treballar i de realitzar-se junt amb els altres. Però també vam explicar a la primera part que, atesa la manera de ser de la societat, que és el medi vigent, el jo el pot definir o configurar a la seva manera i no necessàriament tal com exigeixen les condicions objectives d'aquest. De fet, així ho fa el jo dissocial. Podem dir que la relació que està en qüestió en la problemàtica de la dissocialitat no és la relació amb la realitat estructural sinó amb la REALITAT HISTORICA. (1.2.2.)

Això és una altra manera d'expressar que el que és defectuós en la relació dissocial no és simplement l'estructura de la relació adulta com a tal amb la realitat sinó l'estructura de vincle. El jo adult i psíquicament sa, pel fet de ser-ho, es pot dir que està referit a la societat ja que l'àmbit de la seva realització és la comunitat dels altres adults o iguals i no l'àmbit de la relació amb els pares, que és el propi de l'infant. En el pensament freudià, aquest és un assoliment estructural i estructurant del conflicte d'Edip i de la seva resolució. La crisi edípica qüestiona

---

[1]. En aquest sentit és possible que, llegint l'explicació que fem del procés "psico-social" i de cada una de les seves fases, el lector resti una mica confús perquè l'exposició no segueix del tot la línia dels estudis tradicionals, i fins i tot s'hi afegeixen conceptes nous. Però la raó és l'ementada. No sols tenim en compte la història evolutiva de l'individu cap a la seva maduració psicològica, sinó també la història de la vinculació que a poc a poc el va lligant a la societat. Això és el que té de més específic l'explicació que aquí es planteja. Pensem doncs que no és una explicació oposada, sinó més aviat complementària; complementària, però, en relació amb un aspecte essencial, amb l'"altre" aspecte que explica també la dinàmica del procés.

l'estructura infantil i la refà a un nivell superior. La refà obligant el jo que abandoni l'horitzó dels pares i l'àmbit de la llar, i impulsant-lo a obrir-se i a referir-se a l'horitzó de la societat.

Estructuralment parlant tot adult està referit a l'horitzó de la societat. Tots els adults la tenen com a marc de referència de la seva activitat i tots l'experimenten com la realitat on s'han de realitzar junt amb els altres. Però la realitat a la qual es refereix l'adult dissocial no és la realitat històrica a la qual es refereixen els altres. La seva és una mena de societat genèrica i universal, sense concreció i sense la definició que li és donada per les condicions objectives que estan vigents. Per la mateixa raó hem de dir també que el seu jo, encara que no deixa d'estar referit als altres, hi està però en abstracte i no pas com als seus iguals amb qui ha de col.laborar en les mateixes condicions (3.2.1.). En aquest sentit cal dir, per tant, que el jo dissocial, pel fet de ser-ho, no deixa de tenir l'estructura psíquica que tenen els altres i com els altres no deixa d'estar referit a l'horitzó social, però no està referit a l'horitzó concret de la societat del seu temps.

Caldria diferenciar entre sociabilització i socialització, tasques i resultats que sovint es confonen[2]. El procés que sociabilitza l'individu és aquell que el fa un home; el procés que el socialitza és aquell que el fa un home del seu temps. El primer el constitueix com un ésser humà i com a tal el capacita per tractar la realitat i els altres humans; el segon, en canvi, és aquell que converteix l'individu en un membre de la societat vigent i, vinculant-lo positivament amb ella i amb els altres iguals, el capacita per captenir-se com a tal[3].

De fet, en arribar a aquest punt, el plantejament que s'acostuma a fer més sovint és el següent: primer cal proveir

---

[2]. Vegeu, per exemple, Alfred Lorenzer: "Bases para una teoría de la socialización". Amorrortu Editores, Buenos Aires, 1.976.- H.R. Schaffer: "El desarrollo de la sociabilidad". Pablo del Rio Editor, Madrid, 1.979.- H.R. Schaffer: "Interacción y socialización". Visor Distribuciones. Madrid, 1.989.- R.L. Hamblin; D. Buckholdt, i altres: "Los procesos de humanización". Editoral Fontanella, Barcelona, 1.976.

[3]. En general, les obres destinades a estudiar la transformació de l'infant en adult, obres que en gran part s'inscriuen en la línia de la psicologia evolutiva, es limiten a descriure i a explicar el procés que mena a la sociabilitat; en canvi, el procés que mena a la socialitat, almenys com a clarament diferenciat de l'anterior, no és contemplat i a vegades ni tan sols advertit en moltes d'aquestes obres. Si de cas caldrà recórrer a la sociologia i a l'antropologia per trobar obres que s'ocupin del procés de socialització en una línia diferent. Però, com ja hem dit a altres llocs, tampoc aquesta diferent aproximació sembla que aconsegueixi copsar-lo en la seva especificitat.

l'individu d'una bona estructura psíquica que el capaciti per viure en societat, i aquesta tasca té lloc d'una manera especial durant els primers anys de vida, bàsicament abans de l'edat escolar; després cal proveir-lo de la cultura concreta del seu temps, que el capaciti per ser un membre eficaç de la seva societat; aquesta tasca, en la societat vigent, es prolonga al llarg de bastants d'anys. Aquest és l'esquema que amb més freqüència orienta la visió que es té d'aquestes coses: primer una bona base psicològica; després un bon aprenentatge i una bona culturització. La tasca de convertir l'individu en un home de la seva societat es deixa bàsicament a les mans de la cultura, com si, la tasca psicològica no tingués altre objectiu que la confecció d'un home universal, apte per a totes les cultures (5.1.2.). No cal dir que en aquesta línia de pensament el dissocial, si no és considerat ni com un individu immoral ni com un malalt, només pot ser considerat com un inadaptat cultural; una persona que no ha incorporat adequadament els valors i els principis de la cultura del seu temps. Però ja havíem dit que el tracte i l'observació del delinqüent no en confirmen pas aquesta visió.

En el context de la socialització, el procés psicològic o psicodinàmic no s'acaba en la formació d'una bona estructura de relació adulta amb la realitat social, sinó en la formació d'un vincle amb la societat, que és la realitat històrica que està vigent. És en aquest context que té sentit parlar d'un vincle social o d'un vincle amb la societat. En aquest cas, el jo s'adreça no a un horitzó social i limitat, buit, que es pot concretar de moltes maneres, sinó a una realitat existent en la seva facticitat i que, per això mateix, planteja exigències concretes i delimitades.

No és només qüestió de continguts (1.2.3.), que varien amb el curs de la història, sinó que és qüestió d'adreçar el jo a la realitat social com a marc de referència de l'acció. Referir el jo al mateix horitzó històric a què estan referits els altres, aquesta és la finalitat i la tasca del procés de socialització. El procés de socialització refereix el jo al mateix lloc objectiu on tots els altres estan referits, i d'aquesta manera el treball i l'esforç de tots plegats esdevé comunitari pel fet de poder coincidir i poder-se sumar i continuar en una obra comuna, sense perdre's en l'espai il.limitat i sense definició concreta. Gràcies al procés de socialització el jo, per tant, queda positivament referit a les condicions objectives de la seva societat històrica i queda referit a l'altre com el seu igual en aquestes condicions. En aquest sentit, també la mateixa identitat social del jo és treballada i modificada històricament. És d'aquesta manera que, pel procés de socialització, l'individu deixa de ser un individu universal sense referència concreta, i esdevé un home del seu temps i de la seva societat.

b) EL VINCLE AMB L'AUTORITAT: Quan el jo es relaciona amb la realitat es relaciona també amb l'altre i amb la seva autoritat. De fet, si cal que es relacioni amb la realitat i s'hi vinculi quant a les condicions objectives d'aquesta és perquè així ho

exigeix la seva relació amb l'altre. Segons això, relacionar-se i vincular-se amb la realitat històrica significa i suposa vincular-se també amb l'autoritat històrica, o sigui, amb aquella instància concreta que, d'alguna manera, representa les exigències de l'altre derivades de les esmentades condicions. De fet, es pot dir que la relació amb la realitat històrica i la relació amb l'autoritat històrica són les dues dimensions d'un mateix procés de vinculació.

Amb l'autoritat històrica ja vam indicar que el jo pot tenir una relació purament estructural sense que hi estigui vinculat. Aquest és el cas de l'adult dissocial. El dissocial no és un home sense llei incapaç d'admetre l'autoritat de l'altre. La reconeix però no hi està vinculat com a l'autoritat que representa la realitat en les condicions vigents; la reconeix i no s'hi queda indiferent, però el seu jo com a tal no la pot obeir, com no pot obeir tampoc les exigències de la realitat. En el context de la societat vigent, al jo no li basta assolir una bona estructura de relació amb l'autoritat; cal que s'hi vinculi i això és com una segona operació que només es pot dur a terme en estreta col.laboració amb l'autoritat d'unes figures concretes (i no amb l'autoritat en general) que, a més a més de trobar-se al costat de la realitat, puguin trobar-se també al costat del jo. Només així, gràcies a la proximitat de l'autoritat al jo, aquest podrà moure's a instàncies d'ella i podrà obeir-la; podrà vincular-s'hi i vincular-se a la realitat que ella representa, i podrà obeir les exigències de la realitat representada.

c) NATURALESA EVOLUTIVA DEL VINCLE: Cal que el jo es vinculi a la realitat i a l'autoritat històriques, però no s'hi vincula de la mateixa manera l'adult que l'infant. L'adult hi resta vinculat a partir de la seva relació d'independència; l'infant, en canvi, a partir de la seva relació de dependència amb l'autoritat i amb la realitat.

En el cas del jo adult, cal parlar del Vincle Social mentre que en el cas del jo infantil cal parlar del Vincle Patern. El vincle social és aquell que lliga l'adult a la societat i a l'autoritat social, encara que com a adult ja sigui independent; el vincle patern és aquell que lliga l'infant a l'autoritat concreta dels seus iguals i, a través d'ella, a la societat de futur. El vincle patern és, doncs, l'origen del vincle social, el qual és el patern arribat al seu últim desplegament.

Per explicar la naturalesa del vincle social i la seva formació caldrà explicar què és el vincle patern i com s'arriba a establir i a desplegar.

8.1.1.- El vincle patern

La qüestió que es planteja respecte al vincle infantil es pot veure també en el context de la praxi ressocialitzadora, ja que al capdavall aquesta praxi, encara que d'una altra manera, té com a objectiu l'establiment del vincle amb la realitat històrica i amb la seva autoritat. El tema es pot presentar així: ¿què passa entre

el noi i la figura paterna, que hi ha un moment que el jo d'aquell arriba a fer cas del que aquesta li diu? Què significa, per tant, en relació amb la realitat i amb l'autoritat, "ser fill"? És a dir, ¿quina mena de poder arriba a tenir la figura paterna sobre el jo del seu fill que la seva autoritat és eficaç respecte a adreçar-lo pels camins de la societat? En el context de la ressocialització aquest és precisament l'objectiu de l'educador, però l'experiència ensenya que aquest objectiu no és fàcil d'assolir, i no per la mala voluntat del xicot.

Ja vam explicar que no és una qüestió de bona o de mala voluntat, o d'estar més o menys convençut, sinó una qüestió del jo. El problema no és convèncer ni guanyar-se la voluntat, sinó moure el jo i remoure'n la identitat, cosa que directament no està a les mans de l'educador i ni sovint del mateix interessat. ¿Què és el que ha de passar entre el noi i l'educador perquè la intervenció d'aquest arribi a ser normalment eficaç sobre el jo i sobre la seva relació amb la realitat? ¿Quina mena de relació o de vincle cal que s'estableixi, pel que fa al cas, entre tots dos? ¿Quina és en definitiva la naturalesa del vincle que hi ha normalment entre els pares i els fills? Potser baixant al terreny de l'observació concreta, ens farem entendre millor. Només cal advertir que, en aquesta breu descripció que fem a continuació, el lector ha de tenir en compte que ens valem d'unes anotacions i d'uns comentaris que vam registrar quan els fets succeïen. D'altra banda, lògicament en dissimulem els trets més identificadors.

"El Bicho és un noiet d'uns 13 anys que ja és famós al barri "xino", per on ja fa uns quatre o cinc anys que es mou. Darrerament, però, l'ha agafat la policia i l'ha dut al reformatori, i ja fa uns dies que hi està tancat. Mentre s'estava pel barri s'havia anat relacionant habitualment amb una treballadora social, amb qui havia arribat a tenir força confiança. I ara ella, amb el consentiment del noi, s'ha preocupat que al Tribunal de Menors li donessin permís per anar a passar les festes de Nadal a casa seva. Els pares del Bicho fa molts anys que es van separar i, d'altra banda, també fa temps que ell es va escapar de casa de sa mare, on en principi s'havia quedat. D'ençà de la separació, del seu pare no n'havia sabut res més i gairebé ni el recordava. Però la treballadora social indagà i finalment s'assabentà que vivia en una població una mica llunyana. Hi anà amb el tren, acompanyada del noi.

Durant el camí que el duia a casa del pare, el Bicho tenia molta por de trobar-se amb ell i tremolava. Al Bicho, com a tots aquests nois, no els fa por res ni ningú, ja que no tenen pare. No tenen por de viure sense protecció, sense llar i sense societat. La seva llar és el món; la seva casa, el carrer. Però ara que anava a trobar-se amb el seu pare, que anava a la llar paterna, tenia molta por.

Quan van arribar-hi, el pare, que no s'ho esperava, es va emocionar i va acollir el seu noi afectuosament. Junt amb el pare hi havia altres persones. Tots plegats s'alegraren de la seva vinguda, es van comprometre a tenir-lo durant el Nadal i a

continuar preocupant-se'n posteriorment, quan tornés al reformatori. El Bicho també es va emocionar i es va posar a plorar com una criatura, ja que al capdavall ho és. L'home dur que fins aleshores havia estat, es va enfonsar i plorà com feia anys que no ho feia.

No crec que es pugui entendre el plor del Bicho si primer no es té en compte la por anterior. Plorava entendrit perquè es sentia acollit per la figura que també li feia por, pel representant de la norma i per l'autoritat que estava a sobre d'ell.

Amb la seva por i amb el seu plor el Bicho palesava que encara era un infant, un nen en la fase de latència. Amb tot, havia reaccionat fent-se adolescent i adult en veure's abandonat, però ara podia regressar a una fase anterior i així ho va fer. En la latència el nen encara té la capacitat de veure l'autoritat en el pare real. En la latència la figura paterna i la llei encara formen com una mena d'unitat; aquesta identificació es perd més tard, però mentrestant la latència es defineix precisament per la continuació d'aquesta capacitat que és pròpia de tot infant. D'aquesta manera el Bicho ha pogut regressar i ha pogut aproximar-se interiorment al seu pare; ha pogut tornar a tenir-ne, de pare, i a ser tractat com s'escau per la seva autoritat.

El respecte i la por que el noi demostra tenir al seu pare no li ve del coneixement que té de la seva persona ni del fet d'haver-lo tractat i d'haver-s'hi vinculat. És un respecte previ a tot això i previ al vincle, i que més aviat el fa possible. El respecte prové del fet infantil d'identificar una persona concreta amb l'horitzó de l'ideal i de l'autoritat, i possibilita que el jo s'hi pugui després relacionar i vincular com a tal autoritat. Cal esperar que també el Bicho pugui ara vincular-se al seu pare i ell mateix s'hi pugui identificar. S'ha donat un pas important. S'han trobat externament i comencen a trobar-se internament: l'home com a pare davant del seu fill; el noi com a infant davant del seu pare i de la seva autoritat....."

"Ahir la treballadora social del barri "xino" em va dir que el Bicho ja no és a casa del seu pare. Malgrat tot, l'interès manifestat per la seva família de tenir-lo i de complaure'l, just hi aguantà dos dies. I ara torna a ser al carrer. Quan ella li ha preguntat perquè se n'havia anat de casa seva, el noi li ha contestat, tot content, que li agrada més viure al barri-"xino".

El Bicho no té una relació anterior amb el seu pare ni amb la família d'aquest. Que el noi veiés en el seu pare l'autoritat i l'identifiqués com a representant d'un ideal superior de vida i de realitat, no depenia de la relació anterior, però en canvi d'això depenia el que pogués estar-se al costat del seu pare i sota la seva autoritat. O sigui, el jo del Bicho encara va poder identificar el pare com a tal, però ja no va poder

identificar-s'hi, perquè aquesta segona operació[4] ja suposa una solidesa en la relació i una implicació que el noi no posseïa. I el vincle es va rompre de bon començament, si és que es pot dir que s'havia començat a fer".

Com es pot veure en el cas d'aquest noiet, tot i tractant-se del seu pare real, aquest poca cosa hi pot fer. I no pas per manca d'autoritat, que fins i tot pot semblar excessiva, sinó per manca de vincle. En aquest sentit es pot dir que l'episodi pertany al procés de ressocialització i, de fet, la situació s'assembla força a la que es pot donar en el context d'una institució com la nostra i que es va descriure a la introducció. En aquest cas l'educador, amb la seva aproximació al noi, mira també de possibilitar no sols la relació sinó, a més a més, la vinculació, perquè la intervenció sigui eficaç. La intervenció del pare del Bicho, al capdavall, no ho va ser perquè no hi havia vincle precedent; perquè, pel que fa a la relació amb la realitat i amb l'autoritat, malgrat tot no eren pare i fill. Si ho haguessin estat, si haguessin estat vinculats com a tals, el noi no hauria pogut prescindir tan fàcilment del seu pare i de la seva llar, més aviat els hauria necessitat. Però ell ja era independent i dissocial, i estava desvinculat, per tant, de l'autoritat paterna i de l'autoritat social. En aquesta ocasió, el seu intent d'aproximació i de regressió va fracassar.

Entre els pares i el fill cal doncs que hi hagi un vincle primer perquè, en la relació normal, l'orientació que li puguin donar sigui eficaç. I si no hi ha vincle, no sols no hi pot haver eficàcia normal en la relació sinó que sovint aquesta es trenca i al capdavall es perd. Una reacció pot ser la del Bicho, que fuig de l'autoritat gairebé immediatament, però n'hi ha d'altres també.

Un cas especial, però no infreqüent, és el d'aquells nois delinqüents que després de passar una bona temporada a la institució vivint com cal, de cop i volta i sense una raó aparent, decideixen anar-se'n i tornar a la seva vida anterior. No cal dir que, quan és possible el diàleg, el responsable de la casa prou mira de convèncer el xicot que no doni aquest pas, però a vegades no hi ha res a fer. Se li recorda les dificultats de la vida que vol tornar a emprendre, el risc que comporta, la presó imminent i tota altra mena d'arguments. I fins pot ocórrer que el noi no hi tingui res a objectar i que doni la raó a qui, parlant així, el vol ajudar. Però se'n va de casa i torna a delinquir.

---

[4]. Com es pot veure aquí distingim una "identificació transitiva" i una "identificació reflexiva", seguint una línia de pensament que també és freudiana i de la qual altres autors participen. Encara que el procés de socialització es pot definir com un procés que té com a resultat la identificació estable del jo amb el pare i l'autoritat i i l'ideal que representa, el primer pas és sempre aquella altra identificació activa i més inestable del pare històric amb l'autoritat. Vegeu "La identificación en Freud", diversos autors, editada per Kargieman, Buenos Aires, 1.976, pgs. 85 ss.

Que un noi es rebel.li contra l'autoritat dels seus pares no sols no és estrany sinó que fins a cert punt és normal, forma part del procés de la seva independència, però no sembla que sigui aquest el cas dels nois esmentats. En ells no hi ha rebel.lió, ni tan sols conflicte, perquè no hi ha ni vinculació; si de cas se'n van abans d'establir-la i molt possiblement per tal d'evitar-la. El fet és que, mentre no hi ha vincle, l'educador no té on agafar-se i treballa en el buit. Però el mateix s'ha de dir del xicot. Encara que tingui bona voluntat, si el seu jo d'alguna manera no es vincula a l'autoritat, aquesta poc el podrà ajudar. El que es tracta, en primer lloc, no és de "portar-se bé", sinó de vincular-se, encara que sovint això sigui conflictiu, tant per al noi com per a l'educador.

Entre el noi delinqüent i l'educador, en principi, no hi ha sintonia perquè el jo de cadascun està referit a realitats diferents; és aquesta manca de sintonia el que es troba a faltar i fa urgent la qüestió que aquí s'està plantejant. Quan al llarg del procés de socialització les coses han anat prou bé entre el noi i els seus pares, podran no estar d'acord en molts afers i fins i tot barallar-se, però discuteixen sobre aspectes de la mateixa realitat a la qual uns i altres estan referits. Almenys en aquest sentit es pot dir que les paraules dels pares són efectives davant del noi. Al capdavall es refereixen a coses que, si bé poden no afectar-lo directament com a tals, de totes maneres no deixen de pertànyer al món que l'interessa perquè és aquell al qual ell també pertany. Però quan el noi és encara bastant jove, de les paraules dels pares generalment s'espera fins i tot una eficàcia major. L'eficàcia que s'espera, en aquest cas, no és la que procedeix de l'amic o del col.lega (igual) que té autoritat en l'afer, perquè sap de què va, sinó dels pares que, pel fet de ser-ho, tenen autoritat davant del seu fill quant a la relació amb la realitat. Durant la infància sobretot, però també durant l'adolescència i la joventut i tot, val a dir que l'individu es sent particularment afectat per les paraules que li pugui adreçar l'autoritat dels seus pares respecte a allò que ha de fer. No vol dir això que es vegi inclinat a obeeir-les sempre, però fins quan desobeeix no pot evitar veure's afectat per l'autoritat. Quan no és així, cal sospitar que el vincle està fallant.

Per això en la praxi ressocialitzadora es considera un èxit el fet que el noi comenci a referir-se a l'autoritat personal de l'educador, encara que sigui d'una manera inestable i fins i tot conflictiva, en forma d'oposició. El que és important és que li arribi a fer cas (obeint o desobeint), més que per la força de la seva raó, per la força de la seva autoritat; no per la força que puguin tenir uns arguments per convèncer, sinó per la força que té la persona concreta de l'educador als ulls del xicot. Potser això pot sonar malament. Sabem que avui dia, pel que fa a l'educació, més aviat es parla de la importància d'assolir una clara "consciència crítica" en funció d'assumir lliurement les pròpies opcions i les seves conseqüències. Això no obstant, ja hem fet notar que no és pas consciència el que li falta al dissocial, com

tampoc voluntat; i respecte a la seva llibertat, caldria si de cas matisar, perquè no es pot deixar de veure-hi serioses limitacions.

La qüestió doncs no és un problema de raó sinó una qüestió del jo i del vincle que ha d'establir, en última instància, amb la societat històrica, però en primer lloc, amb els pares històrics i amb la instància concreta de la seva autoritat. Els pares històrics, amb la seva presència concreta i la seva autoritat, són la porta d'entrada per la qual el jo s'introdueix a la història del seu temps. El fet de vincular-se el jo a l'autoritat dels seus pares és el pas que el comença a vincular amb la història de la seva societat. Si el jo no queda referit establement a l'autoritat d'unes persones concretes, a la fi restarà desconnectat i desarrelat de la història i perdut en la dissocialitat.

Aquesta és la qüestió, i ara cal saber-ne la resposta. El problema es planteja perquè s'observa que no basta que el jo reconegui l'autoritat i es senti afectat per ella, perquè pugui respondre a les seves exigències i a les de la realitat, sinó que a més a més s'hi ha de vincular. No basta en el cas de l'adult, que si és dissocial, tot i reconèixer les normes de la societat, no les pot obeir; però tampoc basta en el cas de l'infant, el qual, per més que en principi la reconegui i s'hi senti afectat, al capdavall tampoc podrà obeir l'autoritat dels seus pares si no s'hi vincula. Es tracta de saber en què consisteix aquesta eficàcia especial que el vincle afegeix a la relació estructural del jo amb l'autoritat; i es tracta també de saber com, a partir de la relació estructural, s'origina el vincle i s'estableix.

En primer lloc, cal insistir en el fet que l'especial eficàcia dels pares sobre el seu fill en la seva relació normal no té una naturalesa diferent de la que posseeix l'autoritat, que ja vam explicar en el capítol passat. No és una eficàcia que vingui d'una altra banda, com ara de l'estimació que es puguin tenir com a persones, sinó que és la que té l'autoritat com a tal en la relació del jo amb la realitat, que és la qüestió que plantegem. I tanmateix és una eficàcia especial, superior a la que es dóna en la relació purament estructural del jo amb l'autoritat. Cal veure en què consisteix i com s'explica.

La major eficàcia que tenen els pares normals ja vam dir que no ve del fet d'estimar més el seu fill en comparació amb els pares dissocials, sinó del fet d'estimar-lo, a més a més, a partir de la identificació que tenen amb la realitat històrica. No sols estan identificats amb el seu fill i les seves necessitats com tots els pares que estimen, sinó que, com a pares socialitzats, estan identificats també amb les exigències de la societat. Aquesta major eficàcia s'explica perquè es relacionen amb el seu fill i l'estimen amb autoritat, o millor dit, com l'autoritat que representa la realitat comuna de la qual participen ells i el seu fill. Es pot dir que l'estimen amb un amor més elaborat.

Però l'han d'estimar i també d'aquí ve la seva eficàcia. Si només fossin representants de la societat i només responguessin a les normes i exigències d'aquesta, sense respondre, però, a les exigències del seu fill, aquest no es podria valer d'ells en la

seva relació amb la realitat. Els pares normals són efectius amb vista a la socialització del seu fill perquè estan a prop de la societat i a prop del jo d'ell. Fan com de pont. El jo infantil es pot aproximar a la realitat històrica perquè es pot aproximar a l'autoritat paterna que la representa i s'hi pot implicar.

Un concepte freudià que pot ajudar a entendre la qüestió és el d"anàclisi" o "recolzament", que denomina un tret de la líbido, en especial de la líbido infantil. Segons aquest concepte, la líbido, tant en el seu desplegament individual com en el social, es recolza en les grans necessitats de l'home i escull com a objecte aquelles persones que intervenen en la seva satisfacció. Això passa en tots els àmbits, fins en el de la relació social entre els adults, com ara el treball[5], però més encara en la relació infantil. En aquest estadi el jo segueix molt de prop les petges dels qui en tenen cura i, d'una manera especial, segueix i investeix la mare pel fet que n'acostuma a ser la figura més significativa.

Però amb vista a la tasca específica de la socialització, el que es tracta és de tenir cura del jo pel que fa a la societat i a les exigències que se'n deriven en estadis posteriors. Es tracta que el jo, en la seva relació amb el medi social, es pugui recolzar en l'autoritat protectora dels pares per tal que, d'aquesta manera, els pugui investir primer com a representants de la realitat i pugui investir després la realitat representada. Per això cal que es conservi i fins i tot es prolongui, en l'àmbit de la societat històrica, la relació de dependència, que és l'altra cara de la relació de protecció. Per la força de l'anàclisi el jo segueix els seus protectors i queda referit al seu horitzó; per això ells poden socialitzar. Socialitzen no només protegint el jo sinó fent que, per aquesta mateixa protecció, els vagi seguint pels camins de la societat.

8.1.2.- La Funció Paterna

També es podria explicar tot això dient que la relació que vincula el jo a la societat i que el socialitza és aquella que

---

[5]. "En las relaciones sociales de los hombres volvemos a hallar aquellos hechos que la investigación psicoanalítica nos ha permitido observar en el curso del desarrollo de la líbido individual. La líbido se apoya en la satisfacción de las grandes necesidades individuales y elige como primeros objetos aquellas personas que en ella intervienen. En el desarrollo de la Humanidad, como en el del individuo, es el amor lo que ha revelado ser el principal factor de civilización, y aún quizá el único, determinando el paso del egoismo al altruismo. Y tanto el amor sexual a la mujer, con la necesidad de él derivada de proteger todo lo que era grato al alma femenina como el amor desexualizado, homosexual sublimado, por otros hombres; amor que nace del trabajo común." S. Freud: "Psicología de las masas y análisis del yo".- Obras Completas, op. ct. pg. 2.584.

procedeix de la funció paterna. Entenem que la Funció Paterna és la que, amb vista a la socialització de l'infant, exerceixen els pares i altres figures semblants pel fet que són l'autoritat representativa de la realitat històricament vigent; consisteix a proporcionar aquell tipus de relació que és protectora perquè respon a les exigències del jo de l'infant, i alhora és relació d'autoritat perquè respon a les exigències de la seva societat. En la funció paterna hi ha, doncs, dues vessants: és funció d'autoritat i funció de protecció. Ja que és una funció que exerceix l'autoritat dels pares l'anomenem paterna, encara que lògicament l'exerceixen tant el pare com la mare, com també les altres figures que hi puguin intervenir. La denominem paterna perquè, pel que fa a les fases primeres i als nivells més profunds, més aviat s'acostuma a parlar de la funció de la mare (encara que sigui exercida per la persona concreta del pare) i de la relació materna; a pesar de tot, encara que aquesta relació sigui fonamental, no és la més significativa de cara a la socialització. La funció que socialitza l'infant és l'autoritat dels pares en el context de la relació amb la realitat, i aquest ja vam dir que és força diferenciat i força evolucionat, encara més si es tracta del context de la societat.

La funció paterna, a més a més de ser exercida per l'autoritat, és també exercida pel protector; es pot dir que en la funció paterna s'inclou sempre la materna, de la qual és com la continuació en l'àmbit més evolucionat de la realitat social. La mare, en les primeres fases, està tan al costat del jo infantil protegint-lo que es pot dir que ocupa el seu lloc, ja que al principi aquell encara no existeix com a jo diferenciat. Però un cop el jo es diferencia de la mare i diferencia també la realitat, es tracta de continuar-lo acompanyant i protegint en les noves relacions. La funció paterna, en l'específica relació amb la societat, és la continuació de la funció materna en el context indiferenciat de les primeres relacions. Mentre el jo no sigui capaç per ell mateix de fer-se càrrec de la societat i de respondre a les seves exigències, cal que els representants d'aquesta estiguin al seu costat, protegint-lo i orientant-lo pel que fa al cas.

Si bé és fonamental la protecció i la funció materna, de totes maneres la protecció que específicament socialitza és la pròpia de la funció paterna, la que procedeix de l'autoritat. Per la protecció no es tracta de lligar el jo infantil només a la persona dels seus pares sinó a la seva autoritat i, a través d'ella, a la societat. La força anaclítica de la protecció no lliga només persona a persona. Ja vam indicar que sovint s'acusa el pensament freudià d'explicar el vincle com un impuls secundari que lliga l'infant a la persona que en té cura, com a resultat d'haver après la necessitat que en té. Si de cas, aquest estret vincle de l'infant amb la persona que se'n preocupa és propi d'estadis encara poc evolucionats, però en el context més avançat de la realitat social en el qual el jo ja és bastant més independent, la força anaclítica de la protecció més que lligar-lo a una persona concreta, el vincula al medi protector.

De fet el jo, amb vista a la seva socialització, passa per estadis diferents i fa un llarg recorregut que, en síntesi, es podria enunciar de la següent manera: en un primer moment cal que quedi vinculat i referit a les persones dels pares, que al principi són la realitat més important; després, però, l'horitzó s'amplia i cal que aleshores quedi referit a la llar, que de totes maneres continua sent la llar dels pares. El recorregut segueix. En un tercer moment (fases postedípiques), la llar, sense deixar de ser la llar dels pares, esdevé també una llar de la societat i el nou procés que el jo ha d'emprendre per quedar-hi referit ja forma part del procés de socialització. Finalment, l'horitzó del jo es torna a ampliar i, transformat l'àmbit de la llar en l'àmbit de la societat, el vincle arriba al seu últim desplegament, constituït en vincle social. D'aquesta manera aquella primera mare protectora que el jo sempre ha anat seguint al llarg del seu camí, en última instància queda transferida a la societat per a tots aquells que en són membres, perquè hi estan vinculats.

La funció paterna és l'encarregada de transferir la mare a la societat i d'acompanyar i fer seguir el jo fins a dipositar-lo en els braços d'aquesta, vinculat ja d'una manera estable al seu horitzó. En termes psicoanalítics es podria dir que la funció materna és la que dóna el fantasma i la il.lusió, i la funció paterna, com a representant que és de la realitat i de les seves condicions objectives, és la que dóna forma concreta i delimita l'ideal configurant-lo. La mare és qui sedueix el jo i el fa avançar darrera seu, però és el pare qui li assenyala el camí que ha de seguir en la seva socialització.

Amb el nom de pare i mare no ens referim a persones concretes sinó a funcions que poden exercir diverses persones, fins i tot la mateixa des de diverses posicions. La funció paterna es refereix específicament al procés de socialització, mentre que la materna s'acostuma a referir també i bàsicament al procés de maduració psíquica, ja que es comença a exercir des del principi i fins i tot abans de l'existència del jo. La funció materna ha d'engendrar el jo per a la realitat mentre, que la paterna l'ha d'engendrar posteriorment per a la societat. Per arribar a la socialització el que és important és que els pares, i les altres figures que participen de la mateixa funció, a l'hora de relacionar-se amb el seu fill es mantinguin identificats amb ell i a la vegada amb la societat. Això no deixa de ser conflictiu en la societat vigent, però pertany a la funció paterna de participar en aquest conflicte, ajudant a contenir-lo i a elaborar-lo.

8.1.3.- L'estructura de la relació filial

De totes maneres, si es planteja la qüestió de la funció paterna dels pares i de la seva relació amb vista a la socialització del seu fill, és perquè sorgeix la relació del vincle i de la relació que aquest ha d'establir. La qüestió s'havia proposat preguntant què significa ser fill en el context de la socialització, o quina és la mena de relació prèvia que el jo del fill ha de tenir amb els seus pares perquè la relació i la

intervenció normal d'aquests li sigui eficaç, contràriament, per exemple al cas del Bicho. ¿Quina és, en definitiva, la naturalesa del vincle filial? Ser fill, en aquest context, significa que el jo, en la seva relació amb la realitat, depèn de l'autoritat d'unes persones concretes. El fet de ser fill afegeix alguna cosa més al de ser infant. En el capítol passat ja vam explicar que tot infant, pel fet de ser-ho, està sota l'autoritat de l'adult en general, i en aquest sentit estructural es pot dir que el seu és un jo dependent; però el vincle filial determina, a més a més, que depengui de l'autoritat d'unes figures concretes, que són les que en tenen cura. Pel vincle filial, el jo infantil queda referit a l'autoritat dels seus pares que, d'aquesta manera, en la seva relació normal poden ser efectius amb vista a configurar la relació del seu fill amb la realitat. Tanmateix, es pot dir que fins a cert punt tot adult pot ser eficaç amb la seva autoritat davant de l'infant, però en l'actual societat es tracta d'una eficàcia massa genèrica i provisional. Això potser es podria expressar dient que tot adult és una autoritat per a l'infant, però cada un en particular fàcilment deixa de ser-ho perquè s'esvaneix fàcilment de l'horitzó infantil. En canvi, en l'horitzó de l'infant vinculat sempre hi ha la presència de l'autoritat concreta de la qual depèn.

Amb tot, l'eficàcia del vincle no prové només del fet que el jo quedi referit d'una manera estable a l'autoritat d'unes persones concretes, sinó del fet que, a més a més, hi queda referit d'una manera més profunda. La dependència que té el fill respecte als seus pares no és la mateixa dependència estructural que té tot infant pel fet de ser-ho, però referida només a unes determinades persones. És una dependència d'una entitat diferent, positivament creada i alimentada pels pares que, amb la seva intervenció protectora anaclíticament, remouen el jo de l'infant i el lliguen a ells. Pel vincle de dependència el jo infantil queda implicat amb el jo dels seus pares, la seva història amb la història d'ells; i, sobretot, queda implicat en el mateix ideal de realitat, cosa que amb vista a la socialització és l'objectiu que el vincle persegueix. Quan, més endavant, la relació de dependència desaparegui, el vincle romandrà, però s'haurà convertit en vincle social; la relació de dependència estructural, en canvi, s'haurà esvanit per sempre. Amb tot, ja hem dit que una i altra relació de dependència són entitats diferents. En la relació de vincle el jo queda implicat i afectat en la seva identitat concreta o en tant que és aquell jo concret; en canvi, en la relació de dependència estructural es pot dir que només queda afectat genèricament en tant que és un infant. La dependència estructural és només un mode de relació que passarà quan passi la infància; el vincle, en canvi, està fet de la matèria libidinosa del jo que, si de cas quan passi la infància, serà transformada, però no es perdrà.

La relació de vincle o de dependència amb l'autoritat dels pares pel fet que representa la realitat històrica és necessària per poder socialitzar-se, perquè aquesta realitat és fràgil en la seva definició i el conflicte tendeix a trencar-la i a separar el jo de l'altre. La funció de la dependència és servar precisament

la proximitat del jo concret a l'altre en el context de la mateixa realitat. Per la relació de dependència, la realitat i l'altre, en l'horitzó del jo, d'alguna manera mantenen la indiferenciació que van tenir en el seu origen i així, en vincular-se la líbido del jo amb l'altre, pot vincular-se també amb la seva realitat. De fet, en la relació de dependència es dóna com una mena de circuit. Quan el jo s'aproxima a la realitat i n'experimenta el conflicte, intenta aproximar-se encara més a qui veu que el protegeix amb la seva autoritat; i quan s'aproxima a l'autoritat, es veu també impel.lit a aproximar-se a la realitat i a fer front al seu conflicte. D'aquesta manera, el jo es va implicant cada cop més en l'autoritat i en la realitat d'aquesta i vinculant-s'hi i es va socialitzant.

Per la relació de vincle amb l'autoritat dels seus pares, el jo queda referit al seu ideal o super-jo i en això es mostra dependent. L'infant, pel fet de ser-ho, ja vam assenyalar que no defineix la realitat pel seu compte sinó que es refereix a l'autoritat dels altres en general; però, a més a més, en la seva relació amb la realitat l'infant vinculat queda profundament arrelat en l'autoritat concreta dels seus pares i en el seu ideal. El jo de l'infant no té super-jo propi sinó que el té fora d'ell; el jo del fill el té en el super-jo concret dels seus pares[6]. D'aquesta manera l'infant vinculat en dependència, a través dels seus pares, pot mantenir-se vinculat a la realitat en les seves condicions històriques, i pot també anar treballant, pel que fa al cas, el seu propi ideal de futur. D'aquesta manera, quan l'infant vinculat s'independitzi dels pares i del seu super-jo podrà respondre a les exigències històriques de la realitat amb el seu propi ideal que, d'acord amb elles, ja s'haurà format.

---

[6]. "Tornemos ahora al super-yo. Le hemos atribuido las funciones de autoobservación, conciencia moral e ideal.De nuestras observaciones sobre su génesis resulta que tiene por premisas un hecho biológico importantísimo y un hecho psicológico decisivo para los destinos del individuo - la prolongada dependencia del sujeto bajo la autoridad de sus padres y el complejo de Edipo -, hechos que a su vez, se hallan íntimamente enlazados entre sí. El super-yo es para nosotros la representación de todas las restricciones morales, el abogado de toda aspiración a un perfeccionamiento; en suma: aquello que de lo que llamamos más elevado en la vida del hombre se nos ha hecho psicológicamente aprehensible. Siendo en sí procedente de la influencia de los padres, los educadores, etc., el exámen de estas fuentes nos ilustrará sobre su significación..... .De este modo, el super-yo del niño no es construido en realidad, conforme al modelo de los padres mismos, sino al del super-yo parental; recibe el mismo contenido, pasando a ser el substrato de la tradicción de todas las valoraciones permanentes que por tal camino se han transmitido a través de las generaciones." S. Freud: "Nuevas lecciones introductorias al psicoanálisis".- Obras Completas, op. ct. pg. 3.138.

En aquest sentit també cal parlar d'IDEAL o SUPER-JO HISTORIC. Per super-jo es pot entendre una instància psíquica que integra l'estructura de l'individu en els seus estadis més evolucionats; és una instància de l'home que es podria anomenar a-històrica; però cal entendre-la també com una part integrant del vincle que lliga l'home amb la seva realitat històrica; per conseqüent és també una instància històrica. Per la mateixa raó, és una instància que cal treballar històricament, és a dir, un ideal que cal configurar pel que fa a les condicions objectives de la societat vigent. A pesar d'això, durant la infància no es pot dir que el super-jo tingui ja existència pròpia, però en aquest cas la referència a la realitat històrica i a les seves condicions és mantinguda per la dependència del vincle amb els pares que la representen. Gràcies a aquest vincle de dependència, posem per cas, el nen pot anar a l'escola i respondre així a les exigències de la seva societat. I mentre va a l'escola es va referint cada cop més a la societat tal com és en les seves condicions, s'hi va implicant i es va preparant per referir-s'hi pel seu compte.

8.2.- Les fases del procés de vinculació

Pel que fa a la naturalesa evolutiva del vincle amb la realitat i l'autoritat, es pot resumir el que fins ara s'ha explicat dient que el jo adult i vinculat es pot referir per ell mateix a la realitat històrica com a la seva pròpia realitat, gràcies al fet que té un super-jo ja del tot format i constituït històricament; el jo infantil, en canvi, s'hi pot referir, i mentrestant pot anar formant el seu super-jo mitjançant el vincle de dependència que el refereix al super-jo dels seus pares. Però el tema de la formació del super-jo o de l'ideal altre cop porta a tractar de la crisi edípica, com ja vam fer en el capítol passat en parlar de l'estructura i de la seva evolució; en aquest capítol hem de parlar de la crisi edípica des de la perspectiva del vincle i del seu desplegament.

8.2.1.- La crisi edípica

Al llarg de la crisi edípica i de la seva resolució, el jo s'independitza de les figures paternes i de la seva autoritat i, pel que fa a la relació amb la realitat, s'hi comença a referir pel seu compte d'acord amb el seu propi ideal. Però en la realitat objectiva vigent, que per les condicions que posseeix és trencadissa en la seva definició, això significa que el jo pot quedar separat del medi definit comunitàriament i també de l'altre com a membre de la comunitat. Si, d'una banda, a partir de la resolució edípica el jo no pot seguir l'autoritat de l'altre a l'hora de definir la realitat i, d'altra banda, la realitat no té prou força per imposar objectivament la seva definició, fàcilment el jo i l'altre acabaran definint la realitat cadascun pel seu cantó i s'aniran separant. Amb tot, l'objectiu de la relació de vincle és evitar aquesta separació del jo i de l'altre i la ruptura de la seva realitat.

Això significa que, d'alguna manera, el vincle s'ha de fer sentir en la crisi. La crisi edípica representa el moment de la separació i, per tant, representa el moment en què ha de pesar d'una manera especial la força de la vinculació. Durant la crisi, la força de la independència i la força de la vinculació s'han d'elaborar i resoldre de tal manera que cada una d'elles assoleixi els seus propis objectius sense que s'impedeixin mútuament. Són forces que laboren en sentit contrari i que, per tant, s'han de combinar perquè sigui preservada la unitat en la separació i en la independència; és a dir, la unitat de la comunitat a través, i a pesar, del desplegament històric de les condicions objectives de la societat. La comunitat és, per tant, el resultat de la resolució d'un conflicte.

Hem de remarcar que en la crisi edípica hi ha dues tasques a fer, una de més essencial i l'altra de més contingent. La més essencial és la que correspon al desplegament de l'estructura psíquica de l'individu; la més contingent és la que pertany a la constitució del vincle i al seu desplegament. La primera condueix el jo a la seva independència; la segona, a la seva vinculació. La primera és més essencial perquè, si no es du a terme com cal, falla el procés que estructura l'individu i trontolla, en definitiva, la seva salut mental; l'altra, en canvi, és més contingent perquè, tot i que pot no reeixir, com passa en el cas del dissocial, no per això aquest esdevé un individu anormal. A pesar d'això hi ha qui diu que el delinqüent és un individu que no ha acabat de resoldre el conflicte d'Edip i que, com a resultat, té una estructura psíquica defectuosa. Més aviat hem d'afirmar que, en el que és essencial, la crisi edípica es desplega i es resol en ell com en qualsevol persona normal; en canvi falla, en el seu cas, no la formació de l'estructura sinó la formació del vincle social.

Quan la crisi edípica es desplega en el context que condueix a la dissocialitat, en comparació amb el procés convencional el jo ràpidament aconsegueix fer-se independent, però en aquest cas la seva independència coincideix en l'aprofundiment de la seva desvinculació. De fet, la resolució edípica representa un salt estructural que separa el jo de l'altre, i quan aquest pas es dóna la desvinculació s'acompleix. I si, no obstant això, el jo busca la proximitat de l'altre per vincular-s'hi, d'alguna manera li caldrà regressar a la posició anterior. Si de cas, el desplegament estructural que comporta la crisi i la seva resolució fa més difícil la vinculació, si és que aquesta no ve d'abans. Quan és això el que succeeix, quan hi ha un cert vincle precedent, la crisi té lloc en el context del vincle i adquireix una entitat diferent.

En aquest cas, la crisi treballa sobre el vincle i el resultat n'és la consolidació d'aquest. En realitat, pel que fa a la relació del jo amb l'autoritat, abans de la crisi i de la seva resolució gairebé no es pot dir que n'hi hagi, de vincle. A pesar de tot, de vincle n'hi ha amb els pares i per tant amb la seva autoritat, però aquesta, en confrontació amb l'autoritat del jo, no ha estat encara diferenciada com a tal, i menys encara la relació amb ella incorporada com una formació consistent. En la resolució edípica hi ha dos resultats, un que afecta l'estructura i l'altre que

afecta el vincle. Pel primer resultat el jo es converteix en la seva pròpia autoritat; pel segon, entra en una nova relació amb l'autoritat dels seus pares. Convertit el jo en la pròpia autoritat, en relació amb l'autoritat dels pares, més diferenciada com a tal en la confrontació, pot quedar-ne separat o pot quedar-hi referit a partir de la nova posició de major independència. En aquest cas, tot i ser més independent, el jo aconsegueix tenir-hi un RESPECTE; un respecte, però, que ja no recolza tan immediatament com abans en l'estreta relació de protecció que ve dels pares, sinó que és un respecte que ja es troba més dintre d'ell, com una adquisició consistent (9.3.1.)

Quan falta aquest respecte la vinculació posterior amb l'autoritat dels pares ja hem dit que es fa difícil, i es complica, per no dir que s'impossibilita, el procés de socialització. En canvi, quan per la crisi el vincle ha pogut ser treballat i el jo pot restar sota el respecte dels seus pares, tant aquests com el seu fill queden capacitats per dur a terme el procés de socialització. És en aquest sentit que ja podem començar a parlar de "super-jo històric". El super-jo resultant de la crisi i de la seva resolució no és el mateix en el cas que el jo resti o no resti vinculat; és el mateix en tant que és una instància psíquica que perfà l'estructura de l'individu, però no ho és en tant que estructura també el vincle que l'individu manté amb l'autoritat i amb la realitat dels altres. En relació amb el vincle, en el cas de la dissocialitat el super-jo no té referència amb l'autoritat dels pares, els quals, per aquesta raó, acaben perdent la seva autoritat; en el cas de la vinculació, en canvi, el super-jo queda internament referit a l'autoritat concreta dels pares que, per consegüent, es pot dir que guanyen encara més respecte, o un respecte més diferenciat davant del jo. El super-jo de l'infant, que esdevé fill en aquest sentit més ple, és un super-jo que porta l'emblema familiar i que per això sap respectar la família que té. Aquest es pot considerar que és el primer pas del procés de socialització, la primera formació que té consistència pròpia: el RESPECTE als pares. Per aquest respecte el jo, encara que en un altre àmbit, continua la seva relació de dependència amb l'autoritat dels seus pares; d'aquesta manera aquests, pel mateix respecte, en la relació normal amb el seu fill poden ser eficaços sobre el jo d'ell i sobre la seva relació amb la realitat.

Adonem-nos que la crisi edípica i la seva resolució positiva quant al vincle marca el punt en el qual la referència del jo amb la societat comença a fer-se interna en comparació amb la dissocial, que resta més externa. Pel treball que fa la crisi sobre l'estructura de l'individu el jo queda referit a la societat mal que sigui externament, però pel treball que fa sobre el vincle, quan les coses van prou bé, hi comença a quedar referit internament. I no és que la referència abans fos externa i per la crisi es fes interior. Abans de la fase edípica, la referència del jo a l'altre no està encara diferenciada com a externa o interna, sinó que és la crisi l'esdeveniment diferenciador. Però, quan pot

incidir sobre el vincle, també és la crisi l'esdeveniment que la incorpora i l'assegura[7].

---

[7]. Una qüestió diferent, però tanmateix relacionada, és entendre quina és la contribució dels pares en el procés d'estructuració psíquica de l'individu i quina és la seva contribució en el procés de vinculació amb l'autoritat i la realitat, que és específicament el procés de socialització. La qüestió es planteja perquè ja hem explicat que són tasques diferents de tal manera que la segona pot deixar-se de fer mentre s'acompleix la primera. Alguns dels aspectes ja es van començar a tractar a l'apartat 7.1.1., però tanmateix la qüestió resta en peu. A parer meu, la força de l'estructuració, "en comparació amb l'altra", cal dir que és inherent al jo, mentre que la força de la vinculació està més a les mans dels pares. Respecte al procés estructurador, els pares es poden comparar al jardiner que té cura de la planta. La rega i l'adoba, però la planta creix i es desplega amb la força de la seva pròpia naturalesa. En canvi, respecte al procés que vincula el jo amb l'autoritat dels pares primer i amb la societat després, els pares en són els constructors immediats al costat del jo. No sols posen les condicions adequades per al creixement, sinó que ells mateixos en són els constructors. Quan més endavant s'expliqui la distinció que hi ha entre la tasca d'interiorització i la tasca d'incorporació, el tema pot quedar més clar.

Un aspecte relacionat amb aquesta qüestió el va plantejar Freud quan s'adonà que la prohibició de l'incest no prové del pare real, sinó d'una força interior que estructura l'home. Freud ho va explicar dient que aquesta força estructuradora procedeix de l'empremta que la naturalesa de l'home ha heretat d'un pare prehistòric. En el context del seu pensament, creiem doncs que la qüestió que aquí es planteja es podria explicar dient que el procés d'estructuració psíquica és obra del pare prehistòric i de la incorporació de la seva llei, mentre que el procés de socialització és una obra que depèn més directament de la gestió concreta dels pares històrics. Per això la tasca d'estructuració és més fonamental i és més difícil que falli, mentre que la tasca de socialització és més contingent. Lògicament, amb això no volem dir que els pares històrics no intervenen en l'estructuració del seu fill. Ja hem dit que parlem en termes comparatius. Però la intervenció dels pares, pel que fa al procés d'estructuració, ha de respondre a les exigències d'una estructura que si de cas és obra de la naturalesa i no pas de les seves mans; en canvi, pel que fa al procés de vinculació, els pares han d'intervenir com una de les parts integrants que el vincle reuneix i sense la qual aquest no té sentit; i en qualsevol cas han de respondre a les exigències, no de la naturalesa de l'home, sinó de la història de la societat i de les condicions que amb el seu treball l'home ha creat.

Per la crisi edípica i la seva resolució, el respecte a l'autoritat dels pares s'instaura en el jo del seu fill com una formació més independent; per la mateixa raó, ultra no ser aquest el mateix respecte d'abans, adquireix un nou significat i, per tant, una nova valoració. Per la resolució edípica, l'horitzó de la societat s'obre als ulls del jo, que comença a contemplar-la i a tractar-la per ell mateix. Té lloc un salt estructural que canvia el significat de la relació. Per al jo, abans els pares estaven per sobre de la realitat, però ara és aquesta la que està per sobre dels pares. O, dit d'una altra manera, abans els pares tenien autoritat pel fet de ser pares, i a partir d'ara només en tindran en tant que representin la realitat social. A aquesta edat l'infant ja comença a adonar-se de la realitat social i de quines són les seves exigències, ja comença a judicar els pares partint dels seus criteris morals.

Es un fet d'observació que la moral del delinqüent, tant si és adult com si és infant, no depèn del que els seus pares li hagin pogut ensenyar. A vegades s'acostuma a sentir: "Es lògic que sigui delinqüent i que pensi i que actuï com ho fa; ha tingut uns pares que només li han ensenyat que coses dolentes". El procés que reprodueix la delinqüència de pares a fills no s'explica d'una manera tan senzilla. Com és fàcil de comprovar tractant-lo de prop, el noi, encara que sigui delinqüent i que tingui uns pares que ho siguin també, coneix perfectament la moral i les seves normes i de vegades fins les vol complir. No és que vagi errat en els seus criteris o que hagi estat enganyat per l'ensenyament que ha rebut. Amb tot, és cert que sovint vol viure enganyat, ja que es veu impotent davant de la realitat i de les seves exigències, però aquesta no és la qüestió.

La qüestió és que l'home, amb independència del que els altres li puguin ensenyar, des que és molt petit té moral i sap discernir per ell mateix el que està bé del que no ho està. Això també es pot comprovar si es tracten de prop aquells infants que conviuen amb famílies delinqüents. Molt aviat s'adonen que no s'ha de robar encara que ells mateixos ja ho comencin a fer; i, el que és més important, també s'adonen que els seus pares són delinqüents i que no ho haurien de ser, que són persones que viuen d'una manera anormal i que, en aquest sentit, no són pares com cal. Aquest és el fet i aquesta és la qüestió que cal explicar. I s'explica perquè, ja de molt petit, l'infant té consciència pròpia de la realitat i del que la realitat demana, i fins i tot del que demana la realitat social. A partir de la resolució edípica, la societat comença a tenir pes de realitat per ella mateixa davant de l'infant i per això, quan els seus pares no responen a les exigències d'aquesta, no és la realitat la que queda falsejada als seus ulls, sinó que són els pares els qui queden desprestigiats en la seva autoritat. I l'infant es comença a quedar sense pares.

Per la resolució edípica el jo comença a referir-se a la societat i comença a deixar d'estar referit als seus pares. La societat esdevé la realitat més important i deixa de ser-ho la llar, que queda enrera. Això significa que, a partir de la resolució edípica, la realitat que els pares cal que representin

ha de ser la societat i si no ho fan així perden la seva autoritat; significa que la llar ha de ser una llar social, la primera petita comunitat que respongui a les exigències de la societat i que es configuri d'acord amb les condicions històriques d'aquesta; altrament el jo no s'hi podrà vincular ni els pares li podran servir per arribar a vincular-se a la societat. Si els pares no són de fet els representants de la societat històrica, el jo al capdavall es quedarà sense societat; mentrestant també es queda sense autoritat concreta i, per tant, s'independitza molt aviat. La crisi edípica i la seva resolució no sols representa, doncs, la instauració del respecte a l'autoritat dels pares sinó també a l'autoritat social. En aquesta fase el respecte als pares o és respecte social o deixa de ser respecte.

Ja vam assenyalar que, quan les coses van bé, s'estableix com una mena de circuit. Encara que en les fases postedípiques el jo sigui ja més independent dels seus pares, quan els té respecte social, al contrari del que fa el nen desvinculat, encara s'aproxima a ells alhora que s'aproxima a la societat i s'hi enfronta. Quan comença a tractar la societat per ell mateix aviat s'adona que aquesta és una realitat complexa, tan fràgil i conflictiva en la seva definició que si no busca el suport dels seus pares s'arrisca a allunyar-se d'ella i dels altres, i també de la seva llar. El fet d'afrontar la realitat amb un major grau d'independència condueix el jo a aprofundir i a continuar la dependència, encara que a un nivell de relació superior.

D'altra banda aquesta situació postedípica en la qual ja està present el super-jo permet al jo de poder treballar específicament el seu ideal de realitat en una relació més estreta i diferenciada amb aquesta, i també en estreta relació amb l'autoritat dels seus pares i amb el seu ideal. Però la qüestió de la tasca concreta que s'ha de dur a terme en la nova situació i en el nou context de relació és el tema del capítol següent.

El que al jo li permet aprofundir pel que fa al respecte a l'autoritat, possibilitant el procés de socialització, és la presència dels pares en la seva relació amb la societat. Gràcies al respecte per part del jo i a la seva presència per part dels pares, en la crisi edípica el circuit entre el jo, la realitat i l'altre pot quedar obert encara un temps fins a assegurar-ne la relació en la mateixa comunitat. Però si el jo, en la crisi, compta amb la presència dels pares en la seva relació amb la realitat, és perquè d'alguna manera ja hi comptava abans. De fet una part important de la dificultat que el Bicho, el noiet del Barri Xino, va experimentar en el seu intent, i que senten molts d'aquells que intenten ressocialitzar-se, s'explica precisament pel fet que no hi ha història d'abans entre el jo i el representant concret de l'autoritat. En aquest sentit, la ressocialització és un procés de regressió cap enrera que mira de refer una història anterior de relació que s'havia desfet o simplement que no s'havia donat. La qüestió ens condueix a dir alguna cosa, encara que sigui breu, de les fases primeres d'aquesta història o d'aquesta relació.

8.2.2.- Les fases pre-edípiques

Dèiem que si el jo infantil, en la crisi edípica, aprofundeix la relació i es vincula a l'autoritat dels pares és perquè d'alguna manera abans ja hi estava, de relacionat. Això no obstant, en les fases pre-edípiques encara no es pot parlar en un sentit tan estricte i diferenciat del vincle amb l'autoritat com es podrà fer després en les fases posteriors.

Hem explicat que, després de la resolució edípica, el nen ja comença a distingir si els pares li mereixen o no respecte, segons sigui el respecte que ells mateixos tinguin a la societat que, en aquesta nova fase, esdevé la realitat més important a què està referit el jo. I això significa que el jo infantil, abans de la resolució edípica, encara no té aquesta mena de "criteri social" i, per tant, no distingeix. Per explicar-ho d'una manera més concreta, per a l'infant pre-edípic el que és important és tenir pares i no pas pares socials. D'altra banda, com es pot veure, aquest és el tipus de relació infantil que correspon a la posició narcisista que s'ha descrit en el capítol anterior (7.2.2.). El jo pre-edípic encara no s'ha distanciat gaire de l'altre i de la realitat i, per tant, encara no en pot tenir una visió tan objectiva que li serveixi de criteri per judicar la conducta dels seus pares. Durant la fase narcisista, el criteri, més que en la realitat, està centrat en el jo mateix.

D'aquí se'n segueix encara un altre aspecte. L'infant pre-edípic no sols no té criteri social i objectiu a l'hora de judicar els seus pares i la relació que mantenen amb la realitat, sinó que tampoc té criteri per opinar sobre la relació que, pel que fa a la realitat objectiva, els pares mantenen amb ell. O, dit d'una altra manera, l'infant pre-edípic no sap si els pares l'estimen com cal i no se'n fa problema. Ignora si els pares mereixen el seu respecte i si socialment el respecten a ell. En aquest sentit s'acontenta amb la relació que li donen i, a no ser que aquesta relació no respongui ni a les més elementals exigències de la naturalesa, no hi entra en conflicte.

El nen postedípic, en canvi, no s'acontenta amb qualsevol relació. Ell està referit a la realitat social i, en relació amb aquesta realitat i als problemes que ella li planteja, necessita i reclama dels seus pares una protecció més gran i més elaborada. Es pot dir que l'infant postedípic té com una mena de criteri objectiu de la relació que ha de rebre, criteri que està determinat d'acord amb el context històric a partir del qual experimenta la necessitat. I quan la relació que rep dels seus pares no respon a aquest criteri, el nen postedípic entra en conflicte amb els pares i amb la realitat. El que no pot fer és anar esperant indefinidament dels seus pares la relació que l'ajudi a relacionar-se amb la societat. Al final trenca amb la realitat històrica i deixa de referir-s'hi, alhora que deixa de referir-se als seus pares i a la seva autoritat.

El nen pre-edípic, encara que els pares no responguin a la realitat històrica, no es troba davant d'aquest dilema i mentrestant no es veu obligat a entrar en conflicte ni amb ells ni

amb la realitat. Si de cas el conflicte vindrà després, i serà aleshores que els perdrà el respecte i desfarà la relació que no li val. En la fase pre-edípica accepta la relació que li donen encara que no estigui a l'altura de les exigències històriques de la realitat. En aquest sentit hi està vinculat, però el seu és un vincle narcisístic que està destinat a ser qüestionat, aprofundint-se si de cas a un nivell superior o perdent-se del tot si no està a l'altura de la realitat.

La relació que el nen, futur dissocial, rep dels seus pares és una "mala relació" no perquè li faci mal interiorment sinó perquè objectivament és una relació inferior i sens dubte diferent d'aquella que hauria de rebre, encara que ell no ho sap. En la fase pre-edípica, per tant, no es planteja el conflicte però poden començar a aparèixer les condicions perquè es plantegi després. I encara que el nen de moment s'hi trobi bé, una relació que no estigui a l'altura de la societat i de la seva circumstància històrica tard o d'hora serà un problema i una mala relació.

Amb això no volem dir que en la fase pre-edípica no hi pugui haver problema subjectiu o que l'infant es satisfaci per poca que sigui la relació que rebi. Per desgràcia, en el context de la marginació social hem de reconèixer que són molts els infants abandonats que psíquicament se'n ressentiran tota la vida. Però també n'hi ha molts d'altres que reben prou relació amb vista a la seva salut mental i no per això aquesta serà suficient per a la seva salut social. Amb vista a la socialització cal recordar que la relació que l'infant necessita rebre dels seus pares és la que té a veure amb la seva relació amb l'entorn i amb l'autoritat. Plantejades així les coses, i pel que fa a les fases pre-edípiques, aquest podria ser un esquema de les distintes situacions que es donen a la pràctica:

1ª: RELACIO SOCIALITZADORA: L'infant, en la seva relació amb l'entorn, rep dels seus pares aquell tipus de relació que de fet correspon a la realitat objectiva de la societat i al seu ideal. En aquesta situació es pot parlar de "vincle pre-edípic amb l'autoritat" perquè, d'una banda, el comportament del nen quant a l'entorn està referit a l'autoritat dels seus pares i, de l'altra, l'autoritat dels seus pares correspon de fet a l'ideal de la societat històrica. En aquest sentit, encara que no ho sàpiga, el nen pre-edípic ja és acompanyat i dirigit en la seva conducta d'una manera especial i, concretament, de la manera que exigeix la societat.

2ª: RELACIO DISSOCIALITZADORA: En la seva relació amb l'entorn el nen rep la relació que necessita dels seus pares però aquesta relació no correspon a l'ideal de la societat en les seves condicions històriques. Es pot parlar, en aquest estadi pre-edípic, de més o menys "vincle amb l'autoritat" pel fet que en la seva conducta el nen pot estar més o menys referit a l'autoritat paterna. Hi ha pares que deixen l'infant molt lliure i no per això es pot parlar d'abandó. L'esperonen perquè s'espavili i actuï pel seu compte, però això no vol dir que no el protegeixin i menys

encara que no l'estimin. Podem afirmar que, sense sortir dels límits exigits per la normalitat psíquica, pel que fa a la quantitat i a la qualitat de la protecció es dóna un ampli ventall o gradació. Hi ha nens que en la seva relació amb el medi estan molt referits a l'autoritat dels seus pares; altres, en canvi, més aviat ho estan poc i, en comparació amb aquells, fins i tot n'estan desvinculats.

Aquesta diferent posició del jo infantil respecte al medi i respecte a l'autoritat que sense gaire conflicte admet la relació en l'estadi pre-edípic, en l'estadi posterior perd la seva neutralitat. Per tal que el vincle amb l'autoritat dels pares pugui continuar més enllà de la crisi edípica, no s'ha de donar un canvi o un salt massa important en la relació concreta que fins aleshores s'ha mantingut ja que, altrament, per la força de la crisi el vincle es trencarà. De fet, quan arriba la crisi, al nen que en relació amb la realitat està poc vinculat amb l'autoritat dels seus pares no li costa gaire de desvincular-se'n del tot. En canvi, el nen que manté un vincle més estret amb l'autoritat, si la relació que rep dels seus pares no respon a la societat, quan arriba la crisi se'n desvincula també, però ja li costa més. Atenent a això hem d'assenyalar que la dissocialitat pot ser més o menys profunda, segons la desvinculació que l'ha generada. No cal dir que tot això és important amb vista al procés de ressocialització. En aquest procés hi ha dissocials que, en comparació amb altres, han de regressar més lluny i han de fer una tasca més profunda a l'hora d'anar a retrobar el punt on van perdre el vincle amb l'autoritat.

3a: RELACIO DISSOCIALITZADORA I PSIQUICAMENT DEFECTUOSA: En el món de la marginació hi ha pares que no socialitzen els seus fills perquè realment els tenen molt abandonats; molts d'aquests infants no sols esdevenen individus dissocials sinó a més a més individus psíquicament anormals. Cal que ens adonem, com ja hem indicat en el punt anterior, que aquests dos resultats no són el mateix ni sempre van junts.

Quan les coses van prou bé i l'infant és objecte de prou atenció per part dels seus pares, aviat sap diferenciar la relació que d'ells rep pel fet de ser qui és, de la que rep pel fet de fer el que fa; és a dir, sap diferenciar la relació d'objecte de la relació d'autoritat. El nen de la bicicleta (7.1.), per exemple, encara que es baralli amb sa mare i encara que plori i s'enrabiï, no per això en surt psíquicament afectat ja que d'alguna manera s'adona que el conflicte no és amb ell sinó amb el seu comportament. En aquest sentit, ja en la fase pre-edípica s'ha de distingir aquests dos àmbits de relació i de conflicte. Quan l'infant no rep dels seus pares prou atenció en relació amb la realitat com a tal i amb les necessitats que aquesta li planteja, se sent abandonat i fàcilment en surt afectat. Encara que sigui cert que en la fase pre-edípica ja es diferencien els mencionats àmbits de relació de tal manera que un pot ser atès sense que ho sigui l'altre, també és cert que a una edat tan primerenca aquests dos àmbits encara van força junts. El fet és que, moltes vegades, si l'infant no es vincula a l'autoritat dels seus pares és perquè

no són al seu costat; en aquest cas tampoc s'hi pot relacionar prou personalment i resten insatisfets. Aquest fet acostuma a produir unes personalitats bastant estranyes. D'una banda són persones sense vincle amb l'autoritat, independents, i en la seva relació amb la realitat social no es deixen guiar per l'autoritat; de l'altra, sempre estan buscant la relació de les persones que als seus ulls tenen autoritat i en aquest sentit són depenents. És evident que el tracte amb aquest tipus de dissocials és altament contradictori i conflictiu.

A més a més, aquesta poca presència dels pares al costat del seu infant pot venir fins i tot d'abans, quan encara la realitat del jo no es diferenciava gaire de la realitat de la mare. En aquest temps no té sentit encara distingir relació d'objecte i relació d'autoritat, com tampoc té sentit distingir la salut social de la mental. Però quan el mal ve d'aquí es tracta d'un mal profund i integral on tot està barrejat i on és molt difícil d'intervenir.

IX.- LA SOCIODINAMICA DEL PROCES

En aquest capítol es parlarà del procés de socialització, tal com l'entenem, en les seves fases i operacions més específiques. No obstant això, la vinculació del jo amb l'autoritat d'alguna manera comença en fases anteriors, però és en les fases postedípiques que es configura com a vincle social. L'explicació que segueix es refereix, concretament, a la latència i a l'adolescència, i a la tasca que té lloc en el seu context per formar el vincle del jo amb la societat.

Ja vam assenyalar que l'explicació que donem del procés de socialització parteix de l'observació del conflicte dissocial, que s'entén com aquella situació que s'origina quan el procés fracassa. I, a més a més, hem d'advertir que el procés de socialització aquí s'explica d'una manera més concreta, a partir del que es pot observar que passa en el procés de ressocialització. Lògicament això no significa que tots dos processos s'identifiquin completament, però en allò que tenen de més essencial és així. Podem concloure que el procés de ressocialització és el mateix procés de socialització encara que dut a terme fora de termini i fora de lloc. Són processos que es realitzen, doncs, en circumstàncies diferents, però que en els seus objectius i en la seva dinàmica de fons no difereixen en la naturalesa. En aquest sentit, encara que sens dubte sempre es corre el risc de fer alguna extrapolació inadequada, l'observació d'un procés pot ajudar a la comprensió de l'altre i, fins pel fet de tenir lloc en circumstàncies diferents, la mútua comparació pot ajudar a copsar millor allò que hi ha de més essencial en els dos i que explica la naturalesa i la dinàmica de la socialització com a tal.

9.1.- Les dues fases de la resolució edípica

El procés de socialització s'explica com un procés d'elaboració d'un conflicte, concretament del conflicte edípic, ja que aquest representa la crisi que reestructura definitivament la relació del jo amb els altres i amb la realitat social. Aquesta crisi s'esdevé en dos moments culminants i es resol en dues fases que, en l'entremig, en deixen una altra d'apaivagament. El primer sorgiment del conflicte constitueix la fase coneguda normalment com edípica; la segona és l'adolescència; la latència és la fase intermèdia en la qual el conflicte no urgeix.

Des de la perspectiva psicoanalítica ja és una opinió força acceptada que la crisi adolescent és un segon sorgiment del complex d'Edip que amb ella persegueix la seva resolució definitiva. Aquesta tesi va ser exposada per primer cop per Ernest Jones en el seu article de l'any 1922, "Alguns problemes de l'adolescència", i cada cop més l'han anada seguint i desplegant altres autors. De tota manera, i en la mateixa línia, hi ha qui subratlla més la coincidència entre totes dues crisis, mentre que altres insisteixen més aviat en la seva discontinuïtat en el sentit que no es tracta d'una simple repetició. Lògicament entre aquests últims es troben

alguns dels especialistes de l'adolescència que la tracten i l'estudien en la seva especificitat[1].

Des de la perspectiva de la ressocialització l'explicació edípica de l'adolescència sembla ser la més coherent. I aquesta afirmació que fem no respon a una posició purament teòrica. La profunda crisi per la qual passa el noi dissocial en el seu esforç de ressocialització ja hem dit que en el fons és la pròpia del conflicte edípic, però és més semblant encara al conflicte de l'adolescent. Segons això podem assenyalar que ressocialitzar-se significa tornar a passar per l'adolescència, refent-ne els entrellats. Qui d'una banda llegeix la literatura psicoanalítica que hi ha sobre l'adolescència i, de l'altra, observa de prop el procés que aquests nois segueixen en la seva ressocialització, no pot deixar de copsar la gran coincidència que hi ha entre una i l'altra situació i la dinàmica que les explica.

Hem de tornar a insistir en la diferència que hi ha de perspectiva, més que de concepció, entre la d'aquests autors i la que plantegem. En general ells parlen de l'adolescència com de la fase final del procés que segueix l'individu en la seva estructuració psíquica, i si de cas es refereixen a les dificultats i a les pertorbacions psíquiques que en aquest procés, o en el seu resultat, eventualment es poden trobar. Són unes altres les qüestions que s'acostumen a contemplar. Aquestes són algunes de les que, com a exemple, es poden esmentar i que en aquesta perspectiva s'acostumen a plantejar: el reviscolament de la sexualitat infantil i la dificultat que suposa el fet de liquidar-ne les restes edípiques; la disminució de les funcions del jo davant de l'escomesa instintiva i les freqüents pertorbacions que es plantegen en relació amb la realitat i amb els seus criteris; la dificultat que hi ha, al llarg de la crisi, de resoldre i d'assolir la independència que, a causa de tot això, no és estrany que a vegades quedi malmesa i fins i tot que fracassi, etc.

Amb tot, la qüestió que plantegem és diferent i ho és també la perspectiva des de la qual es contempla la crisi edípica i adolescent. El problema no és la reestructuració psíquica de l'individu com a tal i de la seva relació amb la realitat en general, sinó la reestructuració del vincle social, que és una relació amb la realitat objectiva de la societat tal com és concretament. No és, per tant, la "psicodinàmica" sinó la "sociodinàmica" de la crisi la que estem plantejant. A més a més de la relació que el jo ha d'establir amb la realitat com a tal, n'ha d'establir una altra amb el medi històric que està fora d'ell, i ho ha de fer per mitjà d'una nova i positiva tasca de vinculació.

---

[1]. Entre els més coneguts vegeu, per exemple, Peter Blos: "Psicoanálisis de la adolescencia". Edit. Joaquín Mortiz. México, 1.971; "Los comienzos de la adolescencia". Amorrortu Editores. Buenos Aires, 1.973; "La transición adolescente". Amorrortu Editores. Buenos Aires, 1.981. I entre els autors més recents, per exemple, Louise J. Kaplan: "Adolescencia. El adiós a la infancia". Paidós. 1.986.

És aquesta segona relació la que aquí es planteja; i es planteja perquè també aquesta, i no només la primera, s'estructura per la crisi edípica i s'acaba de reestructurar per la crisi adolescent. Recordem el que dèiem al capítol passat sobre la doble tasca que cal fer durant l'elaboració del conflicte d'Edip (8.2.1.). Aquesta doble tasca s'acaba de fer quan la crisi finalitza en l'adolescència; i quan les coses van bé en tots dos sentits, aleshores s'acaba de formar no sols l'estructura psíquica de l'individu, que esdevé independent, sinó també l'estructura del seu vincle amb la societat, i així esdevé un individu socialitzat.

Per això, des d'aquesta perspectiva es pot dir que la crisi del delinqüent en el seu procés de ressocialització és molt semblant a la crisi de l'adolescent en el seu procés de socialització.

Ambdues persegueixen el mateix objectiu, és a dir, la formació del vincle social. Si, d'una banda, la crisi adolescent ajuda a comprendre la del delinqüent, de l'altra la crisi d'aquest ajuda a comprendre la d'aquell i la tasca que s'ha de fer sobre el vincle social en aquesta època. Però, en general, d'aquesta tasca especial que en relació amb la societat s'ha de fer, no se n'acostuma a fer esment, a vegades ni en el cas del delinqüent, i menys encara en el cas de l'adolescent. D'aquest sobretot preocupa el procés de la seva maduració psíquica, i si de cas es dóna per suposat, si és que no es confon amb ell, el procés de la seva socialització. De fet l'adolescent, alhora que durant la crisi treballa sobre la seva estructura psíquica, ho fa sobre el seu vincle amb la societat, que és el material sobre el qual també treballa el delinqüent. L'adolescent, però, el treballa en el moment oportú; el delinqüent, en canvi, el treballa fora de termini. És per això que es diu que la crisi de ressocialització reprodueix la crisi de l'adolescència en el procés de socialització.

La resolució edípica en dues fases es fa més entenedora si es té en compte aquesta doble tasca que la crisi ha de fer i sobretot si es té en compte la tasca més pròpia del procés de socialització i que, en la nostra societat, es perllonga bastant de temps. L'aportació de la primera resolució edípica, en oposició a la relació narcisista, és la relació objectal del jo amb l'altre i la relació d'ideal amb la realitat. Abans de la resolució edípica el jo no pot encara referir-se a l'altre com a tal (ja que està referit a ell mateix) ni pot referir-se del tot al medi objectiu, ni pot construir un projecte comú de treball que, pel que fa al medi, sigui prou consistent per vèncer la fragilitat històrica de la seva definició. Aquesta tasca de construcció només el jo la podrà fer quan tingui el material disponible i aquest material és l'ideal o super-jo. Això no obstant, un cop es disposa del material gràcies a la primera resolució edípica, encara s'ha de bastir l'edifici social; aquesta és la tasca que s'ha de fer al llarg de les fases postedípiques.

L'aportació de la segona resolució, a l'adolescència, té com a objectiu cloure l'edifici i assegurar-ne l'estabilitat. La tasca de la seva construcció, en principi, és una obra comuna i el jo

necessita fer-la en relació de dependència amb l'altre, però després és necessari que el projecte s'aguanti per ell mateix i resti com un constructe sòlid quan el jo esdevé independent. La crisi adolescent mira d'assolir la independència del jo en relació amb l'altre alhora que en preserva la vinculació. És la doble tasca que s'ha explicat que cal fer.

La crisi edípica es resol, doncs, en dos moments diferents, separats per una fase intermèdia. El primer allibera el jo de l'horitzó de la mare edípica i l'obre a l'horitzó més ampli de la societat, possibilitant que pugui treballar específicament pel que fa a les condicions objectives d'aquesta; el segon l'independitza de l'àmbit de l'autoritat dels pares, col.laboradors en la tasca de construcció, i així el constructe esdevé obra definitiva del jo. En aquest sentit, les fases d'aquest treball de construcció que es refereix específicament a la societat són les postedípiques, i concretament la latència i l'adolescència.

9.2.- Interiorització i Incorporació

En l'apartat anterior ens hem referit a la crisi edípica i a la crisi adolescent com als dos moments àlgids d'un mateix conflicte i de la seva elaboració; en aquest apartat ens ocupem d'altres dos moments del mateix procés: la crisi i el seu apaivagament. En el procés que condueix el jo a assumir la seva realitat social o, com hem dit en altres llocs, a fer seu el projecte comunitari sobre el medi, val la pena de distingir aquestes dues fases o moments perquè representen dues tasques diferenciades. D'altra banda, aquesta és la distinció que hi ha entre la latència i l'adolescència. Cada una d'aquestes fases forma part d'un mateix procés que en el seu conjunt té com a objectiu assimilar alguna cosa que ve de fora, però cada una ho fa a la seva manera, aportant-hi la seva específica contribució. Per aquesta raó els donem noms diferents. Una és la fase de la interiorització i l'altra la fase de la incorporació.

Els termes són trets de la teoria psicoanalítica, encara que val a dir que en el seu context se n'utilitzen diversos que són bastant semblants i que denominen conceptes de significat proper. Freud va parlar sobretot d'introjecció (com a antònim de projecció), però també d'incorporació i d'interiorització i ben sovint d'identificació en un sentit més comprensiu[2]. Els qui el

[2]. "Incorporación: Proceso en virtud del cual el sujeto, de un modo más o menos fantasmático, introduce y guarda un objeto dentro de su cuerpo. La incorporación constituye un fin pulsional y un modo de relación de objeto característico de la fase oral; si bien guarda una relación primordial con la actividad bucal y la ingestión de alimento, también puede vivirse en relación con otras zonas erógenas y otras funciones. Constituye el prototipo corporal de la introyección y de la identificación." J. Laplanche; J.B. Pontalis: "Diccionario de Psicoanálisis".- Edit. Labor. Barcelona, 1.974. pg. 203.

seguiren, d'altra banda, amb diferències més o menys importants, han continuat aprofundint en la mateixa línia i aquests termes i conceptes ja han esdevingut clàssics entre els especialistes de la psicoanàlisi.

Des de la perspectiva psicoanalítica s'acostuma a parlar d'aquests conceptes més aviat en un sentit "profund", mentre que aquí es refereixen a fenòmens que tenen lloc a nivells força més evolucionats i que es despleguen concretament en la particular zona de la relació del jo amb el medi social. No ha d'estranyar ningú si, des d'aquesta perspectiva, i a partir del seu significat original, aquests conceptes es fan extensius a la sociodinàmica, no tan profunda però per això mateix més complexa i evolucionada, pròpia de l'esmentat context.

Si en el procés d'identificació del jo amb la societat, o de formació del vincle social, diem que cal distingir la interiorització com una operació diferenciada de la incorporació, és per la necessitat de denominar i d'explicar alguns dels fets que es poden observar habitualment en el procés de ressocialització i que, d'altra banda, semblen prou significatius. En aquest sentit la teoria que s'exposa parteix, com sempre, de l'estreta relació que en la praxi es manté amb aquests xicots delinqüents i de l'observació del que passa en el seu context.

Concretament, en el procés de ressocialització es pot observar que hi ha moments i períodes sencers durant els quals el noi accepta la relació que se li dóna, sense gairebé cap mena de resistència i més aviat amb satisfacció. En aquesta situació el xicot es troba bé a casa, en l'àmbit de la institució que li ha donat acollida; li agrada relacionar-se amb les figures d'aquesta i segueix sense gaire dificultat les indicacions i les normes de vida que li assenyalen. Sembla que no li costa gaire d'assimilar el mode de viure de la societat i sembla avançar ràpidament i sense entrebancs en el procés que està seguint. Fins es diria que no hi ha conflicte entre la vida d'ell i la vida social que, d'altra banda, els educadors miren d'esperonar. El noi participa plenament del mateix ideal de vida de la institució i dels seus responsables, i tots plegats constitueixen una mena de família unida que, tret dels petits problemes que sempre hi ha, conviu satisfactòriament.

Amb tot, aquesta situació, a poc a poc o de cop i volta, tard o d'hora acostuma a canviar i no és estrany que ho faci radicalment. Comença ara una altra fase. La convivència s'espatlla i el procés, que tan positivament el noi seguia, sembla que s'aturi i fins i tot sembla recular. L'equilibri anterior es trenca, la coincidència s'acaba i apareix el conflicte en la relació. És obvi que aquest és un moment que sol desconcertar l'educador inexpert, que no s'ho esperava. Frases com aquestes són corrents: "No sé pas què li passa. No li falta res, mai no ha estat tan bé com ara i en canvi no està satisfet. És un exigent. Però, d'altra banda, fins ara prou que ho estava, de content. Amb tot, ha canviat; s'ha tornat esquerp i sempre està de malhumor i agressiu. Només es troba bé amb els seus col.legues o quan està al carrer. És molt estrany. Deu tenir un problema que no diu". I no sols pot restar confós

l'educador davant del canvi, sinó el mateix noi que és el primer de no entendre què li passa. S'experimenta sol en el seu conflicte i ja no li val, com abans, la relació i l'ajuda de l'educador. Ha entrat en crisi.

Caldria fer notar, a més a més, que aquesta sorprenent reacció del noi no és excepcional i no es limita només als casos que van malament. D'una manera o d'una altra la crisi es planteja en tots els casos, encara que ho fa sota diverses modalitats. En alguns nois el canvi de relació és força sobtat; en altres, en canvi, és més gradual. En alguns la reacció pot arribar a ser molt extremada, encara que el més freqüent és que el noi dosifiqui la crisi i la resolgui en diversos moments. A pesar de tot, la crisi sempre ocorre i això indica que és una part integrant del procés; un dels moments normals en el seu desenvolupament i no pas una anormalitat i menys encara el seu fracàs. En aquest sentit val a dir que la crisi deu tenir una funció en el conjunt del procés, una tasca a fer i un objectiu importants. Hem d'esbrinar, doncs, què és el que en el seu context està passant.

El que passa és que el noi torna a experimentar la necessitat de "fer la seva vida" i per això deixa d'estar satisfet de la vida que fins aleshores la institució li havia proporcionat. Això cal explicar-ho millor, però tinguem en compte que per entendre què és el que passa mentre dura la fase de la crisi s'ha d'entendre alhora què és el que passa en la fase i en la relació anterior i que la crisi modifica. En la fase de la interiorització, el noi posa el seu ideal en l'ideal dels altres i la seva satisfacció en relacionar-se en proximitat amb aquells que representen la societat desitjada i en viure d'acord amb la vida d'ells. Però això més aviat és viure la vida dels altres que la pròpia, la qual resta disminuïda; d'alguna manera és anar darrera els altres i perdre la pròpia iniciativa. No és estrany, doncs, que passat un temps arribi l'hora d'agafar les regnes altre cop i de viure i de realitzar-se pel seu compte, deixant-ho de fer per compte dels altres i sense el seu immediat suport. Aquest és el moment de la crisi i del perill; amb tot, és un moment pel qual s'ha de passar necessàriament perquè tard o d'hora el jo necessita de viure plenament la seva vida amb independència dels altres.

En aquesta situació, la delinqüència, que ja semblava superada en la fase anterior, es pot tornar a presentar; amb tot, si ens hi fixem bé veurem que no és la mateixa d'abans. Mentrestant ha canviat de signe i ara es troba molt lligada amb la reivindicació que el noi està fent davant de la institució i dels seus responsables i, en aquest sentit, acostuma a ser una delinqüència casolana. Ja no és el mode de vida que, pel que fa a l'àmbit generalitzat de la societat i enfront d'aquesta, el noi menava al carrer, sinó un mode de reivindicar la seva autonomia quant a l'àmbit institucional més concret amb el qual s'experimenta lligat perquè encara no ha resolt adequadament el vincle. De totes maneres la reacció no sempre es planteja en forma de delinqüència, cosa que més aviat sol passar al principi; i de fet, a mesura que la crisi es va resolent, apareixen altres formes de reivindicació més convencionals, com ara no fer cas de les normes de la casa,

negar-se a participar en els projectes que es proposen, etc. Però d'una manera o d'una altra, amb més o menys traça, el cas és que el noi està intentant de prendre la iniciativa de les mans d'aquells que fins aleshores la tenien. Quan en els primers capítols explicàvem el conflicte que pateix el noi dissocial, ja ens vam referir a l'"angoixa objectiva" que és la que hi ha sota aquesta reivindicació i necessitat de viure la pròpia vida. Dèiem aleshores que quan la urgència es planteja, el jo s'experimenta alienat si es veu obligat a seguir la vida que li marquen els altres; i l'angoixa, en aquest cas, és l'expressió i el resultat del fet de no viure. Hem d'adonar-nos que durant la fase anterior d'interiorització sorprenentment aquesta angoixa no es dóna, trobant-se com es troba el jo disminuït i dedicat a fer una altra tasca, però tard o d'hora el jo fa urgent la seva recuperació i aquest és el moment de la crisi i de la incorporació.

En principi, sembla que es podria assenyalar que, en arribar aquest moment, el noi rebutja la vida i l'autoritat dels altres i que mira de fer la seva vida i convertir-se en la pròpia autoritat. Això només és una part de la veritat. Si només es tractés d'això no hi hauria crisi ni conflicte, i el noi senzillament deixaria de guiar-se per la veu dels altres. Si ell està en crisi és perquè, tot i experimentar la necessitat de recuperar la pròpia iniciativa i autoritat, no desitja tampoc de perdre la relació que li arriba dels altres i la referència a llur autoritat. En això consisteix el seu conflicte. Si ell està de malhumor i agressiu no és solament perquè vol tornar a ser ell mateix sinó perquè té por de perdre l'altre i la referència a la societat. El sentit de la crisi, la tasca que en ella s'està fent, és recuperar el jo i recuperar l'altre, del qual s'arrisca de quedar separat com ho estava abans, o potser pitjor que abans després d'haver experimentat el seu apropament. L'objectiu de la incorporació és fer compatible les dues coses, l'autoritat del jo i l'autoritat de l'altre, i la vida d'ambdós en comunitat i tenint com a referent la mateixa realitat històrica.

Si és important la tasca d'incorporació que el jo fa durant la crisi, no menys important és la tasca d'interiorització que el jo ha de fer durant la fase anterior. Fins i tot hem de confessar que no es pot entendre aquella sense entendre aquesta, com tampoc es pot copsar la crisi de l'adolescència sense entendre la calma de la latència. No obstant això, tant en la pràctica com en la teoria, només la crisi es sol qüestionar.

Tanmateix, el temps de calma i de bona relació no és menys sorprenent i té una important funció que també cal qüestionar. La latència és important amb vista a la incorporació adolescent no només perquè és la fase immediatament anterior, sinó perquè ha de proporcionar al jo el que posteriorment ha de ser la matèria de la seva incorporació i que és la relació amb l'altre que el refereixi a la mateixa realitat en una comuna definició. Hem de subratllar la importància que té per al jo el fet de poder ser plenament ell a l'hora de captenir-se i de realitzar-se pel que fa al medi, i cal subratllar la importància que té el fet de poder-ho fer d'acord amb l'altre com a igual en el treball pel que fa al projecte comú. El

jo necessita ser ell, però per realitzar-se plenament necessita també fer-ho amb l'altre. I la latència és el moment d'apropar-s'hi, mentre que l'adolescència més aviat és el moment de la separació. Per explicar-ho d'una altra manera, la latència és el moment de l'afirmació de l'altre; l'adolescència, en canvi, és el moment de l'afirmació del jo que és ara qui passa al davant.

Per la resolució edípica i a partir de la consegüent obertura a l'horitzó de la societat, el jo resta idealment referit a l'altre, i si no aconsegueix concretar i realitzar l'ideal vinculant-se amb l'altre, emergeix el conflicte dissocial, expressió d'aquesta manca de coincidència i de comunitat. Referent a això la fase d'interiorització té la funció de mantenir en proximitat el jo i l'altre possibilitant que puguin caminar junts envers el mateix ideal o projecte sobre el medi. Així doncs, la fase d'interiorització representa el primer pas a l'hora de fer comunitat, o el primer encontre. I encara que en principi és una mica superficial perquè més aviat és per juxtaposició, sense ell no es podria fer després la incorporació.

La incorporació, aprofundint-lo, s'empara del resultat de la interiorització i treballa sobre la tasca que aquesta està fent. La incorporació rebutja alguna cosa de la fase anterior, però també procura de no perdre i d'assegurar alguna cosa definitivament. El que rebutja és la proximitat i la dependència que el jo manté amb l'altre extern quant a l'ideal comú; allò que es queda és la referència interna a aquest ideal. El resultat és el vincle social, una positiva formació que refereix el jo internament a la realitat de l'altre, tot i que de l'altre ja és independent. La interiorització i la incorporació no són, doncs, operacions que es puguin homologar. La interiorització treballa la relació amb l'altre extern; la incorporació treballa la relació amb l'altre interioritzat. En un sentit estricte potser valdria més reservar el terme d"operació" a la tasca que fa la incorporació, la qual treballa el subjecte per dins, mentre que la interiorització és més aviat l'establiment d'una relació que diu referència amb l'exterior.

Potser ara es pot entendre millor la terminologia emprada a l'hora d'explicar i denominar les diverses operacions que podem observar en el procés de socialització. Aquí seguim el model biològic de l'assimilació d'aliments. Denominem "interioritzar" el fet d'introduir l'altre, la seva relació i la referència al seu ideal, en l'àmbit de la identitat social del jo; denominem "incorporar" el fet d'apartar l'altre, emparant-se del seu ideal. Interioritzar, per tant, és el correlatiu d"in-gerir"; incorporar, el correlatiu de "di-gerir", i significa convertir en carn i vida pròpia allò que al principi és més aviat vida aliena.

En el context del procés de socialització, la latència es defineix per la tasca i la relació que és pròpia de la interiorització mentre que l'adolescència es defineix per la tasca i la mena de relació que és pròpia de la incorporació. Quan a continuació parlarem d'aquestes fases en concret, cal tenir en compte aquest criteri de definició. Usarem conceptes com

"adolescència prematura" i "latència perllongada". Pel que fa al procés de socialització, val la pena que els criteris que especifiquen i delimiten les seves diferents etapes, no siguin exclusivament els de l'edat cronològica ni tampoc els que es refereixen bàsicament a l'evolució sexual, sinó els que tenen a veure amb el tipus de relació que el jo estableix amb el medi i amb l'autoritat de l'altre, en un moment determinat.

El desplegament biològic de l'individu, el de la seva sexualitat, l'evolució de la seva estructura psíquica i el procés de la seva relació social, són dimensions diferenciades i alhora íntimament relacionades. I no cal dir que cal estudiar acuradament les implicacions que un desplegament té sobre l'altre i les conseqüències que comporta per al conjunt. Però quant al procés de socialització, interessa estudiar com una dimensió diferenciada la relació social del jo amb l'altre i amb la realitat, la història concreta d'aquesta relació i les seves vicissituds, després si de cas, també les seves relacions amb les altres dimensions. En aquest sentit, les fases del procés de socialització cal que siguin explicades i delimitades a partir del tipus de relació social que és pròpia de cada una.

9.3.- La Latència

Com ja és sabut, la fase que, en la perspectiva psicodinàmica, s'acostuma a anomenar "latència" és aquella que va des la primera resolució edípica al començament de l'adolescència, o sigui, des dels cinc anys fins als onze o dotze, més o menys. Però aquesta definició, a més a més de l'edat contempla sobretot l'evolució que segueix la sexualitat, la qual durant uns anys, esdevenint "latent", atura el seu desplegament i torna a aparèixer més tard. Ara bé, així no es té en compte el tipus de relació sociodinàmica o psicosocial que és pròpia d'aquesta fase i la tasca que està fent amb vista a la socialització. Caldria doncs tornar a insistir en la importància de la relació "latent" i de la seva funció. Un fet d'observació ens ajudarà a explicar-ho d'una manera més clara i concreta.

No es tracta en aquest cas dels nens abandonats que viuen al carrer, sinó d'aquells altres que viuen en asils o institucions que tenen com a objectiu substituir la llar familiar. Són nens d'alguna manera assistits o protegits, però que no per això no deixen de trobar-se en una situació anormal que sovint ve a problematitzar el curs de la seva socialització. El fet que es pot observar és que moltes vegades tot sembla anar bé fins als dotze o tretze anys, però en aquesta edat, la major part d'aquests nens acostumen a entrar en una mena d'efervescència que es tradueix en una gran intranquil.litat i en tota mena de problemes de comportament; i si bé és cert que n'hi ha força que, al capdavall, superen la crisi, d'altres, en canvi, en són víctimes i comencen així la seva vida de carrer i la seva delinqüència. Però el fet és que la crisi, i el risc que comporta de ruptura en relació amb la societat, en aquesta edat gairebé sempre es presenta en tots ells i fins i tot quan és superada positivament, marca l'inici d'un nou

equilibri en les seves relacions i significa el començament d'una nova perspectiva en la seva vida social[3].

Als dotze o tretze anys, aquests nens amb problemes d'abandó canvien doncs radicalment, i encara que hi ha variacions sol tractar-se d'un canvi bastant sobtat. És com si de cop i volta se'ls desvetllés una nova consciència de la situació i de la realitat en què es troben; una nova consciència que els mena a la crisi i a la rebel.lió. Molts d'ells, entremaliats, fins aleshores havien estat més o menys obedients i no tenien gaire dificultat de seguir les normes i l'ordre de la institució. Però ara aquest ordre i la mateixa institució sembla que s'hagin convertit en una mena de carcassa que els empresona. Abans, pel que fa al seu comportament respecte al medi, sense que es pugui dir que fossin passius, es deixaven conduir pels educadors i no hi havia conflicte; en canvi ara presenten una nova resistència i sobretot un major protagonisme que obliga els educadors a anar al seu darrera i sovint al darrera de la seva conflictivitat. Estan a l'aguait i, amb freqüència, clarament en contra.

Però més que sobre la crisi i el canvi, volem remarcar ara la calma d'abans. És una demora, un temps d'espera en el qual, mentre dura, el nen continua portant-se bé davant dels seus educadors, dels quals està encara pendent. En molts casos és també un temps buit durant el qual el nen no es vincula de debò, i quan arriba la crisi, un temps que simplement resta enrera, sense que deixi gairebé cap empremta en el present. Cal tornar a subratllar que no sols és sorprenent i anormal, en aquest cas, el temps de crisi, sinó també el temps d'abans, de manera que l'un i altre s'han de contemplar com un conjunt els elements del qual s'expliquen mútuament. Si ara, amb la crisi d'adolescència, hi ha un canvi sobtat que presenta el risc de trencar la relació amb la institució i la societat, és perquè abans no s'ha fet la tasca que s'havia de fer quan encara s'hi era a temps i el jo infantil estava a l'abast. En aquest sentit, es pot parlar d'una "latència buida". "Latència", perquè és una fase durant la qual el nen encara és un nen i com a tal segueix les figures adultes i les seves indicacions; "buida", perquè encara que en aquesta situació les segueix, no s'hi implica de veritat. En aquest cas, l'obediència i la dependència, que encara demostra tenir, més aviat respon a la manera generalitzada de ser i de relacionar-se que té tot infant, més que no pas a la relació concreta que manté amb les seves figures paternes i amb la

---

[3]. Això es podia observar clarament abans, en el context de les grans institucions o asils, però també s'observa ara en el context de la petita institució, quan la crisi dels nens no és estrany que també posi en crisi la institució com a tal. Tanmateix es pot dir que els esdeveniments depenen molt de la gestió concreta dels encarregats de la institució, però això només és una part de la veritat. L'altra part és que aquesta mena de perillosa crisi és un fet generalitzat entre els nens d'institució poc vinculats, i encara que la gestió no sigui incorrecta, sempre és un fet difícil de tractar.

seva institució (8.1.3.). Per això, quan arriba el canvi estructural i el temps de fer-se independent, no resta res d'abans; és un canvi total, un trencament amb el passat i amb els febles vincles que encara el podien lligar amb els educadors que fins aleshores l'havien guiat.

Aquesta crisi no només sobta el nen, sinó també els educadors i responsables de la institució, que la qüestionen i es qüestionen: "¿Què està passant?", acostumen a dir. Però, com ja hem indicat, per desgràcia moltes vegades no posen en qüestió el temps d'abans, el temps de calma i d'espera. La manca de conflicte en els nens que es troben en aquesta situació, hauria d'alertar i de fer veure que hi ha problema; podríem dir fins i tot que molts d'aquests nens són massa obedients. I és que estan esperant pendents d'una tasca que els queda per fer, i estan demorant una crisi que, en circumstàncies normals, hauria d'haver començat abans i de manera diferent.

Davant d'aquesta latència alterada, i no només davant l'alterada crisi que n'és el resultat, val doncs la pena de preguntar-se què és allò que hi ha fallat; quina és la tasca que s'hauria d'haver fet i que en aquest cas no s'ha fet o ha fracassat; quina és, per tant, la diferència entre la latència normal i l'anormal des la perspectiva de la socialització. I això com a qüestió que interessa la teoria, però també i especialment la praxi.

La literatura que hi ha sobre la delinqüència sol subratllar la crisi adolescent com un factor important de risc, cosa que no neguem; però en el cas dels delinqüents més habituals, el perill més important s'amaga en la latència que així sembla justificar el seu nom. Certament, l'adolescència és un temps de crisi del qual cal tenir força cura i, en cada context històric, un coneixement més acurat; però no s'ha d'oblidar que en gran part el resultat de l'adolescència depèn de la latència. I no és estrany que s'oblidi. Quan allò que es contempla en l'adolescència és el desvetllament de la sexualitat i la revolta dels instints, amb tot el trasbals que suposa pel jo i les seves funcions, és lògic que la dificultat i les arrels de l'eventual fracàs no es vegin en la latència sinó en la fase edípica i en les més infantils, quan la sexualitat es comença a formar; però quan el que es contempla és el procés de socialització i la formació del vincle social, cal tenir en compte que l'èxit o el fracàs de l'adolescència es fonamenta en la tasca que es fa durant la latència. En aquest sentit es pot dir que la latència no sols és la fase primera, sinó també la cabdal del procés de socialització. Cal doncs continuar-la observant.

Abans definíem la tasca de la latència com la pròpia de la interiorització. Durant aquesta fase el jo ha d'interioritzar el projecte comunitari sobre el medi que cal treballar. Això vol dir dues coses: en primer lloc, que la tasca de la latència és referir el jo i el seu ideal de vida a l'ideal social dels pares, una referència que quan després és incorporada, quedarà establerta internament; per tant, en segon lloc, significa que la latència fa

l'esmentada tasca en aquell context en el qual la societat ja s'ha fet present.

9.3.1.- Referir l'ideal

Amb l'establiment del "respecte" (8.2.1.), un cop el jo ja ha quedat referit a l'autoritat dels seus pares, durant la latència ha de continuar en la mateixa línia i ha de referir el seu ideal a l'ideal de vida de la llar. Quan abans descrivíem la relació que el noi estableix durant la fase d'interiorització, dèiem que llavors ell accepta sense dificultat l'àmbit institucional i que s'hi troba bé. En realitat, no volíem dir que li agrada passar-se tot el dia ficat a casa, cosa que d'altra banda tampoc és infreqüent, sinó que a l'hora de realitzar-se i de captenir-se, la seva vida gira força estretament al voltant de la institució i de les seves figures, i de tot allò que la institució li representa i li proporciona. Es pot dir que es dóna com una mena de reducció en la vida del noi, la qual abans, quan era vida de delinqüència al carrer, tenia com horitzó de referència la societat oberta i ara, en canvi, està molt referida a un àmbit més delimitat i concret. Establir aquesta referència del noi a la petita institució familiar (en comparació amb la gran institució que és la societat) és, doncs, una de les consecucions primeres i més bàsiques del procés de ressocialització, quan les coses van bé.

Però aquesta reducció no deixa de ser una mena de regressió a un tipus i a un àmbit de relació propis d'una fase anterior, quan el nen viu referit a la seva llar familiar. Ara bé, el jove que està en procés de ressocialització necessita fer primer aquesta regressió[4] per recuperar i potenciar la referència a la llar

---

[4]. En el procés de ressocialització, es plantegen doncs dues menes de crisis que tenen sentits diferents: una és la crisi que obre la porta a la regressió i a la consegüent relació interioritzadora; l'altra és la crisi de la incorporació que mena a la recuperació del jo i tanca la porta a l'anterior relació de dependència. En el context de la ressocialització, la crisi de la regressió correspon a la crisi edípica per mitjà de la qual, en el context de la socialització, s'instaura el respecte als pares i a la institució familiar; la crisi de la incorporació correspon a la crisi adolescent, per mitjà de la qual s'acaba d'instaurar i formar el vincle amb l'igual i amb la institució de la societat.

La distinció d'aquestes dues crisis és important i pot ajudar a entendre millor el procés de ressocialització. No pel fet d'ingressar el noi delinqüent a la institució, ni pel fet de la seva bona voluntat, estableix el seu jo la relació adequada o filial (8.1.3.). D'alguna manera ha d'entrar en crisi per poder-ho fer i per aconseguir tenir "respecte" a la institució i a les seves figures paternes. Després acostuma a venir el temps de la calma i de la interiorització, fins que un altre cop es presenta la crisi, però aquesta vegada amb l'altre sentit de la incorporació. A més a més, cal tenir en compte que es tracta de dos significats més que

paterna perduda, o potser mai tinguda, però a partir d'aquí ha de continuar fent també aquell mateix treball que, en referència a la seva llar, fa l'infant durant la latència en el marc de la seva socialització.

Que el jo quedi referit a l'àmbit de la institució familiar i que es satisfaci en la seva relació no significa que no hi plantegi dificultats, però quan les coses van prou bé, fins i tot les dificultats que planteja estan referides a l'horitzó institucional. Ja en vam fer esment en parlar de la desobediència de l'infant en les fases anteriors a la crisi edípica (7.2.1.), i mentre la crisi no quedi resolta del tot en l'adolescència, també parlant de la latència cal dir una cosa semblant. Durant la latència el nen pot i sol desobeir els seus pares, però quan els té "respecte" de veritat, la desobediència no qüestiona la seva autoritat en el terreny de la relació amb la societat. Si de cas és un diàleg amb l'autoritat no qüestionada, una manera de dir que s'hi vol resistir, o bé un mirar d'arrencar-ne el permís, o fins i tot un mirar de defugir-ne el control i d'amagar-se'n, però alhora tot això palesa que el jo la reconeix i que hi està referit. Així, quan el noi en el context de la seva ressocialització planteja dificultats i gosa de tant en tant desobeir, pot significar que les coses van bé i que es troba en la fase d'establir el vincle amb la institució. Durant la latència, allò que s'ha d'assolir és que el jo, pel que fa a la seva relació amb el medi social, s'hi vagi referint d'acord amb la institució familiar, i amb l'ideal i el mode de vida d'aquesta, i que s'hi vagi implicant. Cal fer notar i entendre que aquesta és la potencialitat que té la latència i qualsevol altre moment o fase en què, en el mateix sentit, operi la interiorització: referir l'ideal del jo respecte a la vida social a l'ideal de l'altre concret i de la institució. Quan a la institució el noi es troba en aquest moment, accepta sense recança la relació de les figures paternes, precisament perquè aquestes són tals i, doncs, als seus ulls són importants. De fet aconsegueix de viure referit a la institució per les dues raons ja esmentades.

La primera, perquè la institució representa l'ideal de vida de la societat desitjada; la segona, perquè aquest ideal està representat per una institució i unes figures que, en referència a aquest ideal, es posen tant a l'abast del jo que aquest s'hi pot implicar. Es pot dir doncs que si el noi acut a la institució, és perque necessita ser ajudat en el camí que vol emprendre cap a la societat. I es pot dir que en principi aquest ajut abasta també moltes d'aquelles coses que tot home necessita per viure normalment, com per exemple, allotjament i queviures. Però allò que més específicament caracteritza l'ajut que necesita, i que en el fons busca venint a la institució, és aquell tipus especial de relació que és la pròpia de la funció paterna (8.1.2.) i que és la plataforma de la socialització.

---

de dues crisis, ja que cada una d'elles es pot repartir en diversos moments.

El noi en procés de ressocialització necessita sobretot poder regressar, i recolzar la seva relació amb la societat en la relació dels altres; poder barrejar la seva vida amb la vida social de les figures paternes, participant en el mateix ideal de realitat. Només així es podrà implicar en aquest ideal i, encara que sigui ajudant-se de moment en els altres, el podrà començar a fer una mica seu. Però si això és el que necessita el noi en el seu procés de ressocialització, és perquè també és això el que necessita i fa l'infant durant la latència, en el procés de la seva socialització.

Una altra manera de caracteritzar, doncs, la potencialitat de la latència és parlar de la "proximitat" que, gràcies al respecte, s'hi dóna entre el jo i l'altre patern, i la vida d'ambdós. Posteriorment aquesta especial proximitat en la relació en la fase de la incorporació, es perdrà, quan s'allunyi el jo de l'altre i es faci independent; però mentre dura la interiorització, al jo no li sap greu, sinó que més aviat ho necessita, viure en funció de l'altre. I aleshores resta disminuït com a subjecte agent, tot i que de fet aquesta és la manera que té de potenciar-se, simbiotitzant-se amb l'altre, que en aquest cas i pel que fa a l'acció, deixa el jo que es posi al davant i que prengui la iniciativa enfront de la realitat.

És important doncs que durant un quant temps el jo continuï mantenint la dependència i la proximitat de l'altre, per interioritzar el seu ideal de vida; i perquè això sigui possible cal que l'altre continuï mantenint-se també pròxim al jo, de tal manera que aquest s'hi pugui referir i implicar. I quan l'altre falla, el jo tendeix a recuperar la seva iniciativa i a afrontar la realitat pel seu compte; és a dir, a entrar en l'adolescència i en la fase d'incorporació, encara que sigui prematurament. Però quan les coses van bé, el jo, mentre veu que la realitat el supera, es manté pròxim a l'altre significatiu que també s'hi troba i s'hi deixa guiar.

Vegem, per tant, quina és la funció de la relació "en proximitat", que és aquell tipus de relació que especifica el temps d'interiorització i per tant la fase de la latència. Ella refereix el jo a la institució dels pares i així aquesta es converteix en la plataforma de la socialització. Si ho contemplem des la perspectiva del procés de ressocialització, cal dir en primer lloc que el noi investeix les figures paternes de la institució amb l'ideal de la societat desitjada i per això aquestes queden idealitzades als seus ulls; però amb això no n'hi ha prou i cal, en segon lloc, que el jo s'hi aproximi partint de la crisi que fa possible la regressió i l'acceptació de la dependència i la protecció. És per la presència i la intermediació d'aquestes figures, a les quals el jo s'ha aproximat, que el seu ideal de vida se li aproxima i se li fa accessible en l'àmbit de la institució. En principi l'ideal de la societat està massa lluny del jo dissocial, i entre aquell i aquest hi ha un buit que és molt difícil de salvar; però la institució familiar és el pont que ho pot aconseguir. Ella és l'àmbit de realitat, limitat en la seva proximitat, on aquest ideal, encarnant-se, es posa a l'abast del jo.

La tasca de la latència és, en última instància, referir l'infant a l'horitzó de la societat, referint-lo mentrestant a l'horitzó més pròxim de la llar. En l'àmbit que envolta la llar i d'acord amb el procés que està seguint, no cal dir que el nen fa moltes coses: estima i és estimat, aprèn i és ensenyat, juga amb els altres nens de l'escola i del veïnat, gaudeix d'allò que rep dels seus pares i també sovint s'enfada amb ells quan és frustrat, etc. Però fent totes aquestes coses, fa molt més que tot això: el seu jo va quedant referit a la societat d'acord amb l'ideal que en té la seva llar. En el context de la sociodinàmica de la latència, tot això és gairebé el mateix. Relacions psíquiques, culturals i socials, durant la infància i amb vista al procés de socialització, totes coincideixen a fer la mateixa tasca de referir. La relació de proximitat que és la pròpia de la latència, acosta també entre elles la psicologia, la pedagogia, la sociologia, etc. i les seves tasques corresponents. La distinció ve més tard, quan la incorporació aconsegueix acabar definitivament i adultament l'estructura de les relacions, diferenciant nivells i entitats. Però tot i així, en el fons i pel que fa a la socialització, tot continua lligat pel significat i l'assoliment de la latència, que és el fet d'haver referit el jo a la societat històrica com a marc de referència de les seves diverses activitats.

9.3.2.- La llar i la societat

Per mitjà del procés de socialització el jo ha d'arribar a fer seu el medi a treballar, d'acord amb la definició que li dona la comunitat, però mentre en l'adultesa el medi és la societat, durant la infantesa és la llar, i en particular durant la latència és la "llar social". De fet, la latència és la fase que segueix a la primera resolució edípica, i la seva tasca, doncs, es manifesta en una zona en la qual la societat ja fa acte de presència. Tanmateix, la llar també hi és, però aquesta ja no és la mateixa d'abans; llar i societat comencen a conviure en l'horitzó de l'infant i és en aquest terreny especial on la tasca de la latència esdevé eficaç.

Durant la infantesa i en especial durant les fases pre-edípiques la realitat més important és la llar dels pares, però durant l'adultesa la realitat és la societat dels iguals. La llar és el medi on el jo es realitza quan és infant i és una realitat especialment constituïda per la presència dels pares que estan a dalt de tot; el medi infantil és doncs un àmbit de dependència on la relació del jo esdevé de baix a dalt i en aquest sentit la seva és una mena de realitat vertical. En canvi, el medi on l'adult es realitza és la societat, que és una realitat constituïda pels iguals amb els quals el jo es relaciona en el mateix pla d'igualtat; en aquest sentit és doncs una realitat horitzontal. Però durant la latència conviuen una al costat de l'altra aquestes dues realitats, la vertical i l'horitzontal, la realitat dels pares i la dels pars, la llar i la societat.

Aquesta convivència no és pas possible en les fases anteriors a la primera resolució edípica, ja que en el seu context de

dependència la realitat que preval és la dels pares; però tampoc és possible en les fases posteriors a la resolució adolescent, ja que en el seu context d'independència, la relació d'igual a igual és la prevalent. En canvi, en el context de la latència, les dues realitats estan presents i coexisteixen mentrestant en el mateix pla, tot i que ho fan en un equilibri inestable i provisional. Però aquest encontre entre les dues realitats no respon només a una situació de pas o de canvi, el qual vindria expressat més aviat per la crisi adolescent, sinó que persegueix un objectiu i té una funció important.

La tasca que la latència ha de fer consisteix a introduir la llar a la societat; a perllongar la relació de dependència més enllà de la primera resolució edípica i a introduir la relació amb els pares i el seu ideal en el context més independent de la relació amb els pars. I això només es pot fer si els dos àmbits de relació estan presents.

De vegades s'explica el procés de socialització com si fos exclusivament un afer entre l'infant i els seus pares, quan de fet és una qüestió en la qual intervé també d'una manera decisiva la relació amb els pars. El que es tracta és d'encarnar l'ideal de vida que arriba dels pares en la relació social que el jo va establint amb els altres i especialment amb els seus iguals. Quan per exemple l'infant va a l'escola, la relació que estableix amb els altres nens es fa escolar i es configura d'acord amb l'estructura escolar. L'escola és una realitat creada i mantinguda per les figures paternes, pares i mestres, on l'infant és adreçat i on la relació d'ell amb els altres s'estableix d'acord amb un objectiu que ell no ha determinat però que, d'una manera concreta i determinada, va realitzant. En aquest àmbit de relació l'infant es fa deixeble dels seus mestres i també condeixeble dels seus companys. I d'aquesta manera l'ideal patern es va interioritzant en la vida quotidiana del jo infantil i en les seves relacions horitzontals, que és l'àmbit de relació que va creixent i fent-se prevalent.

És important doncs que l'infant es mantingui referit als seus pares i relacionat amb el seu ideal, però en el context de la relació amb els seus iguals i d'acord amb l'ideal de vida que en aquest altre àmbit s'està formant. El que interessa és que l'ideal patern adquireixi cos i es realitzi en la xarxa de relacions concretes que el jo va establint amb els altres, en aquell àmbit en el qual ell porta més la iniciativa i és més independent. D'aquesta manera l'infant interioritza l'ideal de vida dels pares en la seva seva pròpia vida i en les seves relacions infantils, però també d'aquesta manera podrà després incorporar-s'hi del tot quan arribi l'hora de convertir en adulta la seva vida anterior. Quan la latència ha aconseguit fer prou bé la seva tasca, en la crisi adolescent no hi ha ruptura amb la vida anterior; hi ha un canvi de nivell, però no pas un canvi de vida, com sovint passa quan l'infant esdevé un adult dissocial.

En aquest sentit es pot dir que el super-jo el posen els pares mentre que les relacions on el super-jo s'ha d'encarnar, les posa el jo. Durant la latència el super-jo, que és el resultat de la

primera resolució edípica, continua encara lligat al super-jo patern de tal manera que en aquesta referència es pot anar configurant d'acord amb ell; però a més a més cal que es configuri respecte a les condicions objectives de la realitat històrica, que són les que condicionen la relació entre els iguals. Els pares posen l'ideal, però aquest només es fa consistent i esdevé "super-jo" en un sentit acabat primer quan s'interioritza, i després quan s'incorpora en l'àmbit de les relacions adultes del jo amb els seus iguals, que és el camp de la identitat social del jo i de la seva activitat comunitària. La latència és doncs una fase intermèdia i intermediadora en la qual la llar infantil ha de ser introduïda en la societat perquè finalment la societat pugui esdevenir la llar de l'adult. Però d'aquesta manera, salvant la relació del jo amb la societat, també es prolonga la llar i adquireix una nova consistència en el terreny de la societat. En aquest sentit la llar, que és sobretot la llar dels pares en la fase anterior, esdevé ara una llar de la societat, una institució social alhora que domèstica; i només en la mesura que és una llar de la societat pot continuar sent llar paterna una mica més. Durant la latència el jo renova la seva aproximació de dependència a la llar per poder ser acompanyat en la seva aproximació a la societat. Però quan el jo no es pot recolzar en la llar, la latència esdevé buida i certament pot esdevenir també més curta. En aquest cas, deslligada de la realitat històrica i mancada del vincle amb els pares concrets, l'estructura psíquica de l'individu es desplega només, en aquesta fase, per la seva pròpia evolució i passa ràpidament a la fase posterior. En canvi, la latència socialitzada, a més a més de treballar sobre la pròpia estructura i d'evolucionar d'acord amb ella, per intermediació del vincle amb l'ideal dels pares, treballa també el vincle amb la realitat vigent. En aquest cas el jo realitza un doble treball i per això li resulta més complex i necessita més temps.

La durada de la latència socialitzada depèn, per tant, de la força de l'estructura i del seu desplegament psíquic, però també de la força de la realitat i del desplegament històric de les seves condicions objectives. En aquest sentit es pot dir que aquesta fase és el temps "històric" per antonomàsia; aquell que d'una manera especial enllaça la història de l'individu amb la història de la seva societat. L'infant que aconsegueix de tenir llar, aconseguirà també més tard d'estar a l'altura de la seva realitat i del seu temps, però també durant més temps haurà de prolongar la seva infantesa en l'àmbit de la societat; l'infant, en canvi, que no té llar, aviat podrà deixar-ho de ser, però al capdavall esdevindrà un dissocial, és a dir, un home separat de la societat i de la seva evolució.

9.4.- L'adolescència

Un cop el jo ha interioritzat durant la latència l'ideal de vida dels pares en l'àmbit de les seves relacions quotidianes, ja el pot incorporar i ho ha de fer, i aquesta és la tasca de l'adolescència. Per això hi ha una segona fase en la crisi edípica

i en la seva resolució. Quan s'esdevé la primera crisi, la realitat social tot just comença a fer acte de presència en la seva objectivitat i només a partir d'aleshores pot ser treballat el seu ideal. Però en aquesta primera fase el jo treballa el seu ideal seguint més aviat l'ideal de l'altre. Tanmateix d'aquesta manera aconsegueix de fer-los coincidir, però és una coincidència que cal que s'asseguri com una formació independent i aquest és l'objectiu que persegueix la crisi adolescent pel que fa a la socialització.

Ja es va explicar que el conflicte edípic té dues tasques a fer en el context de dimensions diferents, i s'ha de dir el mateix de la crisi adolescent, que és la segona fase del mateix conflicte. Alhora que la crisi treballa sobre l'estructura psíquica de l'individu fent-lo independent de l'altre, treballa sobre el vincle que l'hi uneix, referint-lo a la mateixa realitat històrica i fent-lo així membre de la mateixa comunitat. D'aquesta manera es forma el vincle social, que és una estructura subjacent que hi ha entre el jo i la realitat dels altres, però com que aquesta s'ha convertiten la pròpia realitat del jo, possibilita que hi resti vinculat tot i que ja és independent.

9.4.1.- La crisi de la incorporació

Durant la latència la sexualitat està apaivagada, però també ho està l'angoixa, i per això és un temps de calma en el context del qual el jo va seguint l'altre sense gaire dificultat. Ara bé, durant la fase de la incorporació i de l'adolescència, l'instint es desvetlla i apareixen la crisi i l'angoixa. De fet, amb el reviscolament de l'instint, el jo es recupera. Sense la força que li dóna l'instint el jo és un jo disminuït i dependent[5], però per la mateixa raó és un jo sense gaires problemes sempre que pugui comptar amb el suport i l'aproximació de l'altre. Els problemes comencen quan el jo torna a afirmar-se com a tal davant de l'altre, i comença la seva reivindicació.

Quan al jo, en la seva relació amb la realitat, li arriba l'hora d'incorporar l'autoritat dels pares, s'angoixa. S'havia angoixat ja al començament de la crisi quan, en la fase edípica, volia prendre el lloc del pare en la relació amb la mare i la prohibició de l'incest s'hi va oposar. En aquella situació va

---

[5]. La dependència "latent" és una dependència especial. Té a veure amb la situació de la sexualitat. Aquesta pateix com una mena de reducció, però en canvi, als ulls de l'ideal del jo, les figures paternes adquireixen un nou atractiu. Sembla que la força que perd l'instint va a parar a l'ideal posat en els altres, perquè durant la latència, en col.laboració amb aquests, el jo el pugui treballar. Però de la mateixa manera que la dependència pròpia d'aquesta fase té a veure amb la latència de la sexualitat, la independència posterior té a veure amb l'emergència de la sexualitat adolescent. Quan arriba aquesta nova situació, la feina d'interiorització que es fa sobre l'ideal del jo ja no es pot continuar i, per tant, cal que s'hagi fet abans.

resoldre el conflicte renunciant a la mare, però a més a més renunciant a la sexualitat i en el fons renunciant una mica a si mateix; d'aquesta manera, però, la crisi no quedava del tot resolta, sinó més aviat a mig camí. En realitat començava aleshores un altre camí. En la fase intermèdia de la latència i en el nou espai social que es començava a albirar, el jo, en lloc de provar d'anar ja pel seu compte, es va posar a caminar darrere l'altre i el seu ideal. En aquest sentit, el camí que feia no es pot dir que fos iniciativa seva, però era el camí que feia la comunitat i així s'hi va poder afegir. Al capdavall li calia recuperar la seva iniciativa i també la seva plena identitat, i per tant la seva força instintiva. Durant l'adolescència, el jo reprèn la crisi que abans havia deixat en suspens i la fa arribar al final del camí, però mira també de no perdre la ruta que mentrestant l'altre li ha ensenyat i que ja fa temps que va seguint. Es tracta de tenir una identitat social pròpia i independent, i alhora vinculada amb la comunitat.

En el context de la crisi adolescent, el jo es torna doncs a angoixar. S'angoixa perquè desvetllant-se-li la sexualitat que en la latència no ha pogut evolucionar, se li reprodueix el conflicte infantil entre el desig incestuós i l'amenaça de la prohibició. Però s'angoixa també perquè s'ha d'emparar del paper que fins aleshores feia el pare, no sols en relació amb la mare, sinó també en relació amb la realitat social, cosa que converteix el mateix jo en la seva pròpia autoritat. Això ho viu malament. En la fantasia adolescent aconseguir la independència és eliminar el pare i arrabassar-li la seva funció. Fins aleshores la realitat era la realitat del pare, una propietat paterna de la qual el mateix jo d'alguna manera n'era part, però durant la crisi d'independència el jo elimina el pare i es queda amb la seva propietat. Així, si el jo pot fer-se adult i pot tenir la seva pròpia realitat és perquè l'arrabassa de mans d'aquell del qual fins aleshores havia depès.

Ja es va explicar que en el procés de ressocialització, i encara que sigui en un altre context[6], es pot observar també una crisi semblant i la reacció consegüent. En arribar la fase d'incorporació el noi s'angoixa, i és fàcil que part d'aquesta angoixa vagi a parar a l'exterior en forma d'agressivitat, fent més difícil la relació; però de totes maneres cal pensar que, quan les coses van bé, la major part de l'agressió va a parar sobre el jo mateix. Caldria recordar pel que fa al cas el que Freud va explicar sobre l'origen del super-jo i de la culpa social. En poques paraules, no és que el jo s'agredeixi perquè se sent culpable, sinó que se sent culpable perquè l'amenaça i l'agressió que li arriba de l'exterior la fa seva i la incorpora en el super-

---

[6]. En particular és diferent la situació de la sexualitat, que en el procés de ressocialització acostuma a ser adulta, mentre que en l'adolescència està evolucionant encara. Però d'aquí prové precisament una de les més grans dificultats de la ressocialització.

jo. En aquest sentit, l'agressivitat és una eina necessària per a la formació del super-jo i de fet no se'n pot prescindir amb vista a la socialització.

Ja vam fer notar que això pot desconcertar els pares i els educadors. Durant l'adolescència, el noi procura d'apartar-se'n i d'apartar-los de la seva anterior aproximació i en aquesta situació és fàcil sentir-se agredit i agredir. Els pares poden experimentar que el xicot els falta el respecte perquè no els tracta com abans, quan en realitat el que està fent és mirar de salvar el respecte; és a dir, el que tracta de fer és preservar el mateix respecte o la referència al mateix ideal de vida d'abans i que els pares li han inculcat, encara que ara s'aparti de les seves persones i ho faci, per tant, des d'una posició més independent.

El noi fins i tot es pot servir de la desobediència a les persones dels pares i a les seves normes particulars, a fi de socialitzar-se i d'obeir el projecte de fons. En aquesta fase de la incorporació, i en comparació amb la fase anterior, l'obediència i la desobediència canvien de significat. En tots dos casos, el jo adolescent qüestiona l'autoritat de les persones dels pares i mira de fer "allò que s'ha de fer" recolzant en la pròpia autoritat. Tanmateix, no li és cosa fàcil, i a voltes necessita subratllar la diferència desobeint l'autoritat paterna, però això no sempre significa que les coses vagin malament pel que fa al procés de socialització. El jo necessita fins i tot experimentar de tant en tant la culpa davant dels pares, per acabar d'incorporar el seu ideal i d'identificar-se amb la seva realitat. Això és fàcil de dir en teoria, però en la pràctica és més complicat.

Hi ha pares que, en aquesta fase de la incorporació, tenen dificultat per exercir la seva funció. Avesats com estaven a anar al davant de la vida del seu fill, preocupant-se'n de totes les coses i tenint cura de tots els detalls, queden sorpresos en comprovar que en això ara són rebutjats; i no saben com tractar el seu fill en crisi ni com fer de pares en aquesta situació. Tot i així, han de continuar fent de pares, però ho han de fer des d'una posició nova i respectant les noves exigències que els planteja el seu noi que, malgrat les aparences, els continua necessitant. I és possible donar consells als pares i als educadors en aquesta nova fase de la seva funció, i fins i tot una bona llista, però al capdavall sempre és una qüestió personal entre els pares i el xicot. Com sempre, la qüestió decisiva és que els pares sàpiguen identificar-se amb les exigències de la seva realitat social i alhora amb les del seu noi. Però aquesta capacitat no s'aprén pas en un manual o en un llistat de consells, sinó al llarg de la vida, i té molt a veure amb el procés de maduració i de socialització.

9.4.2.- L'adolescència anormal

Com es recordarà, la crisi de l'adolescència treballa sobre dues dimensions diferents, o sigui, sobre l'estructura psíquica de l'individu i sobre l'estructura del seu vincle social. I en aquest sentit, quan les coses van prou bé i la crisi es resol com cal en les dues dimensions, l'adolescent esdevé una persona adulta i

responsable i alhora una persona socialitzada. Però la crisi també pot fracassar, i pot fracassar en una de les dues dimensions o pot fracassar en totes dues alhora. En aquest últim cas l'adolescent esdevé una persona psíquicament desequilibrada, que és possible que tingui problemes amb la gent, però també una persona dissocial que tindrà problemes amb la societat i amb els seus membres. En general, l'adolescència s'ha estudiat força des la perspectiva psíquica, però no tant des la perspectiva dissocial. Això no és estrany. Els adolescents que formen part del lumpen, o del món dissocial, no acostumen a anar al psicoterapeuta i, en qualsevol cas, l'aproximació psicoterapèutica convencional tampoc s'hi escau. Val a dir doncs que els estudis psicològics que hi ha sobre l'adolescència, encara que tinguin en compte moltes de les seves alteracions i resultats, acostumen a referir-se a l'adolescència tal com de fet es desplega en el context habitual de la socialitat i, per tant, en contemplen només un únic model. Però cal considerar que hi ha un altre tipus de crisi adolescent, que és la que es desplega en el context de la dissocialitat, i en conseqüència una dinàmica diferent que no necessàriament cal considerar anormal en la seva dimensió psíquica, encara que per altres raons ho pugui ser.

Des d'una perspectiva global, les diverses situacions que de fet es plantegen en el terreny de la realitat són bastant més complicades del que s'acostuma a pensar. No hi ha només la variable de la major o menor salut psíquica, sinó que a més a més hi ha la variable del vincle social, que també pot ser més o menys deficitari o consistent. I el destí de cada una d'aquestes variables condiciona el procés en el seu conjunt i en cada una de les seves fases, i també en el seu resultat.

Si no es tenen en compte aquestes dues dimensions que formen part integrant del desplegament de la crisi, a l'hora d'estudiar la conducta de l'adolescent en concret es corre el perill de simplificar, i en el cas de l'adolescent dissocial, fins i tot el perill de malinterpretar. L'adolescència cal estudiar-la psicodinàmicament, però també sociodinàmicament, i si no, només s'arribarà a tenir una visió parcial de l'adolescència convencional i molt possiblement una visió errònia de l'adolescència dissocial.

Quan s'observa de prop el món de la marginació social, es poden veure moltes adolescències sorprenents. Aquí s'ha parlat, per exemple, de l'"adultesa prematura" i també de la "latència buida i prolongada", però n'hi ha més. Es tracta de nois que, per la seva edat, són adolescents, o ho haurien de ser, i en canvi per la seva socialització, es troben més aviat en un altre moment i en una altra situació. No obstant això, el procés que segueixen, encara que sigui diferent del que habitualment s'estudia, no s'ha de considerar psíquicament anormal. En aquest sentit, convindria ampliar el camp de l'observació i aproximar-se també al món marginal que es troba a l'altra banda de la frontera social. És un món certament diferent, i per a nosaltres un món estrany, però no per això s'ha de pensar que és un món d'anormals. Si de cas són anormals les condicions en què es troba i ho és també la societat.

Però el quadre és encara més complicat perquè, pel que fa a l'adolescència, a més a més de les ja esmentades alteracions socials, sovint s'hi afegeixen alteracions psíquiques. En aquest cas, tot es fa més difícil d'estudiar, però sobretot de tractar. La simptomatologia no és gens coneguda i la dinàmica (la "psico - socio - dinàmica") que l'explica encara ho és menys. Des d'aquesta perspectiva, cal tenir en compte que en general la "malaltia psíquica", tal com es coneix convencionalment, en el cas del dissocial s'estructura d'una manera diferent que s'ha d'observar i d'estudiar, per tant, concretament. Per això sovint no serveixen els conceptes tradicionals, encara menys els tractaments.

El cas és que el món marginal es troba en una zona anormal de la societat i per aquesta raó és víctima de molts desequilibris que l'afecten en molts sentits i que caldria corregir. Però en aquest cas, l'objecte del tractament hauria de ser no sols la persona dissocial, sinó també i sobretot les condicions de la societat. I en no pocs casos amb això últim ja n'hi hauria prou. Però aquesta qüestió ja és el tema de la tercera part.

3a PART: CAUSES I REMEIS

En aquesta tercera part es parla de les causes i dels remeis del problema que s'està tractant, en especial, del problema de la delinqüència. Ja d'entrada cal advertir que hi ha una qüestió que és molt important al respecte però que en aquest estudi no es tracta pas; per això mateix cal explicitar-la clarament. El cas és que de les causes ja se n'ha parlat quan a la primera part, s'ha dit que la causa del problema està a la societat i, concretament, en les condicions objectives del sistema de producció capitalista vigent. Si la causa es troba aquí, la conclusió lògica és dir que també s'hi troba el remei. Canviar la societat fóra, per tant, el pas que caldria donar. Mentrestant, les altres respostes mai podran arribar al fons de la qüestió i només podran ser parcials.

De totes maneres, pel que fa al problema que aquí es planteja i a les seves causes socials, sembla que, qui més qui menys, tothom està d'acord a dir que la societat hauria de millorar i fins i tot de canviar en gran part. Però a l'hora d'assenyalar què és el que cal canviar, l'acord ja no és tan gran. Ja vam dir que hi ha qui pensa que sobretot és una qüestió de moral, d'injustícia i d'egoisme d'uns quants; altres, en canvi, veuen la causa del mal més aviat en la cultura del consumisme i en els seus valors dominants; però també hi ha qui creu que la solució cal trobar-la en la política econòmica i en la tècnica en general. Sigui com sigui, no és la meva intenció d'entrar en aquest debat, entre altres raons perquè en el fons tampoc acostuma a contemplar la mateixa qüestió que es planteja aquí. El problema de fons que aquí es debat és l'existència del lumpen i, conseqüentment, l'existència del capital i de la realitat social que el aquest configura.

Amb vista al problema de la dissocialitat, allò que caldria canviar a la societat és l'alienació objectiva que hi genera el sistema del capital. Aquesta és la conclusió que es dedueix del que s'ha explicat a la primera part. Sota l'alienació dissocial, que és una alienació de naturalesa sociodinàmica, hi ha una prèvia alienació objectiva, que és un producte que el capital no pot deixar de generar. I el que cal canviar és el sistema en si i no només uns criteris i menys encara una moral. El defecte és inherent al sistema i, si de cas, fóra d'aquest que s'hauria de prescindir. Primer de tot el defecte està en la separació que històricament s'ha establert entre l'home i el seu entorn productiu i en la conseqüent sobredeterminació del seu treball com a treball abstracte al servei del capital; i després, en la dinàmica d'expropiació i de pobresa que el capital no pot deixar de generar per un cantó o altre. Tot això és inherent al sistema i no es pot evitar si no es canvia el sistema.

Però el sistema de moment no es pot canviar. Per a bé i per a mal, la societat del capital ha esdevingut la realitat vigent i no sols no se'n pot prescindir sinó que fins i tot cal que la conducta i la identitat social de cadascú s'hi adigui i respongui a les exigències de les seves condicions i de les relacions conseqüents. La producció capitalista s'ha convertit en la

infrastructura de la societat i aquesta fins ara es pot mantenir gràcies a aquella. Tota la nostra manera de viure i de produir, i no sols la manera de pensar, es basa en el capital, i ja no es pot tornar enrere, sinó es a costa d'una catàstrofe universal. Potser encara es pot maniobrar una mica i fer-hi algun retoc perquè les coses no vagin massa malament, però no es pot abandonar el sistema i ultrapassar els seus límits. En aquest sentit, la societat de benestar, en el context de la producció capitalista i del seu sistema de relacions, més aviat sembla una contradicció. En qualsevol cas no es pot deixar d'afirmar que, si el que es tracta és d'evitar el problema del lumpen i la reacció, respecte a la societat i al sistema objectiu que la configura cal pensar en un canvi que no pot ser una simple reforma; cal pensar en un capgirament profund del sistema de producció i d'apropiació, ja que altrament no es podrà redreçar allò que el sistema ha capgirat primer (5.2.2.).

¿És possible doncs la revolució que resta encara pendent? Avui dia ja comença a haver-hi autors que defensen que amb les noves tècniques que s'estan desenvolupant ràpidament és possible pensar en una nova societat on el treball proletari sigui superat. En aquest sentit ens trobaríem al llindar d'una nova i profunda revolució que potser podria deixar enrera la societat del capital. Però també hi ha qui diu que, si no es vigila, el futur pot ser pitjor. En qualsevol cas, el camí de la revolució mena endavant. El nou objectiu no només seria una societat més justa on els beneficis del capital fossin més ben repartits, sinó una societat sense lumpen, sense alienació objectiva i per tant sense capital.

Aquesta és la qüestió que es planteja finalment. I encara que sigui una qüestió cabdal, fuig dels límits d'aquest estudi. Així, quan ara es parli dels remeis, no es parlarà d'aquest, encara que és l'únic que aniria a l'arrel del mal. Se'n tocaran altres, però ja a partir d'una perspectiva diferent. Concretament no parlarem de modificar la societat i les seves condicions objectives, sinó de modificar sociodinàmicament la identitat social de tots aquells que a partir de les esmentades condicions han de treballar i s'han de relacionar, en la línia del procés de socialització i de tot el que s'ha explicat al respecte.

La perspectiva serà la de la funció paterna que en aquest cas coincideix amb la del "treballador social", que d'acord amb el problema que ha de tractar, mira què es pot fer en el context de la societat "tal com és en realitat". Caldrà tenir en compte doncs el que s'ha dit sobre la dissocialitat, que és el problema de fons que cal treballar. A aquest nivell, el problema és l'alienació dissocial o sociodinàmica on el jo s'aboca, i a vegades cau, en la seva relació amb la societat. Aquesta alienació sociodinàmica amaga l'alienació objectiva del sistema del capital; però aquí el treballador social poca cosa hi pot fer, i si de cas ha de treballar "com si" la realitat vigent no tingués alternativa i "com si" tot depengués de la seva gestió. Per desgràcia, i des la perspectiva del treball social que pretén ajudar qui ho necessita d'una manera bastant immediata, cal admetre que és aquesta

l'actitud més possibilista i certament la més "realista", perquè en última instància la realitat vigent és la del capital i és a partir d'aquí que cal treballar. Però això no vol dir que mentre es treballi a partir de la realitat, aquesta no s'hagi de qüestionar en un altre nivell.

Encara que de moment es pugui fer poc respecte a la realitat del capital, no s'ha d'oblidar que és una realitat desequilibrada, i al capdavall contingent, que s'hauria de canviar. I no ho ha d'oblidar tampoc el treballador social, perquè és de fet el problema que està tractant en els efectes i en la seva causalitat. El capital és la dificultat que s'amaga al fons de la qüestió i que amb la seva presència dissolvent sempre està obstaculitzant, i fins i tot desfent, la relació que constitueix el problema que cal resoldre.

Si no es té en compte la "realitat capitalista" que hi ha a sota del problema de la dissocialitat i de les seves diverses manifestacions, es pot arribar a pensar que el dissocial és una persona anormal i que com a tal cal que sigui tractada, quan de fet allò que és anormal és la realitat. Però d'aquesta manera no sols no s'entén la "lògica social" de la conducta del delinqüent i la "normalitat" de la seva identitat: tampoc s'entén la realitat històrica de tots plegats.

Per entendre la realitat en la seva vigència actual, cal identificar-se amb el lumpen, ja que només a partir d'ell es pot identificar el sentit que té el capital. No és el proletariat qui millor revela aquest sentit. Quan ens aproximem al dissocial i experimentem el seu conflicte i la seva impotència enfront de la realitat, ens veiem portats a qüestionar-la en profunditat. Això sembla una contradicció i de fet ho és. En principi l'educador més aviat ha d'ajudar el delinqüent a adaptar-se a la societat i a respondre a les seves exigències, però quan en la praxi comprova l'enorme dificultat que això representa, no pot deixar de qüestionar la realitat que hi ha en la base de la relació social i, malgrat que no hi hagi alternativa, no la pot acceptar. Qui s'aproxima doncs al dissocial i sovint pot comprovar el valor de la seva persona i de la seva personalitat, no pot deixar de qüestionar l'estrany valor del capital que configura la societat i que deixa fora i malmet tant de valor humà. Aquesta és la contradicció que experimenta l'educador en relació amb el lumpen i amb el món de la delinqüència.

Per això, en aquesta tercera part de l'estudi, deixem constància de la qüestió, encara que no la tractem. Intentarem aprofundir en alguns dels criteris i principis que són propis del treball social pel que fa a aquest camp d'acció, però sempre tenint en compte la dificultat de fons. Moltes vegades l'educador, i en general el treballador social, es queixa dels mals resultats de la seva gestió en el context d'aquesta problemàtica especial, i també dels pocs recursos que l'Administració posa a les seves mans. A parer seu, si hi hagués més mitjans, es podria fer més feina i es podrien atendre més casos urgents. I no cal dir que això és ben cert. Però la dificultat de fons no són els pocs recursos que donen els encarregats de l'Administració, sinó els pocs recursos que a

través de l'Administració dóna el capital, que no vol ni pensa emplenar amb mitjans subsidiaris el sector de la societat que ha expropiat primer.

Ja hem dit que el conflicte dissocial és el reflex del conflicte social en les seves últimes conseqüències, i més concretament del conflicte "pre-social," i això no s'ha d'oblidar. El conflicte dissocial no és un defecte de la persona, sinó de la societat; el seu resultat, sovint inevitable, és el trencament del jo amb la comunitat i, per la mateixa raó, amb la salut moral, i a vegades també amb la física i la mental. ¿Com es pot deixar de qüestionar la realitat històrica que amaga aquest resultat? Tanmateix qüestionar-la pot ser una utopia, una fantasia fins i tot, un somni alimentat per un foll desig, però un desig que no s'ha d'apagar. I no s'apaga, sinó que s'aviva més, com més a prop s'està del dissocial.

Tanmateix, el plantejament que aquí es fa no ha de ser excusa per no treballar. Llegint el que aquí es diu, potser algú pot arribar a pensar que si, en el context de l'actual sistema, no hi ha res a fer per resoldre el problema de fons, més val deixar-ho estar. Però la conclusió ha de ser la contrària. Precisament perquè el sistema de fons no deixa de generar tants problemes humans i de tan difícil solució, cal treballar més que mai i fer tot el que estigui al nostre abast. Certament, el treball social no pot incidir en el problema de fons i ha de partir, en canvi, de la realitat; però això no ha d'impedir de veure les contradiccions que hi ha i la injustícia que s'hi amaga. I la millor manera de mirar de compensar la injustícia i el desequilibri de fons és arribar al límit de les possibilitats que, si més no en el camp de la casuística, aquesta realitat encara pot oferir.

X.- LA POBRESA

La primera pregunta que, en aquesta última part de l'estudi, orienta la nostra recerca és la següent: ¿Quines són les causes que fan que, a la nostra societat, hi hagi tantes persones amb aquesta mena de problemes de delinqüència i amb altres conductes semblants? Si aquesta pregunta i la seva resposta, ens ajuden a orientar-nos com cal, també serà més fàcil d'orientar-nos després pel que fa a la segona qüestió, que és aquella que planteja què s'hi pot fer.

Per conèixer les causes d'alguna cosa, primer cal saber de quina cosa es tracta, és a dir, quina és la seva naturalesa. En aquest cas es tracta de la dissocialitat i per això, en la primera part de l'estudi s'ha mirat d'esbrinar la seva naturalesa, cosa que s'ha pogut fer a partir de l'observació del conflicte dissocial, que és on més clarament es revela. La conclusió a què s'ha arribat és que la dissocialitat denomina una estructura subjacent defectuosa en la relació del jo amb el medi, i en especial amb l'entorn productiu.

Però en aquest context, el medi no és només un fet objectiu i extern al jo; és un constructe; una definició que procedeix del seu ideal i que té en compte tant les exigències que planteja l'altre com les que plantegen les condicions objectives del mode de producció. És també el medi de la comunitat. En aquest sentit, en la definició del medi hi ha dues dimensions i, com a totalitat, es pot dir que és la suma de dos medis diferents. Bàsicament és un medi "material", perquè és l'entorn productiu al qual el jo està referit a l'hora de treballar, però és també un medi "personal" perquè està definit per la relació a la comunitat, a la qual el jo també està referit en la seva relació de producció. El medi és alhora un medi personal i material i si cal que el jo, amb el seu captenir, hi respongui, haurà de tenir en compte aquests dos components i, concretament, les exigències que es deriven de la presència de l'altre i les que es deriven de les condicions objectives del mode de producció vigent.

Però la relació del jo amb el medi, i l'estructura subjacent que s'arriba a formar, no és sinó la resposta a la relació que, primer, el jo rep del medi, i també en aquest cas, la resposta a la relació diferenciada del medi material i del medi personal. La socialitat, i la dissocialitat per tant, depèn doncs d'aquesta doble relació. Depèn de la relació de propietat que és com es pot anomenar la pròpia del medi material, i de la relació personal que és la pròpia de la comunitat.

Quan ens preguntem per les causes de la dissocialitat, cal pensar en aquestes dues dimensions que són les que intervenen en la composició del medi, i també en la seva interrelació. Les forces que integren la sociodinàmica que explica la formació del vincle social parteixen d'aquestes dues fonts. L'una deriva del medi material i de la relació de propietat que ja es va explicar que té força per referir internament l'ideal al medi sobre el qual s'exerceix (6.2.2.); l'altra deriva de la comunitat, representada d'una manera especial per la funció paterna, que és l'encarregada

de referir el jo infantil al medi comú al pare i al fill. De la sociodinàmica que es desprèn d'aquesta última font se n'ha parlat explícitament a la segona part de l'estudi, quan s'ha explicat el procés de socialització; de l'altra font, i de la seva força sociodinàmica, se n'ha parlat sobretot al final de la primera part. Però cal continuar fent-ho ara, a la tercera part, perquè, pel que fa al problema concret que preocupa, és aquí on es troba la causa més important del fracàs.

Si ens hi fixem bé, podem observar que el fracàs del procés de socialització, i la fallida de la funció paterna, no són fets aleatoris. Hi ha un sector de població que és especialment víctima d'aquest fracàs i d'aquesta situació de fallida. Ja es va dir que es tracta de les capes més baixes de la societat i de les que tenen més dificultats econòmiques i de tota mena. Les situacions de pobresa que la societat constantment genera sembla que tenen molt a veure amb tot això. En realitat, el problema té a veure, en primer lloc, amb la condició d'alienació que afecta la societat capitalista en general i, en segon lloc, amb la condició d'expropiació que afecta alguns dels seus membres en particular.

Però el fet de l'expropiació, que és la condició que aliena el lumpen i el separa de la societat, no s'identifica del tot amb el fet de la pobresa, com tampoc s'identifiquen el pobre i el lumpen, o el pobre i el dissocial. Cal veure doncs quina és la relació que hi ha entre els dos nivells o les dues entitats; entre l'expropiació, que és el fenomen de fons, i la pobresa, que és l'epifenomen que es pot observar. D'aquesta manera es podrà entendre millor la relació que hi ha entre pobresa i dissocialitat i el camí que d'aquella mena al lumpenproletariat.

10.1.- Delinqüència i pobresa

Cal reconèixer que delinqüència i probresa caminen bastant juntes i s'uneixen d'una manera especial. Però lògicament no tota delinqüència es correlaciona amb la pobresa ni tota pobresa té a veure amb la delinqüència. Caldrà veure en quin sentit es pot dir que es correlacionen. Però el que no és encertat de fer és afirmar d'entrada que no es correlacionen, ja que això fóra evitar la qüestió en lloc de reconèixer-la i intentar explicar-la. El problema es planteja al carrer i és un fet d'observació que es pot comprovar tractant de prop les persones que hi estan implicades[1]. S'ha de procurar explicar què hi té a veure la pobresa amb tota aquesta problemàtica social que s'expressa també a través de la delinqüència. I per fer-ho caldrà delimitar bé de quina delinqüència es tracta i definir també l'entitat de la pobresa que està en qüestió.

---

[1]. Ja fa una llarga temporada que el barri del Raval o "Barri Xino" de Barcelona és notícia als mitjans de comunicació, i ho és per dues raons. Perquè és el barri amb més problemes de delinqüència i perquè "Aquí hi ha fam", com deia l'eslògan de la campanya que no fa gaire va commoure la ciutat

10.1.1.- Delinqüència dissocial

Primer de tot caldria tornar a recordar que aquí no parlem de la delinqüència en general, sinó només d'un tipus determinat, i concretament de la delinqüència dissocial, que és el resultat i una expressió de la desequilibrada relació que a vegades s'estableix entre el subjecte i la societat. No és doncs amb la delinqüència en general que la pobresa es correlaciona, sinó amb la dissocialitat, que és la raó que explica la delinquència concreta de les persones de què parlem.

Quan sense matisar gaire s'afirma que la delinqüència i la pobresa estan molt relacionades, és lògic que no hi estiguem d'acord. Segons com es digui es pot entendre que els pobres són els més delinqüents, i això, que segurament no és veritat, a més a més oblida que els pobres són més víctimes que culpables dels problemes de la societat. No es poden relacionar pobresa i delinqüència directament. De delinqüents n'hi ha a totes les capes socials, pobres i rics, i segurament és la delinqüència dels rics la més onerosa per a la comunitat. Qui afirma, sense més i més, que la delinqüència és principalment cosa dels pobres, és fàcil que ho digui perquè oblida l'altra delinqüència, que és tant o més corrent, i en aquest sentit fa una lectura bastant parcial de la realitat.

Contra aquesta visió moralista del problema reaccionen aquells qui neguen la correlació[2]; però capficats amb la reacció sovint eludeixen el problema de fons. El problema és que, a pesar de tot, hi ha una delinqüència que és pròpia dels més pobres i que s'explica per la pobresa i per les dificultats que comporta. I aquest problema, fet de delinqüència i de pobresa, no s'ha de desconèixer, sinó que s'ha d'intentar explicar si es vol solucionar.

En la línia de l'esmentada reacció s'acostuma a dir que no és que els pobres delinqueixin més que els altres, sinó que són més perseguits i discriminats i els seus delictes, per tant, destaquen més. I certament això és un fet que cal reconèixer, però no s'ha de desconèixer tampoc que en l'ambient de la pobresa i de la marginació social hi ha un percentatge molt elevat de persones que mantenen amb la delinqüència un lligam molt més estret que el comú de la gent. Tanmateix, no es tracta aquí de fer-ne un estudi comparatiu, sinó d'assenyalar el problema que es tracta d'explicar; i el problema és que moltes d'aquestes persones són molt delinqüents, tant, que es pot dir que no sols han fet el seu mitjà de vida de la delinqüència, sinó també la seva vida i el seu ideal. En aquest sentit, no és estrany que una vegada darrere l'altra

---

2. "La pobresa, com a tal, és sovint assimilada a la immoralitat, absència de valors, marginalitat, etc....".- P.Fransoy, J.Bellido, J.Funes, C.Gonzalez: "Els nens de carrer".- I.C.E.S.B. Barcelona, 1.986. pg. 117. Vegeu, de fet, tot el capítol quart: "Les respostes a la dificultat social. El control formal."

vagin a parar a la presó; malgrat el risc que corren, no poden deixar de delinquir i de reincidir. I és cert que aquells que tenen una posició social més baixa són discriminats i, en comparació amb els altres, sovint injustament tractats. La seva delinqüència a vegades fins i tot s'explica com el resultat d'aquest maltractament, ja que el subjecte, si és massa perseguit, no és estrany que al cap i a la fi s'identifiqui amb el paper negatiu que se li ha assignat. Per això es recomana evitar la discriminació moralista de la pobresa i tractar tothom com igual; i per això es considera que és important dir que els pobres no són més delinqüents que els rics, sinó al contrari. Però tot dient que el pobre ha de ser tractat sense diferències, sovint es passa per alt la diferència més real que comporta la pobresa; tot dient que cal canviar l'actitud enfront de la realitat, sovint s'amaga el perill de deixar la realitat tal com és, quan de fet és d'aquí d'on ve el problema. No és doncs l'actitud enfront de la pobresa allò que més discrimina i porta a la delinqüència, sinó la mateixa pobresa. La pobresa és el vertader mal de fons que cal atacar, i mentre no es resolgui hi haurà delinqüència com un dels seus resultats.

Però aquesta delinqüència, que és la pròpia dels més pobres i al capdavall la del lumpen, no és una delinqüència "normal", sinó un fenomen bastant especial que no es pot considerar en el mateix sentit ni amb els mateixos criteris de valor que es fan servir en general. És una delinqüència distinta, i ho és externament, però sobretot internament. Ho és externament perquè aquesta delinqüència, més que una suma de delictes, per llarga que pugui ser, és un mode d'existir i com a tal es manifesta. Tanmateix, hi ha moltes persones socialitzades que delinqueixen i per tant són delinqüents també, però en general la seva activitat delictuosa es barreja i s'amaga entre les seves altres activitats laborals i no es nota tant; el dissocial, en canvi, acostuma a estar fora del sistema de producció normal i la delinqüència és tota la feina que té. En aquest sentit, la seva identitat i el seu mode d'existir, i les seves relacions i la seva comunitat subcultural s'identifiquen més com a delinqüents. També per això són més identificats i més perseguits que els altres i van a parar més vegades a la presó.

Però sobretot, és una delinqüència que és diferent per dins. No és una qüestió de tenir més o menys moral, com és el cas de la majoria de les persones socialitzades que, tot i ser-ho, delinqueixen. Això ja es va explicar anteriorment. Malgrat tenir moral, aquestes persones no poden deixar de viure com ho fan ni abandonar la delinqüència, que en el seu cas és una mena de síndrome de la seva situació social. El lligam que té el lumpen amb la delinqüència és doncs molt poderós i no depèn pas de la voluntat del subjecte ni de la seva moral. Si de cas el subjecte, al llarg del difícil procés de ressocialització, haurà de mirar de modificar la seva identitat i l'estructura de la seva relació amb la societat. Però hauria de canviar també, i fins i tot primer, la relació de la societat amb el subjecte, i aquest és un canvi que, pel que fa a la relació amb el món de la pobresa, sembla encara més difícil de portar a terme.

Com es pot veure no es planteja aquí quines són les causes de la delinqüència en general, sinó d'aquesta en particular, i és en aquest context que la pobresa demostra ser rellevant. De fet, plantejar una etiologia de la delinqüència com a tal no creiem que sigui gaire eficaç, ja que aquest és un terme jurídic, i fet i fet, "cosificat", sota el qual es poden trobar realitats molt diferents. Per això, en definitiva, més val no parlar de la delinqüència ni de les seves causes, sinó més aviat de la dissocialitat, que és la vertadera entitat de fons que explica el problema que aquí s'està plantejant. La qüestió és que hi ha un col.lectiu que està atrapat tant per la pobresa com per la delinqüència, i per altres problemes similars.

Es podria fer, i algunes vegades es fa, una interpretació moralista de la relació que en aquest context s'observa que hi ha entre pobresa i delinqüència dient, per exemple, que és una qüestió dels principis o valors negatius que configuren la consciència dels pobres; i també es pot fer, i sovint es fa, una interpretació psicologista dient, per exemple, que és una qüestió de la personalitat més o menys malmesa per l'adversa situació en la qual s'han trobat. Però més aviat s'ha d'afirmar que la qüestió no està centrada en l'individu, encara que aquest s'hi veu implicat i en pot sortir afectat. És un problema del lloc que ocupa un determinat col.lectiu d'individus en la vigent societat i de la relació que, a partir d'aquesta posició, mantenen amb aquesta. És un problema social que genera un problema psicològic i també un problema moral.

Tal com ja es va exposar al capítol VI, és una qüestió del capital. Si, en el sector del lumpen, pobresa i delinqüència tendeixen a anar plegades, és perquè el capital ha condemnat molts dels seus homes a viure a la cara fosca de la societat. El capital genera una nova societat, més rica i productiva en general, però en el seu context particular no deixa d'expropiar la salut mental, moral i social en benefici d'uns, mentre deixa als altres la perversió social, psicològica i moral. A causa de l'especial dinàmica del capital, són molts els homes que queden reduïts a ser pobres, però no sols econòmicament pobres, sinó també culturalment, psicològicament i moralment. No voldríem que això s'entengués en sentit figurat, ja que intentem explicar el lumpen i el seu problema tal com és en realitat. Observant aquest col.lectiu, ja hem dit que es fàcil adonar-se que està integrat no només pels anomenats delinqüents, sinó també per prostitutes, per mangants, alcohòlics i rodamons i tota mena de gent desarrelada, estranya i estranyada de la societat i, a vegades, de la mateixa realitat. Aquest és el patrimoni dels més pobres, però és el patrimoni que el capital els ha deixat.

10.1.2.- La pobresa dissocialitzadora

Però per entendre la relació que aquí es planteja entre delinqüència i pobresa, no sols cal definir primer de quina delinqüència es tracta, sinó també de quina pobresa. I en principi

d'aquesta cal dir també el mateix que s'ha dit abans d'aquella; es tracta de la "pobresa dissocial" o de la pobresa del lumpen, que és la que ara es tracta d'esbrinar.

Abans, però, de veure quina és la naturalesa que la pobresa té, tal com en el lumpen es pot observar, serà bo de fer algunes precisions sobre la lògica que aquí es segueix.

a) ALGUNES PRECISIONS

La pobresa cal definir-la des la perspectiva de la qüestió que es planteja. En aquest sentit hi pot haver, i de fet hi ha, diversos conceptes de pobresa. Es pot parlar de pobresa psíquica referint-se, per exemple, a la poca personalitat d'un subjecte, i es pot parlar també de pobresa cultural respecte a la seva ignorància o poca formació, de pobresa moral en relació amb els principis morals que guien la seva conducta i fins i tot es pot parlar de pobresa humana en general. No cal dir que la pobresa es pot definir també des de la perspectiva econòmica, que és com generalment s'entén. Però aquí la qüestió que es tracta d'explicar és el conflicte dissocial i l'alienació objectiva que hi ha a sota, i és per tant des d'aquesta perspectiva que la caldrà definir. Aquí afirmem doncs que la mena de pobresa que engendra l'alienació del lumpen i fet i fet la dissocial no es pot reduir a cap de les esmentades anteriorment ni tampoc al seu conjunt, sinó que té la seva pròpia definició que si de cas caldrà esbrinar.

El fet és que el lumpen, el "pobre dissocial", és un pobre que es manifesta com una persona estranya i que és difícil d'entendre, ja que no es comporta d'acord amb la lògica normal. En el seu cas s'arriba a pensar que la pobresa és més una conseqüència que la causa del problema. Com el treballador social sap prou bé per exeperiència, quan la pobresa es severa, sovint s'arriba a una situació de la qual és molt difícil sortir per molta l'ajuda que es rebi. Es parla aleshores del cercle "tancat de la pobresa" (6.2.2.). Quan el pobre hi cau, amb la seva manera de reaccionar i de comportar-se, ell mateix sembla que es provoqui les dificultats. Aparentment, hauria d'aprofitar millor l'ajuda que se li dóna per superar la pobresa i, en canvi, contra tota lògica, sempre es troba en la mateixa desgraciada situació. I com és natural, ens preguntem per la raó d'això. ¿És que la pobresa traumatitza el pobre de tal manera que al capdavall ja no pot pensar i comportar-se com cal? ¿És que davant dels obstacles, acaba "perdent la moral" i abandona el seu camí? Però en qualsevol cas més val preguntar primer quina és aquesta mena de pobresa que fa que el pobre sigui així.

Abans d'esbrinar com la pobresa econòmica arriba a afectar el pobre, cal plantejar-se què és allò que l'afecta , la definició del mal que té, i només així es podrà arribar a saber després quina és la relació que aquest mal té amb la pobresa econòmica i, si cal, amb les altres també. Però el que no es pot fer és reduir el mal a una d'aquestes pobreses en particular (sigui l'econòmica, la psíquica o la moral) o al seu conjunt en general. En aquest sentit, pel que fa a la definició de la pobresa del dissocial, d'una banda cal evitar el reduccionisme, però també cal defugir un eclecticisme

que no resol res i que més aviat amaga la ignorància de la resposta i del plantejament.

Per buscar l'entitat de la pobresa que afecta el pobre des la perspectiva que aquí es planteja, no es contempla doncs la POBRESA en si, sinó el POBRE tal com és en la realitat, i concretament el pobre del lumpen, que és la qüestió que interessa. No es parteix, per tant, d'una definició "essencialista" de la pobresa com si aquesta tingués una entitat ja coneguda i com si fos sempre la mateixa dintre de les diverses modalitats. La pobresa és un altre d'aquells conceptes que semblen clars i que ja ens va bé per entendre'ns correntment, però que en definitiva és un concepte "cosificat", que cal qüestionar i desmitificar primer, si es vol aprofundir i abordar algunes de les qüestions que planteja, més sorprenents com més mitificat està. Per això, per explicar el lumpen i la seva pobresa, no es parteix de cap definició prèvia sinó que, observant el lumpen, es mira de copsar quina és en ell l'entitat que té, i només així es podrà arribar a saber de quina pobresa s'està parlant.

Però potser algú dirà que això de definir la pobresa a partir del lumpen per poder després explicar el lumpen a partir de la definició assolida, no deixa de ser una "petitio principii". Però, com ja s'ha dit i s'ha fet a altres llocs (vegeu, per exemple, el començament del capítol VII i les notes que l'acompanyen), del que es tracta és de copsar primer el fenomen tal com es dóna històricament, per poder explicar-ne després la gènesi i desplegament. Aquí la qüestió és la relació que hi ha entre pobresa i delinqüència, però la que hi ha "en les condicions vigents". En aquest context la pobresa, i també la delinqüència, no s'entén doncs en un sentit essencialista, cosa que en la seva atemporalitat pot ser que no expliqui res o que ho expliqui malament, sinó com un fenomen concret que cal arribar a comprendre en la seva vigència actual. En definitiva, es tracta de veure la pobresa tal com és en "realitat" i, en especial, quan es desplega del tot.

b) L'ENTITAT DE LA POBRESA

¿Quina és doncs la pobresa de què parlem? O ¿què és la pobresa tal com es veu des la perspectiva de la qüestió que aquí es planteja? És la pobresa del lumpen. Però del lumpen ja s'ha explicat (cap. VI) que allò que el defineix, en la seva vigència actual, és la condició d'expropiat, i no sols del mitjans de producció, sinó també del medi configurat pel capital i les condicions de la seva producció. L'entitat de fons de la pobresa és l'expropiació capitalista.

Aquí, però, s'escau de puntualitzar encara una altra qüestió, que es pot dir terminològica, però que és més que això. Com es pot comprovar, en referir-nos al dèficit de fons que pateix el dissocial, a vegades l'anomenem pobresa i a vegades expropiació. Però això sembla que pot portar una mica de confusió. ¿No seria doncs millor deixar la definició convencional per a la pobresa econòmica i reservar en canvi el terme d'expropiació per denominar aquest altre dèficit més de fons que és la condició que explica el

lumpen i la seva dissocialitat? Certament, així es podria fer i així es fa al capítol VI, i així se'n subratlla la distinció; però també convé subratllar-ne la relació, i per això val la pena, com es fa en aquest capítol, de parlar més aviat de pobresa referint-se a la mateixa qüestió. El que amb això es vol dir és que el mal de fons no s'ha de separar de la pobresa tal com és en realitat, ni de la pobresa econòmica ni de les altres tampoc. La pobresa dissocial o la condició d'expropiat no és una pobresa que existeixi en un pla diferent al de la realitat i el seu problema no és una qüestió només de conceptes, sinó que si de cas és una realitat profunda i sagnant. Si es parla d'expropiació, com que és un terme no gaire corrent i potser una mica tècnic, pot semblar que es parla d'una pobresa especial i gens habitual, quan de fet s'està parlant de la pobresa normal i quotidiana però tal com és en el medi del capital quan es desplega del tot. El problema no és una altra pobresa, sinó la pobresa vigent a la nostra societat, que, quan arriba al final, dissol el vincle social i separa l'home de la comunitat. És doncs la pobresa del lumpen, però és també la pobresa del proletariat, la del proletariat pobre; tanmateix és en el lumpen on es pot veure desplegada del tot i on, per tant, es revela en la naturalesa i la definició més autèntiques.

En el lumpen la pobresa cau en el cercle tancat que hi ha al final del seu camí i així descobreix el seu sentit. El cercle es tanca quan el pobre es desvincula de la societat, de la seva producció i dels seus productes; però aquesta desvinculació suposa l'expropiació, que ha patit primer, del medi configurat pel mode de producció que és propi del capital. Per entendre doncs quin és el sentit de la pobresa a la nostra societat, cal contemplar-lo en el context més genèric del sentit que té la història de la relació de l'home amb el seu medi material. El sentit d'aquesta història està determinat pel desplegament del capital que, si d'una banda "allibera" l'home dels vincles objectius que anteriorment el lligaven a un entorn productiu limitat, d'altra banda fa que els vincles nous siguin més febles. A causa del desplegament de les condicions objectives, servar la relació amb l'entorn productiu, que és la base material de la comunitat, s'ha convertit en un assoliment precari en si mateix; però és aquí precisament on la pobresa ve a incidir, dificultant-lo encara més. A la força que per dissoldre els vincles ja té la història de la societat, la pobresa de l'individu afegeix la pròpia força dissolvent. Tanmateix, no és que sigui la seva una força diferent de la primera, però en la pobresa s'actualitza del tot.

Des la perspectiva de la problemàtica que plantegem i que en el lumpen es revela, la pobresa, doncs, com també la riquesa, no denomina només la posició econòmica d'un individu o d'un grup d'individus, comparant-la amb la d'altres grups o amb la del conjunt. Més que denominar una posició relativa, denomina una RELACIO o vincle; especialment la relació que hi ha entre l'individu i el seu medi material, però també la que hi ha entre ell i la comunitat en general.

En el capítol primer hem dit que encara que el conflicte dissocial s'expressi també en la vessant subjectiva, de fet és en

l'objectiva on té la seva arrel (1.1.2.). El dissocial és un conflicte de relació, però no de qualsevol relació, com ara l"afectiva", sinó de la relació "efectiva" que, a l'hora d'afirmar i reproduir la pròpia existència, com a subjecte agent el jo estableix amb el seu entorn objectiu i, en especial, amb el seu entorn productiu. Doncs bé, és en aquesta línia que cal entendre l'eficàcia dissocialitzadora de la pobresa. El problema de la pobresa, més que en la vessant del consum, està en la vessant de la producció (6.2.1.). La pobresa és un problema no sols perquè empobreix el resultat del treball sinó perquè, inserint-se entre el jo i el seu medi, fa més pobre el mateix treball com a tal, la mateixa acció laboral, la qual a partir de la pobresa s'ha de fer en relació d'alienació, és a dir, en relació amb un medi amb el qual poca cosa té a veure el jo.

Per això la pobresa dissocialitza, empobreix el sentit d'apropiació que per al jo té el treball i al capdavall pot fer que es perdi del tot en l'alienació. No és gens estrany, aleshores que en aquesta situació el jo es decideixi a treballar el medi pel seu compte i el defineixi i se n'apropiï al marge de la comunitat. D'aquí li ve a la pobresa la seva eficàcia dissocialitzadora; és una relació deficitària amb el medi material que fa que l'individu, mancat de base on agafar-se, a la fi quedi atrapat pel corrent alienador de la història i arrossegat fora de la comunitat. D'aquesta manera la pobresa social es desplega fins a fer-se dissocial i així revela el vertader sentit que té en la història actual. La pobresa, com a fenomen de la nostra societat i del nostre temps, encobreix la llavor de la dissocialitat. I ens estem referint a la pobresa econòmica -a la pobresa de recursos materials que té, per exemple, un obrer que guanya poc- perquè encara que *sigui cert que la pobresa no es pot reduir a aquesta sola dimensió*, del desplegament històric d'aquesta dimensió li arriba el sentit que té i la seva entitat de fons. La pobresa material, a la nostra societat, és més que pobresa material perquè forma part d'un sistema de producció que, amb el desplegament de les seves condicions, tendeix a esberlar la relació de l'individu amb el seu medi i amb la seva comunitat.

D'aquesta manera, pobresa i dissocialitat no sols es relacionen com l'efecte amb la seva causa, com s'havia dit abans, sinó també com la causa amb el seu efecte, i així el cercle viciós de la pobresa queda tancat. Però en realitat més val dir que al capdavall la relació és d'identitat, cosa que es pot comprovar en el lumpen, on l'una i l'altra coincideixen perquè es despleguen del tot.

Per això es pot afirmar que la societat capitalista és dissocialitzadora, és una comunitat que, pel desplegament històric de les condicions objectives, ha afeblit els seus vincles; i és un sistema que no deixa de generar pobresa afeblint-los encara més per aquest cantó. L'existència del lumpen no és un accident, és un producte normal de la societat en les condicions actuals. A la societat hi ha un pendent que fa rodolar molta gent cap a fora de la comunitat. Tanmateix, no tots els pobres hi llisquen fins el fons, però el camí hi és i no són pocs els que hi van a parar.

La pobresa mena a la dissocialitat per ella mateixa i no pas indirectament pels problemes que sol comportar; no pas perquè traumatitza psíquicament o moralment, sinó perquè fa més fragil la relació del jo amb el medi material, que és la base de la comunitat, i per tant afebleix la relació amb la comunitat mateixa. Això no significa que no pugui arribar a afectar l'equilibri psíquic de la persona o la seva moral, cosa que també és freqüent, però la pobresa dissocialitza pel fet que específicament afecta, afeblint-la, l'esmentada relació amb el medi material. Tanmateix, això no significa que sempre l'arribi a trencar ja que, tal com hem indicat, també hi ha altres forces que militen en sentit contrari i que la reforcen.

La pobresa té força de dissolució sobre el vincle social perquè expropia el jo del seu entorn productiu. Primer expropia el medi de l'àmbit del jo i després, quan l'expropiació és assumida pel jo, es fa dissocial. L'expropiació, per tant, en primer lloc denomina la relació objectiva de la societat envers el jo; la desvinculació o dissocialitat denomina, en canvi, la resposta o la relació sociodinàmica del jo envers la societat a partir de la condició d'expropiat que aquesta li ha donat. Quan el jo, d'una banda, mira de realitzar-se en relació amb l'entorn productiu i, de l'altra, se'n troba expropiat, és fàcil que en lloc de restar aturat al capdavall acabi prescindint del medi, tal com la comunitat el defineix, i tiri endavant; però en aquest cas la relació, que no deixa d'establir-hi, i la seva realització són dissocials[3].

La pobresa no és, doncs, un factor més que junt amb els altres dissocialitza, sinó que amaga la força de dissolució que hi ha a la societat vigent i que, si de cas, pot ser contrarrestada i compensada per la força de vinculació que també hi ha, però no pot pas ser esborrada del tot. Encara que no sempre la pobresa descobreixi la seva potencialitat dissocialitzadora, cal dir que sempre la porta a dins i que no deixa d'empènyer cap aquesta direcció.

L'home es vincula a la comunitat a mesura que es va apropiant del seu medi material, a través de la seva socialització i del seu treball posterior; però se'n desvincula a mesura que es va empobrint. L'eficàcia negativa de la pobresa li ve del fet que opera en sentit contrari al de la socialització. Per la socialització el jo s'apropia del medi material i per la pobresa,

---

[3]. Abans s'ha dit que la força de vinculació que compensa i supera la força que en sentit contrari té l'alienació, ve del complex d'èdip i de la seva elaboració. El super-jo, que n'és el resultat, fa compatible l'afirmació del jo amb l'afirmació de l'altre i així emergeix el jo social. Doncs bé, es pot dir que la pobresa finalment fa impossible aquesta combinació i en aquest sentit fa fracassar socialment el complex d'èdip. Per l'expropiació del medi comunitari de l'àmbit del jo, el jo i l'altre queden talment separats que, en relació amb el medi, l'afirmació de l'un deixa de coincidir amb la de l'altre.

en canvi, n'és expropiat. La socialització implica el jo al medi i el vincula a la comunitat; la pobresa, en canvi, fa que el jo vagi perdent la implicació i la identificació amb el medi i així s'afebleix el vincle amb la comunitat. S'entén, doncs, que l'home s'empobreix en sentit dissocial quan d'una manera o d'una altra perd propietat i domini sobre el medi i, pel que fa a la relació amb aquest, conseqüentment perd relació amb la comunitat.

Pel fet de dir que l'empobriment és el procés oposat al procés de socialització, potser algú es pot figurar que aquí s'afirma que la pobresa és només obra del jo o resultat exclusiu de la pròpia inciativa. No cal dir que també l'individu es pot empobrir ell mateix ja que, per una part, es troba en la condició objectiva d"home lliure" (5.2.1; 6.2.3.) per poder-ho fer i, per l'altra, no deixa de ser lliure en la seva voluntat. Però en general la pobresa denomina més aviat aquell conjunt de limitacions i dificultats que no té la possibilitat de superar i que s'oposen al seu esforç d'apropiació i domini del medi material. La pobresa és una força que hi ha a la societat, que és estranya a l'individu i que l'estranya del medi i de la comunitat. Una altra cosa, però, és saber com opera aquesta força en cada cas.

c) LA POBRESA EN RELACIO AMB LA DIMENSIO ECONOMICA

¿Quina és la relació que hi ha entre la pobresa econòmica, que és com s'entén normalment, i la pobresa tal com es revela en el lumpen, que és com l'estudiem aquí? En principi caldria dir o bé que es refereixen a fenòmens socials diferents o bé que si, de totes maneres, es volen referir al mateix, la definició econòmica de la pobresa no l'explica del tot.

Quan de la pobresa es dóna només una definició econòmica, cal determinar alguns criteris comparatius que en delimitin els diversos llindars[4], però per molt que s'arribin a afinar, al capdavall no serveixen per explicar la pobresa quan s'acosta al lumpen, que de fet no s'hi avé. ¿Es pot considerar pobra la persona que no té diners per menjar però que en té per a la droga? ¿O que dorm en una pensió, i fins i tot sovint al carrer, perquè no pot pagar les despeses d'un pis però que no para de robar i de fer diners que després malgasta? ¿O en quin sentit es pot dir pobre aquell que en té prou amb una ampolla de vi i que no necessita ni vol res més? ¿O el que s'està morint d'inanició però que no vol treballar? Quan la dimensió econòmica de la pobresa es separa del

---

[4]. En general els indicadors de la pobresa es refereixen als ingressos de la persona o de la llar. Per la CEE, és pobra la persona que té com a renda menys de la meitat del salari mínim. Segons un estudi de Cáritas Españolas que porta com a títol "Pobreza y Marginación" "... se puede afirmar que alrededor de unos ocho millones de españoles se encuentran en situación de pobreza, de los cuales aproximadamente la mitad, unos cuatro millones, se hallan en situación de pobreza severa, con unos ingresos mensuales inferiores a las 10.000 pesetas / persona.".- Documentación Social, nº 56 57, any 1.984, pg. 404.

context i del significat més profunds, no es pot explicar la pobresa del lumpen ni el cercle viciós en el qual està atrapat. Però en aquest cas tampoc s'arriba a explicar la naturalesa històrica de la pobresa que hi ha arreu.

En aquest sentit, pobresa econòmica i pobresa dissocial no són pas el mateix. Per tant, pot donar-se l'una sense l'altra. Pot haver-hi, i sovint hi ha, una situació de pobresa econòmica sense que això suposi que el pobre es desvinculi dissocialment del medi o de la comunitat. I pot haver-hi qui es desvinculi de la societat sense que en principi la situació econòmica sigui el factor rellevant.

La pobresa econòmica és factor de dissocialitat quan té sentit d'expropiació del medi de les mans del jo. Quan la pobresa econòmica és expressió de la pèrdua de domini del jo sobre el medi, és pobresa dissolvent que porta dintre seu força de desvinculació. Però cal entendre que el medi és el capital, un medi profundament transformat que no és fàcil de dominar en competència amb els altres; un medi que té un nucli del qual els més forts s'han apropiat i del qual els més febles constantment són expulsats cap a la perifèria. Quan s'arriba a aquesta situació, la pobresa econòmica gairebé sempre significa estranyament o separació objectiva entre el medi i el jo i finalment pot significar desvinculació.

Però en aquest cas no sols l'estricta manca de diners té aquest significat. També cal dir el mateix de la immigració forçosa, del dèficit d'habitatge, del dèficit escolar, etc., i de tots aquells altres factors semblants al de la pobresa econòmica i que l'acostumen a acompanyar. El fet és que per sota de la desvinculació hi ha primer un retraïment del medi, un estranyament objectiu que es manifesta, però, de diverses maneres i que és la base i el començament de la desvinculació posterior. Quan el jo perd contacte amb el medi vigent, se n'allunya i no el domina, es tracta de la pobresa en el seu significat profund. Per això s'ha dit que l'expropiació del medi és la condició objectiva del lumenproletariat.

Encara que cal reconèixer la distinció que hi ha entre pobresa econòmica i pobresa dissocial, ja que no sempre van juntes, de fet també cal afirmar-ne la relació, ja que sovint hi van. En primer lloc la pobresa econòmica és camp adobat per a la dissocialització, ja que sovint té l'esmentat sentit d'expropiació. I no hi ha res d'estrany en això a la societat del capital. És lògic que la pèrdua de domini sobre el medi del capital, al capdavall es tradueixi en dificultats econòmiques i en manca de diners; i també és lògic que la manca de diners es tradueixi en una progressiva pèrdua d'eficàcia, on el diner és la màxima expressió del valor que el constitueix. Per això la pobresa dissocial és en gran part pobresa econòmica. En general, quan a la societat capitalista hi ha pobresa, sovint és pobresa econòmica i alhora dissocial.

Però aquesta estreta relació que s'observa quotidianament neix d'un nivell més pregon. Pobresa econòmica i pobresa dissocial coincideixen en gran part perquè a la societat del capital el sistema econòmic s'ha convertit en la infrastructura que absorbeix

el sistema social i que, d'acord amb les seves condicions, el configura de baix a dalt. Per això el pobre sovint és dissocial i la pobresa econòmica tendeix a la dissocialitat. La dissocialitat no és només un defecte en la relació personal o en la relació d'ideal, sinó un defecte en la relació amb l'entorn productiu i amb les condicions objectives d'aquest. En aquest sentit la dissocialitat no deixa de ser una relació econòmica amb el medi. D'una banda és una relació amb la producció i, de l'altra, una relació que ha estat afectada i sobredeterminada com a econòmica per les condicions del capital. Per això en el fons s'arriben a identificar pobresa i dissocialitat. Però si de totes maneres es considera que val la pena de servar les dues denominacions, és per fer veure que la dissocialitat en el fons és un fenomen econòmic i que la pobresa en el fons és un fenomen dissocial o de desvinculació.

Caldria insistir a dir que la dissocialitat, com també la socialitat, no deixen de ser relacions econòmiques, manifestacions oposades de la relació amb l'entorn productiu que ha estat objectivament transformat, alhora que alienat, pel sistema econòmic vigent. Per això la dissocialitat té molt a veure amb la pobresa econòmica i al capdavall és el mateix, en el lumpen certament, però es pot dir que abans també.

¿Què és la pobresa a la nostra societat? És un fenomen econòmic, però és més que econòmic a causa del lloc que ocupa el capital. És també, per tant, un fenomen social i comunitari, personal i humà. No és que es tracti d'un conglomerat o d'una suma de pobreses diferenciades, sinó que, com que el sistema econòmic ha absorbit el sistema social, l'entitat de la pobresa no és sols econòmica sinó també social i humana en general. En aquest sentit val a dir que la pobresa social en el fons és sempre dissocial, o si es vol, dissocialitzadora; pobresa que desvincula o que, com a tal, tendeix a fer-ho encara que no sempre arriba al final.

I tornem a repetir que estem parlant de la pobresa tal com és a la nostra societat; del fenomen social de la pobresa. Tanmateix, la majoria dels pobres no són dissocials, però això, no és gràcies a la pobresa sinó a pesar d'ella. La pobresa, certament, pot ser una virtut i una pràctica aconsellable; però quan aquesta pràctica és una opció i no una imposició en el sentit de l'expropiació, ja no és la pobresa de la qual s'està aquí parlant, però aleshores tampoc és la pobresa corrent. La pobresa social no és cap virtut, sinó un defecte objectiu i si de cas un vici inherent al capital. No obstant això, de la necessitat es pot fer virtut i aquesta és una de les funcions del procés de socialització. La socialització assoleix de preservar i de reproduir la comunitat humana per sobre de les condicions genèriques del capital i fins i tot per sobre de la força dissolvent de la pobresa, que n'és la condició particular; però en realitat no ho pot fer sense pagar-ne un alt preu, el preu de l'alienació al capital, que de totes maneres ha d'assumir.

10.2.- La sociodinàmica de la pobresa

En l'apartat anterior s'ha explicat que, a la nostra societat, la pobresa és la força d'expropiació que aliena l'individu del medi objectiu del capital, però que per la mateixa raó, en la relació sociodinàmica que s'estableix entre el medi i el jo, la pobresa esdevé una força dissolvent que afebleix el vincle social i que al capdavall el romp. En aquest nou apartat es tracta d'explicar aquest pas. La qüestió d'ara no és saber què és la pobresa sinó com opera en concret. El que es tracta és de veure una mica més de prop allò que es podria anomenar "la sociodinàmica de la pobresa"; de veure com la seva força, oposada a la sociodinàmica de la socialització, es va desplegant en el terreny de la realitat. lA principi d'aquest capítol s'ha dit que les dues fonts d'on brollen les forces que integren la sociodinàmica de la socialització, són el medi material i el medi personal, que al seu torn són els components del medi en la seva totalitat. El jo doncs alimenta i recolza el seu ideal, d'una banda, en el medi material i, de l'altra, en el medi personal de tal manera que el vincle social depèn de la diferenciada aportació d'aquests dos medis. Però la base és el medi material i quan l'aportació d'aquest falla, també falla la relació per l'altre cantó.

La qüestió es pot plantejar així: ¿per què la pobresa dissocialitza? Dissocialitza perquè expropia i, en conseqüència, desfà la relació amb el medi; però per la mateixa raó desfà també la relació amb la comunitat. L'entorn productiu és la base material de la comunitat (4.3.1.) i quan la relació amb la base s'afebleix, s'afebleix també la relació comunitària que s'hi refereix. En aquesta situació el jo resta com després de la base, fora del lloc comú al qual els altres estan internament referits i que, per això mateix, per sota els manté reunits i vinculats entre ells.

Un altre aspecte de la qüestió és el següent: ¿per què la pobresa va acompanyada moltes vegades de situacions que fan que el problema quedi augmentat? ¿Per què, a més a més de les dificultats econòmiques, se n'acostumen a afegir altres que encara ho compliquen més? Pensem en els conflictes familiars que poden arribar fins a l'evasió i a la desfeta de la llar, en l'alcoholisme i la drogaaddicció, en el desarrelament social que s'acostuma a amagar en els ghettos de la gran ciutat i en els problemes de tota mena que sol tenir la seva gent. Però ja s'ha fet notar que l'eficàcia d'aquestes situacions, més que psicològicament o moral, s'ha d'interpretar sociodinàmicament. La pregunta cal formular-la així: ¿per què la pobresa acostuma a anar acompanyada de situacions que sociodinàmicament tenen força de dissocialització? Ara es pot veure una mica més clara la contestació. La pobresa desfà la relació amb el medi i, per tant, desfà la relació amb la comunitat. La pobresa aliena les persones i les separa del seu entorn productiu, però per la mateixa raó les separa entre elles i sovint les enfronta mútuament. Pel que fa a l'individu, provoca que el jo resti alienat del medi i del altres i, quant a la col.lectivitat, crea grups de desarrelats; grups de persones que no es poden vincular ni al medi vigent ni entre elles per fer-hi comunitat. .Per

això aquestes situacions són dissocialitzadores. Quan es cau en aquest extrem, també el medi personal es desfà i perd la força que podia tenir per socialitzar i per compensar la força negativa de la pobresa que arriba de l'altre cantó.

Amb tot, s'hi pot objectar (i també aquest és un altre aspecte de la qüestió sociodinàmica que s'està plantejant i que la complementa): però si aquesta és la força que té la pobresa, ¿per què no dissocialitza sempre? ¿O per què, en comparació amb els altres, més aviat són pocs els pobres que es fan dissocials? Cal admetre que la força de la comunitat és molt important. Certament, el vincle social depèn de la relació que dóna el medi material, però també de la que dóna el medi personal i aquest, quan no ha estat encara gaire malmès per les situacions abans esmentades, pot tenir i en general sol tenir força suficient de compensació. Fins en aquest cas la pobresa pot ser ocasió d'unir encara més la comunitat. No és gens estrany, per exemple, que els membres d'una llar s'uneixin encara més per poder-hi fer front tots plegats.

Però si de cas aquest resultat és producte de la reacció que prové de la comunitat i de la seva força; producte de la relació que arriba del medi personal. La força de la pobresa, per ella mateixa, és força dissocial, primer perquè dissol la relació amb el medi material i després, perquè en conseqüència, tendeix a dissoldre la relació amb el medi personal i, a partir d'aquesta doble dissolució, cada cop més tendeix a potenciar la dissocialitat. Que la dissolució arribi al final és cosa ja de les vicissituds d'ambdós medis en la seva relació amb el jo i de les reaccions consegüents, inclosa la del jo mateix. Però quan la dissolució es desplega del tot, emergeix el lumpen que n'és l'encarnació. En el lumpen la relació amb el medi material s'ha perdut i també la relació amb el medi personal, i en general ja no hi ha retorn possible.

Si la pobresa acostuma a anar acompanyada de tals situacions sociodinàmicament dissocialitzadores, és perquè aquestes en són conseqüència directa. En el context d'aquestes situacions, les persones es troben més o menys allunyades del medi i de la comunitat, que són els punts de referència on el vincle social recolza i d'on provenen les forces que intervenen en la socialització. Per això les persones tendeixen a fer-se dissocials. Tanmateix, aquesta tendència no venç necessàriament. La força de la relació que ve del medi personal és molt gran i gairebé sempre surt victoriosa de l'enfrontament. Però quan hi ha pobresa, hi ha enfrontament i aquest no deixa de sociodinamitzar, en un sentit o altre, la situació.

De totes maneres, a la societat, la pobresa "normal" que es pot observar més sovint no és la dissocial, sinó la socialitzada; és a dir, la pobresa vençuda per la força de vinculació que hi ha també a la societat i que, procedent de la comunitat, evita la dissolució. Però el que també es pot observar és que, malgrat la força que s'hi oposa, la pobresa no deixa de pressionar i a vegades és ella qui acaba vencent. En aquest apartat és això el que es vol explicar. Concretament, la qüestió que es planteja es pot dir que és el pas de la pobresa normal a l'anormal. ¿Com de la pobresa

normal es passa a la dissocial? ¿O com del proletariat pobre es cau en el lumpenproletariat?

La sociodinàmica de la pobresa s'ha exposat aquí esquemàticament o en les seves línies generals, però en la realitat concreta opera de moltes maneres diferents. I també en moltes diverses situacions es pot veure i analitzar en la seva eficàcia dissolvent. Es pot observar, per exemple, en el lumpen quan es comprova la dificultat que té d'escapar-se del cercle tancat on ha caigut. També es pot veure a la institució, quan al noi, sense encara gaires recursos, li arriba el moment d'abandonar-la i de fer-se càrrec d'ell mateix. etc. De fet, cada cas és diferent i com a tal se l'ha d'analitzar. Però per això mateix, l'objectiu d'aquest apartat no pot ser sinó limitat. Així i tot no deixa d'haver-hi situacions que es pot dir que, a grans trets, són bastant semblants i que, dintre de les variacions que s'hi puguin presentar, es van repetint amb més o menys freqüència. Des d'aquesta perspectiva, i només a tall d'exemple, se n'exposen algunes a continuació.

10.2.1.- El pas a la dissocialitat en l'individu

En primer lloc, el pas de la pobresa normal a l'anormal pot ocórrer en el transcurs de la història d'un mateix individu. El fet és que hi ha persones que durant un temps han viscut socialitzadament, treballant i captenint-se com ho fan totes les altres, però que després, per "dificultats de la vida", acaben sent dissocials i vivint de la delinqüència o de la prostitució, com ho fan les persones del lumpen. La qüestió és saber com s'explica aquest pas individual i també en què consisteix. ¿És que hi ha una mena de procés de perversió moral? ¿O una mena de degeneració psíquica? ¿O un desànim progressiu? ¿O potser una mica de tot? Ja s'ha dit que gairebé sempre són explicacions com aquestes les que s'acostumen a donar quan es mira d'explicar el perquè a vegades el pobre socialment es torna anormal. Però l'explicació cal buscar-la en la dinàmica especial que mena a la dissocialitat i en el paper que hi té la pobresa com a tal.

La pobresa porta a la dissocialitat perquè, com que expropia el medi comunitari de les mans del jo, no sols afebleix el vincle social sinó que fa que aquest hagi d'aguantar més tensió i el fa més trencadís. L'ideal, que és la matèria de què està fet el vincle social, defineix l'espai de realitat i de realització del jo mantenint la unió, per un extrem, amb el medi material i, per l'altre, amb el medi personal, i aguantant-ne la tensió. Però quan un dels extrems se li escapa de les mans, ha d'augmentar el seu esforç, perquè la tensió i el risc de ruptura es fa més gran. En aquesta situació emergeix la temptació dissocial, és a dir, la temptació d'abandonar els llocs de referència de la definició social de la realitat i, en conseqüència, de definir-la pel seu compte.

Això es pot explicar d'una altra manera. Es pot dir que la pobresa redueix l'espai comunitari del jo. Per la pobresa el jo

veu minvar l'espai on pot realitzar-se junt amb els altres i en igualtat de condicions. Per això tendeix a trobar el seu lloc en una altra definició, encara que sigui separant-se dels altres o prescindint-ne del tot. Obligat a cercar la seva realització en zones cada cop més allunyades del nucli de la societat vigent, que és la societat del capital, finalment es veu empès a fer-ho al marge de la seva comunitat.

El fet és que el jo necessita intervenir com a subjecte actiu junt amb els altres tenint com a referent l'entorn productiu; afirmar-se com un protagonista més i realitzar-se personalment en l'obra comuna de la societat. O, dit de la manera sociodinàmica que ja hem explicat: necessita abocar i emprar la seva energia libidinosa en l'àmbit d'allò que la comunitat fa. I si no pot fer-ho així, la seva líbido, que ja des de la resolució edípica és líbido social, resta en suspens i es transforma en angoixa objectiva. Per això cal al jo un espai de realització que sigui comú, un espai on la seva aportació i el seu treball individual es pugui trobar i sumar amb la realització dels altres. I si no té aquest espai que li permeti de participar com a actor social en l'obra de conjunt, si no pot afirmar-se activament i eficaçment en la seva identitat en l'àmbit de la comunitat, se li planteja una contradicció.

Això no és pura teoria sinó que neix de l'observació del conflicte dissocial (1.1.2.). El que es pot observar és que quan el jo no té "res a fer" a la societat, no té un objecte social que pugui estimar o una obra que pugui crear, resta alienat, frisós i empès a trobar una sortida per un altre cantó i, en definitiva, fora de la societat. Per això li cal un espai de participació. Si el jo, amb el seu esforç personal, no pot apropiar-se de cap àmbit de realització social, si per més que treballi sempre està alienat perquè tot està expropiat, al capdavall es veurà obligat a quedar-se paralitzat en la seva realització o a realitzar-se dissocialment.

Vegem doncs quin és el paper de la pobresa en aquesta qüestió. La pobresa redueix l'espai comú o de participació. Obliga el jo a realitzar-se en un camp cada cop més estret perquè expropia el medi social de l'àmbit del jo. D'aquesta manera s'afebleix el vincle que el refereix a la societat en general; però també d'aquesta manera l'energia del jo, pel fet de trobar barrat el camí, s'acumula i creix la tensió, i creix l'impuls per alliberar-se del vincle social, que en aquest cas més aviat empresona i fa augmentar el desig d'anar per un altre cantó. Aquest és el resultat de la pobresa. No és que el pobre, per pròpia iniciativa, es vulgui separar de la societat, sinó que primer la societat es separa del pobre i, acorralant-lo, el deixa sense espai de realització.

La pobresa que hi ha a la societat fa que aquesta mateixa societat no pugui ser el lloc apropiat per a la realització social del jo que s'hi troba, el lloc de destí natural de la seva acció i del seu treball. Per la pobresa el pobre, a la societat, resta alienat i per tant temptat d'abandonar els límits de la definició social. Tanmateix, la dissocialitat no és l'únic camí que pot

seguir el pobre en la seva alienació. Sense abandonar d'una manera tan clara i directa la referència a la societat, en la pobresa el jo pot trobar altres objectes substitutoris que puguin alleugerir la tensió i que facin de clavegueres a la líbido malmesa per manca d'una utilització més eficaç. Però, en definitiva, aquests camins no deixen de ser anormals i en darrer terme també dissocials.

La droga i l'alcohol serveixen perfectament per a aquesta funció. En aquest cas la pobresa es tradueix en una altra mena de cercle viciós, si fos possible, encara més infernal. D'una banda la drogaaddicció és l'efecte de la dissocialitat, ja que fa d'esponja que absorbeix la líbido que no troba objecte a la societat; d'altra banda n'és la causa, perquè en absorbir-la impedeix que finalment s'obri al camí desitjat. I el mateix es pot dir de l'alcoholisme i a vegades del joc i d'altres addiccions o dependències semblants. Qui hi queda atrapat, es converteix en dissocial perquè al capdavall la seva líbido social, lluny del seu objecte natural, va per camins desviats i queda entretinguda i presonera d'altres objectes que la van enganyant[5].

Una altra manera d'evitar la manca d'objecte i la tensió consegüent és emprar mecanismes malaltissos de defensa, però que fan més mal que bé. Un altre cop es tracta d'una mena de cercle viciós: qui té una base psíquica un xic feble, enfront del conflicte que té amb la societat a causa de la pobresa, es val d'aquesta mateixa feblesa per fugir de la realitat; però d'aquesta manera mai no aconsegueix resoldre el conflicte com cal ja que, pel fet de continuar viu en el fons, l'obliga a emmalaltir cada cop més. En aquest sentit es pot dir que el conflicte psíquic és el resultat del conflicte amb la societat, però també és la causa que aquest no s'hi enfronti i que no es pugui resoldre mai. De la mateixa manera que una bona salut mental és condició necessària per a la ressocialització, és important també per superar el conflicte que les limitacions de la pobresa poden comportar.

Però no es tracta aquí de fer una llista de possibles pertorbacions. Es tracta més aviat de continuar explicant per què la pobresa econòmica acostuma a no venir sola del tot sinó acompanyada de diferents seqüeles en altres àmbits; i també d'assenyalar alguns dels mecanismes i vicissituds que intervenen en aquesta situació. No obstant això, no tots els pobres queden atrapats en el cercle tancat de la pobresa, però el fet és que a vegades el pobre es va enfonsant cada cop més i la pobresa se'n va emparant en tots els sentits. En primer lloc això s'explica per la relació d'alienació en què el pobre es troba respecte a un medi

---

[5]. El tema de l'addicció, malgrat estar íntimament relacionat amb el tema de la delinqüència, no és tractat en aquest estudi per no fer-lo massa llarg. No cal dir que és una qüestió important que val la pena d'estudiar a partir del concepte assolit de dissocialitat, que li proporciona una llum nova. En qualsevol cas aquí només se'n fa esment i se'n dóna una pinzellada, però es deixa per a més endavant l'avinentesa d'explicar-ho millor i més extensament.

objectiu que domina cada cop menys i que li és més estrany[6]; i, en segon lloc, per la manera que cadascú té d'afrontar el conflicte que d'aquí es segueix.

El pas de la pobresa normal a l'anormal està promogut per la progressiva impossibilitat de realització satisfactòria en el medi social, que fa que la líbido busqui sortides marginals que en darrer terme encara empobreixen més. Tanmateix, no sempre es cau en aquest atzucac, però quan s'arriba a aquesta situació d'una banda és urgent apaivagar el conflicte i, de l'altra, cada cop són menys les maneres normals que hi ha de poder-ho fer. En aquest sentit el risc de fer-se dissocial va creixent. Quan el pobre se'n fa, en lloc d'alliberar-se de la pobresa, hi cau definitivament.

Vegem quines són aquelles "circumstàncies de la vida" que fan que el "pobre normal" esdevingui un "pobre anormal", delinqüent, drogaaddicte i fins i tot malalt. En sociologia s'acostuma a parlar de factors, però pel que fa a la sociodinàmica caldria distingir. En primer lloc hi ha una colla de factors que s'identifiquen amb la pobresa i que signifiquen alienació o expropiació del medi objectiu de les mans del jo. La pobresa econòmica, el desarrelament que suposa la immigració, la manca d'escolarització, etc., són alguns dels factors que cal entendre en aquest primer sentit. Però, en segon lloc, n'hi ha d'altres que van en el sentit de potenciar l'impuls i la necessitat que el jo té de realitzar-se i d'afirmar-se en el seu medi social i que, per tant, en la pobresa augmenten l'angoixa i la temptació de rompre el vincle que el jo hi manté. En aquest cas, cal pensar en la petita comunitat que envolta el jo i que l'empeny al mateix ideal de vida encara que sigui delinqüent o drogaaddicte; en la necessitat, justificada o no, de diners; en la necessitat de conservar i d'augmentar la posició social enfront dels altres, etc. Són factors aquests que, combinats amb els primers que afebleixen el vincle amb la societat, fan que el jo es vegi impulsat a abandonar-la a la cerca d'altres horitzons i modes de realització. La "temptació dissocial" respon generalment al joc de forces esmentat, però el fet que l'individu hi caigui realment depèn no sols dels factors actuals sinó també dels passats i, concretament, de com s'han arribat a implicar mútuament en la biografia de la qual formen part. Es pot dir que està condicionat sobretot per la solidesa del vincle que al llarg de la seva vida el jo hagi aconseguit tenir amb la societat. Depèn, per tant, de la seva biografia infantil en relació amb les figures de la seva llar i de la identificació que hi manté pel que fa a l'ideal social; depèn també de les relacions d'apropiació

---

[6]. Per tant, el primer cercle tancat de la pobresa, que està en la base dels altres que posteriorment es van formant, és eminentment objectiu i econòmic. Ja Marx en va parlar quan en aquesta línia insistia a dir que el capital "reprodueix" constantment les seves condicions, entre les quals hi ha el proletariat, és a dir, l'existència d'una classe d'expropiats. El fet és que donada l'expropiació del medi pel capital, no és gens estrany que, per més que el pobre treballi, no ho deixi de ser mai.

(econòmiques, culturals i de tota mena) que posteriorment hagi anat establint amb el medi social; i depèn finalment de les seves relacions i circumstàncies actuals. Caldria recordar que la qüestió es planteja en el terreny intermedi que hi ha entre el jo i la realitat objectiva i que cal tenir en compte tot un seguit de vinculacions que en la biografia concreta de l'individu són difícils de seguir. D'altra banda, en aquest terreny intermedi, la voluntat lliure no deixa d'incidir en el destí de l'individu i de les seves vinculacions.

Això no vol dir que el resultat sigui aleatori i, per tant, imprevisible. La pobresa és una força que determina d'una forma important, de tal manera que es pot dir que el lumpen és un món pre-determinat. Aquí la voluntat poca cosa hi té a fer. En el món de la pobresa les circumstàncies internes i les externes acostumen a potenciar-se mútuament en el mateix sentit de ruptura i de desvinculació. Per a un nombrós sector de gent, el pas a la dissocialitat no es pot dir que sigui un fet aleatori, atès que hi ha una força important que empeny a donar-lo.

De totes maneres, cal reconèixer que no hi ha gaires adults que tot i la seva pobresa acabin fent aquest mal pas i la realitat és que hi ha una gran quantitat de "pobres normals". Quan el jo adult ha viscut socialitzadament durant molt de temps, és difícil que acabi fent-ho d'una altra manera. Amb tot, pot delinquir i fins d'una manera habitual, però no d'una manera dissocial ja que és molt difícil que abandoni la seva comunitat i les seves relacions, llevat que no es produeixi alguna mena de traumatisme especial. Si de cas, el que acostuma a passar és que a poc a poc va escapant-se de la seva comunitat i de la seva posició fins a trobar-se finalment entre els més marginats de la societat, i allà s'identifica amb el lumpenproletariat.

En canvi, aquesta situació de pas a la dissocialitat es pot observar amb més freqüència entre els nois joves, ja que en ells la vida socialitzada encara no té una tradició gaire forta ni la formació del vincle social és prou consistent. Es podria dir fins i tot que aquesta situació de pas és un mal de joventut, llevat d'aquells casos en els quals ja comença abans, quan el jo encara és infant. Però del cas dels nois joves se'n parla en l'apartat que ve; del cas dels infants, una mica més endavant.

10.2.2.- La impotència paterna

Parlant dels barris obrers que aquí, a ciutat, tenen més problemes, i dels nois que es fan delinqüents pels seus carrers, un company, "educador de carrer", m'ho explicava d'aquesta manera: "La història d'aquests menors que viuen als barris del cinturó de Barcelona i que són delinqüents, gairebé sempre és la mateixa. Són nois que junt amb els seus pares immigrats van arribar a ciutat quan tenien 4 o 5 anys i durant força de temps no van anar malament. Però tot el dia s'estaven al carrer mentre els seus pares treballaven o descansaven a casa, que era massa petita per estar-s'hi tots plegats. I en arribar als 12 o 13 anys es convertiren en delinqüents. Aquesta és la història que es va

repetint amb més o menys variants. Com es pot veure, sempre els mateixos factors: immigració i falta d'adaptació, cases barates i barris sense condicions, pobresa econòmica i tota mena de dificultats".

En aquesta narració es pot observar una gènesi del problema diferent de l'anterior. El pas de la vida normal a la vida delinqüent, o de la socialitat a la dissocialitat, s'esdevé no en la mateixa persona sinó de pares a fills, amb el pas d'una generació a l'altra. I es dóna perquè tots plegats es troben en males condicions i en aquestes circumstàncies als pares els és difícil d'exercir la seva funció. No és que no ho vulguin o que no se'n preocupin, però tal com actuen no sembla que serveixi gaire. Fan el que poden però en les condicions en què es troben es veuen impotents, i encara que ells treballin i s'escarrassin no poden evitar que els seus fills es facin delinqüents. En aquest sentit es pot parlar de la impotència de la funció paterna.

D'altra banda, la impotència dels pares en la seva funció socialitzadora s'esdevé en un altre pas, concretament en el pas del poble a la ciutat. De fet, entre les adverses condicions esmentades, hi ha també la immigració, que en la narració es considera un dels factors més importants en l'etiologia de la delinqüència. És aquest un dels factors que caldrà tenir en compte i del qual caldrà explicar la naturalesa de la causalitat; concretament per què amb el pas del poble a la ciutat hi ha una pèrdua en l'eficàcia de la funció dels pares.

En principi es podria contestar que a la ciutat els fills es troben amb més perills i que, per aquesta raó, els pares han d'afanyar-se més per poder-los ajudar. El que sembla cert és que si tots plegats no haguessin immigrat i s'haguessin quedat al lloc d'origen, encara que la gestió paterna més o menys hagués estat la mateixa, molts d'aquests xicots no haurien caigut en aquesta mena de delinqüència que, de fet, almenys fins no fa gaire, ha estat un fenomen eminentment ciutadà. Sembla doncs que, en aquest sentit, no es pot dir que la delinqüència d'aquests nois sigui el producte directe de la gestió familiar, ja que si així fos tant es donaria al poble com a la ciutat.

Però tampoc es pot plantejar la qüestió com si la gestió dels pares no hi tingués res a veure i tot depengués dels perills que per als nois representa la ciutat. La socialització sempre és funció dels pares i, per tant, cal dir que si de cas és l'eficàcia d'aquesta funció la que a la ciutat sembla que hagi disminuït. Segurament no és que els pares, a ciutat, tendeixin a preocupar-se menys dels seus fills o s'ocupin menys d'exercir la seva funció que abans, quan eren al poble; però possiblement perquè se n'ocupen igual, d'aquí ve el problema. Sembla que a la ciutat els pares se n'hagin de preocupar més i que la seva intervenció hagi de tenir una qualitat diferent o hagi de ser més consistent. En definitiva, cal que també la funció paterna com a tal s'adapti a la ciutat ja que altrament és fàcil que fracassi en el nou context. Per això molts pares, que eren efectius al poble de cara a la socialització dels seus fills, a ciutat esdevenen impotents. La qüestió que ara es planteja és explicar, pel que fa a la funció paterna, la raó i

la naturalesa d'aquesta mena de disminució que ha sofert, i la raó i la naturalesa de la nova adaptació i potenciació que la ciutat li exigeix; cal saber què és el que la funció paterna ha perdut pel camí mentre emigrava i què és el que, per tant, ha de recuperar.

Aquest és el plantejament que fem. La qüestió que en darrer terme es mira d'esbrinar és el pas de la socialitat a la dissocialitat, però en el cas que aquí es contempla es pot observar que aquest fet té lloc en el pas d'una generació a una altra, i per això la qüestió queda centrada en la funció paterna. Però, a més a més, s'observa també que aquesta funció es fa problemàtica en el el pas del poble a la ciutat i per això la funció paterna queda aleshores centrada en aquest esdeveniment. És des de la perspectiva de tot aquest context especial on finalment es planteja el paper que la pobresa hi pot tenir.

Hem vist que la pobresa no és un simple factor sinó un esdeveniment de fons que incideix negativament en força de vinculació que hi ha a la societat i que la manté. Cal, doncs, saber primer com són aquestes vinculacions i a partir de quines condicions es generen per poder saber després com la pobresa les pot dissoldre o dificultar. En primer lloc es té en compte la composició, la consistència o la fragilitat, del material sobre el qual la pobresa ha de treballar; després es pot tenir en compte com ho fa.

Es tracta d'explicar per què, com sembla, no és del tot el mateix exercir la funció paterna a la ciutat que al poble, i esbrinar en què consisteix i d'on ve la diferència. Però potser abans serà bo tornar a recordar en què consisteix ara aquesta funció. Es tracta d'una exigència especial que recau sobre els pares en la societat del capital. No cal dir que els pares sempre i arreu, a totes les societats, han tingut la funció de tenir cura dels seus fills, però en les condicions vigents s'hi ha afegit una nova funció, oncretament la de refer a un nivell superior, i amb la seva vinculació, la desvinculació objectiva que el desplegament de les condicions de la societat ha generat. En aquest sentit es pot dir que la gènesi d"aquesta" funció paterna correspon a la gènesi del capital. La gènesi del capital, i el desplegament de les seves condicions, significa que, en principi, la relació objectiva de l'individu amb el seu entorn productiu s'ha afeblit (5.2.); en conseqüència, significa també una nova exigència de relació a un altre nivell; significa que cal incrementar la relació sociodinàmica que hi ha d'haver entre el jo i les figures paternes pel que fa a aquesta qüestió (4.2.). A la societat capitalista ja es va explicar que hi ha un nou conflicte (el conflicte pre-social: 5.3.1.), i, per tant, com una mena de nou "perill" o risc especial. En el seu context pares i fills cal que es relacionin i reelaborin les seves vinculacions, de tal manera que s'empleni el buit que ha deixat entre el jo i el medi el desplegament de les condicions objectives.

Un cop recordada la naturalesa que té la funció paterna a causa del capital i del desplegament de les seves condicions, cal recordar també que, segons l'explicació de Marx, és a la ciutat on

aquestes condicions aconsegueixen de tenir el seu màxim desplegament; desplegament que, d'altra banda, va en el sentit de la producció agrícola a la industrial i, per tant, del camp a la ciutat[7]. La producció capitalista, a mesura que es va desenvolupant, necessita concentrar, per una part, més massa de capital i, per l'altra, més massa de treball, és a dir, de treballadors; i la ciutat (la ciutat capitalista) és la conseqüència i la realització d'aquesta concentració, però també de l'oposició que hi ha entre els seus components. Tanmateix, l'expropiació i l'oposició consegüent, en les zones de la ciutat que coincideixen amb la zona de més positiva influència del capital, gairebé no es pot veure; en canvi, no costa gaire de veure en la perifèria de la ciutat que és també la perifèria del capital. En les zones expropiades de la ciutat, i en contrast amb la cara brillant, es reflecteix la cara fosca del capital. La ciutat representa, o ha representat fins no fa gaire, l'espai punta de l'evolució històrica; però, per la mateixa raó, és també l'espai on la dissolució dels lligams de l'home amb el seu medi arriba al final i on això es pot observar d'una manera més clara. De fet, és el lumpen ciutadà la màxima expressió d'aquesta dissolució[8].

Si de cas doncs, és en aquest sentit que es pot afirmar que la ciutat és més "perillosa" que el poble. En principi cal dir que el perill més aviat està en la societat del capital; però aquesta

---

[7]. "La base de toda división del trabajo desarrollada, mediada por el intercambio de mercancías, es la separación entre la ciudad y el campo. Puede decirse que toda la historia económica de la sociedad se resume en el movimiento de esta antítesis. No nos detendremos aquí, sin embargo, para considerarla.

Así como cierta cantidad de obreros empleados simultáneamente constituye el supuesto material para la división del trabajo dentro de la manufactura, ese supuesto es, cuando se trata de la división del trabajo dentro de la sociedad, la magnitud de la población y su densidad, que aquí sustituyen la aglomeración en el mismo taller. Con todo, esta densidad es un elemento relativo. Un país relativamente poco poblado pero cuyos medios de comunicación han alcanzado un buen desarrollo, tiene una población más densa que otro, más poblado pero con medios de comunicación no desarrollados; en este sentido, por ejemplo, los estados septentrionales de la Unión norteamericana están más densamente poblados que la India." K.Marx: "El Capital". op. ct. pg. 429.

[8]. Això ja no és del tot cert. La ciutat ha arribat a un punt que sembla anar enrere. Però no hi va. El que ara passa és que amb la xarxa de comunicació i d'informació la ciutat s'estén pels pobles. (Vegeu la nota anterior). És a dir, està naixent una altra realitat i un altre espai que abasta els dos anteriors. Això fa que els problemes, com el de la delinqüència i altres de semblants, canviïn d'entitat però s'estenguin arreu. En aquest sentit, la immigració avui dia ja comença a tenir un altre significat i unes altres conseqüències diferents de les de fa uns quants anys.

societat i el seu perill especial es despleguen del tot a la ciutat. No és que la ciutat sigui una comunitat pitjor que la del poble, més conflictiva o inhumana; fins i tot s'ha de dir que en molts aspectes és una comunitat millor, més plena de recursos i d'oportunitats i més enriquidora en general. Però és un espai on el risc de quedar expropiat i despenjat del medi i de la comunitat del capital, és més gran.

Es pot pensar que un dels factors que ve a complicar les coses a ciutat és la gran quantitat de gent que hi ha en comparació amb la petita comunitat del poble. I en aquesta línia sovint es diu de la ciutat que és un medi més inhumà i més impersonal. Però el perill de la ciutat bàsicament no està en el fet de ser una comunitat més gran, sinó en el seu presupòsit, ja que el fet de ser una estructura que abasta més gent és possibilitat i propiciat pel major desplegament de les condicions objectives, que és d'on ve el problema. El major nombre de gent es pot dir que és factor de dissocialitat, però només en la mesura que és concreció i expressió de l'esmentat desplegament i de les conseqüències desvinculadores que té. Si bé és cert que a la ciutat hi acostuma a haver més mitjans de promoció, també ho és que si el jo no aconsegueix vincular-se al medi social a què pertany, només li val per quedar distanciat encara més de la resta de la comunitat.

Passar del poble a la ciutat pot ser un problema, però bàsicament no pas perquè en aquesta hi hagi "més perills" en un sentit moral, sinó perquè la ciutat és una realitat, alhora que més complexa, més diluïda i dissolvent, que per això mateix exigeix que hi hagi un canvi en la relació entre pares i fills en "referència" al nou context social. Quan la família es trasllada del poble a la ciutat, en l'itinerari que fa hi ha un canvi d'entitat que pot significar la pèrdua del domini de la realitat per part dels pares i, per tant, una pèrdua important en l'eficàcia de la seva funció. En aquest sentit, el vertader "perill de la ciutat" està en el fet que el fill quedi abandonat de la funció paterna que tant necessita en aquest nou espai que, especialment en la perifèria i en comparació amb l'espai del poble, és objectivament menys integrat i més desintegrador.

El perill d'abandó de la funció paterna i per tant de dissocialització, es pot veure més clar si, a més a més de la poca consistència que té el teixit ciutadà, es considera el fet que aquesta funció a la ciutat és avui dia exercida per la família nuclear. Deslligat l'home dels seus vincles naturals amb el medi i amb la comunitat, individu lliure de la "terra" i individualitzat dels altres que també la treballen, en principi queda lligat a la societat només a través del lligam amb unes poques persones que aleshores queden objectivament investides i sobredeterminades en la seva funció (6.1.2.). Especialment a ciutat,tot depèn doncs d'aquestes poques persones i del seu petit àmbit de relació. I fora d'aquest àmbit no hi ha vinculació, sinó més aviat un buit objectiu entre el jo i la societat, perquè el desplegament històric de les condicions objectives els ha separat. Es podria dir que a mesura que la realitat social s'ha anat desplegant en les seves condicions de base i ha anat creixent fins i tot com a ciutat, la base del

vincle social s'ha anat reduint i s'ha refugiat en un petit "nucli" familiar, que per això mateix ha anat creixent en responsabilitat i ha anat desplegant la importància de la seva funció.

La qüestió de la pobresa i l'efecte que té a la ciutat respecte a la dissocialitat, cal contemplar-la doncs sobre el rerefons del context explicat. En principi es pot dir que, a la ciutat, el jo es troba més distanciat del medi i de la comunitat i en aquest sentit cal que faci una tasca més complexa d'apropiació, que la pobresa pot més fàcilment interferir; d'altra banda, i per la mateixa raó, les conseqüències de la pobresa a la ciutat són més profundes i devastadores respecte a la socialització.

A la ciutat l'individu, i en especial l'individu pobre, corre el risc de quedar més estranyat fins i tot pel fet que el medi ciutadà, que no deixa de ser un constructe del capital, és més ric i complicat, i per tant de més difícil domini i apropiació. Al poble, l'individu pot ser molt pobre, com pot ser-ho també el poble sencer, però entre l'individu i el medi que l'envolta mai hi haurà la distància i l'alienació que hi pot haver a la ciutat. Ja hem dit abans que la ciutat és la punta de llança de la història i del desplegament del capital, i per això mateix l'individu en pot quedar despenjat i el pobre no ho té fàcil per poder-ho evitar. D'altra banda, quan el cas arriba i el pobre es fa dissocial, la distància que el separa de la comunitat, que va fent camí (el camí del capital) i que ell no ha pogut seguir, no deixa de créixer i d'engrandir-se[9].

Però ara parlem de la funció paterna. Els pares, encara que emigrin a la ciutat, si abans no ho han estat no acostumen a fer-se dissocials; però a vegades no poden evitar que ho arribin a ser els seus fills. Els pares, més que en la pròpia identitat social, se'n ressenten doncs i s'empobreixen en la seva funció. I es comprèn millor si es té en compte el que abans s'ha dit de la família nuclear. La importància de la pobresa, amb vista a la dissocialització, creix a la ciutat, però creix també per la posició de la família nuclear.

Si les poques persones de les quals depèn l'infant, a causa de la seva pobresa es van desconnectant del medi, també l'infant quedarà empobrit i abandonat, i al capdavall li serà difícil de connectar amb la societat. En les condicions normals, la capacitat de protecció que cal que els pares tinguin respecte al seu fill pel que fa a la relació amb el medi, ja ha de ser prou important; però quan les condicions són les de la ciutat i, a més a més, les de la

---

[9]. A vegades s'explica el "mal" que fa la pobresa pel contrast que estableix el pobre amb els altres que no ho són tant, o com una mena de greuge comparatiu.

Però el contrast fonamental s'explica en el sentit de l'alienació, és a dir, per la distància que s'estableix entre el jo i el medi de producció comunitari del qual el pobre queda estranyat.

família nuclear, encara ho ha de ser més. Però per la mateixa raó també ha de ser important la relació de dependència que cal que el fill mantingui amb aquestes poques persones i amb el petit àmbit protector de la llar. I aquesta capacitat de protecció enfront del medi es perd quan per la pobresa aquest medi ja no es domina. Desapareix la relació de protecció que representa el petit nucli de la llar, i en conseqüència també es perd la relació de dependència del fill envers la llar i es perd, en darrer terme, la possibilitat de vinculació amb la societat.

El perill de la ciutat està, per tant, en el risc que té el jo de fer-se independent massa aviat, ja que la llar nuclear pot ser massa feble i massa impotent a l'hora de protegir del medi i, per tant, de vincular. Però a més a és, a la ciutat aquest pot ser el cas de molts nois i de moltes llars. I això és un altre factor que ve a complicar encara més la situació i a potenciar prematurament la independència i la desvinculació de la llar i de la societat. Aleshores a la feblesa de la llar i de la comunitat ciutadana cal afegir la força d'atracció del grup dels "col.legues", que és la comunitat alternativa que es forma a l'altra banda de la frontera social. No cal dir que, enfront d'aquesta força, la funció paterna encara es pot trobar més impotent.

10.2.3.- L'infant sense llar

La pobresa i la seva eficàcia dissocialitzadora, en el cas que ara es contempla, es manifesta d'una altra manera. Es tracta del nen que, pel fet de no tenir llar, és ingressat a una institució. Sobre el tema de l'abandó i de la institució de menors també parlarem en el capítol que ve, però ara en volem subratllar alguns aspectes que són importants i que tenen a veure amb la qüestió de la pobresa, tema del capítol. Volem fer notar que el nen abandonat, pel fet de ser-ho, és un nen pobre i també un nen que està en perill de fracassar en el seu procés de socialització. Observant el nen en aquesta situació es podrà continuar veient de prop el camí que, d'una generació a l'altra, fa la pobresa a la nostra societat; i també es podran descobrir nous aspectes en la força i en la manera que té d'actuar i d'assolir el seu resultat. De fet, la sociodinàmica de la pobresa té moltes maneres de desplegar-se en el context de la societat i d'obstaculitzar la relació que cal establir per fer comunitat. I una d'elles la podem veure en el problema que acostuma a plantejar-se entre el nen que no té llar i la institució que li dóna acolliment.

Ja és ben coneguda la dificultat que la institució de menors experimenta a l'hora d'educar molts dels infants abandonats que hi van a parar. En gran part això s'atribueix al fet que el menor, quan hi arriba, ja porta dintre seu molts conflictes que són difícils de tractar, però per això mateix s'insisteix a dir que el menor, a la institució, cal que trobi unes condicions adequades i sobretot unes persones amb qui pugui establir una bona relació. La situació, però, no deixa de ser bastant difícil. És difícil el

menor; també és sovint difícil poder comptar amb uns recursos que de fet són massa limitats; i és difícil també trobar les persones preparades i disposades a exercir la funció que la situació requereix. El nen que es troba abandonat i que ha de ser acollit i socialitzat en una institució, ho té bastant complicat.

Amb això, naturalment, no volem criticar la institució. Al contrari. El que diem és que, en la seva gestió, hi ha una dificultat que no depèn pas d'ella però que ella ha d'assumir. I de fet, cal reconèixer que és més difícil que el menor es socialitzi a partir de la institució que a partir de la seva pròpia llar; però també hem de convenir que aquesta a vegades pot fallar. De totes maneres, sigui a partir de la llar, sigui a partir de la institució, el nen ha de ser socialitzat. La qüestió que aquí es planteja és la de saber quina és la diferència que hi ha en el procés en una situació i en l'altra, i la naturalesa de la dificultat que sembla inherent a la institució. ¿És una qüestió d'estimació i dedicació per part dels educadors? ¿És una qüestió de recursos materials? ¿O potser el problema és una mica tot plegat?

Ja hem dit que en aquest apartat volem remarcar aquells aspectes que més es refereixen a la pobresa, dels quals, d'altra banda, no s'acostuma a fer gaire esment a l'hora d'explicar el procés de socialització tal com es desenvolupa habitualment. En principi, i d'una manera gràfica que certament caldrà explicar millor, potser la qüestió es podria expressar així: El nen que, a la nostra societat, queda abandonat, és un nen pobre i com tots els nens pobres ho té malament i corre el risc d'esdevenir dissocial. En una societat fonamentada en la propietat privada de la família, un nen abandonat és un individu sense propietat (ja que la propietat privada es transmet a través de la família), i és un individu que no és propietat de ningú. És doncs un individu que corre el perill de quedar sense comunitat.

Ho té malament perquè la societat difícilment refà, en segona instància, allò que falla en la base i que sovint ella mateixa ha contribuït a desfer. En aquest sentit, la institució de menors no ve a adobar la situació bàsica de l'infant abandonat, sinó que, fins a cert punt, més aviat la ve a tapar. Malgrat el que se'n pugui dir, la institució no és la casa del nen, no és la seva llar, sinó que és una casa de l'Administració Pública, posem per cas, destinada a ser utilitzada, però que no pot ser apropiada per ningú. El nen abandonat, encara que a la institució sigui ben tractat, continuarà doncs pobre com sempre. I és a partir d'aquesta pobresa, d'aquesta manca de família i de propietat familiar, que s'haurà de socialitzar. Aquest és l'objectiu de la institució, i també la seva dificultat. Si la tasca de la institució és difícil, moltes vegades no és pas per manca de bons educadors o per manca de recursos objectius, tot i que aquests dos factors es poden donar; és per les condicions de base de les quals parteix i en les quals es troben els seus infants. Encara que tingui recursos abundants, la institució és sempre una institució de nens pobres als quals ha de socialitzar a partir d'aquesta condició.

El nen de família normal no es troba en la mateixa situació objectiva. Té una llar i uns recursos materials que, pel fet de ser propietat dels seus pares, també són de la seva propietat i se'ls pot fer seus. I apropiant-se d'ells i de la seva llar, es fa seva la societat. El nen pobre, en canvi, i en especial el nen sense família, ha d'apropiar-se de la societat sense tenir-hi cap propietat; ha d'arribar-hi fent un salt en el buit, un buit de propietat.

Aquesta és una dificultat bàsica de la institució de menors; però aquesta dificultat, lluny d'invalidar la seva tasca, exigeix si de cas que sigui més acurada de part dels educadors. D'una manera semblant a com es planteja en totes les famílies pobres, la poca propietat i la relació personal han d'arribar a compensar la desigual relació que el nen abandonat té amb el medi material de la societat, i a pesar de tot han de ser la plataforma que li permeti de salvar el buit esmentat. Però per la mateixa raó, la relació personal acostuma a ser també més difícil i complicada.

El nen d'institució és moltes vegades conflictiu, però el conflicte també ve d'aquí. El seu conflicte no deixa de ser expressió del conflicte social que hi ha en la base de la societat; és l'expressió, a nivell de la seva experiència, de la conflictiva relació que manté amb la societat. Caldria entendre que els conflictes del nen a la institució no són només conflictes psíquics o problemes de caire afectiu; són també conflictes socials, conflictes de la societat i amb al societat.

Això no ha d'estranyar. També els barris pobres de la ciutat estan carregats de conflictes personals entre pares i fills per una raó semblant. El procés de socialització del pobre és diferent del procés del qui no ho és (6.3.), perquè, si bé l'objectiu és el mateix, el punt de partida no ho és; l'objectiu és que tant l'un com l'altre aconsegueixin tenir una bona relació amb la societat, però de fet han de partir d'una relació diferent de la societat amb cada un d'ells, i el pobre, sovint d'una mala relació. El procés de socialització, cal potser repetir-ho, no és una tasca que té lloc només entre els individus, sinó entre ells i el medi configurat per les condicions objectives de la producció, però aquestes no són les mateixes per a tots.

Ja vam comentar en un altre lloc (9.3.0.) la crisi que el nen d'institució acostuma a passar als 12 o 13 anys i que a voltes comporta l'ingrés en la dissocialitat. Aleshores dèiem que aquesta crisi cal entendre-la com la pròpia de l'adolescència, però si es té en compte el que aquí diem, també cal afirmar que és una crisi pròpia de l'especial condició de pobresa en què es troba el nen d'institució. Aquesta crisi especial no prové només del fet d'entrar en l'adolescència, també és conseqüència de la presa de consciència sobre la seva situació; una renovada consciència de no tenir pares que es facin càrrec d'ell i d'haver-se-les de compondre tot sol i sense l'ajut dels recursos paterns en la nova perspectiva de futur que s'obre al seu davant.

Certament, al llarg de la seva crisi, l'adolescent s'independitza del seus pares, però això ho pot fer sense complicacions addicionals precisament perquè sap que compta amb

ells i amb els seus béns fins i tot materials. És doncs important que en aquesta situació l'adolescent tingui pares i pugui comptar amb la seva llar i amb la seva propietat. Però no és aquest el cas del nen d'institució, i també això explica la seva crisi. Quan li arriba l'hora de projectar-se cap a la societat, no troba ningú al seu costat que li ofereixi la protecció, també material, amb la qual els altres nois poden comptar. En aquest sentit, el seu desequilibri a la institució és també un desequilibri objectiu amb la societat; ell es troba desequilibrat respecte a la majoria dels nois de la seva edat, i respecte als recursos que són normalment necessaris amb vista a la socialització.

Tanmateix, la institució els els pot donar i cal que els els doni; però no m'estic referint a la materialitat dels recursos objectius, sinó a la relació que s'hi pot establir. El problema és aquí. El problema no està en el fet que es donin o no es donin aquests recursos, diners per exemple, sinó en la relació que hi ha sota aquest "donar" i en la relació que hi ha sota el "rebre". Encara que els recursos objectivament siguin els mateixos, de fet és molt diferent si es reben dels seus pares o dels serveis socials; si són els recursos de la pròpia llar o de la institució de menors. Fins i tot s'ha de dir que en el fons no es tracta pas dels mateixos recursos, perquè tampoc allò que veritablement es dóna, que és la relació, és la mateixa. Per això no és estrany que sovint el menor utilitzi malament els recursos de la institució, ja que en el context d'aquesta relació diferent, és difícil que se'ls apropiï com cal. En aquest cas, el menor no fa servir la relació amb els béns materials com a plataforma per apropiar-se de la societat i, d'aquesta manera, acaba fracassant en el procés de la seva socialització.

No és doncs una qüestió de recursos, sinó de la relació que s'hi manté, i la relació de pobresa no es canvia certament pel sol fet que els recursos es vagin multiplicant. La relació de pobresa és la condició del nen abandonat i és una de les greus dificultats de la relació institucional; una dificultat que la institució no sols no resol d'entrada amb els seus recursos, sinó que ha de ser el seu punt de partida per treballar. En parlar del nen abandonat sovint s'afirma que és necessari de posar-lo en les mateixes condicions dels altres, de tal manera que gaudeixi dels mateixos recursos i oportunitats; però és que en realitat, per bona que sigui la institució, ni ho pot fer ni és aquest el seu objectiu. La condició del nen d'institució és la seva pobresa familiar i personal, i encara que a la institució, gràcies als recursos de què disposa, això no es noti gaire, la pobresa del nen bàsicament es manté, i amb vista al procés de la seva socialització, cal que ell l'assumeixi, lògicament, i també les figures responsables de la seva educació.

No fa gaires anys que aquí, a casa nostra, la institució de menors va ser objecte d'una profunda transformació. Fins aleshores més aviat s'havia considerat com un afer de la beneficència, però a partir d'aquell moment va ser assumida com un afer normal de l'Administració Pública, del qual s'havia de responsabilitzar plenament. Un dels objectius i dels criteris d'aquest canvi va ser

precisament aconseguir que el nen, tot i trobar-se en una institució, pogués tenir unes condicions semblants a les dels altres. De fet es considerava que no era gens estrany que molts d'aquests nens fracassessin en la seva socialització, ja que al capdavall eren també, si no maltractats, tractats almenys en condicions d'inferioritat. Per això els grans asils han anat desapareixent i han estat substituïts per altres residències més adients. Però el problema continua perquè continuen també les mateixes condicions de base.

El nen de la institució d'avui continua tan pobre com el nen de la institució d'abans, perquè cal reconèixer que el punt de partida és el mateix. En aquest sentit, la institució no s'ha transformat profundament. En realitat no ho pot ser. Si de cas una revolució profunda no es pot limitar a la institució, perquè les condicions que han de ser canviades no estan al seu abast. El problema de fons no està en l'estructura de la institució, sinó en la infrastructura de la societat, que és la que fa que aquests nens siguin pobres i diferents i que, diferentment dels altres, no tinguin propietat on recolzar la seva socialització.
Tanmateix, els responsables de la institució s'afanyen, en allò que els pertoca, a reduir d'alguna manera aquesta diferència. Procuren que el nen no la noti gaire i que no el deixi marcat. De fet, es considera que molts dels problemes vénen precisament de l'"estigma" que la institució difícilment pot deixar de provocar en els seus estadants que, pel fet de ser-ho, es senten diferents i discriminats. Per això s'aconsella que la institució sigui ben bé l'últim recurs; però si finalment no es pot evitar, s'insisteix a dir que cal reduir al mínim les conseqüències, reduint també al mínim les diferències. En aquesta línia es procura que la institució sigui al més semblant possible a qualsevol altra llar i que al nen no li manqui res, ni del que és essencial, ni dels mitjans i avantatges normals que tenen els nens de famílies corrents.

Però malgrat els esforços que es puguin fer, la diferència de fons no es pot esborrar. La condició del nen d'institució és -repetim-ho- la seva pobresa i aquest buit no s'omple pel fet de ficar-hi molts objectes. El nen que té pares no es socialitza perquè en rebi moltes coses, sinó perquè amb aquestes coses, poques o moltes, ell participa i viu la relació d'ells i la propietat de la seva llar. Això és el que no té el nen d'institució i el que no es pot substituir. I si s'intenta substituir donant coses, el resultat pot ser pitjor i concretament pot suposar la pèrdua de la consciència de la pròpia realitat, substituïda per una realitat i una consciència falses.

No voldríem que això s'entengués malament. Que ningú no pensi que no estem d'acord que el nen d'institució, a diferència d'abans, pugui gaudir de tots els recursos que tenen els altres nens. Tant de bo que hi hagués més recursos, i no cal dir que caldrà que ens hi continuem esforçant. Però aquest desig no ha de fer oblidar la condició de pobresa en què es troba el nen d'institució, i cal procurar que tampoc ell l'oblidi. No critiquem, per tant, el fet de comptar amb aquests recursos, sinó la instrumentalització que

algunes vegades se'n fa. Amb l'excusa que el nen a la institució ha de trobar recursos semblants als què hauria d'haver trobat a la seva llar, s'oblida que no té llar. I això no obstant, el procés de socialització no ho ha d'oblidar i de fet no ho oblida.

No volem dir tampoc que al nen d'institució se li hagi d'estar recordant a cada moment la seva condició. Això fóra pervers; però també és pervertir la realitat intentar que l'oblidi. I es tracta d'un equilibri delicat, però s'ha d'aconseguir afermant la contradicció que hi ha i no pas negant-la. D'una banda, se li han de donar al nen moltes coses perquè les necessita per fer una vida normal, dient-li que no n'ha de fer cabal; d'altra banda, també cal dir-li que tard o d'hora s'haurà de valdre tot sol, perquè aquesta és la seva realitat de futur ja que és també la de present. El nen, en el seu procés de socialització, no es podrà doncs apropiar com cal de les coses que se li donen, si no parteix del reconeixement de la seva manca de propietat. Això pot semblar molt dur, però aquesta és la condició del pobre a la nostra societat, i no es guanya res volent-ho dissimular.

Llegint aquesta explicació, potser algú pot pensar que si el nen abandonat a vegades no s'aprofita com cal dels recursos que se li donen, és perquè no només és pobre de béns materials, sinó també de béns afectius, que són els més importants. I de fet abans ja s'ha dit que no és la materialitat dels objectes que es donen el que té valor, sinó la relació que els acompanya. Però això no s'acabaria de comprendre prou bé si s'entengués que la força socialitzadora està sobretot en la relació afectiva o en l'amor personal que ha d'acompanyar els objectes que es donen i la protecció en general. En realitat, la relació amb els objectes, és a dir, la relació de propietat, també és una part integrant del procés de socialització, i fins i tot es pot dir que és ella la que delimita l'àmbit de la relació afectiva o interpersonal. Per explicar d'una manera més concreta el que es vol dir amb això, potser serà bo d'insistir en la comparació que cal continuar fent entre la relació que es dóna a la llar i la que es dóna a la institució.

Els pares, a la seva llar, projecten objectivament sobre el seu fill moltes més coses que no pas l'educador sobre el nen a la institució. Projecten una relació paterna que és més consistent, perquè fins i tot abasta els béns materials, culturals i de tota mena que tenen a la seva llar. Projecten, en definitiva, la seva propietat, la propietat privada de la seva llar, i també en aquest sentit es pot dir que l'afecte que tenen per al seu fill és un afecte privat. De fet, per a l'educador de la institució, no és el mateix la relació que manté amb els nens acollits que la que manté amb els seus propis fills a casa seva. Els seus fills són els beneficiaris dels seus béns, però no sols per servir-se'n en el futur, també i sobretot en el present; però sempre privadament. La propietat dels pares és una propietat privada, però alhora una propietat compartida per tota la família; una propietat familiar. Per això mateix la relació que s'estableix entre les persones de la família, entre els pares i els seus fills, és també una relació

privada, una relació que es dóna a l'interior dels límits de la propietat privada de la llar. D'aquesta manera, la relació familiar es veu delimitada per la relació privada amb els béns, i ni aquests ni la relació afectiva que s'hi refereix és compartida pels estranys.

Allò que els pares donen al seu fill no és només relació afectiva acompanyada d'objectes, o una suma d'objectes acompanyats de relació afectiva. En comparació amb el que l'educador dóna al nen de la institució és una cosa més privada i més profunda. Els pares no donen objectes en propietat, sinó que donen "propietat sobre la seva propietat", participació en l'àmbit privat de la llar, i per això el seu fill més fàcilment se'n pot apropiar com cal. En aquest sentit, es pot dir que l'infant que té pares es sent protegit perquè veu que compta amb la seva propietat privada i que fins i tot ell mateix en forma part. Dit això, en termes comparatius. En un altre context s'insisteix a dir que els fills no són propietat privada dels pares, de tal manera que aquests no en poden fer el que vulguin ni predeterminar el seu destí; però en el marc que aquí es planteja, la tragèdia del nen abandonat és que no és propietat de ningú i resta fora de la propietat privada de la llar.

El nen que no té pares és doncs un nen tant pobre que, llevat del cas d'adopció, no pot tenir el mateix vincle de protecció que tenen els altres nens, ni que sigui per mitjà de la institució; no pot entrar, en principi, respecte als béns materials, en la mateixa relació. Però també per això corre més perill que els altres nens de fracassar en el procés de la seva socialització, que no deixa de ser així mateix un procés d'apropiació dels béns de la societat i del seu ideal de propietat.

El nen que té llar i que experimenta, per tant, que participa en la seva propietat, quan n'utilitza els béns, tendeix a fer-ho d'acord amb l'ideal patern que regeix aquesta propietat i tendeix, així, a identificar-se amb aquest ideal[10]. Però el nen que per no

---

[10]. Aquí el concepte important continua sent el concepte freudià d"anàclisi" (8.1.1.), però traslladat al nivell postedípic de relació. La "identificació amb el protector" no és cosa només de la primera infància sinó de tota la vida, encara que en cada fase es realitzi d'una manera diferent. I certament té un paper essencial en el procés de socialització i en les seves fases, La socialització, que ja s'ha dit que és també un procés d'apropiació, es fonamenta en la protecció que el jo rep dels pares com a representants de la societat i del seu sistema de propietat, i en la identificació conseqüent amb el seu ideal. En aquesta perspectiva també cal estudiar doncs la sociodinàmica de la socialització i cadascuna de les fases per què passa. Durant la latència, el jo "interioritza" la propietat en tant que és la propietat dels pares, i durant l'adolescència la "incorpora" en tant que és la propietat social. D'aquesta manera el jo aconsegueix tenir "el sentit de propietat" que correspon a la seva societat històrica.

tenir llar està a la institució, no té una relació tan estreta amb la propietat d'aquesta, i resta més allunyat del seu ideal. La seva propietat i la propietat de la institució no coincideixen tant com a la llar i, per tant, també més difícilment el seu ideal s'identifica amb el de la institució. Per això és fàcil que el nen d'institució no s'aprofiti dels seus recursos amb vista a la socialització, o se n'aprofiti malament i n'abusi perquè ho fa en relació amb un altre ideal, mangant o delinqüent.

Veiem doncs perquè acostuma a ser difícil i conflictiva la socialització del nen abandonat, que d'altra banda sol ser un nen procedent del lumpen. Bàsicament, no només perquè no té persones que l'estimin i se'n facin càrrec, cosa que molt bé pot trobar a la institució, sinó perquè resta al marge de la relació que amb els béns de la societat hauria de tenir normalment, com els tenen els altres nens per mitjà de la seva llar, i això la institució ja no ho pot suplir. El nen abandonat és molt fàcil que acabi sent un adult fora del sistema de producció i apropiació dels béns socials, perquè ja des que neix està fora del seu sistema històric i normal de reproducció.

XI.- LA LLAR, L'ESCOLA I EL CARRER

En aquest capítol continuem parlant de les causes de la delinqüència, però ara en un terreny més delimitat. En el capítol que ve ja parlarem dels remeis i, concretament, d'allò que es pot fer en l'àmbit de les diverses institucions que hi ha a la societat. Però abans de saber el què s'hi pot fer, cal saber primer què és el que hi passa, és a dir, la naturalesa del defecte que cal mirar d'arreglar. Per això ara, en aquest capítol, i dintre de la perspectiva d'entendre la causalitat, s'intentarà explicar en quin sentit es pot dir que, a vegades, les institucions bàsiques de la societat i de la socialització, i concretament la llar i l'escola, amb els seus dèficits o amb la seva mala gestió, poden incidir i incideixen en aquest problema.

El defecte de fons ja hem dit que és la dissocialitat i que la seva naturalesa és sociodinàmica; per tant, sociodinàmicament s'ha d'explicar. Però el defecte que hi pot haver a la llar, a l'escola i al carrer sovint s'acostuma a explicar d'una manera diferent. Pel que fa a la llar es parla de l'abandó físic o moral; pel que fa a l'escola, de la seva inadaptació a la cultura concreta del nen de família obresa i de la conseqüent desmotivació; pel que fa al carrer, es parla del "perill" que representa per al nen que s'hi està habitualment i que, junt amb els "col.legues", hi perd el temps, etc.

Cal fer un repàs de tot això, encara que sigui breu, però cal fer-lo en l'esmentada línia de la explicació sociodinàmica. Cal plantejar com les institucions de base contribueixen a la socialització, però també, i per la mateixa raó, com poden contribuir i contribueixen a vegades, a la dissocialització.

La llar i l'escola contribueixen a vincular el jo amb l'àmbit de la societat, vinculant-lo amb els seus àmbits respectius. I de fet, cal que el jo es vinculi primer a la llar i després a l'escola, perquè finalment es pugui vincular a la societat. I cal entendre la naturalesa d'aquest vincle. Ja s'ha dit que no és només un vincle afectiu amb unes persones, ni tampoc exclusivament un vincle cultural amb uns mitjans d'aprenentatge, sinó que específicament és el vincle que s'estableix entre el jo i la institució com a tal. Es pot expressar de dues maneres: és el resultat d'incorporar la institució a l'àmbit del jo, és a dir, al seu ideal; o el que es forma quan el jo, amb el seu ideal, investeix i defineix els diferents àmbits institucionals de la societat fins a abastar-la del tot. De fet, el procés de socialització es pot entendre com el camí que, a través dels diversos espais institucionals, cal que faci el jo cap a la societat, ja que aquesta, pel desplegament de les seves condicions, s'ha allunyat del jo primer.

Encara que en principi es tracti doncs d'una qüestió objectiva i social, perquè té a veure amb les condicions objectives del sistema productiu que configura la societat, en el terreny de la problemàtica de la socialització acaba sent una qüestió "sociodinàmica" i sovint dissocial. "Dinàmica", perquè és un

problema i una tasca del jo i de la seva líbido; i "socio", perquè en la zona i en les fases en les quals la qüestió s'elabora, la líbido del jo s'ha configurat com ideal (o super-jo) i el seu objecte és ja la societat. El que es tracta és doncs que el jo surti a l'encontre de l"altre" que es troba en les mateixes condicions objectives en què ell es troba i que, a partir d'elles, l'abasti amb el propi ideal.

L'objectiu és la constitució d'un espai comú on el jo i els altres es puguin trobar; aconseguir que la institució, que en principi és un espai dels altres, sigui alhora l'espai del jo, perquè finalment ho sigui també la societat. D'aquesta manera, a partir de la llar, passant per l'escola i acabant en el treball, es va formant una "estructura subjacent de comunicació" (3.4.), que al capdavall és un espai compartit per tots plegats. En cas contrari, el jo resta separat dels altres, incomunicat o alienat i, en definitiva, fora de l'espai de la societat. És doncs en el context d'aquesta perspectiva que s'analitzen aquí algunes de les qüestions que fan referència a la llar, a l'escola i al carrer, i a la relació que el jo hi manté. En espacial es mira d'esbrinar què és allò que passa quan la institució no aconsegueix complir la seva funció, la naturalesa del defecte que hi ha i la seva raó de ser. Només així es podrà dir després alguna cosa sobre les solucions que es poden adoptar.

11.1.- L'abandó social

Avui dia es parla molt del problema de la infància abandonada i de les seves seqüeles , però no s'acostuma a delimitar gaire el concepte o els possibles conceptes que hi poden haver d'abandó. Tanmateix, segons de quin abandó es tracti les conseqüències poden ser molt diferents. Aquí parlem del problema de l'abandó en la mesura que té com a conseqüència la delinqüència i la dissocialitat. De fet, sabem que els delinqüents, en la seva infància, van ser sovint nens abandonats, i que també de joves moltes vegades van ser abandonats a la seva sort i deixats sense recursos de promoció. ¿De quin abandó es tracta doncs? ¿Quina és la naturalesa de l'abandó que mena a la dissocialitat? ¿És l'abandó físic, que deixa l'infant en perill imminent de desnutrició, de maltractaments i de tota mena de danys corporals? ¿O potser es tracta d'un abandó de caire més psíquic, que el deixa orfe d'afecte i privat d'estimació? ¿O és potser un abandó en l'àmbit de l'educació i de la formació, que fa que el nen al capdavall no es trobi preparat per afrontar els problemes de la vida en societat? ¿O és la privació dels recursos, fins i tot econòmics i materials, que tot individu necessita per viure com a persona humana? No creguem que no sigui important plantejar aquestes qüestions explícitament. A l'hora de veure què s'ha de fer en relació amb el nen en perill de ser delinqüent, la resposta que s'hi hagi donat determinarà en gran part la mesura que es prendrà.

Una resposta massa fàcil és dir que l'infant ha de ser atès en tots aquells aspectes que són importants per al seu desenvolupament; però en el context de la praxi social i del

treball amb famílies amb problemes, sovint caldrà judicar més concretament la situació en la qual es troba el nen, i per fer-ho caldrà tenir uns criteris més elaborats. Però el que en aquest cas es planteja és la futura delinqüència d'aquell nen i la qüestió, per tant, és saber quin és l'abandó que amb el pas del temps acostuma a traduir-se en aquest resultat. És sobre aquest tema, i sobre els criteris que s'hi refereixen, que es pot dir alguna cosa a partir de l'esmentada perspectiva de la dissocialitat.

L'abandó que condueix a la dissocialitat és el propi de la Funció Paterna (8.1.2. i 8.2.1.). Els nens futurs delinqüents acostumen a estar abandonats perquè de fet els seus pares no els acompanyen ni estan al costat d'ells en la seva relació amb la realitat social vigent. El nen, lògicament, cal que sigui atès en totes les seves necessitats, físiques i psíquiques, però en aquest cas el dèficit de relació té lloc en la dimensió que més aviat es refereix a les exigències que li planteja la societat i que només per a ell tindran plena vigència en el futur, quan sigui adult. No n'hi ha prou doncs de tenir cura del nen en les seves necessitats bàsiques i de present. Els pares també s'han de preocupar i d'ocupar que vagi responent a les exigències del medi social i que a poc a poc s'hi vagi vinculant. I si no ho fan, o no ho aconsegueixen fer, el nen resta abandonat en aquesta dimensió i això no pot deixar de comportar greus conseqüències pel que fa a la seva futura relació amb la comunitat.

També pot passar, i sovint passa, al revés. Hi ha nens que en relació amb el seu equilibri social són ben atesos i no ho són en canvi en relació amb la seva salut mental i fins i tot física. I no cal dir que tot plegat és prou important, ja que cada un d'aquests possibles dèficits deixa seqüeles de naturalesa diferent. Per tant, també és important de copsar el dèficit social.

Si la naturalesa de l'abandó social i de les seves conseqüències no es considera específicament, es poden prendre mesures equivocades al respecte o, en no ser entès l'abandó, simplement es pot creure que tot va bé i que no se n'ha de prendre cap. Així, avui dia s'insisteix a dir que sempre que es pugui el nen ha d'estar amb la seva família i que no se n'ha d'apartar. Lògicament, el punt clau està en aquest "sempre que es pugui", que pot ser interpretat de moltes maneres, però atesa la insistència amb la qual s'afirma això, es podria entendre que només "no es pot" quan no hi ha família o quan no s'ocupa ni de les necessitats més bàsiques de l'infant. Però si es té en compte que l'abandó que porta a la delinqüència és l'abandó social o el dèficit de la funció paterna dels pares, les coses queden bastant més matisades.

Veient-ho doncs des d'aquesta perspectiva, el nen pot estar amb la seva família i ben atès en tot allò que es refereix a les seves necessitats materials i afectives i, en canvi, pot estar socialment abandonat. De fet ja vam dir que no n'hi ha prou d'estimar el nen si se l'estima al marge de les exigències de la realitat social. No obstant això, hi ha molts treballadors socials que van insistint en la importància que el nen estigui amb la família; ara, en aquest cas el nen queda abandonat precisament pel

fet d'estar-hi. I no sols queda abandonat, sinó que el seu abandó queda amagat i no consta com a tal. Aquests nens, durant els primers anys de la seva vida, no són nens abandonats, però s'hi van tornant a mesura que es van fent grans. I no perquè aleshores la seva família no els estimi prou o no els atengui prou bé, sinó perquè no els atén socialment procurant que la seva identitat, el seu ideal de realitat i la seva conducta concreta vagin responent a les exigències de la societat. I aquesta deficiència és el camí de la delinqüència.

Cal doncs que el treballador social no es precipiti a considerar un èxit el fet d'aconseguir que la família finalment accepti de fer-se càrrec del nen a qui, per exemple, volia internar. El criteri que segueix potser li diu que, llevat dels casos extrems, difícilment el nen podrà desenvolupar-se millor a un altre lloc que no sigui casa seva, i que si ja d'entrada se'l margina de la seva llar i se'l desvincula del seu entorn natural, després no serà fàcil evitar que quedi també marginat i desvinculat de la societat. Però aquest criteri no té en compte que no qualsevol vincle amb la família, vincula a la societat, i que encara que el nen estigui amb els seus pares, amb vista a la seva socialització pot estar abandonat.

En principi hi ha dues menes de famíla que són incapaces d'exercir la funció paterna. Una és la família dissocial; l'altra és aquella que, malgrat de ser socialitzada, per les limitacions en què es troba de fet es veu impotent per exercir-la amb prou eficàcia. A més, es tracta de famílies generalment pobres o que estan molt en contacte amb la pobresa.

Caldria tenir en compte que la família dissocial dissocialitza. Li és impossible de tenir cura dels seus fills socialment i de vincular-los a la societat, perqué ella mateixa n'està desvinculada. La dissocialitat es transmet de pares a fills. En aquest cas, deixar el nen amb la seva família és abandonar-lo i deixar-lo en greu perill de ser delinqüent. I que no es digui que aleshores cal orientar la família en l'educació del seu fill. Perquè la família se'n pugui fer càrrec socialment, perquè pugui exercir la seva funció socialitzadora, primer s'hauria de ressocialitzar ella mateixa, i si ja és prou difícil que ho faci el nen, molt més difícil és que ho facin els seus pares. Esperar que amb la intervenció d'un treballador social aquesta mena de famílies canviïn les seves identificacions socials de tal manera que d'acord amb elles siguin capaces de tractar com cal el seu fill, és una fantasia fruit d'un desig, però no una realitat. La realitat és que la capacitat socialitzadora d'una família depèn de la seva pròpia socialització.

Aquest és un problema greu de l'actual societat i no veiem que se'n faci gaire esment, almenys d'una manera explícita i oberta. A la nostra societat hi ha un fons de marginació i de dissocialitat que no sols es va reproduint a si mateix, sinó que és molt possible que vagi creixent en una proporció més gran que el creixement normal. Les famílies dissocials sovint són famílies nombroses i, d'altra banda, hi ha una munió de persones dissocials, prostitutes i delinqüents, que no paren de tenir fills. I tots

queden socialment abandonats. Això és un fet. Hi ha una gran quantitat d'infants que pràcticament estan condemnats a la delinqüència i que, quan siguin grans, seran condemnats a la presó. ¿Se'n fa cabal d'això? Si es fes una investigació sobre el nombre d'infants que es troben en aquesta situació d'abandó social, segurament ens quedaríem corpresos. És clar que la qüestió de fons no és poder fer la investigació, sinó, un cop feta, saber què es pot fer amb els seus resultats.

Aquest és un assumpte ple de contradiccions (4.1.2.). Certament la família dissocial dissocialitza i en aquest sentit social no és bo que l'infant hi romangui i que s'hi vinculi; i això no obstant, per a la majoria d'aquests nens sembla que no hi hagi alternativa vàlida. Separar l'infant dels seus pares és una cosa que va contra el dret dels uns i dels altres i, a més a més, psíquicament pot fer molt de mal. D'altra banda, ¿com fer-se càrrec de tota aquesta munió d'infants dels quals la seva família no es pot fer càrrec socialment? Cal reconèixer que no és fàcil donar una resposta, però tampoc es pot desconèixer i menys encara negar la contradicció. I un dels extrems que la constitueixen i que cal considerar a l'hora d'afrontar el cas concret, és el fet que si l'infant és deixat en mans d'uns pares dissocials, socialment resta abandonat, i aviat, com ells, es farà delinqüent.

La contradicció, fins a cert punt, sembla agreujar-se quan la família es veu impotent per exercir la seva funció socialitzadora, no pas per raó de la seva identitat dissocial, sinó per altres factors més externs com la manca de recursos econòmics, el mal ambient del barri, l'atur i l'avorriment, etc. En aquest sentit, el judici sobre la incapacitat dels pares cal que sigui molt acurat, però no es pot deixar de fer. No s'ha de desatendre aquest aspecte; uns pares socialitzats poden ser incapaços de socialitzar, malgrat la seva bona voluntat i fins i tot malgrat la seva capacitat en circumstàncies millors. Naturalment, en aquest cas caldrà esbrinar si es pot arbitrar alguna mesura que incideixi sobre aquests factors, reforçant la capacitat dels pares o fins i tot retornant-la, ja que amb ajuda és possible que se'n surtin. Però si s'arriba a la conclusió que amb ajuda i tot la seva impotència continua, cal obrar en conseqüència. Així, en alguns casos convindrà separar el menor del seu entorn, no per problemes de casa seva, sinó pels problemes del barri i de les males relacions que s'hi donen. En aquest cas, no cal dir que el vincle amb la família ha de ser preservat i certament continuat i aprofundit.

El problema d'aquests nens es pot dir que no és pas la manca de llar, sinó la manca de llar social (5.1.2.); i en aquest sentit, sobretot al principi, el problema pot quedar dissimulat mentre va creixent. O sigui, el problema no és que no hi hagi llar o que com a tal sigui massa feble, sinó que la llar no arriba després a fer-se present en l'àmbit de la societat, i resulten ser dos àmbits separats. Però en relació amb el jo, entre l'àmbit de la llar i l'àmbit de la societat hi ha d'haver continuïtat, de manera que el

procés de socialització es pot definir com un procés de "domesticació" de l'espai social o com un procés d'ampliació de l'àmbit domèstic en l'àmbit més llunyà de la societat. Per concretar més, caldrà parlar ara de la problemàtica de l'escola, que és l'àmbit social que ve a continuació de la llar, i en el capítol que ve, reprendrem aquest tema.

11.2.- La institució escolar

Generalment l'escola és la primera institució a la qual l'infant s'enfronta en el camí que fa de la llar a la societat. Però per aquesta mateixa raó és també el primer espai o punt de fragilització i també el punt on el vincle social cal que es comenci a formar. Ja hem dit abans que es tracta de preservar la continuïtat entre l'escola i la llar.

Ja se sap que moltes de les persones de les quals aquí es parla gairebé no han anat a l'escola; i quan hi han anat, tot sovint hi han fracassat. Aquest és un dels fets significatius que s'acostuma a subratllar quan se'n planteja la problemàtica. D'altra banda, és un fet que és fàcil d'observar "in situ". Cal només acostar-se als barris baixos de la ciutat i conèixer la seva gent, per poder comprovar l'elevat índex de delinqüència que hi ha entre els seus habitants i el baix índex d'escolarització que hi ha entre els seus infants. Aquest és el fet. Una altra cosa és l'explicació. ¿Per què aquests nens, que creixen en ambients marginats i delinqüents, acostumen a no anar a escola? A vegades es sent a dir que no hi van, senzillament, perquè no els agrada, i no els agrada perquè no estan gens motivats pels seus pares. Hi ha qui diu també que és la mateixa escola qui contribueix a desmotivar-los, ja que és una institució que no s'adapta a ells. Se sol dir que la institució escolar tal com de fet es dóna reflecteix més aviat la cultura de la classe mitjana o almenys una cultura bastant superior i molt allunyada, per tant, de l'habitual manera de ser i de fer dels nens que procedeixen de famílies de classe inferior. Fins i tot el llenguatge de l'escola és diferent del que ells fan servir en el seu ambient. Així aquests nens es troben en desavantatge a l'escola i no és gens estrany que es vagin quedant endarrerits i que al final fracassin. En aquest sentit es diu que l'escola actual és una institució que contribueix d'una manera important al procés de discriminació social. Aquests nens primer queden en desavantatge i marginats a l'escola, i finalment queden en desavantatge i marginats a la societat. I aquest és el camí que els porta a fer-se delinqüents.

Segons Riessman, per exemple, no és per manca d'interès d'aprendre, ni per manca de motivacions, que els nens de "classes populars" fracassen moltes vegades a l'escola, sinó per manca d'interès respecte a la cultura concreta que l'escola ensenya i que és aliena a la cultura del medi ambient al qual ells

pertanyen[1]. Però si això potser es pot dir dels nens de "clases populars" respecte al seu fracàs escolar; quant al fracàs dels nens dissocials, cal buscar la raó a un nivell més profund. En el seu cas parlar de manca de motivació en relació amb l'educació social ja no està tan lluny de la veritat.

11.2.1.- La motivació pre-social

El nen que està en camí de ser dissocial no té interès d'anar a aprendre a l'escola, perquè no està referit a la societat, que és la realitat que dóna sentit a l'educació escolar. Tanmateix, el nen vol aprendre i aquesta inclinació, que en ell és natural, aquí no es nega pas; però per estar motivat d'anar a escola a aprendre allò que s'hi ensenya - en lloc, per exemple, d'anar al carrer a aprendre a obrir cotxes - cal abans que el jo, i amb ell la seva motivació, quedi adreçat cap a l'horitzó cultural que l'escola representa. En aquest sentit es parla aquí de motivació "pre-social", perquè el fet de quedar referit i vinculat a la societat és anterior a qualsevol motivació social que posteriorment es pugui donar. Però també en aquest sentit, i en comparació amb la motivació social entesa convencionalment, es podria parlar de "pre-motivació"[2].

L'explicació del motiu pel qual aquesta mena de nens acostumen a no anar a escola, cal que sigui complementada, i confrontada, amb

---

[1]. "Suele sostenerse que el niño privado de estímulos culturales no le interesa la educación; más aún, que es esencialmente hostil a ella. Esta idea se origina en dos hechos obvios: uno es la observación de que está evidentemente a disgusto en la escuela; el otro es el hecho igualmente sabido de que sus padres tienen poca educación, que a menudo no saben leer, y que hay generalmente pocos libros en su casa si los hay". (pg. 30) ..... "El individuo privado de estímulos culturales desea la educación más de lo que generalmente se cree. Los distintos sectores probablemente la quieren por razones diferentes. Algunos la desean como medio de mejorar su situación de trabajo, otros para que no les engañen tan facilmente en el mundo moderno, y aún otros por respeto a la ciencia. Las dificultades en el sistema escolar surgen porque la escuela acentúa el valor de la educación por sí misma, y como medio de desarrollar la autoexpresión, valoraciones que el individuo desposeido no comparte. Además, la discriminación practicada inconscientemente en la escuela agrava los problemas, y produce la escisión entre la escuela y la educación." (pg. 37). Frank Riessman: Trabajo psicológico y pedagógico con niños de clases populares".- Edit. Tiempo Contemporáneo, Argentina, 1.974.

[2]. Es parla aquí de motivació pre-social en correspondència amb el que es diu a l'apartat 1.2.2. sobre el lloc del conflicte que cal elaborar amb vista a la formació del Vincle Social, conflicte que també és anomenat pre-social, per exemple, a l'apartat 4.3.1. Vegeu també el que es diu a l'apartat 3.1.3.

una altra qüestió: ¿per què els altres, els nens "normals", hi acostumen a anar?. No és aquesta una cosa tan evident com sembla i en realitat és un fet que cal també esbrinar. Es pot contestar dient que si el nen normalment s'adreça a l'escola, és perquè la motivació pre-social l'hi acompanya i l'hi empeny.

La motivació pre-social no és cap motivació de la qual es pugui donar una raó concreta, encara que es pot expressar per mitjà de moltes raons. Així, si es pregunta als nens que van a l'escola les raons que tenen per anar-hi i les que els fan estudiar[3], segurament podrem treure de les seves respostes una llista, més curta o més llarga, de raons concretes; i tot i així no n'hi hauria cap que fos encara la motivació pre-social. És doncs una raó més bàsica i més general que totes aquelles que es puguin donar en un llistat. Aquestes en reben la força i el sentit, i per això es pot dir que és la raó més poderosa, però alhora és també una raó molt fràgil i el punt per on l'estructura motivacional es pot rompre i ensorrar.

En realitat, no és cap raó que es pugui homologar amb les altres i per aquest motiu no es pot copsar partint de cap qüestionari, ja que opera a un nivell més profund. Correspon a la força del super-jo i és l'impuls que fa que l'ideal del jo quedi establement referit, primer a l'ideal dels pares i després a l'ideal de la societat. Més que una raó és doncs una relació, una estructura relacional que vincula el jo al marc de referència on es troben els continguts de les diferents raons (1.2.3.). Per tant, tampoc és cosa només de l'intel.lecte que s'ha de convèncer ni de la voluntat que s'ha de decidir. La seva força no és la força de la raó, sinó la força de l'amor (3.1.2.), i emprant termes més tècnics, la força anaclítica que fa que la líbido del jo segueixi les petges dels seus protectors fins a vincular-se per ell mateix a l'ideal de la societat (8.1.1.).

També es podria dir, per tant, que la motivació pre-social és aquella que respon a la veu de la consciència. Respon a aquella veu que, venint dels seus pares però també de la realitat objectiva, diu al nen que cal anar a escola i aprendre el que s'hi ensenya; però és també la mateixa veu que diu a l'adult que cal anar a treballar i guanyar-se la vida d'aquesta manera. Quan un noi delinqüent demana ajuda perquè vol canviar de vida i ingressar a la societat, ho fa empès per aquesta motivació. No ho fa perquè li agradi la societat tal com és o li agradi treballar en les seves condicions, però és que en principi tampoc l'infant va a l'escola perquè li agradi la institució escolar. I quan l'educador li diu al noi que no ha de perdre el temps, fumant "porros" per exemple, i que no ha de robar sinó que s'ha de formar i ha d'anar a treballar, apel.la a aquesta mateixa "profunda" raó. És possible que, en un moment determinat, l'educador i el noi discuteixin sobre les raons de no fumar "porros" o d'anar a treballar, però fins i

---

[3]. De fet, quan Riessman exposa la seva tesi respecte als nens de classes populars, es refereix a la investigació que ell mateix va fer i als qüestionaris que li van ser contestats.

tot en aquells casos en què sigui convenient de parlar-ne, en general el noi ja n'està convençut i el que de fet està posant en qüestió no és una raó concreta sinó una relació, i concretament el vincle que està elaborant amb la realitat que representa l'educador.

És la mateixa motivació profunda, per tant, la que impúlsa el nen a anar a escola i l'adult a anar a treballar. Si de cas, la diferència està en el fet que l'adult es refereix a la societat per ell mateix, mentre que l'infant es refereix a l'escola per mitjà de la referència als seus pares. Però la raó ve a ser la mateixa. No es pot dir que sigui una raó conscient, ja que encara que en la consciència es donin una sèrie de raons per anar a escola o per anar a treballar, la raó fonamental es troba a un nivell anterior i més profund. Però tampoc es pot dir que sigui una raó inconscient i menys encara una raó reprimida. És més aviat el resultat de la unió i de la sociodinàmica que s'estableix entre la necessitat postedípica de fer comunitat amb els que el jo conviu en les mateixes condicions objectives (iguals) i el coneixement que té d'aquestes condicions que determinen la relació amb la comunitat. Per això aquesta raó es fa present en gairebé totes les qüestions concretes que, en l'esmentada relació amb els altres, es van plantejant.

Però també d'aquí ve la seva feblesa i la seva fragilitat, ja que ella demostra que no té força si altres consecucions anteriors *no li'n vénen a donar*. L'adult dissocial sap que ha d'anar a treballar, i en el fons voldria fer-ho, però no hi va; el nen dissocial sap que ha d'anar a l'escola a estudiar, però no hi va tampoc i fins i tot l'arriba a avorrir. En aquest sentit es podria dir que els manquen motivacions, però més val dir que aquestes no tenen prou força perquè no tenen la força de la motivació fonamental que les hauria de referir a l'horitzó de la societat. Dir que al nen li interessa estudiar perquè vol obrir-se pas en la societat, suposa el fet que realment experimenti la societat com el seu camp de realització; dir que l'adult treballa perquè l'interessa guanyar-se la vida, suposa que estigui referit a la societat on la manera de guanyar-se la vida és treballar. Abans, doncs, de l'estructura de motivacions concretes que un home pugui tenir, hi ha una altra estructura subjacent que és la que dóna sentit i força a la primera[4].

---

[4]. En relació amb la problemàtica de les motivacions de la conducta, cal doncs tenir cura dels diversos nivells que es plantegen. Potser la qüestió es podria exposar en els següents termes: Una és la motivació psíquicament més profunda i així un pot estar mancat de motivacions perquè, per exemple, es troba profundament deprimit. Una altra és la motivació pre-social, i així un pot no interessar-se per anar a escola i en canvi pot interessar-se per aprendre a obrir cotxes i robar. A més hi ha les motivacions socials i culturals, com les que Riessman detecta amb el seu qüestionari, i així un pot no estar interessat per anar a una escola d'un tipus determinat perquè no l'ajuda a obrir-se pas

Sota les raons que té el nen d'anar a escola, hi ha una raó que és més poderosa i fonamental i que ell desconeix, i tampoc és estrany que la desconegui qui vol descobrir les raons per mitjà del qüestionari o de l'entrevista convencional (0.4.a.). I quan aquesta raó no actua, les altres també deixen de fer-ho i el nen deixa d'anar a escola perquè es fa dissocial. Però si per anar a escola, com per anar a treballar, cal la força d'aquesta raó, és perquè al capdavall en l'àmbit de l'escola hi ha una dificultat objectiva, com en l'àmbit del treball.

11.2.2.- L'espai psicosocial de l'escola

Quan observem que hi ha nens que no van a escola i homes que no van a treballar, pensem que hi ha d'haver alguna dificultat i ens plantegem de quina naturalesa deu ser. Podem pensar en un seguit de dificultats. Pel que fa a la feina, es pot adduir les excessives hores de treball, les males condicions, el sou baix i el tracte despòtic dels encarregats o fins i tot el tracte discriminatori dels mateixos companys etc. I pel que fa a l'escola, es pot adduir que s'adapta malament a l'infant. Però si totes aquestes, o altres de semblants, fossin les autèntiques raons per les quals aquests homes deixen la institució laboral i aquests infants la institució escolar, aleshores caldria explicar per què n'hi ha tants d'altres, certament la majoria, que fins i tot a vegades en pitjors condicions, continuen treballant o estudiant. El fet és que són moltes les persones que viuen i treballen en pèssimes condicions i tot i així ni els passa pel cap d'abandonar la feina i dedicar-se a robar; en canvi, les persones dissocials veiem que no necessiten cap poderosa raó per deixar de treballar i a la més mínima dificultat abandonen fins i tot una bona feina i tornen a delinquir. I és que l'explicació de la dificultat que s'està plantejant no es troba al nivell de les esmentades raons.

Així, encara que l'escola i la feina no agradin gaire, la persona socialitzada hi va i s'hi va esforçant; i, al contrari, encara que l'escola no sigui del tot dolenta i encara que la feina no sigui gaire difícil, la persona dissocial no hi acostuma a anar i en tot cas s'esforça en altres afers. I és que la dificultat està en la prèvia relació de desvinculació que el jo dissocial manté amb la societat i amb les seves institucions laborals. O sigui, qui no va a l'escola és el nen que no compta amb els seus pares en l'exercici de la seva funció socialitzadora, i qui no va a treballar és l'adult que d'infant no hi va comptar. La funció dels pares és la d'acompanyar el jo de la llar a l'escola i de l'escola a la societat. Però si el jo ha de ser acompanyat és perquè en el pas de la llar a l'escola hi ha una dificultat, una mena de salt o buit objectiu que ha de ser salvat, com també n'hi ha un altre entre l'escola i el treball.

---

en la societat a la qual, de totes maneres, continua referit.

Per això aquest pas és un punt de fragilització objectiva o de possible fractura sociodinàmica. Si els pares, en aquest punt, tenen la funció de referir el jo infantil a l'escola és perquè el medi escolar representa un espai en el qual el jo pot perdre la referència a l'autoritat dels pares, de l'escola i de la societat. És, per tant, un espai de major independència en comparació amb l'espai de la llar, però un espai on, per això mateix, els pares han de seguir incidint amb una presència i una protecció més grans i renovades, i el jo, amb una dependència i una vinculació renovades.

En el context de la relació del jo amb la realitat social, l'escola ocupa un espai intermedi; un espai nou que és creació del jo en relació amb el seu procés evolutiu i creació també de la societat objectiva en relació amb el desplegament històric de les seves condicions. En la mesura que és un espai del jo, està definit i generat per la seva relació sociodinàmica; en la mesura que és un espai de la societat objectiva, està definit i generat per l'ampliació de la realitat social més enllà dels límits del jo. Objectivament, doncs, ja és un espai de major independència, però en la relació del jo amb la realitat continua sent un espai de dependència que, en el nou context, cal que sigui aprofundida (9.3.2.).

El nen dissocial no va a escola perquè, en el seu cas, s'ha esvanit l'espai psicosocial que l'escola hauria d'ocupar i, per tant, aquesta es queda sense lloc i no s'aguanta en la perspectiva del jo. O sigui, a l'escola concreta i objectiva no correspon cap espai específic en la identitat del nen dissocial, o bé, en l'espai de les relacions que manté amb la realitat social. En aquest cas, l'espai que hauria d'ocupar l'escola s'esvaneix perquè en arribar a aquest punt el nen, en la seva relació amb la realitat, no continua la relació de dependència amb les figures paternes i en aquest sentit deixa de ser nen. En canvi, en el cas del nen socialitzat, l'espai escolar és generat pel mateix fet que, en relació amb ell, és preservada i continuada la relació de dependència amb els seus pares. El nen socialitzat, quan arriba a l'escola, arriba a un lloc on la realitat li exigeix d'establir relacions en un sentit de major independència, però sempre en correspondència amb l'ideal de la societat dels seus pares; i per això regressa, s'hi aproxima més i mira d'elaborar la seva relació de dependència i d'elevar-la al nou nivell en el qual ha ingressat. Així es genera un nou espai psicosocial; un espai de nova relació en el qual troba la base adient la institució escolar.

Caldria doncs subratllar l'especial naturalesa de la relació d'independència o de dependència (7.1.2.) que, en el context de la problemàtica dissocial, no és només una variable psíquica sinó psico-social i, més concretament, una variable sociodinàmica. En aquest sentit, la independència és el resultat, certament, del progrés estructural de l'individu que va creixent, però com que denomina la relació del jo amb la realitat, és també el resultat de la manera de ser objectiva d'aquesta i de la relació que ella estableix amb el jo. El pas a la independència no és només una vicissitud del jo; és també una vicissitud de la realitat objectiva

que l'envolta i que ell assumeix en el seu espai de relació. No és doncs estrany que quan la realitat canvia, canviï la relació del jo, el seu espai i la seva mateixa identitat. Per això el pas de la llar a l'escola és un moment de crisi; un punt de ruptura o de vinculació. En aquest punt el jo s'enfronta amb una realitat institucional que, pel fet de començar a allunyar-se objectivament de la zona de dependència de la llar, qüestiona el jo en la seva relació amb la realitat de l'entorn i, així mateix, en la seva relació amb les figures de l'autoritat. En aquest sentit, el pas objectiu de la llar a l'escola s'insereix també en la crisi edípica que eleva el jo a una relació de major independència amb la realitat i amb l'autoritat paterna. Aquest pas forma part de la crisi, i el seu resultat forma part de la relació pròpia de la latència, que és la relació pròpia de l'edat escolar.

La dificultat primera i més fonamental de l'escola, i que es planteja a tot infant, no es troba doncs en una eventual inadaptació per part de l'un o de l'altre, o per part de tots dos. Si de cas la inadaptació, i altres dificultats que també hi pugui haver, incideixen en la dificultat més bàsica que sempre hi ha en el fons i que es pot manifestar en la ruptura del vincle; un vincle, però, que s'ha format per salvar el buit objectiu que comença a haver-hi entre l'escola i la llar. La dificultat, per tant, està en la separació objectiva i institucional que el jo comença a experimentar a l'escola en el seu camí envers la societat. Quan observem aquests nens dissocials que no van a l'escola, a vegades culpem els pares que no tenen prou cura del seu infant, a vegades l'escola que no s'hi adapta, i a vegades tot plegat. Però abans de repartir les culpes, cal conèixer la naturalesa de la dificultat que l'escola planteja sempre pel fet de ser un medi separat. Altrament, tampoc es podria conèixer i explicar quina és la culpa dels pares i quina la de l'escola, perquè tampoc s'explicaria la seva funció respecte de la dificultat més fonamental que cal superar.

La dificultat deriva del fet que la societat, pel desplegament històric de les seves condicions objectives, ha esdevingut un espai de relació ampliat però alhora afeblit en la seva definició comunitària; i un dels primers llocs d'ampliació i afebliment és l'espai que l'escola ha d'ocupar i que és fàcil d'esvair. La dificultat està en el fet que l'escola és un espai on el jo, a l'hora d'actuar "escolarment", ha perdut la proximitat original que entre la comunitat i el jo hi havia a la llar. Així, resulta un medi on també per primera vegada, corre el risc de quedar separada la conducta del jo de la conducta de la comunitat, i la identitat social de l'un i de l'altra, pel fet de definir la realitat d'una manera diferent. Però per la mateixa raó que el medi escolar comença a estar separat del jo i de la llar, cal que aquesta hi vingui a incidir amb una renovada presència, perquè no es perdi la proximitat i la continuïtat anterior; si no, l'espai escolar deixa d'existir i el nen deixa d'anar a l'escola. En aquest sentit es pot dir que la llar, en el camí que fa acompanyant el jo infantil cap a la societat, com a primer pas cal que s'ampliï i, ocupant més espai social, es faci "escolar"; o també es pot dir que l'escola

cal que arreli en un espai anterior, o que es "domestiqui" i es faci llar, ja que per ella mateixa no s'aguanta pas.

L'escola s'aguanta perquè es basa en un espai de relació especial que, més que amb la relació amb l'aprenentatge, té a veure amb la relació amb l'autoritat. O més gràficament, amb vista a la socialització, el que és important no és anar a l'escola a aprendre, sinó anar-hi perquè està manat. I això és així perquè en l'àmbit escolar, i per sota de la relació d'aprenentatge i les seves vicissituds, allò que està veritablement en joc, més que la formació cultural, és la formació del vincle amb l'autoritat social i, fet i fet, amb la societat. En aquest sentit l'espai escolar és el resultat de prolongar la dependència del jo amb l'autoritat, però només així podrà després comportar-se com adult independent i alhora obedient de les normes socials.

Si l'infant dissocial deixa l'escola no és perquè en principi no vulgui aprendre o perquè no s'interessi per l'ensenyament, sinó sobretot perquè no vol continuar sota l'autoritat que li mana d'aprendre i, en conseqüència, tampoc vol aprendre. L'infant dissocial no va a escola perquè no reconeix l'autoritat, ni la de la llar, ni la de l'escola ni cap altra autoritat de la societat; i no sols no la reconeix sinó que també malda per desprendre-se'n i fugir de la seva zona d'influència. I així, quan sigui adult, tampoc podrà reconèixer la societat com a espai institucional d'aquesta autoritat, de la mateixa manera que no reconeix ara la institució escolar en el mateix sentit. Si fos possible d'anar a l'escola sense enfrontar-se a l'autoritat social, si l'escola fos un terreny neutral i lliure de conflicte, l'infant dissocial no es veuria empès a deixar-la d'una manera tan radical. Però l'escola no és una zona neutra; és una institució bàsica de la societat i de la socialització que té la funció d'acompanyar el jo amb la seva autoritat fins a deixar-lo vinculat a l'autoritat de la societat.

L'espai escolar és un producte del desplegament històric que ha debilitat la relació del jo amb el seu medi i amb la seva comunitat. L'escola, com a institució docent o com a sistema d'aprenentatge, ha existit en tots els temps i en totes les comunitats, però en les condicions vigents la institució escolar és una entitat que ocupa un espai de relació especial, un espai que ella no explica sinó que és explicada per ell, i que ella no crea sinó que és creat per la societat amb el seu desplegament i per la llar amb la seva intervenció. Des d'aquesta perspectiva té una entitat que només és cosa del nostre temps i de la nostra societat, i que només pot ser assumida en el context especial de la funció paterna de la llar, feta extensiva a la funció escolar. L'objectiu de l'escola no és només ensenyar sinó que en té un altre que és previ i més fonamental i que es diu socialitzar, participar en la funció socialitzadora de la llar. En el context general de la socialització l'objectiu específic de l'escola és reunir la llar amb la societat d'una manera consistent; és a dir, preservar la proximitat del jo amb la comunitat en un espai intermedi i enfortit en el qual el jo alhora pot estar prop de la llar i prop de la societat. I si aconsegueix fer això, com a institució escolar que

és, podrà també ensenyar tot el que interessa el jo per viure en societat.

11.3.- L'espai sociodinàmic del "carrer"

El procés de socialització consisteix a transferir la llar a la societat, o el que és el mateix, a ampliar l'àmbit de la relació de dependència més enllà dels seus límits, de tal manera que s'endinsi en l'àmbit de la societat. Aquesta és, d'altra banda, la gènesi de la motivació pre-social, la qual d'aquesta manera aconsegueix mantenir-se per sobre del buit objectiu representat primer pel pas de la institució domèstica a la institució escolar, i després pel pas a la institució laboral.

Quan el procés fracassa i l'espai escolar s'esvaneix, emergeix un altre espai que ve a ser la seva antítesi, que ve a ocupar el buit deixat per l'escola i més endavant pel treball. Aquí parlem de l'espai del "carrer" com d'un espai que forma part del problema en què es troben la majoria d'aquests nois delinqüents[5] i les altres persones dissocials.

Aquests nois acostumen a ser coneguts com a "nois de carrer" perquè, de fet, es passen tot el dia i potser la nit fora de casa convivint més amb els seus col.legues que no pas amb la seva família. El concepte de "carrer" pot denominar un espai físic de trobada i de convivència, i pot denominar també aquesta convivència, el mode de relació que s'hi estableix. Però aquí parlem del "carrer" sobretot com d'un espai sociodinàmic, de la mateixa manera que abans s'ha parlat d'un espai escolar. El concepte de "carrer" que fem servir no sols mira de descriure el fenomen sinó també d'EXPLICAR-LO. Segons aquest concepte, el carrer és un espai de relació. Però no contempla només l'espai físic on el noi es relaciona amb els col.legues, ni només el tipus de relació que el noi hi manté, sinó també la relació més àmplia que manté amb la societat i de la qual la relació amb els col.legues n'és el resultat i l'expressió. És des d'aquesta perspectiva que es diu que el carrer és un espai sociodinàmic, un espai peculiar que està generat pel tipus de relació - o millor dit, de desvinculació - que hi ha entre el noi i la realitat social i els altres membres de la societat.

El carrer és un espai que es defineix no sols per la relació amb els pars o col.legues sinó també per la relació amb els pares, i en això és com l'espai escolar, però n'és la cara oposada. D'aquí ve el problema del carrer. El carrer dissocial, és a dir, el carrer com a problema, ve de la relació, encara que negativa, amb la funció paterna. Passa al contrari del que ocorre a l'escola. L'escola existeix com un espai de relació entre els iguals sempre i quant els pares l'emplenin amb la seva presència; en canvi, l'espai del carrer només existeix en tant que els pares hi són absents, o hi són presents amb la seva impotència.

---

[5]. Vegeu l'obra ja esmentada "Els nens de carrer".

Així com l'escola és un espai que s'explica per la dependència que el jo prolonga i manté en relació amb els pares pel que fa a la definició de la realitat, el carrer dissocial és un espai que s'explica per la independència que, respecte a la societat, el jo assoleix gairebé sempre massa aviat. És doncs un espai que està determinat per la relació i la fase evolutiva en què el jo es troba o es manté i pel desplegament objectiu de la societat. El carrer és un fenomen del nostre temps i de la nostra societat, i un fenomen que es dóna especialment a ciutat, que és l'espai on, fins ara, les condicions objectives possibiliten que el procés de desvinculació i de dissolució comunitària arribi al seu màxim desplegament (10.2.2.). El carrer cal entendre'l sobre el fons de les condicions que genera el sistema vigent a la societat.

Com és lògic, el carrer es pot definir també des d'altres perspectives, però fins i tot des de la problemàtica que plantegem es podria definir també com un espai que contribueix positivament a la socialització. De fet, són molts els nens que van a jugar al carrer i molts els xicots que hi van a relacionar-se amb els iguals sense que això suposi un obstacle, sinó més aviat una ajuda en el seu procés. En aquest cas el carrer cal definir-lo com un espai diferenciat de l'escola i de la llar, però no pas allunyat de la seva zona d'influència; un espai propi on el noi pot afermar la seva independència en relació amb les figures paternes, alhora que acaba d'incorporar el seu ideal. De totes maneres, el que aquí interessa és explicar per què el carrer és tot sovint un problema i un espai negatiu.

El carrer és un problema perquè és un espai buit de la presència de la llar, de la seva funció i de la seva autoritat. Es podria dir que és com un espai gairebé lliure de conflicte en el sentit que el noi delinqüent, al carrer, acostuma a experimentar poc el conflicte dissocial que s'ha descrit a la primera part d'aquest estudi. En llegir la descripció que fem d'aquest conflicte, possiblement més d'un "educador de carrer" pot quedar estranyat perquè ell no l'observa entre els nois que coneix i tracta en el seu propi ambient. Tanmateix, ja vam fer esment de la fragilitat del conflicte al carrer (1.2.1.). Al carrer el noi delinqüent no experimenta gaire conflicte perquè és un espai sociodinàmic que no es troba sota la influència immediata de la llar i del seu control. No és que al carrer el noi s'evadeixi del conflicte que de totes maneres continua tenint a dintre seu, sinó que realment no en té perquè està lluny de l'autoritat que li representa i li presenta la realitat i les seves exigències. Recordem que el dissocial, més que tenir un conflicte val a dir que està en conflicte amb la societat i els seus membres i per això quan se n'allunya el conflicte deixa d'urgir (1.2.2.). En canvi, en l'àmbit de la institució domèstica i en presència de les figures paternes, el conflicte emergeix. Per això hi ha nois que se'n van de la institució, com n'hi ha que se'n van de casa seva. Al carrer tenen també els seus problemes i les seves limitacions, però en general no experimenten el conflicte dissocial d'una manera gaire urgent.

No és gens estrany, doncs, que a la institució emergeixi aquesta mena de conflicte com tampoc ho és que al carrer deixi d'existir. El lloc del conflicte és un espai intermedi entre l'intern i l'extern i la manera de ser d'aquest no pot deixar-hi d'incidir. Per això a la institució, amb la qual la identitat dissocial està en conflicte, aquest emergeix i també per això al carrer s'esvaneix. En aquest sentit el carrer constitueix una zona bastant especial. A diferència de la institució, és una zona de la realitat social que ha deixat de ser compacta i consistent en la seva definició. És una zona de la comunitat, però també una zona on la comunitat no es refereix a cada individu en concret; un espai on el jo es troba immers a l'interior de la comunitat i on alhora n'està distanciat. Si el carrer és un espai on d'alguna manera s'ha perdut la proximitat entre el jo i la comunitat, és perquè en el seu àmbit s'ha perdut la proximitat entre el jo i la llar, que en les condicions vigents és el pont de connexió amb la comunitat. En aquest sentit el carrer, abans de ser un espai d'independència, és un espai de buit i d'absència quant a la funció paterna i de desvinculació per part del jo.

Per això el carrer és "perillós"; perillós amb vista a la socialització i al seu procés, que és la perspectiva des de la qual es contempla aquí el carrer. El fet del carrer es pot entendre com una conseqüència del mal moment pel qual passa el jo en el seu procés de socialització en relació amb els pares i amb la societat, però també es pot entendre com una causa d'aquest mal moment. A vegades hi ha pares que avisen el seu fill del perill que representa anar amb "males companyies al carrer". El perill del carrer no sols està en la relació amb els iguals sinó en la falta de relació amb els pares; no sols està en la força d'atracció que tenen els col.legues envers la independència prematura i la dissocialitat, sinó que també està en la poca força que al carrer tenen els pares, quan en l'exercici de la seva funció amb la seva autoritat i protecció no poden mantenir el noi sota la seva zona d'influència ni dirigir-lo cap a la societat. Per això el carrer és un espai psicosocial com ho és l'escola, però en sentit oposat. L'escola és un espai generat per la relació i la funció socialitzadora dels pares, però alhora ella mateixa continua i aprofundeix aquesta relació. Al carrer passa una cosa semblant. És un espai generat per l'absència dels pares i el dèficit de la seva relació, però alhora el mateix carrer contribueix a aprofundir encara més el buit de l'absència paterna i el fracàs de la seva funció[6].

---

[6]. Es pot expressar la naturalesa del perill del carrer dient que està en el risc que el nen passi de la latència a l'adolescència. Quan el nen se'n va al carrer a jugar perquè, per exemple, a casa no s'hi troba bé, el perill d'anar amb "males companyies" està en el fet que, pel que fa a la seva relació amb la realitat i a la definició que li dóna, deixi de ser "acompanyat" pels pares i s'independitzi prematurament.

El carrer dissocial és un espai d'encontre on el jo es troba amb els iguals però no es troba amb els pares; al contrari de l'escola, on els pares hi són presents. Per això s'ha dit abans que cal que la llar es faci social. Aquest és el problema: no és la *manca de llar sinó la manca de llar social* o el fet que la llar primera no s'amplii en l'àmbit de la societat. El procés de socialització no ha de ser entès com un procés interior, ni tampoc només exterior, sinó com un procés que té lloc en un espai intermedi entre el jo i les institucions que es van integrant una amb l'altra en continuïtat i que van implicant el jo en la seva integració. El primer lloc d'encontre és la llar, que és l'espai on el jo i l'altre es troben en proximitat i formen la unitat original i la primera comunitat de base. Però aquest lloc d'unitat original s'ha d'anar ampliant i ha d'aconseguir que la seva força de cohesió sigui transferida a la realitat social que l'envolta, ja que sense aquesta força la realitat quedaria fragmentada en la seva definició, debilitada com està pel pas de la història. Seguint aquest camí d'unificació, el segon lloc d'encontre entre el jo i l'altre és la institució escolar, i el tercer és la institució laboral, que és on el jo arriba al final del procés. Però quan la continuïtat es trenca, s'obre el buit del carrer que és el lloc on van a parar aquells que resten al marge de l'escola i del treball, i al marge de la societat. El carrer és, doncs, el lloc del lumpen, l'espai dels no integrats.

XII.- SOBRE ALGUNS CRITERIS I MESURES

En el capítol anterior s'ha explicat quina és la naturalesa de l'abandó que mena a la dissocialitat, i s'ha dit que és l'abandó social, que molt sovint comença a la llar, continua a l'escola i acaba al carrer. En aquest nou capítol intentarem dir alguna cosa sobre el que cal fer en aquests tres àmbits de possible intervenció. En particular discutirem alguns dels criteris que s'acostumen a fer servir en aquesta problemàtica, que no sempre són clars i, que a vegades, en passen per clars alguns que més aviat s'haurien de qüestionar. Naturalment, no repassarem aquí tots els aspectes que constitueixen el problema, sinó només uns quants. Concretament parlarem d'alguns dels aspectes que més tenen a veure amb el concepte de dissocialitat que al llarg de l'estudi s'ha anat exposant, i en particular amb el concepte d'abandó social que hem exposat al capítol anterior.

12.1.- La Figura Paterna

Una primera qüestió que se'ns presenta es refereix a la "persona" dels pares i es pot plantejar així: quan els pares fallen en la seva funció socialitzadora, ¿quina és la persona, o persones, que els ha d'ajudar o potenciar, i fins i tot suplir i substituir, si arriba el cas? La pregunta es refereix a la figura que ha d'exercir la funció que normalment exerceixen els pares i que en aquest estudi hem anomenat funció paterna. ¿Qui i com ha de ser aquesta figura? ¿Quines han de ser les seves qualitats i la seva preparació? etc. És una qüestió important. Avui dia cada vegada hi ha més professionals dedicats a donar una resposta a la problemàtica dels menors abandonats i delinqüents. Sembla que és prou important saber quina és la figura que, en general, més falta els acostuma a fer.

Però respondre aquesta qüestió suposa conèixer primer la naturalesa de la funció que es tracta d'exercir i la naturalesa del defecte que es tracta d'evitar; i això és el que s'ha mirat d'explicar al llarg de tot l'estudi. Caldrà només recordar i resumir algunes de les coses que ja hem dit, i en relació amb el tema que ara es planteja, afegir-hi, si de cas, alguna nova consideració.

12.1.1.- La funció que cal exercir

La funció que cal reforçar o substituir, en el context de l'esmentada problemàtica és la funció paterna, que normalment i bàsicament exerceixen els pares amb vista a la socialització del seu fill. Consisteix a fer de pont o de plataforma de connexió entre el subjecte i l'objecte, que en aquest cas és la societat. Qui exerceix aquesta funció és qui s'aproxima al subjecte i s'hi relaciona, identificant-se amb les seves necessitats i capacitats, i al mateix temps amb la realitat social i les seves exigències. Amb la seva autoritat representa la realitat als ulls del subjecte, però enfront d'aquesta, representa el mateix subjecte a qui, per

la mateixa raó que protegeix, també exigeix. La figura paterna és qui es vincula amb el subjecte a partir de la relació que manté amb la societat i en funció d'aquesta. I per aquesta raó el subjecte s'hi pot vincular també.

Val la pena de fer notar que, d'acord amb la posició intermèdia i intermediària que ocupa, la funció de la figura paterna i la seva relació no deixa de ser conflictiva. Ho és en el context normal de la socialització entre pares i fills; i més encara en el marc de la problemàtica de l'abandó, entre el menor i la figura de l'educador que procura de suplir el dèficit de la funció. En aquest cas no és estrany que el menor mantingui ja un conflicte bastant profund amb la societat, el qual convé que sigui transferit a l'àmbit de la relació personal amb l'educador a fi de ser elaborat. El cas és que aquesta relació pot arribar a ser força difícil, i més quan el lligam entre tots dos va progressant.

Cal fer-ho notar perquè, tot i que el conflicte forma part de la relació socialitzadora, i més encara de la ressocialitzadora, sovint no s'hi compta. Però el conflicte no és un accident desgraciat que cal mirar d'evitar, sinó un camí obligat i fins i tot el motor que genera el vincle social que és el resultat positiu de la seva elaboració. El conflicte no s'ha d'evitar, sinó que s'ha d'afrontar i elaborar. Podem tenir, doncs, una idea bastant equivocada de la tasca de l'educador. Podríem pensar, per exemple, que el noi, que tan mancat està de vertadera estimació, rebrà amb satisfacció la seva relació personal i sabrà sens dubte correspondre a la dedicació de l'altre. I aquesta és una visió bastant simplista i romàntica de la socialització, que no deixa de respondre a un desig i a una expectativa que sovint alimenta l'ideal que té l'educador; i aquest pot trobar-se confús, i fins i tot decebut, quan comprova que la realitat és diferent.

L'educador no sols no ha d'evitar el conflicte, sinó que ha d'ajudar el noi perquè no l'eviti, fugint per exemple de la seva relació o zona d'influència i anant-se'n al "carrer". Es pot dir que un dels primers objectius de la funció paterna és precisament mantenir viu el conflicte, perquè sempre ha de mantenir vives i presents les exigències de la realitat social. Però per això cal mantenir-se ben a prop del noi i de la societat. L'educador no té res de neutral. Participa del conflicte i s'angoixa també perquè hi està implicat, pel seu compromís amb la vida del noi i amb el seu destí. D'aquí prové la dificultat de la funció paterna, però també la seva possibilitat.

No significa això que la funció de l'educador es limiti només a la zona del conflicte, ja que en qualsevol cas comença abans. De fet l'educador s'ha de relacionar i identificar amb el noi en les zones on encara no hi ha conflicte perquè la vinculació pugui continuar quan el conflicte es presenti i la posi en qüestió. Fins i tot s'ha de dir que si abans no s'ha aconseguit ja una certa vinculació, és molt possible que el conflicte ni tan sols es plantegi, perquè al capdavall no hi haurà raó de mantenir la relació i el noi simplement l'evitarà. Però tot i així, és en el conflicte quan tot allò que abans s'havia assolit a la realació arriba a fruitar, es posa a prova i queda finalment incorporat.

Tard o d'hora cal entrar en la zona del conflicte, i és bo que, si més no, l'educador hi compti i s'hi trobi preparat.

L'educador és, doncs, qui sap mantenir-se al costat del noi i de la societat, mantenint la relació i el vincle amb tots dos, implicant-s'hi i participant del conflicte que entre tots dos hi acostuma a haver.

L'educador no és un tècnic, perquè tampoc és cap tècnica la funció paterna ni de la tècnica en ve l'eficàcia. Qui ha d'exercir la funció socialitzadora o ressocialitzadora no és, doncs, el psicoterapeuta, que si de cas ha de tractar el conflicte psíquic i no pas el dissocial. Naturalment, això no vol dir que un psicoterapeuta o un psicòleg no pugui tractar el noi delinqüent, però en aquest cas cal que ho faci com un educador o una figura paterna i no complint el seu paper professional.

Com ja hem comentat a bastament, hi ha qui afirma que el delinqüent ho és perquè en el fons té un conflicte psíquic del qual ha de ser curat. I com és lògic, des d'aquesta perspectiva es diu que la figura competent és el psicoterapeuta, i que se li ha de deixar el problema a fi que el tracti i l'orienti professionalment. Aquesta actitud va arribar a predominar durant molts anys i encara avui no ha deixat de tenir molt de pes. El cas és que, d'una manera més o menys explícita, a vegades tendim a pensar que és el psicoterapeuta la figura a qui sobretot cal encomanar l'orientació i fins i tot la gestió concreta d'algunes institucions privades i públiques, i també la política social respecta al problema de la delinqüència. Aquesta actitud és fruit d'una reacció contra l'opinió que defensa que el problema cal posar-lo a les mans del jutge únicament, com si només fos el resultat de la mala voluntat del delinqüent; però la reacció tampoc toca el punt encertat.

Els nois delinqüents, pel fet de ser-ho, no són malalts, i no és equilibri psíquic allò que els manca, sinó equilibri social; i no és un psicoterapeuta el que necessiten, sinó un pare o, si de cas, un educador, entenent com a tal aquell que es relaciona amb el delinqüent per mitjà de l'aproximació paterna. Aquesta és la figura competent. I cal reivindicar el gran paper que en aquesta problemàtica pot tenir l'home corrent, en contra del paper preponderant que tot sovint s'atribueix al tècnic. Es tracta de connectar personalment i d'identificar-se amb la gent que pateix el problema (12.1.2.), i la capacitat de fer això (12.1.2.) i de saber com s'ha de fer, no la dóna cap tècnica especial.

L'aproximació psicoterapèutica al noi delinqüent és molt diferent de la que aquí hem anomenat paterna. El psicoterapeuta procura mantenir la distància i no implicar-se gaire en la vida privada del seu pacient; en canvi, l'educador s'hi ha d'implicar i ha de participar del conflicte plenament. Ell ha d'animar i gratificar, i també prohibir i castigar; però ell mateix s'ha d'animar i també hi ha de patir. I tot això no pas perquè ho aconsella una tècnica determinada, sinó perquè ho exigeix la realitat. Ara bé, això no implica que no hagi de tenir cura de no perdre la distància i el judici equilibrat, cosa que sempre és un

risc; però el que no ha de perdre és la relació pròpia de la funció paterna, que és la que el noi sobretot necessita.

Potser algú podrà pensar que, en una problemàtica tan complexa com aquesta, hi ha feina per a tots i el que cal és fer una bona tasca d'equip, que és la millor solució. I no ho neguem pas. Però dir això s'acosta bastant a no dir res i a deixar les coses més aviat "penjades". Es tracta de saber quina és l'específica relació que el noi necessita i ha d'establir amb vista a la socialització, i quina és la persona amb qui li cal comptar. I en aquest sentit ha de quedar clar que és cabdal la figura de l'educador i el seu paper.

Però el paper de l'educador no esgota tota la feina que s'ha de fer. A vegades caldrà també, per exemple, que el psicòleg examini la persona del delinqüent i en faci una diagnosi perquè, a més a més del conflicte dissocial, pot patir altres conflictes i alteracions psíquiques que convé detectar i tractar. No cal dir que en aquest cas, i en altres de semblants, s'imposa una tasca de col.laboració, i per això serà bo formar un equip; però per la mateixa raó cal diferenciar primer les distintes funcions que després s'han de relacionar, si no l'equip pot restar confús i entrar en conflicte amb ell mateix. Així, hem mirat de diferenciar la funció paterna en tant que pròpia de la socialització, i perquè és la que cal potenciar, ja que del seu dèficit ve el problema que pateixen els subjectes en qüestió. Diferenciada aquesta funció, i afirmada explícitament la seva necessitat específica, es podrà també copsar més precisament la naturalesa de les altres funcions que intervenen en l'equip i organitzar-lo millor.

12.1.2.- La capacitació que cal tenir

Encara que l'exercici de la funció paterna no es fonamenti en cap tècnica especial que calgui aprendre abans, i encara que en aquest sentit la pugui exercir qualsevol persona corrent, tingui o no tingui estudis, pel que fa a la relació amb el món de la delinqüència no tothom serveix. Més aviat s'ha de dir que no hi ha gaires persones que serveixin. I això per dues raons. En primer lloc, perquè no tothom està capacitat per identificar-se amb les persones dissocials i el seu món marginat; en segon lloc, perquè no tothom té la capacitat d'afrontar el conflicte com cal, d'elaborar-lo i d'ajudar-lo a elaborar.

Que no tothom estigui capacitat per identificar-se amb aquest tipus de delinqüents, no ha d'estranyar. Formen un món a part, molt diferent del món convencional de la societat. I no sols diferent, sinó oposat; motiu de conflicte i de contradicció per a qui s'hi vulgui relacionar. Les normes i els principis, els criteris i els valors, els costums; tot és diferent. Però no es tracta només ni bàsicament de la seva subcultura, sinó de la seva dissocialitat, que fa que en el marc de la mateixa societat objectiva el seu jo s'hi refereixi en sentit oposat. És, doncs, difícil que la persona socialitzada s'identifiqui amb la persona dissocial, perquè tampoc s'identifiquen amb la mateixa realitat i aquesta relació no té base comuna (4.3.1.). Més aviat hauria d'estranyar que, malgrat tot, hi

hagi persones que puguin arribar a identificar-se passant per sobre de les diferències de la pròpia socialització.

Qui exerceix la funció paterna en relació amb el delinqüent cal que tingui una gran capacitat de relació humana i també una capacitat especial que no s'ha de presuposar que es doni sempre. Capacitat i disposició en aquest cas van molt unides. Volem dir que un educador que no es senti internament motivat per tractar el delinqüent pel valor que troba en aquella persona concreta i la riquesa que li suposa la seva relació, no pot ser eficaç i ni tan sols educador. L'educador, d'alguna manera, lliga el seu destí amb el destí de la persona que tracta i per això cal que es trobi molt motivat, i no pas per raons extrínseques com un bon sou o altres qüestions alienes a la relació, que si de cas poden ser de més a més. Malgrat el conflicte que li representa la relació personal i la implicació de la seva vida amb la vida del delinqüent, l'educador s'ha de sentir i n'ha de sortir compensat. Altrament, més val deixar-ho córrer, ja que pel que fa a aquesta relació qui no hi està de debò disposat no serveix.

Però tampoc amb una bona disposició n'hi ha prou; en aquest cas voler no significa poder. No tothom pot afrontar impunement el conflicte que representa la relació personal amb el delinqüent. Hi ha persones que no aguanten prou bé aquesta mena de tensions i més val que no s'hi fiquin; és pitjor buscar sortides falses al conflicte, i l'experiència ensenya que això no és pas infreqüent.

Podem observar que en la praxi de la relació hi ha moltes maneres de defugir el conflicte. Hi ha qui només es relaciona quan el tracte està lliure de tensions, però que trenca aviat quan el problema es comença a plantejar. Hi ha també qui es relaciona amb el delinqüent sense qüestionar la delinqüència, però en aquest cas li serveix de poc al noi una relació que de fet no és autèntica. També es pot fer servir a vegades la tècnica per evitar la relació personal i comprometre's massa a fons, etc. No cal dir que en tots aquests casos i en molts d'altres, es corre el risc d'enganyar-se i, és pitjor encara, d'enganyar el noi i fins i tot de fer-li mal.

Així doncs, no tothom serveix per a aquesta mena de relació. En general es pot dir que aquesta capacitat li ve a l'educador de la seva maduresa psíquica i de la seva maduresa social, que és el resultat de la seva pròpia socialització. Sota la tensió del conflicte, és per un d'aquests dos extrems que l'educador pot fallar: pot defugir el conflicte negant la realitat, i pot defugir-lo aliant-se amb el delinqüent i deixant-lo fer. I cal dir que l'educador capacitat és aquell que pot mantenir la proximitat i la identificació amb el noi, i alhora amb la realitat social i les seves exigències, malgrat el conflicte que pot plantejar-se entre els dos extrems.

Per a això no fa falta cap tècnica especial, però hi pot ajudar molt l'experiència, que es pot considerar un altre factor de la capacitació que ha d'assolir l'educador. Maduresa psíquica, maduresa social, motivació interna i maduresa en aquesta mena de problemes i de relació, són els ingredients que fan un bon educador i que el porten a treballar amb eficàcia. Podem dir que l'experiència no és del tot necessària, perquè quan un comença no

en té; però en aquest cas, encara que no és el mateix, ajuda molt poder-se valer de l'experiència d'un altre. I en aquest sentit és molt recomanable, si no necessari, el treball en equip, el qual també ve a potenciar la capacitat de cada un dels qui hi intervenen amb vista a la seva relació amb el delinqüent.

12.2.- Sobre les mesures a prendre a l'escola i al carrer

En l'apartat anterior s'ha vist quina és i com ha de ser la figura que ha d'assumir la funció socialitzadora quan els pares, per alguna raó, no l'exerceixen o no la poden exercir com cal. Però la figura no ho és tot, sinó que també hi ha la institució; a més a més de la persona dels pares, cal contemplar la llar. Ja vam explicar que la relació en què es planteja el conflicte dissocial no és la que s'estableix entre les persones només sinó la que s'estableix entre el jo, l'altre i la societat. Per això la importància de la llar és decisiva, ja que és ella la petita societat de l'infant. Des la perspectiva de la socialització, cal dir que un nen abandonat és més que un nen sense pares; és també un infant sense llar.

Hem de parlar de la figura paterna, però també de la llar, i cal plantejar què s'ha de fer respecte a la institució, quan el nen es troba abandonat. La figura paterna sempre opera des d'una institució, i per aquest motiu es planteja aquí d'acord amb quina institució ha d'operar l'educador en l'exercici de la seva funció. Es tracta en definitiva de parlar sobre les mesures que cal prendre quan falla la llar.

Esquematitzant la resposta, penso que es poden reduir a tres les situacions que es plantegen segons el tipus d'intervenció que cada una exigeix.

1ª.- Quan la llar falla en la seva funció paterna cal veure primer si és possible de reforçar-la i assegurar-la amb alguna mesura que no obligui a separar el nen de la llar i del seu entorn natural. Pot ser eficaç l'acció social des del barri estant. S'ha de pensar en l'"educador de carrer", en la col.laboració de l'escola, en la tasca dels centres d'esplai, etc.

2ª.- Un pas més endavant en la línia de reforçar la funció paterna de la llar pot ser la institucionalització del nen. En aquest cas es tracta de col.laborar amb els pares en la cura de l'infant. Ateses les dificultats de la llar i del barri i les condicions en què es troben a la societat, hi ha famílies que es veuen massa impotents per fer-ho amb prou eficàcia, i en aquesta situació pot ser una bona mesura, almenys durant una temporada, proporcionar al nen un altre entorn on pugui reeixir en tots els aspectes, i també en el social. Però en aquest cas no es tracta encara de suplir els pares ni la llar, sinó de suplir els recursos que la llar no té, d'una manera més dràstica que en el cas esmentat en l'anotació anterior.

3ª.- L'últim pas és suplir del tot la funció paterna que la llar no pot exercir. Hi ha ocasions en què cal fer-ho així, atesa la gran impotència familiar, especialment quan procedeix de la

pròpia dissocialitat (11.1). Aleshores no es tracta de col.laborar amb els pares, sinó de substituir-los en l'exercici de la seva funció.

Ja hem fet notar que es tracta d'un esquema, i un esquema sempre força la realitat i la simplifica. En la praxi hi ha molts aspectes que no queden tan clars i alguna cosa convindrà dir sobre alguns d'ells. Tanmateix, l'esquema pot servir per orientar-ne el plantejament i l'exposició. En aquest apartat ens referirem a alguna de les qüestions que es presenten en la primera situació i en el següent ens referirem a les altres dues i d'una manera especial a la tercera.

12.2.1.- El que es pot fer a l'escola

El que aquí es diu sobre l'escola és la continuació del tema que ja es va començar a tractar en el capítol anterior (11.2.). La qüestió que ja aleshores es plantejava és aquesta: ¿Com s'explica que molts d'aquests nens que es preveu que acabaran delinqüents, tinguin problemes amb l'escola, fracassin i al capdavall l'abandonin sense haver-la acabat? I davant d'aquesta situació, ¿quina és la responsabilitat de la mateixa escola i què és el que hi pot fer?

Caldria notar, ja d'entrada, que no es tracta d'explicar per què hi ha nens que fracassen a l'escola. El fracàs escolar té a veure amb el problema que aquí es presenta, però en general es tracta d'una altra qüestió. No obstant això, és freqüent plantejar-la en termes semblants. Recordarem que el procés de la marginació infantil s'acostuma a explicar dient que aquests nens, per un seguit de dificultats d'ells i de casa seva, però de l'escola també, van quedant ressagats i al final fracassen i són apartats del sistema escolar primer i de la societat després. Però això és una descripció del procés, més que una explicació. No cal dir que el fracàs escolar és un greu problema que pateixen molts nens, i certament un problema que té greus conseqüències, però això no és la qüestió de fons dels nens dissocials, només n'és una de les manifestacions més freqüents.

En general, el fracàs escolar i el fracàs dissocial responen a raons diferents. El primer pot explicar-se per dificultats en la personalitat del nen, o per un excés de dificultats a casa seva, o per dificultats en el sistema de l'escola, o bé per tot plegat; el fracàs dissocial s'explica, en canvi, per un defecte o dèficit de la funció paterna que comença a la llar i que afebleix també la relació escolar. Les conseqüències d'un fracàs i de l'altre també són diferents. En general el fracàs del nen socialitzat a l'escola li representa un greu conflicte que sovint ve a afegir-se al que ja potser tenia abans; i també representa una greu preocupació per als pares. En canvi al nen dissocial el fracàs a l'escola no el preocupa gaire; més aviat el preocupa el fet d'haver-hi d'anar. I molt sovint el fracàs tampoc suposa gaire preocupació per als seus pares.

Però quan insistim en la diferent naturalesa del fracàs escolar convencional i del fracàs dissocial, no volem dir que no tingui res a veure un amb l'altre. Hem insistit en la diferència perquè no se'ls ha de confondre, però també perquè després es pugui explicar millor la seva freqüent i indubtable relació. Ara bé, l'explicació d'aquesta relació no és la que s'acostuma a donar i que abans ja s'ha esmentat (11.2.2.), sinó que en principi va més aviat en sentit contrari. En el cas d'aquests nens, futurs delinqüents, el fracàs escolar no és la causa del fet que abandonin l'escola i caiguin en la dissocialitat, sinó que és l'efecte d'aquesta, o la seva expressió.

Aquests nens acostumen a fracassar a l'escola, com fracassaran després a la feina, perquè amb el dèficit de la funció paterna de la llar, no estan referits a la institució social i, per tant, tampoc a la institució escolar. De totes maneres, el fracàs i l'absentisme escolar, en aquest cas, és més que una simple expressió de la seva dissocialitat de fons; és també la seva realització en el terreny concret dels fets i la seva consolidació, i en aquest sentit no és sols efecte sinó causa de la seva separació de la societat. Quan el nen deixa d'estudiar primer i deixa l'escola després, està fent passos importants cap a la seva dissocialitat adulta, passos que cada vegada serà més difícil que es puguin refer. No és estrany doncs que l'escola es plantegi què pot fer amb aquests nens que, en el seu àmbit escolar, es van allunyant de la societat.

Però aquesta qüestió més aviat caldrà respondre-la "in situ" en cada cas determinat, ja que caldrà conèixer ben bé les circumstàncies concretes que constitueixen el context on el problema es planteja. No obstant això, només amb aquest coneixement no basta, i caldrà així mateix tenir criteris per poder judicar en mig de les circumstàncies i poder emprendre l'acció més adient. En aquest sentit farem aquí unes breus indicacions, continuant en la línia d'explicitar la relació del problema, en aquest cas també escolar, amb la qüestió de la dissocialitat i amb el dèficit de la funció paterna de la llar, que és l'origen de la dissocialitat.

1ª.- L'escola pot fer-hi ben poc quan la funció paterna de la llar falla de forma important. Quan, per exemple, la dissocialitat del nen procedeix de la dissocialitat dels pares, difícilment l'escola podrà suplir la funció que tampoc ells poden exercir. L'escola no s'aguanta per ella mateixa, sinó que es fonamenta en la llar -com s'indicava en el capítol anterior-, i en aquest sentit quan, trencant la continuïtat institucional, la llar deixa de fer escola, el nen també hi deixa d'anar. I això ho diem perquè tot sovint l'escola es sent culpable quan no sap què fer del nen difícil, i més encara quan, per aquesta raó, renuncia a fer-se'n càrrec. Però és que en les condicions vigents, l'escola es pot fer càrrec "escolarment" en general només d'aquells nens que tenen una llar que se'n fa càrrec "socialment".

És possible que hi hagi persones que llegint el que aquí es diu, es resisteixin a estar-hi d'acord, perquè admetre-ho fóra tant com comdemnar d'entrada els nens més abandonats que, pel fet de

ser-ho, més ajuda necessiten per part de tots. Si l'escola només protegeix els nens que ja estan protegits, ¿quin serà el destí dels altres? Però tot i així pensem que aquesta és la realitat, una realitat que val més no amagar encara que no agradi gaire. I la realitat és que a la nostra societat hi ha molts nens que estan talment abandonats de la funció paterna, i difícilment es podrà evitar que esdevinguin dissocials i delinqüents.

2ª.- *Però un cop reconeguda aquesta realitat que sempre està* en el fons de la nostra societat, no volem dir que l'escola no hi tingui res a fer, i per tant val la pena que no deixi de qüestionar-se el seu paper. L'escola hi té un paper perquè participa i col.labora amb la llar en l'exercici de la seva funció paterna, amb vista a la socialització de l'infant. En aquest sentit la ineficàcia de l'escola en la seva funció docent augmenta la dificultat i la possible impotència de la llar. El problema es planteja sobretot en aquelles escoles que estan emplaçades entre els nuclis de població que més limitacions pateixen, econòmiques i de tota mena. Els pares d'aquests nens acostumen a tenir ja prou dificultats ells mateixos, a l'hora d'exercir la seva funció com per poder compensar, a més a més, aquelles altres que s'hi venen a afegir procedents de l'àmbit escolar. De fet, com més problemes té el nen fora de la llar, més la llar ha de potenciar la seva protecció paterna. Però la llar d'aquests nens sovint és molt feble i la ineficàcia de l'escola encara l'afebleix més. En aquests casos, per tant, precisament perquè la llar falla com a tal, l'escola ha de mirar de no fallar com a escola.

3ª.- *Però encara que l'escola no falli en la seva funció* docent i més específica, que és la que té respecte a tots els nens en general, en el cas particular dels que tenen més problemes, l'escola sovint es pregunta si pot fer-hi alguna "acció especial". Com és lògic, caldrà veure què s'entén amb això. Possiblement respecte a aquests nens, caldrà una ensenyança especial per mirar de posar-los a l'altura dels seus companys, però sobretot l'escola s'ha de plantejar fer una acció paterna especial, ja que és aquest l'autèntic problema de fons.

Aquests nens no necessiten tècniques especials com les que en poden necessitar altres d'endarrerits per dèficits mentals o conflictes psíquics, sinó que necessiten una relació especial amb la figura o figures que es facin càrrec d'ells. A vegades aquests nens són classificats i separats junt amb els altres que tenen dèficits de "personalitat", i d'aquesta manera el seu problema s'augmenta. Ja n'hem parlat anteriorment; el problema d'aquests nens a l'escola, com el dels nois delinqüents a la feina, no és un defecte en la seva personalitat que com a tal s'hagi de diagnosticar i tractar, sinó un defecte en la relació que haurien de rebre d'aquells que haurien d'estar al seu costat representant també la societat. No és doncs tractament el que necessiten, sinó tracte i relació paterna, dels quals es puguin valer per poder-se referir, com tots els altres, a la societat i que els permeti interessar-se per l'escola i sentir-s'hi motivats.

A moltes escoles ja comença a haver un professional, psicòleg gairebé sempre, destinat a diagnosticar els casos especials i a

aconsellar-ne un tractament. Val la pena que tant l'escola com l'especialista tinguin en compte el que aquí es diu respecte de la dissocialitat d'aquests nens. Podrien complicar encara més les coses si, per exemple, s'entossudissin a trobar i a diagnosticar alguna mena de tara mental o de conflicte psíquic o de defecte de personalitat que n'expliqués la conducta, als seus ulls anormal. No podem negar que, en determinats casos, no hi hagi també alguns dels esmentats defectes i per tant val la pena de tenir-ho en compte a l'hora de diagnosticar, però tractant-se de la mena de problemes que acostumen a plantejar aquests nens, sobretot cal tenir en compte la seva dissocialitat i, a l'hora de prescriure un tractament, el dèficit de la funció paterna.

A vegades també es proposa la mesura de formar amb aquests nens conflictius un grup a part per poder-los tractar d'una manera especial i més d'acord amb els seus problemes. D'altra banda, cal reconèixer que amb la seva conducta aquests nens acostumen a interferir seriosament en la bona marxa de l'escola i en la feina que s'està fent amb els altres que, al capdavall, són la majoria. Podria semblar doncs que el fet de tractar-los a part és convenient -no cal dir-ho, per als altres-, però per a ells mateixos també. No obstant això, i pel que fa als nens dissocials, aquesta mesura més aviat és contraproduent.

Un dels trets més característics de la delinqüència dissocial és l'enorme força que busca i troba en el grup per defensar-se dels agents de socialització i per resistir enfront dels esforços que aquests puguin desplegar. D'altra banda, això és ben lògic. Fer comunitat entre ells és l'alternativa que els queda a aquells que no es poden integrar a la comunitat de la societat. Per això aquests nens, afirmant-se en la seva identitat dissocial, s'apleguen entre ells i constitueixen com una mena de grups d'oposició tant més difícils de desfer com més esforços s'adonen que es fan per intentar-los controlar. No cal doncs que l'escola els vulgui reunir a part, que prou que ho faran ells per pròpia iniciativa, i de res serviria fer-ho oficialment. El nen dissocial és difícil de tractar, però el grup gairebé és impossible.

Aquests nens necessiten un tracte diferent, i això no vol dir posar-los en grups especials sinó canviar, amb ells, el tipus d'aproximació i de relació que l'escola acostuma a mantenir respecte als altres nens. Com abans s'ha dit, es tracta de potenciar, i fins a cert punt suplir, la funció paterna que flaqueja per altres cantons. Això vol dir establir-hi una relació més personal i més personalment preocupada per les seves coses, per la seva vida i pel seu destí. Significa més implicació i, per tant, més compromís personal. Convé recordar el que sobre aquest tema s'ha dit en l'apartat anterior. Possiblement no tots els mestres s'hi avinguin i valguin per establir aquest tipus de relació. La figura que s'hi compromet, cal que d'alguna manera impliqui una part important de la seva vida en la vida del nen, per que el nen s'hi pugui implicar també. Aquesta és una exigència de la funció paterna. La figura que l'exerceixi no només ha de fer de mestre, sinó que ha de fer també una mica de pare, encara que en el seu cas parteixi de l'escola; i això possiblement la portarà

a actuar també més enllà de l'àmbit escolar, en moltes de les coses que interessen el nen, però que habitualment ja no interessen tant l'escola. El just equilibri sempre serà difícil de trobar.

12.2.2.- El que es pot fer al carrer

La qüestió que ara es contempla és la següent: en relació amb els nois, menors especialment, que en un barri determinat plantegen problemes de conducta en general i de delinqüència en particular, ¿què s'hi pot fer, a més a més d'allò que ja mira de fer la seva escola i la seva llar? En aquest sentit la qüestió planteja quina és o ha de ser l'aportació d'altres possibles institucions o d'altres possibles agents de socialització. Ens referim concretament als treballadors socials que poden haver-hi al barri, als educadors de carrer i a altres figures semblants; i també a la tasca que poden fer les diverses Associacions infantils i juvenils, els Centres d'Esplai, les Aules Culturals, etc. Així com l'escola i, no cal dir-ho, la llar, en principi s'ocupen preferentment dels seus propis infants, aquestes altres institucions en general estan més obertes a tot el barri i es pot esperar que arribin allà on la llar i l'escola no poden arribar. D'altra banda, la qüestió urgeix encara més perquè no és estrany que els menors que més atenció necessiten no vagin a escola i potser fins i tot no tinguin llar.

En principi, pel que fa a la relació d'aquestes institucions amb el menor, cal dir una cosa semblant a la que vam dir de la institució escolar. De la mateixa manera que la relació de l'infant amb l'escola es fonamenta i manté en la seva relació amb la llar, també gràcies a la llar es manté la possible relació que pugui tenir amb les altres institucions. Així, quan la llar falla en la seva funció socialitzadora d'una manera important, falla també per la base la possible relació amb les altres institucions. Aquest és un fet comprovable i que ha de fer pensar. La gran majoria dels nois que plantegen problemes de delinqüència, no van a cap centre social del barri, no hi volen anar, i si alguna vegada ho proven, els és molt difícil integrar-s'hi. Davant d'aquest fet, es pot pensar lògicament que la raó de la dificultat està en la personalitat del noi, però també es pot pensar que està en la manera de ser del mateix centre social que acostuma a discriminar aquells que hi van. I, naturalment, també es pot afirmar que la dificultat ve de totes dues bandes.

Però el problema de fons no està en la relació entre el noi i el centre social en concret, sinó entre el noi i la societat, o, entre el seu jo i la realitat social vigent. Ara bé, al principi la dificultat comença en la relació amb la llar, que és la institució que té la funció de referir el jo a la societat. En la relació amb el centre social, la dificultat de fons només es manifesta i s'acaba de concretar, però no prové de la relació amb el centre, sinó de la relació amb la llar i amb la funció paterna d'aquesta respecte a la societat. Això no significa que, amb vista a la problemàtica de la socialització, el centre no pugui fer una tasca prou important.

El centre social pot col.laborar amb la funció paterna de la llar, facilitant el seu exercici i potenciant-ne l'eficàcia; però el que no pot fer és suplir-la quan aquesta pràcticament no és donada per la llar. Hi pot col.laborar, fins i tot en alguns casos en el sentit de fer possible que la llar la pugui mantenir. El cas és que hi ha pares que, per les condicions d'ells i de la seva llar, difícilment es farien càrrec de la seva funció si no comptessin amb l'ajuda d'altres institucions. Des del moment que el centre social es pot encarregar de l'infant unes hores durant el dia, els pares poden fer-se càrrec d'ell no sols durant la resta de la jornada, sinó en un sentit més general. Així, si no fos per l'ajuda del Centre, el nen acabaria abandonat pel centre i per la llar. Es pot dir del centre el que s'ha dit de l'escola: perquè la llar pugui ser una bona llar, cal que l'escola sigui una bona escola, i també que el centre faci bé la feina concreta que fa.

El centre pot col.laborar en la tasca de socialització que fa la llar, però el que difícilment pot fer és tasca de ressocialització. Pel que fa a la seva eficàcia més val doncs parlar de prevenció que de tractament. Però en algunes situacions, com la que acabem d'esmentar, la tasca de prevenció que pot arribar a fer pot ser molt important i bastant decisiva. En aquests casos el centre, amb la seva eficàcia, possibilita l'eficàcia més fonamental de la llar i, per tant, que no hi hagi problema en la relació del noi amb la societat. No obstant això, en aquests casos encara es pot dir que hi ha problema objectiu, ja que no deixa de ser un risc i una dificultat la feblesa que la llar continua tenint; però gràcies a l'ajuda del centre i de les altres institucions, aquesta dificultat pot ser que no s'arribi a traduir com a problema del noi amb la societat.

En qualsevol cas, la força de la socialització no prové directament del centre, sinó de la llar, encara que a vegades és gràcies al centre que es pot mantenir. El centre, igual com l'escola i les altres institucions, no socialitza directament, sinó que suma la seva activitat a la funció més bàsica de la llar, que és la institució on comença i d'on procedeix la dinàmica de la socialització, i que en aquest sentit pot ser ajudada però mai substituïda. Quan la institució domèstica falla d'una manera important, les altres institucions del barri poc hi poden fer. Ara bé, es poden crear altres institucions domèstiques al barri o a un altre cantó, però això ja és una altra qüestió que serà tractada després. Aquí volem fer notar que quan falla la llar, i aquesta no és substitïda com a tal, les altres institucions no poden suplir la seva funció.

I diem això perquè, al davant del problema de la delinqüència que hi pot haver entre els nois i les famílies d'un barri determinat, sovint es reclama que s'augmentin els serveis i les institucions socials d'aquell barri i que se'n millorin les condicions. Però caldria advertir que el problema no procedeix en principi de les condicions del barri sinó de les condicions de la societat, i no pel fet que siguin moltes les institucions se'n pot solucionar la gravetat. Naturalment, no diem pas que no s'hagin de prendre aquestes mesures. S'han de prendre, perquè poden servir per

prevenir una part important del problema que, altrament, fóra més greu; però no poden servir per tractar-lo en profunditat quan ja hi és.

El problema està en la relació que hi ha entre la llar i la societat, relació que en el cas de moltes famílies és de feblesa i d'impotència i que, d'una banda, es tradueix en el deteriorament del barri on van a parar i, de l'altra, en la seva dificultat per socialitzar. El problema no és el barri ni és el barri el que bàsicament s'ha de treballar i modificar, sinó la societat com a sistema i estructura general, i la conseqüent relació que s'estableix entre aquesta i les persones que es troben en els àmbits més marginats.

El problema de la delinqüència tampoc s'arregla de veritat multiplicant al barri els serveis socials i les institucions recreatives o culturals. Aquest tipus d'institucions no poden suplir la institució domèstica en la seva funció i, per tant, no poden donar resposta al problema de fons. Poden col.laborar amb la llar en el manteniment i en l'ampliació social de la relació que aquesta proporciona, però quan la llar no la dóna tampoc elles la poden donar. Tanmateix, a vegades, el treballador social del centre o de la institució voldria també col.laborar en la socialització dels nois que més problemes tenen al carrer, però en aquest cas hauria de sobrepassar els límits de la institució i transcendir el seu propi paper.

Els nois delinqüents no van a la institució ni s'hi poden integrar perquè no estan tampoc integrats a la societat, que és la realitat comuna que hi ha a la base de les institucions. El problema no ve de la manera de ser de la institució concreta, que pot ser més o menys rígida o tolerant. El problema de fons és que la institució és una institució social que, com a tal, té els seus propis límits, mentre que els nois delinqüents són persones dissocials que es troben a l'altra banda dels límits de la societat. No és qüestió dels propis límits ni de les pròpies normes sinó dels límits i de les normes de la societat com a realitat vigent. En aquest sentit la institució no pot deixar d'entrar en conflicte amb el delinqüent i, al capdavall, l'haurà de deixar fora dels seus límits.

Hem de dir una cosa semblant del monitor del centre o del treballador social de la institució. Tanmateix, el treballador social pot establir relació amb el delinqüent del carrer però si aquesta relació continua a poc a poc el portarà a transcendir el paper convencional que fa a la institució. En aquest cas, ja no fa només de treballador social sinó que comença a fer també de figura paterna i cal ser conscient que aquest és un paper i una relació que ja exigeixen molta més implicació personal i una participació en el conflicte del noi. Certament, és la relació que el noi dissocial necessita però és una relació que el treballador social difícilment podrà mantenir a la institució. Quan això es prova de fer, a més a més del conflicte que el noi delinqüent porta a la institució, el mateix treballador entra en contradicció amb el paper convencional que hi té en relació amb els altres nois i amb el paper dels altres treballadors.

El cert és que el noi de "carrer", encara que estigui al mateix carrer on es troba la institució, de fet n'està molt lluny, com també lluny d'ell està la institució. Entre l'un i l'altre hi ha un buit - el buit que deixa la llar en la seva funció - que és difícil de salvar, de tal manera que al noi li costa de passar a la banda de la institució i a la institució li costa de passar a la banda del noi. Aquesta és una situació objectiva que no depèn ni de l'un ni de l'altre ni de la seva bona o mala voluntat. És un fet amb el qual s'ha de comptar i del qual, si de cas, s'ha de partir. ¿Què és, doncs, el que es pot fer en relació amb el noi de "carrer"? Fins ara més aviat s'ha parlat del que no es pot fer. ¿Què és el que es pot fer per arribar-hi i perquè sigui possible la relació amb vista a la seva ressocialització? En aquest cas més val pensar en l'"educador de carrer".

L'educador de carrer és una figura que a casa nostra no fa gaire que s'ha creat i que potser encara no està prou definida en la seva funció. Com el seu nom indica és aquell educador que treballa i es relaciona amb el noi sobretot en el context social on aquest es mou habitualment, sigui al carrer, al bar o a qualsevol altre local del seu ambient[1]. Però allò que en la nostra perspectiva és més important i especifica la funció de l'educador de carrer no és el lloc material on tracta el noi sinó el tipus de relació especial que hi estableix. Es pot enunciar dient que no és una relació institucional sinó eminentment personal. I abans ja n'hem explicat el perquè.

La institució condiciona la relació, i pel que fa al noi de carrer gairebé la impossibilita. Relacionar-se al carrer significa trobar-se en una zona lliure del conflicte immediat que suposa la convivència en una institució concreta. Lògicament l'educador sempre representa la societat i només així pot ser educador, i només per això s'hi apropa el xicot. Però, en aquest cas, la institució concreta, sigui un centre social o qualsevol altra institució, amb la urgència de les seves normes i exigències immediates no condiciona la mútua relació i el seu desplegament. En aquest sentit l'educador de carrer no és, per expressar-ho d'alguna manera, un funcionari que actua en nom d'una institució i d'acord amb el paper que se li ha assignat - un mestre o un monitor, posem per cas, que fa el seu paper per bé que el pugui fer - sinó que sobretot és una persona concreta que es relaciona amb una altra, i en tot cas és una figura paterna que s'interessa i s'implica personalment.

Cal que l'educador treballi també al carrer perquè en la majoria dels casos és l'única manera de poder-se trobar amb el noi delinqüent i de poder-s'hi relacionar. Tanmateix, les diverses institucions del barri poden mirar de fer un esforç i d'ampliar les seves fronteres per integrar en la seva estructura alguns del

---

[1]. L'explicació que aquí es fa de l'educador de carrer i de la seva funció és la que es dóna a OBINSO, que també en aquest treball té una experiència de molts anys.

xicots conflictius, però la majoria d'ells restaran al carrer. Quan es plantegi què es pot fer al barri en relació amb el problema de la delinqüència, cal pensar en les institucions, però també i sobretot cal pensar a fer alguna cosa més enllà de l'àmbit institucional, en aquell espai on es troben els qui tenen més problema, i en principi cal pensar en l'éducador de carrer.

Però no creguem que d'aquesta manera s'aconsegueix confegir una estratègia perfecta tota vegada que pot semblar que, fent-ho així, no queda cap espai per cobrir o fora de l'abast dels agents de socialització. D'una banda són molts els educadors que s'hi haurien de dedicar i, de l'altra, deixant a part l'elevat cost que això suposaria, tampoc són gaires les persones capaces de fer una tasca tan especial i d'establir aquesta mena de relació. Però tampoc és aquest el problema de fons. No és només qüestió de la quantitat o de la qualitat dels educadors sinó de la seva posició respecte a la població delinqüent a tractar. Com abans ja s'ha indicat, el fet és que aquesta població no pot ser eficaçment tractada en un context massa institucionalitzat, però a pesar de tot aquest pot arribar a ser el cas fins i tot de l'educador de carrer. Si la seva figura s'arribés a institucionalitzar d'una manera prou important, possiblement encara li fóra més difícil de reeixir en la seva funció, ja que també al delinqüent li fóra més difícil la relació i s'hi resistiria més.

No volem dir amb això que sigui inútil de posar més educadors al carrer. En relació amb determinats casos la seva acció és eficaç, com també ho pot ser l'acció de les diverses institucions, i això sol ja justifica l'esforç. Però el problema de fons respon a raons estructurals més profundes, no per l'acció del treballador social a nivell de la casuística es pot salvar la separació que hi ha entre la societat i les seves estructures i el món de la marginació i la seva delinqüència. La comunitat dissocial, enfront de la dificultat bàsica que té d'integrar-se a la societat, no deixa de respondre a l'esforç de control que aquesta fa i a mesura que aquest esforç s'institucionalitza i ocupa nous espais, ella es va replegant a noves posicions. En aquest sentit, de "carrer" sempre n'hi haurà, a la nostra societat, perquè el carrer no és només un espai material sinó el reducte de la dissocialitat, l'espai psico-social, buit de coincidència i de relació, que a la nostra societat sempre es pot trobar a causa del problema de fons[2].

---

[2]. No és només una hipòtesi o una teoria. Aquells que ja fa temps que estem treballant en aquest camp, ho hem pogut constatar. Sortosament hi ha molts més treballadors que abans dedicats al problema de la delinqüència, però no perquè n'hi hagi més, hi ha menys delinqüència. Si de cas el delinqüent és diferent i oposa una major resistència al nostre esforç d'aproximació i de relació. I un dels factors que ha vingut a canviar la situació, i no pas dels menys importants, és la creixent institucionalització de la reacció social respecte al problema. Enfront de la reacció social també el món de la delinqüència reacciona i s'adapta a la nova situació.

El problema de fons està en el fet que el sistema vigent a la societat afebleix la relació comunitària dels uns amb els altres i, d'una manera especial, la relació dels sectors més empobrits; i els empobreix i els margina de tal manera en relació amb la comunitat que fins i tot els afebleix en la seva funció paterna o socialitzadora i fins els pot arribar a incapacitar del tot. Primerament es tracta, doncs, d'una qüestió del sistema social que determina la posició de feblesa de moltes famílies en la societat; però per això mateix després el problema es tradueix en una qüestió de dèficit en la funció paterna de la llar que és incapaç de compensar, des la seva posició de feblesa, la dificultat de relació amb la societat. Amb tot, és aquest el dèficit que l'educador ha de mirar de treballar. En principi ha de fer que el noi aprofiti al màxim la relació amb la seva llar per tal que assoleixi de relacionar-se com cal amb la societat. Però no cal dir que, quan la llar falla d'una manera important en la seva funció, difícilment podrà fer-hi res l'educador. En aquest cas ja no es tracta de col.laborar en la funció paterna dels pares, sinó més aviat de suplir-la. Però això ja és una altra mesura i també una altra qüestió.

12.3.- La institució domèstica

La qüestió d'ara en principi es podria enunciar així: l'infant delinqüent o que està en perill immediat de ser-ho, ¿quan ha d'ingressar en una institució de menors? Es pot respondre, naturalment, que un nen ha de ser internat quan es troba abandonat dels seus pares i sense llar, i no hi ha cap altra alternativa com pot ser, per exemple, l'adopció. Però la qüestió es planteja d'una manera especial pel que fa a aquells nens que, tot i estar amb els seus pares, s'observa que van en camí de ser delinqüents. Com ja es va fer notar, avui dia s'insisteix a dir que, llevat de casos molt excepcionals, no s'ha de separar el nen de la seva llar i del seu entorn natural, i que si de cas cal intervenir-hi més val fer-ho amb un altre tipus de mesura que no sigui l'internament, que acostuma a fer més mal que bé. El que en el fons es planteja és la funcionalitat de la institució de menors. ¿Quina n'és la funció? Per desgràcia, d'institucions de menors n'hi ha d'haver ja que sovint cal fer-se càrrec de nens que es troben tan abandonats que no podrien gairebé ni subsistir però, fora d'aquests casos, ¿es pot dir que la institució de menors encara té una funció? De fet, també és en aquest sentit que a vegades es diu que la institució de menors està en crisi.

12.3.1.- La funció i la necessitat de la institució domèstica

Per copsar quina és la funció de la institució domèstica cal recordar el que s'ha dit al capítol passat sobre l'"abandó social" (11.1.) de l'infant, que no és altra cosa que una conclusió del que s'ha explicat, al llarg de tot l'estudi, sobre la funció paterna de la llar i sobre el resultat del seu dèficit. El nen pot trobar-se socialment abandonat i en greu perill d'esdevenir

delinqüent, encara que tingui llar i encara que els seus pares materialment i psíquicament en tinguin cura. En aquest cas la llar falla en la seva funció socialitzadora i és, per tant, aquí on cal intervenir.

Com ja s'ha explicat, la intervenció es pot mirar de fer col.laborant amb els pares en l'esmentada funció a partir de les diverses institucions i serveis socials del barri; i també es pot mirar d'ajudar-los en aquest sentit, sobre la base d'establir relació amb el menor a partir del carrer. Tanmateix, cal reconèixer que moltes vegades amb això no n'hi ha prou i en aquest cas cal pensar en una intervenció més important. En aquesta línia es troba la institució de menors. Aquí es planteja quina pot ser i és, en aquest context, la seva funció.

Però voldríem advertir que la qüestió d'ara no és saber quan cal que un nen sigui internat, ja que això depèn de moltes circumstàncies concretes que no és hora de contemplar. La qüestió és saber, a l'hora de la intervenció concreta, quina és l'específica funció de la institució de menors enfront de les altres possibles mesures que també es poden prendre, per poder tenir pel que fa al cas un criteri més elaborat. De fet, no n'hi ha prou de dir que el nen ha de ser internat quan fallen les altres mesures. Això és un criteri extern i bastant aleatori i, ben mirat, no és cap criteri. Fins i tot pot ser enganyós ja que, tot i que s'hagin provat ja les altres mesures, en molts casos és cert que l'internament encara és pitjor. El que es tracta és de saber quina és la funció específica de la institució de menors per poder aplicar aquesta mesura quan realment s'hi adigui. O, dit d'una altra manera, allò que cal saber en primer lloc és quina és la funció deficitària que ha de ser objecte de la intervenció i, en segon lloc, quina és l'aportació específica de cada possible mesura pel que fa al cas, i en concret, en aquest cas, de la institució residencial de menors. I és en aquesta línia que cal parlar de la funció domèstica de la institució.

L'aportació específica de la institució de menors cal entendre-la en el context de la funció domèstica, que és el fonament de la institució social. Anteriorment hem subratllat la "funció social de la llar" quan hem explicat que la llar s'ha d'ampliar i s'ha d'introduir en l'àmbit de la societat perquè, seguint les seves petges, també ho pugui fer el jo a qui la llar acompanya en el seu camí. Però ara caldria subratllar també la "funció domèstica de la llar social", que és aquella funció que manté la institució social pròxima al jo de tal manera que el pot acompanyar. De fet es pot dir que, amb vista a la socialització, és l'exercici d'aquesta funció domèstica, i no sols l'exercici de la funció social, l'objectiu més bàsic i la tasca més específica de la residència de menors. Si bé és cert que una llar no serveix si no esdevé institució social o socialitzadora, una institució social tampoc serveix si no és o esdevé institució domèstica que vinculi el jo al seu àmbit de protecció. En aquest sentit cal que per al jo sigui la mateixa la institució domèstica i la institució social. Altrament, o bé la institució domèstica, pel fet de no ser social, s'aturarà a mig camí, o bé la institució social, pel fet

de no ser domèstica, restarà distanciada del jo i no el podrà acompanyar fins a la societat[3].

La institució de menors és, per tant, una mesura que es fa urgent quan s'observa que el nen no es vincula a la societat ni s'hi refereix perquè pel que fa al cas tampoc es vincula ni es refereix a la seva llar, ja que en això no li pot servir. El que el nen necessita en aquest cas, i que és urgent de donar-li, és una instància paterna que representi la societat i que s'identifiqui amb les exigències d'aquesta, però que a partir d'aquesta identificació social s'identifiqui també amb les necessitats del nen i que s'hi aproximi de tal manera que aquest s'hi pugui vincular i, per mitjà seu, es pugui vincular a la societat. Però aquí cal fer dues anotacions.

En primer lloc cal assenyalar que aquesta instància paterna no és només una persona i, en aquest sentit, no pot ser per exemple un educador de carrer. Amb vista a la socialització, no es tracta de convèncer ni de donar consciència de la realitat només, sinó de referir el jo a la realitat de la societat, vinculant-lo d'una manera estable. El que el nen necessita amb vista a la socialització, més que una persona, és un àmbit de protecció, una llar o institució domèstica, que és el medi material al qual el jo es pot aproximar com a infant. En aquest sentit, la socialització bàsicament és cosa de la relació institucional, que és més que relació personal.

D'una manera especial això es pot dir mentre dura o d'alguna manera es reprodueix la latència (9.3.), que és la fase i el tipus de relació en la qual el nen interioritza la vida de la societat. La interioritza perquè el jo, en la relació de dependència, queda referit a l'ideal de vida de la institució domèstica que el protegeix. La funció domèstica posa a l'abast del jo la realitat social de la qual la institució n'és un sector especial perquè és el més pròxim al jo. Per això la institució socialitza i per això, per socialitzar, cal la institució per poder-s'hi vincular. En funció de la socialització no basta de vincular-se a unes persones concretes; cal que el jo es vinculi primer a una institució domèstica com a la realitat infantil per poder-se vincular després a la institució de la societat com a la realitat de l'adult.

---

[3]. En l'apartat 8.1. es diu que la socialització no consisteix a fer primer un home psíquicament equilibrat, apte per a totes les cultures, i a fer després un home de la cultura del seu temps. Això també significa que el procés no es pot fer respecte a dues llars o institucions, una que faci la tasca psíquica més fonamental i una altra que posteriorment pugui fer la tasca social o cultural. Més aviat es tracta de fer una sola tasca de vinculació que comenci en l'àmbit de la llar i que continuï fins a l'àmbit de la societat. En qualsevol cas hi ha d'haver continuïtat en el vincle a través dels diversos nivells i de les zones instititucionals, de manera que al capdavall el jo quedi referit a la societat. Tota la tasca ha de ser doncs psico-social i més concretament sòcio-dinàmica.

Però tot i així també cal fer notar, en segon lloc, que en el nucli de la institució domèstica hi ha d'haver unes persones concretes que li donin la significació i l'eficàcia que té davant del jo. La institució no és només un sistema i una suma de recursos materials i culturals. Aquest fou el defecte d'algunes de les grans institucions que van arribar a ser un sistema fins i tot bastant perfecte, però impersonal, i això no vincula ningú. D'altra banda, aquest és un defecte que sempre es pot reproduir fins i tot a la institució més petita. Els responsables de la institució ho poden organitzar tot força bé, però si no s'impliquen personalment en la vida del nen, tampoc el nen s'hi podrà implicar personalment i corre el perill de quedar desvinculat de la institució i de la societat.

La institució domèstica és, doncs, un àmbit de protecció fins i tot material, però qui proporciona la protecció són unes persones concretes en la seva relació afectiva i personal. La institució domèstica és una realitat intermèdia i encara no del tot diferenciada entre la relació afectiva amb les persones i la relació d'ús amb les coses. Per això mateix és la institució que pot socialitzar i que es fa necessària amb vista a la socialització. Ella exerceix aquella funció d'aproximació al jo que sempre s'ha de trobar sota la institució social.

Generalment, la funció domèstica d'aproximar la institució social al jo l'exerceix la llar dels pares naturals; però quan per la raó que sigui la llar dels pares falla en aquesta funció, no se'n pot prescindir i per socialitzar cal referir i vincular el jo a una altra institució. El que no es pot fer, durant la socialització, és deixar el jo sense institució domèstica, és a dir, abandonar-lo de tal manera que no es pugui vincular a una institució social. Perquè en última instància el jo es pugui vincular a la societat, en primera instància no sols s'ha de vincular amb unes persones concretes sinó amb una institució com a tal, i si aquesta no pot ser la institució dels pares ha de ser alguna altra que la supleixi.

En aquest sentit parlem de la funció domèstica com d'una part, la més bàsica, de la funció socialitzadora de la institució. Correspon a la que, en un altre lloc (8.1.2.), fent un joc de paraules força complicat, vam anomenar funció materna de la funció paterna, ja que, pel poder de l'anàclisi, és la mare a qui el jo segueix. Quan falla la connexió del jo amb la institució social, cal dir que el que falla és la funció domèstica de la institució; per tant, cal potenciar-la i, si de cas, suplir-la; no se n'ha de prescindir, ja que si no el jo quedaria separat primer de la institució i després de la societat.

La institució de menors té doncs, en aquests casos, la funció domèstica de vincular el nen amb ella mateixa per poder-lo acompanyar en el seu procés de socialització. I ho ha de fer no perquè es suposa que el nen no té vincle amb la seva llar, sinó perquè aquest vincle no li serveix per socialitzar-lo. Cal que el jo es vinculi amb la institució que representa la societat i en la mesura que la representa, i només així es comença a socialitzar.

En aquest sentit la institució de menors té una funció imprescindible a fer entre els seus acollits. Quan el nen socialment abandonat arriba a la institució, pel dèficit d'aquesta funció a la seva llar, gairebé sempre ja està massa avançat en la seva independència i alhora massa desvinculat de la societat. La institució de menors té el paper de fer de llar del nen, -encara que el nen ja tingui llar fora de la institució-, connectant el seu jo amb l'àmbit institucional que representa la societat perquè després el jo es pugui connectar amb l'àmbit de la mateixa societat. Per això la institució haurà d'aconseguir que el jo regressi de la seva prematura independència (9.3.1.) i accepti la relació de protecció que li ofereix; així quedarà referit i vinculat a l'àmbit institucional concret que l'ha acollit i que ara té cura d'ell. Aquesta és, en resum, la primera part i la més fonamental del procés de ressocialització que, quan fa falta, cal començar com més aviat millor; però, en allò que té de més essencial, és també la primera part del procés de socialització, el qual té com a força dinamitzadora la que exerceix sobre el jo la funció domèstica de la institució.

D'aquesta funció i de la seva força no se'n pot prescindir amb vista a la socialització. La força ha de venir de la llar dels pares, naturals o adoptius, o de la institució de menors, però sempre hi ha d'haver una institució domèstica que, amb la seva funció, fonamenti el constructe social, fent que no es perdi (o que es recuperi) l'aproximació i la continuïtat entre el constructe i el jo. Vegem doncs quina és, en aquest context, la necessitat i la importància de la institució de menors. La institució domèstica, sigui la llar o una altra de suplent, és necessària perquè el jo pugui fer el procés de vinculació amb la institució de la societat. No és en aquest sentit, per tant, que es pot dir que la institució està en crisi. No és la seva necessitat allò que es qüestiona. Quan la base institucional de la societat falla tant perquè són tantes les llars que fallen en la seva funció i, en conseqüència, hi ha tantes persones socialment desvinculades, la institució fa més falta que mai. Una altra qüestió és saber com ha de ser la institució suplent, però la institució domèstica com a tal no es pot suplir per mesures diferents.

12.3.2.- Sobre l'estructura de la institució de menors

Respecte a la manera com ha de ser la institució de menors, avui dia hi ha el criteri que afirma que si per desgràcia el nen ha de ser institucionalitzat i, per tant, separat de la seva llar, cal almenys que es miri de no separar-lo del seu entorn natural i de no posar-lo en condicions massa diferents de les dels altres nens. Es diu que aquest és un dret que té tot infant i que cal respectar i fins defensar davant d'actituds diferents. El criteri és que la institució s'assembli com més millor a una llar natural: que sigui, petita; que el nen visqui a la residència però que vagi a l'escola del barri, i que jugui on també van els altres nens; que sigui, en definitiva, un nen més del veïnat i que s'hi pugui relacionar normalment, etc. És clar que sempre hi haurà algunes

limitacions, però el que es tracta és d'apropar-se a aquest ideal, com més, millor.

Voldríem fer notar que, tractant-se de nens desvinculats, posar-los en les mateixes condicions dels altres nens, pot significar deixar-los abandonats i en condicions d'inferioritat. El criteri esmentat és vàlid per als nens que mantenen amb l'entorn la relació que hi mantenen els altres, però en el cas d'aquells que ja han incorporat l'abandó social, no sols pot no ser que vàlid, sinó també contraindicat. Deixant-los en les mateixes condicions, també se'ls obliga a comportar-se com ho fan els altres respecte de les normes i exigències socials, cosa que molts d'ells són incapaços de fer. Els altres, en el seu comportament, es poden valer del vincle patern que tenen amb la seva llar; si van a l'escola i no van al carrer a fer malifetes, i si en general es captenen com s'escau a un nen normal, és perquè recolzen la seva relació amb la realitat en el vincle amb els seus pares. Aquest no és el cas dels menors socialment desvinculats que, entre els nens que necessiten institució, cal pensar que no són pocs.

Així s'expliquen les dificultats i el fracàs de molts menors "conflictius" que han passat per la institució concebuda en els termes esmentats; i s'explica també el fracàs i la crisi de la mateixa institució en relació amb aquests menors. De fet, molts d'aquests menors conflictius han acabat saltant d'aquesta mena d'institucions i ja comença a ser un criteri bastant generalitzat que no s'hi poden admetre. Però caldria fer notar que si aquests menors a la institució es comporten d'una manera tan conflictiva és també a causa de la manera de ser de la mateixa institució, que els col.loca en unes condicions que, encara que siguin les normals per als altres nens, són excessivament difícils per a ells. És com el cas del noi delinqüent que, pel fet de tenir 20 anys, ja s'exigeix que vagi a treballar i sigui i es captingui com tots els altres treballadors, quan de fet no ho és. Encara que se li donin els recursos normals, això en principi és deixar-lo abandonat enfront d'una realitat i d'una exigència que el superen. En aquest sentit, la reivindicació del dret esmentat, el conculca, i infringeix un dret més fonamental que és no exigir que es doni el que no es té, perquè no s'ha rebut.

Si en el cas dels menors abandonats, la institució que els acull no pot ser com una llar més de l'entorn que els deixi en les mateixes condicions dels altres nens, ¿com ha de ser concretament? ¿Quina estructura institucional i social ha de tenir i ha de proporcionar al menor que l'ajudi en la seva socialització? A l'hora d'establir les condicions de vida i de relació del nen amb problemes d'abandó, val la pena de tenir en compte el que hem dit sobre la regressió. Quan el nen ja comença a estar desvinculat i a viure i a comportar-se dissocialment, cal proporcionar-li unes condicions amb les quals pugui regressar i entrar en relació de dependència perquè pugui referir-se primer, i vincular-se després per ell mateix, a l'ideal de la societat.

La possibilitat de la regressió depèn, lògicament, de la qualitat de la protecció i de la relació personal que les figures

paternes proporcionen al nen, però també depèn de l'entorn en què la relació es desplega. En aquest sentit el context objectiu no és pas indiferent, i no és indiferent que la institució sigui petita o gran, total o parcial, lluny o prop de la població, etc.

Es pot ajudar el jo en el seu camí de tornada fent que la regressió no sigui només un esdeveniment del jo, sinó també del medi objectiu. Quan és el jo qui ha de fer tota la feina, no és estrany que fracassi en el seu esforç. Cal que d'alguna manera hi col.labori la realitat institucional fent marxa enrera en el desplegament de les seves condicions. De fet, ha estat pel desplegament històric d'aquestes condicions que la societat ha arribat a ser una realitat tan complexa per al jo que aquest necessita fer ara el procés de socialització per a poder-la mentenir unida com a marc de referència estable i consistent. Quan el procés no és prou reeixit, és bo de facilitar les coses. Es pot dir que una mena de progressió objectiva ha separat la llar, que és l'àmbit original del jo, de l'àmbit de l'escola i del del treball, i en general a diferenciar i a distanciar entre ells els diversos espais institucionals de la societat; també podem afirmar que cal que els torni a reunir objectivament una mena de regressió objectiva, en el cas d'aquests menors sense gaire acolliment familiar o base social.

Amb això intentem explicar per què una institució per a menors dissocials no sempre és bo que tingui una estructura de "llar" o que s'assembli com més millor a l'estructura de la família actual que, d'altra banda, és la família nuclear. Pot ser, i a vegades caldrà, que sigui una institució més gran, no només pel nombre de nens acollits sinó també com a unitat de vida en general i de relació en tots els camps. A vegades convindrà que la mateixa institució faci d'escola; i que sigui la institució el lloc habitual on el nen es relacioni amb els altres i jugui amb els seus companys, etc. Es tracta, doncs, de proporcionar-li no sols una llar sinó una minisocietat objectivament més simplificada o menys evolucionada, on en principi li sigui més fàcil de relacionar-se socialment. La institució de menors a vegades pot tenir la funció no sols de suplir la llar, sinó de suplir la mateixa comunitat social que envolta la llar. De fet, és en la relació amb la comunitat que el menor planteja el conflicte i és en aquest sentit que la institució l'ha d'ajudar.

A vegades convindrà que la institució de menors tingui una estructura bastant global, no només per raons econòmiques i administratives, o per raons repressives. Hi ha altres causes més profundes que poden també aconsellar de fer-ho així amb vista a la socialització. Una institució que tendeix a ser total pot ser funcional en aquest sentit. Quan el menor ve de l'espai buit del carrer i d'una llar buida de la norma social i plena de tensions i de problemes, li pot anar bé trobar-se en un entorn on tot està bastant regulat i on, per fer el que "s'ha de fer", no cal que es defineixi tant com s'hauria de definir en condicions més convencionals ni que hi posi tanta iniciativa personal. Naturalment, a la pràctica s'hi barregen també altres qüestions, com ara la de la llibertat. Si el menor s'està per força a la

institució, possiblement serà més difícil que pugui regressar. Ara només ens referim a les condicions de l'estructura que poden propiciar la regressió, al marge d'altres factors. En relació amb això voldríem fer notar que una estructura institucional més totalitzadora pot facilitar el procés de ressocialització, ja que d'entrada no obliga el jo a posar en crisi massa profundament la seva identitat social, com passa en el cas de la institució que segueix el model de la llar convencional.

A la institució petita el nen desvinculat continua trobant-se perdut enfront de la realitat social ja que, malgrat que encara no l'hagi pogut incorporar, es veu obligat a definir la seva conducta en relació amb ella i a definir-se, per tant, en la seva identitat. En aquestes condicions, el menor es veu més aviat compel.lit a ser adult i no pot regressar, i la relació entre ell i les figures paternes de la institució es fa més conflictiva. A la institució petita, atès que el medi objectiu continua sent el de sempre i no és modificat en la seva aproximació ni en les seves exigències, el procés transformador i el pes del conflicte que suposa va a parar sobretot a l'àmbit de la relació interpersonal. Encara que és cert que de conflicte sempre n'hi haurà, i més en el cas de la ressocialització, no és estrany que en aquestes condicions es faci inviable i en molts casos no es pugui elaborar.

En canvi, en una institució més gran la necessitat de respondre a les exigències de la realitat social que l'envolta no urgeix tant, i el conflicte tampoc es planteja d'una manera tan peremptòria. És més possible, en aquesta situació, trobar zones d'activitat on el menor i la figura paterna puguin coincidir i relacionar-se lliures del conflicte que, d'una manera immediata, procedeix de la societat. Lògicament el conflicte no pot deixar-se de plantejar, però es tracta que no s'hagi d'afrontar ja d'entrada de tal manera que mentrestant la relació pugui establir-se sense gaire dificultat. Així, quan el conflicte es presenti, es podrà treballar amb més eficàcia i amb una major garantia d'èxit, perquè la relació ja no serà tan fàcil de trencar.

Tanmateix, tampoc defensem que, en el cas dels menors dissocials, la institució gran sigui sempre la millor. A l'hora de determinar l'estructura de la institució concreta, caldrà tenir en compte molts altres aspectes, factors i criteris dels quals aquí no es parla; i també valdrà la pena de tenir en compte el que diem. El que volem assenyalar és que el criteri que afirma que la institució de menors cal que s'assembli com més millor a la llar convencional, no sempre és vàlid i s'ha de qüestionar. És un criteri que només es basa en l'aspecte extern. No pel fet d'assemblar-s'hi externament, la institució té l'eficàcia de la llar. Cal tenir en compte aspectes més profunds i, en el cas d'aquests menors, especialment aquells que es refereixen a la formació o deformació del vincle social. Hem de determinar sobretot quina és l'estructura de relació del menor amb l'entorn social, per poder veure també quina estructura institucional li convé.

12.3.3.- La relació entre la institució i la llar

La institució domèstica sempre s'ha de trobar a la base de la relació amb l'escola, de la relació amb el treball i, en general, a la base de la relació amb la institució de la societat. Pel que fa al jo i al procés de socialització que el jo ha de seguir, sempre ha de ser la institució domèstica la que l'acompanyi en el seu camí pels diversos àmbits de la societat, assegurant-ne la continuïtat. A més d'altres raons, també a causa de la socialització, no es pot prescindir de la institució domèstica. Generalment la institució domèstica és la llar dels pares, però pot ser-ho una altra institució. Tant en un cas com en l'altre, la institució de menors pot fer un paper important.

La institució de menors pot ajudar la llar dels pares a fer la seva funció domèstica (12.2.; anotació 2ª). Amb tot, aquesta és una mesura que cal mirar d'evitar, però tampoc s'ha de limitar als casos d'abandó o de maltractament més extrems. Ja hem indicat que a vegades aquesta mesura pot ser procedent, encara que només sigui a causa del perill que corre el nen en la seva socialització. Aquest pot ser el cas d'una llar socialitzada, però que en aquest aspecte sigui impotent. D'altra banda, el fet d'internar el nen en una institució no sempre afavoreix el seu abandó per part de la seva llar i pot representar tot el contrari. Hi ha pares que, per les seves serioses limitacions, amb altres mesures no en tenen prou i en un moment determinat poden necessitar d'aquesta mena d'ajut per no abdicar de la seva funció. En aquest sentit l'internament del nen, lluny de ser un obstacle, pot ser una mesura que contribueixi d'una manera important a servar la seva relació amb la llar. No cal dir que, en aquest cas, la institució no sols no ha d'interferir-hi, i menys encara substituir la relació entre el nen i els seus pares, sinó que l'ha d'afavorir i ha de tenir cura que es vagi desplegant amb normalitat.

La institució de menors cobra una importància especial en aquells casos en què la funció paterna no es pot exercir a partir de la llar dels pares i en què, per tant, s'ha de suplir. D'altra banda, aquest és un cas força freqüent, com es pot comprovar observant de prop la majoria de les nombroses famílies dissocials. En aquesta situació cal fer un altre plantejament, i aleshores són moltes les qüestions que es plantegen i que tenen una difícil solució. Una d'aquestes qüestions continua sent la relació que cal establir entre la institució, el nen que s'hi troba internat i els pares del nen a qui la institució supleix en la seva funció.

Respecte a aquest punt avui dia es fa un plantejament molt semblant al que hem explicat abans i que és propi del cas anterior. En realitat, aquesta distinció més aviat no s'acostuma a fer, excepte, naturalment, en el cas que no hi hagi pares o que pràcticament s'hagin fet fonedissos de la vida del nen. El plantejament que es sol fer és que la institució ha d'afavorir i potenciar el vincle entre el menor i els seus pares perquè, amb tot, aquest vincle és necessari i perquè al capdavall la institució no ha de substituir el paper dels pares, quan aquests d'alguna manera hi són. No obstant això, ja vam assenyalar que precisament

a causa de la seva relació i del vincle familiar el nen pot estar socialment abandonat.

El vincle que en la problemàtica d'aquests nens es contempla i que es tracta de formar no és només ni específicament el vincle amb la persona dels seus pares sinó el vincle social, i això ja és una qüestió diferent. Amb vista a la socialització, el vincle del jo amb els pares i amb la seva llar és important en tant que la llar paterna el refereixi a la societat. Si la llar mateixa dels pares no s'hi refereix, al nen no li serveix estar-hi vinculat i fins i tot aquesta vinculació interfereix la funció de la institució que mira de suplir. La situació és bastant contradictòria. El problema és que, en aquests casos, si el nen es vincula a la seva llar i per tant s'hi refereix, per això mateix es desvincula de la societat; a més per aquesta mateixa raó deixa de vincular-se a una altra possible institució domèstica que el podria adreçar a la societat. Ho podríem expressar dient que un nen que té dues o més llars que es refereixen a realitats socials diferents, pel que fa a la seva relació amb la societat és un nen sense llar. De fet, el jo no pot tenir dos marcs de referència estables perquè el resultat és no tenir-ne cap.

Altres vegades ja hem indicat que el que expliquem no és pura especulació sinó fruit de l'observació; és a dir, una manera de presentar teòricament allò que sovint es pot observar en el terreny de la praxi. I encara que es tracti d'un altre context, en el cas dels joves delinqüents en procés de ressocialització de tant en tant es pot comprovar una cosa semblant. Quan la llar dissocial d'alguna manera continua protegint el noi que es troba a la institució, el procés de ressocialització, que ja per ell mateix és força conflictiu, acostuma a complicar-se encara més. El conflicte que durant aquest procés ha d'afrontar el jo és el que li comporta el fet d'haver de canviar d'identitat i de realitat referencial, vinculant-se d'una manera estable a la societat. Quan el conflicte apressa, una manera d'escapar-se'n és afluixar el vincle amb la institució que representa la societat, i amb el vincle la referència al seu ideal, i tornar-se a referir, idealitzant-la, a l'anterior relació amb la llar dissocial, que no l'obliga a canviar de referència i li permet de continuar vivint al marge de la realitat i de les seves exigències. El noi que no acaba de trencar amb la seva llar delinqüent va oscil.lant entre dues relacions i, d'aquesta manera, evita vincular-se amb la institució, que l'obligaria a elaborar el conflicte per vincular-se amb la societat.

Aquesta és la situació i aquest és el problema, i més en el cas del menor. Quan la llar és dissocial, el vincle que l'infant hi pugui establir més aviat l'impedeix d'assolir l'equilibri social amb els altres membres de la comunitat. Això no vol dir que no s'hagi de fer cas d'aquest vincle, però s'haurà de qüestionar amb vista al nou vincle que cal establir. De totes maneres, cal reconèixer que el fet de posar en dubte el vincle que l'infant té amb la seva llar, encara que aquesta sigui dissocial, pot repercutir desfavorablement en l'equilibri psíquic que manté amb ell mateix. Tot això s'ha de tenir en compte a l'hora de determinar

la mena de relació que la institució ha de mirar d'afavorir o d'evitar entre el menor i els seus pares. El problema no és només la "influència dels mals exemples o dels mals principis" que els pares delinqüents poden donar al seu infant, sinó la llar i la relació que li proporcionen, que sense ser en ella mateixa una mala relació, pel fet de ser vinculant, el desvincula de la societat i de la seva comunitat. En aquest cas, i encara que això sigui molt complicat, a aquest infant se li hauria de donar una altra llar. I és aquí on la institució de menors no pot deixar de tenir un paper important.

Possiblement hi haurà bastants lectors que no estaran gaire o gens d'acord amb aquest plantejament. Si el que afirmem s'hagués de fer servir com a criteri d'acció a l'hora de projectar una política social en relació amb el problema dels menors delinqüents o en perill de ser-ho, s'arribaria a una mena d'absurd, per no dir a bastants absurds. De fet fóra impossible d'atendre el problema. Socialment hi ha un nombre de nens abandonats molt més gran del que s'acostuma a contemplar; molts d'ells haurien de passar a una altra llar i, per tant, s'haurien de separar dels seus pares - com també els pares s'haurien de separar d'ells - i s'haurien de vincular a una altra llar o, potser millor encara, a una institució especial per a ells. Però tot això és impossible i possiblement conculca drets que són fonamentals i fins i tot regles de salut mental.

I no parlem de política social i del problema en general, on de fet s'ha de tenir en compte molts altres aspectes i contingències, limitacions de tota mena i possibilitats reals. Ens referim als casos concrets, dels quals qüestionem alguns dels criteris que avui dia es defensen perquè es consideren més pedagògics i actualitzats. No és el mateix aproximar-se als nens amb problemes d'abandó i de delinqüència que al problema dels nens abandonats i delinqüents. El primer acostament és el propi de la figura paterna, i el segon, del polític i de l'administrador; i val a dir que a vegades entre un i l'altre no deixa d'haver-hi una certa contradicció.

Tornant a les afirmacions d'abans, el criteri és que cal limitar el recurs a la institució residencial alhora que s'ha de potenciar el recurs a altres tipus de serveis i el treball en el medi natural del menor. Però qui s'aproxima al món de la marginació dissocial i observa de prop la situació en què viuen i creixen la majoria dels seus infants, no pot identificar-se gaire amb l'esmentat criteri, perquè no li val. Quan s'acosta a l'infant i el tracta en el seu ambient, veu que és urgent que se'n vagi d'allí o que en sigui apartat, que es pugui vincular a un altre lloc i fins i tot a una altra llar. Això és el que sent qui s'aproxima al cas concret i l'arriba a conèixer a fons. I naturalment ho continua considerant encara més com més i més casos va coneixent i tractant.

Una altra cosa és quan s'ha de fer un plantejament en general. Aleshores s'ha de considerar no sols aquest cas sinó el de tots, i sobretot cal tenir en compte la realitat i les seves limitacions. I ens adonem que les exigències de la realitat no s'adiuen gaire amb les del nen concret i que la realitat és contradictòria, com

també a vegades són contradictoris els criteris que s'urgeixen. D'aquesta manera comencem a sospitar que allò que de debò s'hauria de qüestionar, abans que els criteris de realitat, és la mateixa realitat d'on els criteris deriven. Tanmateix, això ja fóra una altra qüestió, concretament l'anunciada a la introducció d'aquesta tercera part. I ja aleshores vam dir que d'aquesta qüestió no en parlaríem perquè sobrepassa els límits que aquest estudi s'ha imposat.

B I B L I O G R A F I A

NOTA PRELIMINAR: La bibliografia que segueix consta de quatre apartats. Comença amb tres seccions que corresponen a les tres parts de l'estudi. A la primera part la qüestió gira al voltant del problema de la delinqüència i pel que fa al cas s'esmenten algunes obres que, o bé el tracten com a tema principal, o bé de totes maneres s'hi refereixen i en fan la seva versió particular. El mateix diem del tema de la segona part, la socialització. Pel que fa a la tercera part, sobresurt el tema de la pobresa i també s'ha cregut oportú mencionar algunes obres que s'hi refereixen. Cal advertir que a l'hora de confegir la bibliografia, l'edició que es cita és la que consta a la biblioteca d'OBINSO, que és la que s'ha fet servir per a l'estudi.

Tal com ja vam assenyalar a la introducció, l'estudi no sols té en compte les obres esmentades en cada un d'aquests apartats. Hi ha uns altres temes de fons que no es poden reduir a les qüestions mencionades però que, en canvi, són importants per a la seva comprensió. Són temes que es poden dir "generals" en comparació amb els primers, que són més "especialitzats". Un d'aquests es refereix a la qüestió sociològica i antropològica en general i al pensament de Marx en particular; un altre tracta de la qüestió psicològica i, en concret, del pensament freudià. No cal dir que la bibliografia sobre aquests dos grans temes és força abundosa però l'estudi, encara que no exclusivament, té en compte sobretot els mateixos escrits d'aquests dos autors que, d'altra banda, cal lamentar que encara no hagin estat traduïts del tot al català.

Es confegeix, doncs, un nou apartat bibliogràfic, però força més breu ja que només s'hi inclouen les obres que de fet són esmentades al text.

Sobre el tema de la primera part: la delinqüència:

ABT, L.E.; WEISSMAN, S.L. (coords.): Teoría y clínica de la actuación. (Actingout).- Edit. Paidós, Buenos Aires 1.967.

ADLER, A. i altres: Superioridad e interés social.- Edit. F.C.E., México, 1.968.

AGUILERA, E. i altres: Projecte reeducatiu per al menor inadaptat.- Edicions 62, Barcelona, 1.983.

BANDURA, A.; RIBES, E. (coords.): Modificación de conducta. Análisis de la agresión.- Edit. Trillas, México, 1.975.

BECKER, H.: Los extraños. Sociología de la desviación. Edit. Tiempo Contemporáneo, Argentina, 1.971.

BENJAMIN, R.: Délinquance juvénile et société anomique.- Edit. C.N.R.S., París, 1.971.

BERGALLI, R.: La reciada en el delito: modos de reaccionar contra ella.- Barcelona, 1.980.

BERGALLI, R.; BUSTOS, J. (coords.): El pensamiento criminológico. (2 volums). Edit. Península, Barcelona, 1.983.

BERISTAIN, A.: Medidas penales en derecho contemporáneo.- Edit. Reus, Madrid, 1.974.

-- : Cuestiones penales y criminológicas.- Edit. Reus, Madrid, 1.979.

-- : Crisis del derecho represivo.- EDICUSA, Madrid, 1.977.

BERISTAIN, A. i altres: XXVI Curso internacional de criminología.- Caja de Ahorros de Guipuzcoa, 1.977.

BERISTAIN, A.; CUESTA, J.L. de la: Cárcel de mujeres.- Edit. Mensajero, Bilbao, 1.989.

BETTELHEIM, B.: Con el amor no basta.- Edit. Nova Terra, Barcelona, 1.973.

- : Fugitivos de la vida.- Edit. F.C.E., Madrid, 1.976.

BIJOU, S.W.; RIBES, E. (coords.): Modificación de conducta. Problemas y extensiones.- Edit. Trillas, México, 1.972.

BLEGER, J. i altres: La identidad en el adolescente.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.973.

BOUCHARLAT, J.: Los niños caracteriales. El agravio y la violencia.- Edit. Planeta, Barcelona, 1.983.

BRAVO, I.; JULIA, A.; RENAU D.: La praxis de la educación especial.- Edit. Avance, Barcelona, 1.976.

BRAY, L. de: Travail social et délinquance.- Edit. Université Libre de Bruxelles, 1.967.

CANESTRARI, R.; BATTACCHI, N.W.: El menor inadaptado.- Edit. Troquel, Buenos Aires, 1.969.

CASERO, G.: Caciques y ladrones.- Edit.Turner, Madrid, 1.979.

CECCALDI, P.F.: La criminología.- Edit. Oikos-Tau, Barcelona, 1.971.

CERVETO, J.L.: José Luis Cerveto. Autobiografía y diarios.- Edit. Tusquets, Barcelona, 1.979.

CLARK, K.B.: Ghetto Negro.- Edit. F.C.E., México, 1.968.

CLINARD, N.B.; QUINNEY, R.: Criminal behavior systems. A typology.- Edit. Holt Rinehart Winston, U.S.A., 1.973.

CLINARD, M.B. (coord.): Anomia y conducta desviada.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.967.

COY, E.; MARTINEZ Mª del CARMEN: Desviación social: Una aproximación a la teoría y la intervención.- Edit. Universidad de Murcia, 1.988.

CHAZAL, J.: La infancia delincuente.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.972.

CHEVALIER, L.: Classi lavoratrici e classi pericolose.- Edit. Laterza, Roma, 1.976.

DEBUYST, Ch.; JOOS, J.: El niño y el adolescente ladrones.- Edit. Herder, Barcelona, 1.974.

DOMINGUEZ-BLANCO, J.M.: Delincuencia juvenil. Problema y solución.- Edit. Perpetuo Socorro, Madrid, 1.967.

ELL, E.: Tres defectos graves y su remedio.- Edit. Herder, Barcelona, 1.970.

ESCUELA DE ASISTENTES SOCIALES: El riesgo de la delincuencia juvenil en la sociedad actual.- Edit. EUNSA, Pamplona, 1.973.

EYSENCK, H.J.: Delincuencia y personalidad.- Edit. Marova, Madrid, 1.976.

FOUCAULT, M.: Vigilar y castigar.- Edit. Siglo XXI, España, 1.978.

FRANSOY, P. i altres.: Els nens de carrer.- Edit. Abadia de Montserrat, Barcelona, 1.986.

FREEDMAN, A.M.; KAPLAN, H.I.: El niño neurótico, sociópata y psicótico.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.978.

FREUD, A.: Neurosis y sintomatología en la infancia.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.977.

-- : Normalidad y patología en la niñez.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.975.

FRIEDEMAN, A.: ¿Por que hurtan y mienten los niños?.- Edit. Studium, Madrid, 1.968.

FRIEDLANDER, K.: Psicoanálisis de la delincuencia juvenil.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.972.

FUNES, J.: La nova delinqüència infantil i juvenil.- Edicions 62, Barcelona, 1.982.

GARCIA RAMIREZ, S.: La prisión.- Edit. F.C.E. México, 1.975.

GARCIA VALDES, C.: Teoría de la pensa.- Edit. Tecnos, Madrid, 1.975.

GARCIA VALDES, C.; TRIAS, J.: La reforma de las cárceles.- Edit. Ministerio de Justiacia, Madrid, 1.978.

GARCIA-PABLOS, A.: Manual de criminología.- Edit. Espasa Calpe, Madrid, 1.988.

GARMENDIA, J.A.: Esquema del delito en España.- Edit. Plaza Janés, Barcelona, 1.973.

GARRIDO, V.: Delincuencia y sociedad.- Edit. Mezquita, Madrid, 1.984.

GARRIDO, V.; VIDAL, Mª BELEN: Lecturas de pedagogía correccional.- Edit. Nau Llibres, Valencia, 1.987.

GIBBONS, D.C.: Delincuentes juveniles y criminales.- Edit. F.C.E., México, 1.969.

GIMENEZ-SALINAS, E.: Delincuencia juvenil y control social.- Círculo Editores Universo, Barcelona, 1.981.

GLASSER, W.: La "reality therapy".- Edit. Narcea, Madrid, 1.972.

GLUECK, SH.; GLUECK, E.: Dal fanciullo al delinquente.- Edit. Giunti, G.Barbèra, 1.953.

GONZALEZ, E.: Bandas (Delincuencia juvenil).- Edit. Gonzalez, E., Madrid, 1.978.

GÖPPINGER, H.: Criminología.- Edit. Reus, Madrid, 1.975.

GRANGER, E.: Ils m'appellent le vieux.- Edit. Centurion, París, 1.984.

GREENACRE, PH.: Trauma, desarrollo y personalidad.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.960.

GUERAU, F.; TRESCENTS, A.: El educador de calle.- Edit. Roselló Impressions, Barcelona, 1.987.

GUINDON, J.: Las etapas de la reeducación.- Edit. Marfil, Alcoy, 1.972.

HAL: Con mis hermanos marginados.- Edit. San Pio X, Madrid, 1.986.

- : Encuentros con el Dios de los marginados.- Edit. San Pio X, Madrid, 1.987.

HEPP, O.T.: La internación de menores y sus problemas sociales.- Edit. Depalma, Buenos Aires, 1.984.

HERRERA PUGA, P.: Sociedad y delincuencia en el siglo de oro.- Edit. B.A.C.- Madrid, 1.974.

HIRSCHI, T.; SELVIN, H.C.: Principles of survey analysis.- Edit. Free Press, New York, 1.973.

HODD, R.; SPARKS, R.: Problemas clave en criminología.- Edit. Guadarrama, Madrid, 1.970.

HUERTAS, J. Mª: Jóvenes separados.- Edit. Nova Terra, Barcelona, 1.969.

HULSMAN, L.; BERNAT DE CELIS, J.: Sistema penal y seguridad ciudadana: hacia una alternativa.- Edit. Ariel, Barcelona, 1.984.

I.R.E.S.: Per què hi ha delinqüència?.- Edit. Edicions 62, Barcelona, 1.978.

IBARRA, G.Mª de: Temas del centro de estudios del reformatorio de Amurrio.- Edit. C.S.P.M., Madrid, 1.969.

INSTITUTO GENUS: Personalidad humana del delincuente.- Edit: Nova Terra, Barcelona, 1.969.

IRAETA, J.R.: La cárcel.- Edit. Mañana, Madrid, 1.977.

IZQUIERDO, C.: Delincuencia juvenil en la sociedad de consumo.- Edit. Mensajero, Bilbao, 1.980.

JIMENEZ DE ASUA, L.: Psicoanálisis criminal.- Edit. Losada, Buenos Aires, 1.947.

JONES, E. i altres: Sociedad, cultura y psicoanálisis de hoy.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.964.

KAISER, G.: Estudios de psicología criminal (Vol. XVII).- Edit. Espasa Calpe, Madrid, 1.978.

KAZDIN, A.E.: Tratamiento de la conducta antisocial en la infancia y la adolescencia.- Edit. Martínez Roca, Barcelona, 1.988.

KLEIN, M.: Psicoanálisis de las perturbaciones psicológicas.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.971.

KLEIN, M. i altres: Psicología infantil y psicoanálisis de hoy.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.971.

KROPOTKINE, P.: Las prisiones.- Edit. J.J. de Olañeta, Barcelona, 1.977.

LAGACHE, D.: Le psychologue et le criminel.- Edit. P.U.F., París, 1.979.

LAMNEK, S.: Teorías de la criminalidad.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.980.

LAZARSFELD, P.F. i altres: Planificación sociológica de los problemas sociales.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.971.

LEDESMA, A.: Delincuencia juvenil.- Edit. Salamanca, 1.972.

LEMAY, M.: El cabecilla en los grupos de inadaptados.- Edit. Planeta, Barcelona, 1.976.

LEONARD, J. i altres: La imposible prisión: debate con Michel Foucault.- Edit. Anagrama, Barcelona, 1.982.

LEOPOLD, N.: Prisión perpetua y 99 años más.- Edit. Internacional, Buenos Aires, 1.960.

LOPEZ LINAJE, J. i altres: Grupos marginados y peligrosidad social.- Edit. Campo Abierto, Madrid, 1.977.

LOPEZ, M.L.: "Handicapes sociaux" et resocialisation.- Edit. Masson, M+H, Genève, 1.979.

LOPEZ-REY, M.: Criminología.- Edit. Aguilar, Madrid, 1.978.

LUGONES, O.: La delincuencia. Problemas teóricos y metodológicos.- Edit. Ciencias Sociales, La Habana, 1.985.

MAILLOUX, N.: Jóvenes sin diálogo.- Edit. Marfil, Alcoy, 1.973.

MAKARENKO, A.: Poema pedagógico.- Edit. Planeta, Barcelona, 1.967.

- : Banderas en las torres.- Edit. Planeta, Barcelona, 1.977.

MALINOWSKI, B.: Crímen y costumbre en la sociedad salvaje.- Edit. Ariel, Barcelona, 1.982.

MARIN, T.: Condenados: del presidio a la vida.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.976.

MARISTANY, L.: El gabinete del doctor Lombroso.- Edit. Anagrama, Barcelona, 1.973.

MARTINEAU, C.; CARASSO, J.P.: Le travail dans les prisons.- Edit. Champ Libre, París, 1.972.

MARTINEZ, E.: Cachorros de nadie.- Edit. Popular, Madrid, 1.988.

MATHE, ANDRE-GILES: Psicoterapia en prisión.- Edit. Villalar, Madrid, 1.976.

MATZA, D.: El proceso de desviación.- Edit. Taurus, Madrid, 1.981.

MCCORD W.; MCCORD, J.: El psicópata.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.966.

MCDAVID, J.W.; HARARI, H.: Psychology and social behavior.- Edt. Harper, New York, 1.974.

MCINTOSH, M.: La organización del crimen.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.977.

MELOSSI, D.; PAVARINI, M.: Cárcel y fábrica. Los orígenes del sistema penitenciario. (siglos XVI-XIX).- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.987.

MIDDENDORFF, W.: Criminología de la juventud.- Edit. Ariel, Barcelona, 1.963.

-- : Estudios de psicología criminal (volúmen X).- Edit. Espasa Calpe, Madrid, 1.976.

MONOD, J.- Los Barjots.- Edit. Seix Barral, Barcelona, 1.971.

MORENO CUENCA, J.J.: Yo, "El Vaquilla".- Edit. Seix Barral, Barcelona, 1.985.

MORRIS, N.: El futuro de las prisiones.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.978.

MUCCHIELLI, R.: Comment ils deviennent délinquants.- Edit. E.S.F., París, 1.974.

MUÑOZ CONDE, F.: Teoría general del delito.- Edit. Temis, Bogotá, 1.984.

NAVARRO, Mª J.: En busca de un porque.- Edit. Casiopea, Barcelona, 1.972.

NERON, G.: El niño vagabundo.- Edit. Miracle, Barcelona, 1.968.

OFFER, D.; MAROHON, R.C.; OSTROV, E.: The psychological world of the juvenile delinquent.- Edit. Bassic Books, New York, 1.979.

OLMO, R. DEL: América latina y su criminología.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.981.

ORTEGA, J.: Delincuencia, reformatorio y educación liberadora.- Edit. Zero, Madrid, 1.978.

PALACIO, J.R.: Edad, derecho penal y derecho tutelar.- Edit. C.S.P.M., Madrid, 1.969.

PANIZZA, O.: Psicopatía criminal.- Edit. J.J. de Olañeta, Barcelona, 1.982.

PASTRANA, LL.; CAMOS, S.: La presó de Tarragona.- Justícia i Pau, Tarragona, 1.982.

PAVARINI, M.: Control y dominación.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.983.

PEARCE, F.: Los crímenes de los poderosos.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.980.

PEDRAGOSA, S.: Llibertat vigilada (L'obra de mossèn Pedragosa).- Edit. R. Dalmau, Barcelona, 1.965.

PEREZ, J. (coord.): Bases psicológicas de la delincuencia y de la conducta antisocial.- Edit. P.P.U., Barcelona, 1.987.

PINATEL, J.: La sociedad criminógena.- Edit. Aguilar, Madrid, 1.979.

PLATT, A.M.: Los "salvadores del niño" o la invención de la delincuencia.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.982.

QUINNEY, R.: Clases, estado y delincuencia.- Edit. F.C.E., México, 1.985.

REDL, F.; WINEMAN, D.: Niños que odian.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.970.

REIK, TH.: Psicoanálisis del crimen.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.965.

RESTEN, R.: Caractereología del criminal.- Edit. L.Miracle, Barcelona, 1.963.

RICO, J.Mª: Las sanciones penales y la política criminológica contemporánea.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.987.

RICO, J.Mª; SALAS, L.: Inseguridad ciudadana y policía.- Edit. Tenos, Madrid, 1.988.

RIESSMAN, F.: Trabajo psicológico y pedagógico con niños de clases populares.- Edit. Tiempo Contemporáneo, Buenos Aires, 1.974.

ROBERT, PH.; LASCOUMES, P.: Les bandes d'adolescents.- Edit. Les Editions Ouvrieres, París, 1.974.

ROCA, T.: Condicionamientos del niño y del adolescente en su desarrollo biopsíquico que justifican la jurisdicción especial de los Tribunales de Menores y sus instituciones auxiliares.- Edit. C.S.P.M., Madrid, 1.970.

ROUART, J.: Psicopatología de la pubertad y de la adolescencia.- Edit. L.Miracle, Barcelona, 1.969.

RUTTER, M.; GILLER, H.: Delincuencia juvenil.- Edit. Martínez Roca, Barcelona, 1.988.

SABATER; A.: Gamberros, homosexuales, vagos y maleantes.- Edit. Hispano Europea, Barcelona, 1.962.

SANCHEZ CHAMORRO, M.: Psicoterapia dinámica de la delincuencia juvenil.- Edit. Herder, Barcelona, 1.981.

SANTOLARIA, F.F.: Reeducación social (Obra de J. Pedragosa).- Edit. Generalitat de Catalunya, 1.984.

SAVATER, F. i altres: El preso común en España.- Edit. De la Torre, Madrid, 1.977.

SCHNEIDER, K.: Las personalidades psicopáticas.- Edit. Morata, Madrid, 1.968.

SEGURA, M.: Tratamientos eficaces de delincuentes juveniles.- Edit. Ministerio de Justícia, Madrid, 1.985.

SERRANO, A.: Sustracción de vehículos en España.- Edit. Ministerio de Gobernación, Madrid, 1.970.

SOLA DUEÑAS, A. DE: Socialismo y delincuencia.- Edit. Fontamara, Barcelona, 1.979.

SORIA, C.: El síndrome de la inseguridad.- Edit. DRAC, Barcelona, 1.989.

SUTHERLAND, E.H.: Ladrones profesionales.- Edit. La Piqueta, Barcelona, 1.988.

SZABO, D.: Criminología y política en materia criminal.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.980.

SZONDI, L.: Caín y el cainismo en la historia universal.- Edit. Biblioteca Nueva, Madrid, 1.975.

TAYLOR, I; WALTON, P; YOUNG, J.: La nueva criminología.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.977.

--- : Criminología crítica.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.981.

TIEGHI, O.N.: La conducta criminal.- Edit. Abaco, Buenos Aires, 1.978.

TOWNSEND, L.R.: La psicología en el crimen juvenil y adulto.- Edit. Troquel, Buenos Aires, 1.964.

VALMONT, A.: La verdadera historia del bandidismo.- Edit. Amigos de la Historia, Madrid, 1.968.

VALVERDE MOLINA, J.: El proceso de inadaptación social.- Edit. Popular, Madrid, 1.988.

VATTIER, G.: Rééducation des jeunes inadaptés en milieu ouvert.- Edit. ESF., París, 1.968.

VEGA, A. (coord.): Delincuencia y drogas.- Edit. E.U. de Barcelona, 1.982.

--- : Pedagogía terapéutica e inadaptados en Cataluña.- E.U., Barcelona, 1.984.

VENTOSA, LL; RECOLONS, LL.: La delinqüència juvenil a l'Hospitalet de Llobregat: 1.976-1.981.- Edit. Caixa de Barcelona, 1.982.

VILLARS, G.: Inadaptation scolaire et délinquance juvénile.- Edit. Armand Colin, París, 1.972.

WERTHAM, F.: Leyenda oscura. Psicología de un crimen.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.956.

WEST, D.J.: La delincuencia juvenil.- Edit. Labor, Barcelona, 1.973.

WICKS, R.J.: Correctional Psychology.- Edit. Canfield Press, San Francisco, 1.974.

WINNICOTT, D.W.: Conozca a su niño.- Edit. Paidós, Barcelona, 1.984.

-- : Escritos de pediatría y psicoanálisis.- Edit. Laia, Barcelona, 1.969.

-- : El niño y el mundo externo.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.965.

WOLFGANG, M.E.; FERRACUTTI, F.: La subcultura de la violencia.- Edit. F.C.E. México, 1.971.

ZENO: Cadena perpetua.- Edit. Daimon, Barcelona, 1.973.

ZULLIGER, H.: Curar, no castigar.- Edit. Sígueme, Salamanca, 1.974.

Sobre el tema de la segona part: la socialització:

ABERASTURY, A. (coord.): Adolescencia.- Edit. Kargieman, Buenos Aires, 1.971.

ADLER, A.: La educación de los niños.- Edit. Losada, Buenos Aires, 1.967.

ADLER, A. i altres: Superioridad e interés social.- Edit. F.C.E., México, 1.968.

AMADO, G.: Del niño al adulto. El psicoanálisis y el ser.- Edit. Paidós, 1.981.

BALSER, B.H. (coord.): Psicoterapia del adolescente.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.960.

BANDURA, A.: Pensamiento y acción. Fundamentos sociales.- Edit. Martínez Roca, Barcelona, 1.987.

-- : Teoría del aprendizaje social.- Edit. Espasa Calpe, Madrid, 1.982.

BANDURA, A; WALTERS, R.H.: Aprendizaje social y desarrollo de la personalidad.- Edit. Alianza, Madrid, 1.977.

BAYARD, R.T.: ¡Socorro! Tengo un hijo adolescente.- Edit. Temas de Hoy, Madrid, 1.988.

BELMONTE, O. i altres: La identificación en Freud.- Edit. Kargieman, Buenos Aires, 1.976.

BERGER, P.L.; LUCKMANN, T.: La construcción social de la realidad.- Edit. Amorrortu, Buenos Aires, 1.972.

BETTELHEIM, B.: Los niños del sueño.- Edit. Siglo XXI, México, 1.974.

-- : Educación y vida moderna.- Edit. Grijalbo, Barcelona, 1.981.

-- : No hay padres perfectos.- Edit. Grijalbo, Barcelona, 1.988.

BION, W.R.: Experiencias en grupo.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.974.

-- : Aprendiendo de la experiencia.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.975.

BISSONIER, H.: Psicopedagogía de la conciencia moral.- Edit. Marova, Madrid, 1.970.

BLOS, P.: Psicoanálisis de la adolescencia.- Edit. Muñoz, México, 1.971.

-- : Los comienzos de la adolescencia.- Edit. Amorrortu, Buenos Aires, 1.973.

-- : La transición adolescente.- Edit. Amorrortu, Buenos Aires, 1.981.

BOWLBY, J.: Los cuidados maternos y la salud mental.- Edit. Humánitas, Buenos Aires, 1.964.

-- : El vínculo afectivo.- Paidós, Buenos Aires, 1.976.

-- : La separación afectiva.- Paidós, Buenos Aires, 1.976.

-- : La pérdida afectiva. Tristeza y depresión.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.983.

-- : Vínculos afectivos: Formación, desarrollo y pérdida.- Edit. Morata, Madrid, 1.986.

BURLINGHAM, D.; FREUD, A.: Niños sin familia.- Edit. Planeta, Barcelona, 1.977.

CAPARROS, N.: La construcción de la personalidad. Las psicopatías.- Edit. Fundamentos, Madrid, 1.981.

CARUSO, I.A.: Narcisismo y socialización.- Edit. Siglo XXI, México, 1.979.

CASTILLO, G.: Los adolescentes y sus problemas.- Edit. EUNSA, Pamplona, 1.980.

CENCILLO, L.; GARCIA, J.L.: Antropología cultural: factores psíquicos de la cultura.- Edit. Guadiana, Madrid, 1.976.

COHEN, J.: Psicología de los motivos sociales.- Edit. Trillas, México, 1.973.

DEBESSE, M.: La adolescencia.- Edit. Oikos-Tau, Barcelona, 1.977.

DELIGNY, F.: Los vagabundos eficaces.- Edit. Estela, Barcelona, 1.971.

DIAZ, I.: La educación en el hogar de los niños inadaptados.- Edit. Rialp, Madrid, 1.965.

DOLTO, F.: La dificultad de vivir. I. Familia y sentimientos.- Edit. Gedisa, Barcelona, 1.982.

--...: La dificultad de vivir. II. Psicoanálisis y sociedad.- Edit. Gedisa, Barcelona, 1.982.

DOMINGUEZ, P.; CASAS, J.I.: Introducción a la psicosociología del trabajo.- Edit. Pablo del Río, Madrid, 1.979.

DURKHEIM, E.: Educación como socialización.- Edit. Sígueme, Salamanca, 1.976.

ERIKSON, E.H.: Infancia y sociedad.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.959.

-- : Sociedad y adolescencia.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.972.

-- : Identidad, juventud y crisis.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.971.

-- : Etica y psicoanálisis.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.967.

FERNANDEZ, L. i altres: Psicologia del pre-adolescent.- Edit. Edicions 62, Barcelona, 1.980.

FREUD, A.: Introducción al psicoanálisis para educadores.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.975.

-- : Psicoanálisis del jardín de infantes y la educación del niño.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.977.

-- : Psicoanálisis del desarrollo del niño y del adolescente.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.976.

FREUD, A.; BURLINGHAM, D.T.: La guerra y los niños.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.965.

FREUD, A. i altres: El desarrollo del adolescente.- Paidós, Buenos Aires, 1.972.

FREUD, S. i altres.: L'identification. L'autre, c'est moi.- Edit. TCHOU, France, 1.978.

GERTH, H.; MILLS, C.W.: Carácter y estructura social.- Edit. Paidós, Barcelona, 1.984.

GREEFF, E. de: Los instintos de defensa y de simpatía.- Edit. Universidad de Lima, 1.947.

GRINBERG, L.: Teoría de la identificación.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.976.

-- : Culpa y depresión. Estudio psicoanalítico.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.976.

HAMBLIN, R.L. i altres: Los procesos de humanización.- Edit. Fontanella, Barcelona, 1.976.

HEINE, P.J.: Psicología social y personalidad.- Paidós, Buenos Aires, 1.973.

HILGARD, E.R.: Teorías del aprendizaje.- Edit. F.C.E., México, 1.966.

JACOBSON, E.: Le Soi et le monde objectal.- Edit. P.U.F., París, 1.975.

JANER, G.: La problemàtica educativa dels infants selvàtics: el cas de "Marcos".- Edit. Laia, Barcelona, 1.979.

JUNG, C.G.: Psicología y educación.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.978.

KAMINSKY, G.: Socialización.- Edit. Trillas, México, 1.981.

KAPLAN, L.J.: Adolescencia. El adiós a la infancia.- Edit. Paidós, Barcelona, 1.986.

KAYE, K.: La vida mental y social del bebé.- Edit. Paidós, Barcelona, 1.986.

KELLY, F.J.; CODY, J.J.: Psicología educacional. Un enfoque conductal.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.972.

KLEIN, M.; RIVIERE, J.: Psicoanàlisi de l'amor i de l'odi.- Edit. Edicions 62, Barcelona, 1.974.

KORCZAK, J.: Cómo hay que amar a un niño.- Edit. Atenas, Madrid, 1.976.

KORMAN, V.: Teoría de la identificación y psicosis.- Edit. Nueva Visión, Buenos Aires, 1.977.

LAPLANCHE, J.: Castration - Symbolisations.- Edit. P.U.F., París, 1.980.

-- : La sublimation.- Edit. P.U.F., París, 1.980.

LEFORT, R.: Nacimiento del otro.- Edit. Paidós, Barcelona, 1.983.

LEVINE, R.A.: Cultura, conducta y personalidad.- Edit. Akal, Madrid, 1.977.

LEVITA, D.J. de: El concepto de Identidad.- Edit. Marymar, Buenos Aires, 1.977.

LORENZER, A.: Bases para una teoría de la socialización.- Edit. Amorrortu, Buenos Aires, 1.976.

MAHLER, M.: Separación - Individuación.- Edit. Paidós, Barcelona, 1.984.

MAIER, H.: Tres teorías sobre el desarrollo del niño.- Edit. Amorrortu, Buenos Aires, 1.971.

MAKARENKO, A.: La colectividad y la educación de la personalidad.- Edit. Progreso, Moscú, 1.977.

MANNONI, M. (coord.): Infancia alienada.- Edit. Saltes, Madrid, 1.980.

MANNONI, O. i altres: La crisis de la adolescencia.- Edit. Gedisa, Barcelona, 1.986.

MASTERSON, J.F.: Tratamiento del adolescente fronterizo.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.975.

MEAD, G.H.: Espíritu, persona y sociedad.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.972.

MEAD, M.: Educación y cultura.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.972.

-- : Adolescencia, sexo y cultura en Samoa.- Edit. Laia, Barcelona, 1.973.

MENDEL, G.: La descolonización del niño.- Edit. Ariel, Barcelona, 1.977.

-- : La rebelión contra el padre.- Edit. Península, Barcelona, 1.971.

MILGRAM, S.: Obediencia a la autoridad.- Edit. D.D.B., Bilbao, 1.980.

MONCADA, A.: La adolescencia forzosa.- Edit. Dopesa, Barcelona, 1.979.

MUUSS, R.E.: Teorías de la adolescencia.- Edit. Paidós, México, 1.986.

PARKE, R.D.: El papel del padre.- Edit. Morata, Madrid, 1.981.

PEIRO, J.Mª; MORET, D.: Socialización laboral y desempleo juvenil: La transición de la escuela al trabajo.- Edit. NAU llibres, Valencia,1.987.

PELECHANO, V. (coord.): Adaptación y conducta.- Edit. Marova, Madrid, 1.972.

PIAGET, J.: El criterio moral en el niño.- Edit. Fontanella, Barcelona, 1.974.

PICHON-RIVIERE, E.: Teoría del vínculo.- Edit. Nueva Visión, Buenos Aires, 1.979.

PRUDHOMMEAU, M.: Educación de la infancia anormal.- Edit. Planeta, Barcelona, 1.975.

ROF CARBALLO, J. i altres: La familia, diálogo recuperable.- Edit. Karpos, Madrid, 1.976.

ROMMETVEIT, R.: Normas y roles sociales.- Paidós, Buenos Aires, 1.967.

ROUSSELET, J.: L'allergie au travail.- Edit. SEUIL, París, 1.974.

SCHAFFER, H.R.: El desarrollo de la sociabilidad.- Edit. Pablo del Río, Madrid, 1.979.

-- : Interacción y socialización.- Edit. Visor, Madrid, 1.989.

SERPELL, R.: Influencia de la cultura en el comportamiento.- Edit. CEAC, Barcelona, 1.981.

SIMMEL, G.: Estudios sobre las formas de socialización.- Edit. Revista de Occidente, Madrid, 1.977.

SIMMS, J.A.; SIMMS, T.H.: Socialización y rendimiento en educación.- Edit. Morata, Madrid, 1.972.

SNYDERS, G.: No es fácil amar a los hijos.- Edit. Gedisa, Barcelona, 1.981.

SYMPOSIUM DE LA ASOCIACION DE PSICOLOGIA CIENTIFICA FRANCESA: Medio y desarrollo. La influencia del ambiente en el desarrollo infantil.- Edit. Pablo del Río, Madrid, 1.979.

TURIEL, E.: El desarrollo del conocimiento social.- Edit. Debate, Madrid, 1.974.

WALLACE, A.F.C.: Cultura y personalidad.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.972.

WILLIS, P.: Aprendiendo a trabajar.- Edit. Akal, Madrid, 1.988.

WINNICOTT, D.W.: El proceso de maduración en el niño.- Edit. Laia, Barcelona, 1.965.

-- : Realidad y juego.- Edit. Granica, Buenos Aires, 1.980.

-- : La familia y el desarrollo del individuo.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.980.

WYSS, D.: Estructuras de la moral.- Edit. Gredos, Madrid, 1.975.

Sobre el tema de la tercera part: pobresa i marginació:

ACTION NACIONALE POUR S.V.: Manifeste des déshérités.- Bruxelles, 1.968.

ADLER, L.: Cómo sobreviven los marginados.- Edit. Siglo XXI, México, 1.975.

ALVAREZ, V.B.: Pedagogía popular en grupos marginados.- Edit. Zero, Madrid, 1.979.

BARRIOS, M.I.: La marginalidad psicológica en la marginalidad social.- Edit. Galerna, Buenos Aires, 1.973.

BASAGLIA, F.; BASAGLIA, F.: La mayoría marginada.- Edit. Laia, Barcelona, 1.977.

BATLLE I GALLART, C.: L'assistència als pobres a la Barcelona medieval.- Edit. R.Dalmau, Barcelona, 1.987.

CASADO, D.: La pobreza en la estructura social de España.- Edit. Ayuso, Madrid, 1.976.

CHAVEZ, Mª I. i altres: Drogas y pobreza.- Edit. Trillas, México, 1.977.

FAMILIA I BENESTAR SOCIAL.- Barri de la Mina. Proposta de treball comunitari.- Edit. Llar del Llibre, Barcelona, 1.988.

GALBRAITH, J.K.: La pobreza de las masas.- Edit. Plaza Janés, Barcelona, 1.982.

GARCIA-NIETO, J.N. i altres: La sociedad del desempleo.- Edit. Cristianisme i Justícia, Barcelona, 1.989.

GEORGE, H.: El crimen de la miseria.- Edit. F.Beltrán, Madrid, 1.930.

GERMANI, G.: El concepto de marginalidad.- Edit. Nueva Visión, Buenos Aires, 1.973.

GILDER, G.: Riqueza y pobreza.- Edit. Instituto de Estudios Económicos, Madrid, 1.984.

GOFFMAN, E.: Internados.- Edit. Amorrortu, Buenos Aires, 1.970.

HARARI, R. (coord.): Teoría y técnica psicológica de comunidades marginales.- Edit. Nueva Visión, Buenos Aires, 1.974.

HARRINGTON, M.: La cultura de la pobreza en los Estados Unidos.- Edit. F.C.E., México, 1.965.

INEDES.: Hacia la superación de la marginalidad.- Edit. Herder, Quito, 1.972.

JACKSON, D.: Análisis económico de la pobreza.- Edit. Vicens Vives, Barcelona, 1.974.

LEWIS, O.: Antropología de la pobreza. Cinco familias.- Edit. F.C.E., México, 1.965.

-- : La vida.- Edit. Mortiz, México, 1.971.

LEWIS, O.; KAROL, K.S.; FUENTES, C.: La cultura de la pobreza.- Edit. Anagrama, Barcelona, 1.972.

LIS, C.; SOLY, H.: Pobreza y capitalismo en la Europa preindustrial.- Edit. Akal, Madrid, 1.985.

LOPEZ ALONSO, C. i altres: De la beneficiencia al bienestar social.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.985.

MINC, A.: La máquina igualitaria.- Edit. Planeta, Barcelona, 1.989.

PEREZ DE HERRERA; CAVILLAC, M.: Cristóbal Pérez de Herrera. Amparo de Pobres.- Edit. Espasa Calpe, Madrid, 1.975.

PESET, J.L.: Ciencia y marginación.- Edit. Grijalbo, Barcelona, 1.983.

RIESMAN, D.: Individualismo, marginalidad y cultura popular.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.974.

RIESSMAN, F.: El niño de la ciudad interior.- Edit. Las Paralelas, Buenos Aires, 1.977.

ROMERO, L.; QUINTANILLA, A.Mª: Prostitución y drogas.- Edit. Trillas, México, 1.977.

SALCEDO, S.: Integrats, rebels i marginats.- Edit. L'Estel, València, 1.974.

TIMIO, M.: Clases sociales y enfermedad.- Edit. Nueva Imágen, México, 1.979.

VALENTINE, CH.: La cultura de la pobreza.- Edit. Amorrortu, Buenos Aires, 1.972.

Sobre alguns temes generals

BLOCH, M. (coord.): Análisis marxistas y antropología social.- Edit. Anagrama, Barcelona, 1.977.

CARUSO, I.: La separación de los amantes.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.977.

COHEN, G.A.: La teoría de la historia de Karl Marx: una defensa.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.986.

FREUD, S.: Obras Completas.- Edit. Biblioteca Nueva, Madrid, 1.972.

GODELIER, M.: Funcionalismo, estructuralismo y marxismo.- Edit. Anagrama, Barcelona, 1.972.

--- : Racionalidad e irracionalidad en economía.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.974.

--- : Esquemas de evolución de las sociedades.- Edit. Castellote, Madrid, 1.974.

--- : Teoría marxista de las sociedades precapitalistas.- Edit. Laia, Barcelona, 1.977.

--- : Economía, fetichismo y religión en las sociedades primitivas.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.978.

GODELIER, M. (coord.): Antropología y economía.- Edit. Anagrama, Barcelona, 1.976.

GODELIER, M. (coord.): Los procesos de transición. Revista Internacional de Ciencias Sociales. UNESCO.- Nº 114/Diciembre, 1.987.

GORZ, A.: Adiós al proletariado.- Edit. El Viejo Topo, Barcelona, 1.982.

LAPLANCHE, J.; PONTALIS, J.B.: Diccionario de psicoanálisis.- Edit. Labor, Barcelona, 1.974.

LÉVI-STRAUSS, C.: Antropología estructural.- Edit. EUDEBA, Buenos Aires, 1.968.

MARX, C.: Trabajo asalariado y capital.- Edit. Ricardo Aguilera, Madrid, 1.977.

-- : Manuscritos: economía y filosofía.- Edit. Alianza, Madrid, 1.977.

-- : El Capital.- Edit. Siglo XXI, Madrid, 1.978.

-- : El dieciocho Brumario de Luis Bonaparte.- Edit. Ariel, Barcelona, 1.985.

MARX, K.; ENGELS, F.: La sagrada familia.- Edit. Akal, Madrid, 1.977.

---- : Manifest del Partit Comunista.- Edit. Undarius, Barcelona, 1.976.

MARX, K.; HOBSBAWM, E.: Formaciones económicas precapitalistas.- Edit. Pasado y Presente, México, 1.976.

MEAD, G.H.: Espíritu, persona y sociedad.- Edit. Paidós, Buenos Aires, 1.972.

PARSONS, T.: Apuntes sobre la teoría de la acción.- Edit. Amorrortu, Buenos Aires, 1.970.

FundacióJaumeBofill-OBINSO